

Vakıflar Dergisi

Yıl: Aralık 2010 - Sayı: 34

Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları
Ankara

Vakıflar Dergisi

34. SAYI

**Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları
Ankara - 2010**

Vakıflar Dergisi
Yıl: Aralık 2010 - Sayı: 34

Hakemli Dergidir
Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanır

Sertifika No: 16651

ISSN: 1011-7474

Sahibi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Adına
Dr. Adnan ERTEM

Yayın Koordinatörü

Aydın SEÇKİN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Cuma ATABAY

Yayın Yönetmeni

Mehmet KURTOĞLU

Editörler

İlhan YILDIZ, Hüseyin ÇINAR, Fatih MÜDERRİSOĞLU

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Mehmet ÖZ	: Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. A. Nezihi TURAN	: Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan YILDIZ	: Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin ÇINAR	: Kırıkkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Fatih MÜDERRİSOĞLU	: Hacettepe Üniversitesi
Dr. Murat YILMAZ	: KİK Müşaviri
Araş. Gör. Mustafa Kürşat BİRİNCİ	: Gazi Üniversitesi
Mehmet ÇETİN	: Türkiye Kalkınma Bankası
Mehmet KURTOĞLU	: VGM Yayın Müdürü
Ziya DEMİREL	: Araştırmacı Yazar
Murat ŞENER	: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Yayın Danışma Kurulu

Prof. Dr. Hakkı ACUN	: Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Fahamettin BAŞAR	: İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. M. Ali BEYHAN	: İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Fuat BİLKAN	: Uluslararası Yunus Emre Vakfı Genel Sekreteri
Prof. Dr. Ali BİRİNCİ	: Türk Tarih Kurumu Başkanı
Prof. Dr. Mehmet CANATAR	: İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Özer ERGENÇ	: Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan Tahsin FENDOĞLU	: RTÜK Üyesi
Prof. Dr. Mahmut KAYA	: İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN	: Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. İlber ORTAYLI	: Topkapı Sarayı Müzesi Başkanı
Prof. Dr. Aysıl Tükel YAVUZ	: ODTÜ
Prof. Dr. M. Bahaeddin YEDİYILDIZ	: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı
Doç. Dr. Mahmut AK	: İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. İshak KESKİN	: İstanbul Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. A. Vefa ÇOBANOĞLU	: İstanbul Üniversitesi

Yayın ve Danışma Kurullarındaki isimler soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Dergimize gönderilen yazılar, önce yayın kurulunca incelenir ve uygun bulunanlar, değerlendirilmek üzere alanında çalışması ile tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Dergide çıkan yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir. Yayınlanan yazı, belge ve fotoğrafların her türlü hukuki mesuliyeti yazarına aittir.

Yazışma Adresi:

T.C. BAŞBAKANLIK
Vakıflar Genel Müdürlüğü
Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı
Vakıflar Dergisi Atatürk Bulvarı. No:10 06050 Ulus / ANKARA / TÜRKİYE
Tel: (0312) 5096000 • Faks: (0312) 324 47 22
e-posta:vakiflaryayin@yahoo.com • yayin@vgm.gov.tr • web: www.vgm.gov.tr

Tasarım:

Başak Matbaacılık ve Tan. Hiz. Ltd. Şti. Tel: 0312 397 16 17

Basım Yeri:

Başak Matbaacılık ve Tan. Hiz. Ltd. Şti. Tel: (0312) 397 16 17 • Faks: (0312) 397 03 07 • www.basakmatbaa.com

Vakıflar, hiçbir zaman yalnız hayır kurumu olarak işlev görmemiştir. Kuruluşundan günümüze kadar vakıflar, her zaman başta eğitim olmak üzere kültür ve sanatla iç içe olmuştur. Nerede bir vakıf külliyesi varsa, orada mutlaka eğitimle ilişkili bir unsur vardır...

Vakıfların eğitim bakan veçhelerinden biri de hiç kuşkusuz Vakıflar Dergisi'dir. 1938 yılından bu yana yayınlanan Vakıflar Dergisi, tarih, vakıf, mimari, sanat tarihi, edebiyat vb alanlarda yaptığı yayımlarla uzun soluklu bir dergi olarak günümüze kadar gelmiştir. Hatta 1325–1334/1907–1916 yıllarında Evkafı Hümayun Nezareti Muharreratı Umumiye Mecmuası, 1945–46 yıllarında Umumi Tebliğler Kanunlar, Tüzük, Yönetmenlik, İzahname adlı iki sayı dergi, 1947 yılında Genel Yazılar, 1940'da Mecmua adıyla beş cilt yayınıyla Vakıflar Dergisi haricinde de yayımlar yapılmıştır. Ayrıca 80'li yıllarda 7 sayı Vakıf Kültür Dergisi çıkarılmış ve son yıllarda ise Vakıf Haftası Etkinlikler Kitapları yayınlanarak gerek dergicilik gerekse kültürel alanda bir gelenek oluşturmuştur.

Bütün bu dergi, mecmua ve yayımlar vakıfların kültürel boyutunu ve kurumsal olarak nerede durduğunu göstermesi açısından anlamlıdır. Yapılan kültürel etkinliklerin gücü ve kalıcılığı devamlılığındadır. Vakıflar Dergisi, bu anlamda geçmişteki ünlü kalemleri ve ciddi yazılarıyla devamlılığı olan ve kendi içinde bir geleneği temsil eden bir dergidir. Eğer bugün Vakıflar Dergisi kaynak olarak gösteriliyor, akademik camiada kabul görüyorsa, işte bu onun eğitim ve kültüre sağladığı katkıdan ve oluşturduğu köklü gelenekten kaynaklanmaktadır.

Cemil Meriç, ülkemizde köklü dergiler çıkmadığını, Avrupa'da geçmiş yüz elli, iki yüz yılı bulan dergiler olduğunu belirttikten sonra "Türkiye dergiler mezarlığıdır" diye yazar. Bu bağlamda ülkemizde ilmi ve kültürel içerikli, köklü bir geçmişe sahip dergi bulmak oldukça zordur. Cumhuriyetin kuruluşunu temel alarak Cemil Meriç'in bu tespitine baktığımızda, Vakıflar Dergisinin bir istisna oluşturduğunu görürüz...

Vakıflar Dergisi'nin bu uzun ve köklü tecrübesinden ilhamla onu bulduğu konumdan daha ileri bir noktaya taşımak, ilim ve akademik alanda yapılan çalışmalara zemin hazırlamak, uzun ve köklü geçmişine yakı-

şır bir nitelikte yayınlanmasını sağlamak amacıyla hakemli olarak yayınlamayı uygun gördük. Zira 1938'den buyana aralıksız gelen bu derginin yayınlandığı noktada durması kabul edilemezdi. İlmî derinliğinden hiçbir şey kaybettirmeden daha güzel daha içerikli ve daha estetik bir noktaya götürmek amacıyla 2009 yılında 32. sayımızla ilk hakemli dergimizi çıkardık. 2010 yılı itibarıyla Haziran 33. sayımızdan sonra Aralık 34. sayımızla karşınıza çıkmış bulunuyoruz.

Dergimizin bu noktaya ulaşmasında dergimizin Yayın, Hakem ve Danışma Kurulu başta olmak üzere emeği geçenlere teşekkür ederim.

Dr. Adnan ERTEM
Vakıflar Genel Müdürü

Hakemli dergi olarak üçüncüsünü yayımlayacağımız bu sayıda yayınlanması uygun görülen yazılar iki ana bölüm halinde düzenlenmiştir. Derginin ilk bölümünde hakem onayından geçmiş araştırma ve inceleme yazıları, takip eden sonraki bölümde ise Yayın Kurulunun kararı ile yayınlanması uygun görülen tanıtım, çeviri, belge ve değerlendirme ile benzeri yazılara yer verilmiştir. Derginin ikinci bölümünde yayınlanacak yazıların genel çerçevesi, vakıf ve vakıf kültürü ile ilgili özgün belge, eser ve kişilikler, müze ve kitap tanıtımları, konferans, panel ve sempozyum gibi akademik etkinlikler, vakıf eserlerinin onarımları ve vakıflar ile Türk tarihi ve kültürüyle ilgili makalelerin yabancı dillerden çevirisi gibi konular olarak belirlenmiştir.

Vakıflar Dergisi'nin 34. sayısında yine çeşitli konularda özgün kabul edilecek yazılar söz konusudur. Mevlana Dergahı'ndan, Alman seyyahların gözlemlerine; Bolu Tabaklar Hamamı'ndan; Trakya'da taş kullanımına; Gaziantep cami duvar saatlerinden; Osmanlı'da Değnekçilik mesleğine; İstanbul Eyüp'te bir tekke haziresinden; ve Tokat'ta bir konut tanıtımına uzanan geniş yelpazede birbirinden değerli makalelere yer verilmiştir.

Diğer yazılar bölümünde ise Ebusuud Efendi'nin kilise vakıflarının çevirisinden, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınlarının Katalogu'na; Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberinin tanıtımından, Gaziantep'te Vakıf Eserleri Müzesine dönüştürülen Mevlevihanenin anlatımına; Kırşehir vakıf ve vakfiyelerinden, Yemen'deki Türk izlerine; Ankara Vakıf Eserleri Müzesi'nde açılan üç serginin ve İstanbul'da yeni kurulan Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi'nin tanıtımını konu alan yazılar dikkati çeker.

Yeni yayın döneminde Vakıflar Dergisi'nin en önemli amacı ve vizyonu, yayınlanacak bilimsel içerikli makalelerle ulusal ve uluslararası bilim çevrelerindeki etkin ve saygın konumunu ortaya koymak ve uluslararası indekslerde kabul görmek olacaktır. Böylece Vakıflar Dergisi 1938'den bu yana süren tarihi misyonu yeni sayılarla geleceğe taşıyarak güçlendirecektir. Bu bağlamda hakem adlarının gizliliğini esas almakta ve araştırmacıların ilgili yazım kurallarına da uymalarına dikkat çekerek, Vakıflar Dergisi'nin konuları çerçevesinde, yeni yazıları beklemekteyiz.

Editörler

HAKEMLİ YAZILAR

Mevlânâ Dergâhı'na Yapılan Bazı Vakıflar (1826-1907)1-18
Some Donations to Mevlânâ Lodge (1826-1907)

İzzet Sak

XVI. Asır Alman Seyyahlarına Göre Osmanlı Toplumunu
(Müslüman Davranış ve Törenleri ile Dini Mekânlar)19-34

*Muslim Behaviours, Ceremonies and Religious Places
According to the XVIth Century German Travellers*

Firdevs Çetin

Bolu Tabaklar Hamamı Restitüsyon Denemesi35-46
Restitution of Tabaklar Bath in Bolu

Mehmet Emin Yılmaz, Hasan Fevzi Çügen

Trakya Bölgesi Tarihi Yapılarında Kullanılan Karbonatlı Taşların
Bozulma Nedenleri47-60

*Degeneration Reasons of Limestone Which Is Used in Traditional
Structures of Thrace Region*

Murat Dal

Gaziantep Cami Duvar Saatleri Bezemelerinden Çeşitli Örnekler61-98
Gaziantep Mosque Wall Clocks in Various Examples of Decoration

H. Kamil Biçici

19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Değnekçilik Mesleği99-112
"Değnekçilik" in Ottoman Empire in the 19th Century

Zeynel Özlü

Tokat'da Bir Konut Örneği113-124
An Example of a Mansion in Tokat

Kemal İbrahimzade - Erkan Atak

Şeyh Muhammed Murad-ı Buhârî Tekkesi Haziresi Üzerine
Bir Değerlendirme125-147

*Evaluation on the Graveyard of Sheikh Muhammed
Murad Dervish Lodge*

Ahmet Semih Torun

DEĞERLENDİRME VE TANITIM YAZILARI

- Ebû's-Su'ûd'a Göre Kilise Vakıfları Osmanlı Hukukundaki Teori ve Pratiği*165-176
Eugene Kermeli (Çev.: Özgen Özcan)
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*177-178
Murat Şener
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları Katalogu*179-188
Hüseyin Çınar
- Gaziantep Mevlevihanesi Vakıf Müzesi*189-196
Zafer Gülbahar - Leyla Başboğa Çiçek
- Kırşehir'de Vakıflar ve Vakfiyeleri*197-200
Mehmet Kurtoğlu
- Yemen'de Türk İzleri*201-214
Gökçe Günel - Gülşen Dişli
- Ankara Vakıf Eserleri Müzesinde Açılan Üç Sergi*215-222
Seher Aykan, Şükran Özel Kayral
- Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Kuruldu*223-226

Hakemli Yazılar

Mevlânâ Dergâhı'na Yapılan Bazı Vakıflar (1826-1907)

İzzet Sak*

Özet

Bugün Konya'da Karatay ilçesi sınırları içerisinde bulunan Mevlânâ Dergâhı, Konya Kalesi'nin Atpazarı Kapısı dışında Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddîn Veled'in buraya defnedilmesi ile teşekkül etmeye başlamıştır. Sonradan Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî ile bazı müridlerinin de buraya defni ile ve zamanla etrafına yapılan yapılarla büyük bir hânkâh hâline gelmiştir. Mevlânâ'dan sonra bir tarikat hâline gelen Mevlevîliğin merkezi olan Mevlânâ Dergâhı, 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar resmî bir nitelik kazanmış, hem pa-dışahlar hem de vâliler, kâdılar ve nâibler gibi diğer devlet adamları ile hayırseverler tarafından yapılan vakıflar sayesinde, 1927'de müze hâline dönüştürülünceye kadar, hizmetlerini sürdürme gelmiştir. Mevlânâ Dergâhı'na vakfedilen paralar, Osmanlı Devleti'ndeki genel uygulama çerçevesinde, mürâbaha (fâiz) yoluyla işletilerek kâr getirmesi sağlanmış ve elde edilen gelirler, dergâhın değişik yerlerinde kandiller yakılmak, vakıf görevlilerinin ücretlerini karşılamak ve dergâhda kalan dervişlerin ihtiyaçlarını gidermek için harcanmıştır. Ayrıca dergâha vakfedilen gayr-ı menküllerin kirâya verilmesiyle elde edilen gelirler de, yine dergâhda bazı hizmetlerin görülmesi için sarf edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Konya, Mevlânâ, Mevlânâ Dergâhı, Vakıf, Konya Vakıfları, Mevlânâ Vakıfları.

Some Donations to Mevlânâ Lodge (1826-1907)

Abstract

Mevlânâ Lodge which is today located in Karatay county of Konya was founded with the burial of Sultânü'l-Ulemâ (Sultan of Scholars) Bahâeddîn Veled in front of the Atpazarı Gate (Horse Market Gate) of Konya Castle. Later on, after the burial of Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî and some of his disciples and with the building of some great structures, it has become a great complex lodge. Mevlânâ lodge became the center of Mevlevîlik which became an order after Rûmî. The lodge gained a legal status from the 17th century to the 19th century and continued to serve with the donations of both Ottoman Sultans and governors, some other state men like judges and regents and benefactors till it was turned into a museum in 1927. The money donated to Mevlânâ Lodge were operated in interest as a general application in Ottoman State and the profits made and the income gained were used to light candles in various parts of the lodge, to pay the wages of the staff in the lodge, and to meet the needs of the dervishes in the lodge. Besides, the incomes via rental charges taken from estates donated to the lodge were also spent to do some services in the lodge.

Key Words: Konya, Mevlânâ, Mevlânâ lodge, foundation, Konya Foundations, Mevlânâ Foundations.

* Yrd. Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Giriş:

Mevlânâ Dergâhı, Konya’da Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin türbesi etrafında oluşan büyük bir tarikat külliyesidir. Dergâh, Konya Kalesi’nin Atpazarı Kapısı dışında, Sultânü’l-Ulemâ Bahâeddîn Veled’in (ö.1231) ölümünden sonra na’sının buraya defnedilmesi ile birlikte teşekkül etmeye başlamıştır. Sonradan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin de buraya defni ile etrafına yapılan yapılarla, daha da genişleyerek büyük bir hânkâh hâline gelmiştir (Küçükdağ 1996: 181). Bugün şehrin merkezinde Karatay ilçesinde Sultan Selim Câmii’nin doğusunda yer alan dergâh, geniş bir bahçe duvarı içerisinde yapıların çekirdeğini Mevlânâ Türbesi’nin oluşturduğu; semâhâne, mescid, matbah-ı şerîf, meydân-ı şerîf, derviş hücreleri, avlu ve hazîredeki binâlar ile birlikte büyük bir külliye meydana getirmektedir (Karpuz 2004: 448).

Dergâhın kuruluşundan Cumhuriyet’e kadar geçen sürede, bilhassa Osmanlı devrinde, buranın geliştirilmesi, bakımı, onarımı, dergâhtaki tarikat hizmetlerinin yürütülmesi için yapılan yardımlar ve vakıflar, bizzât sultanlar ve devlet adamları tarafından desteklenmiş¹ ve “Evkâf-ı Celâliye” olarak isimlendirilen dergâh vakıfları, istisnâî vakıflar arasında yer almıştır. Ayrıca hazîre duvarlarının dışında kalan II. Selim İmâreti, Türbeönü Hamamı ve Çelebi konaklarıyla dergâhın etrafında “Türbe-i Celâliye Mahallesi” adıyla bir mahalle oluşmuş ve dergâh âdeta küçük bir şehrin ortasında kalmıştır (Karpuz 2004: 448).

Dergâhın esas avlusuna hazîre duvarlarında bulunan dört kapı ile girilmektedir. Cümle kapısı batıdaki Dervişân Kapısı’dır. Doğu tarafında Pîr Kapısı, kuzeyde Çelebiyân Kapısı, güneyde ise Hâmûşân Kapısı vardır. Dervişân Kapısı’ndan avluya girilince sağda Şeb-i Arûs Havuzu, ortada şâdirvân ve kuzeyde selsebil bulunur. Dergâh 1927 yılında müze hâline getirilirken avludaki mezarlık kaldırılmış, etrafı çevrilerek günümüzde çiçek bahçesi yapılmış ve taşları dergâhın doğu tarafına yığılmıştır. Aynı şekilde dergâhın kuzeyindeki Vâlideler Mezarlığı ile güneydeki Hadîkatü’l-ervâh’ta bulunan kabirler de kaldırılmış, sadece sekizgen bir havuzla Mehmed Bey Türbesi bırakılmıştır (Karpuz 2004: 449). Bugün hâlen, dergâhın değişik yerlerinde, yenileme çalışmaları devam etmektedir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerine kadar dergâhdaki hizmetlerin yürütülebilmesi için, pek çok sultan ve devlet adamının çeşitli vakıflar yapmak suretiyle, bu hizmetlere katkıda buldukları görülmektedir. Biz de bu çalışma ile, 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın başlarında devlet adamları ve ileri gelen zevât tarafından Mevlânâ Dergâhı’na yapılan bazı vakıfları ortaya koymaya çalışacağız. Ancak, dergâha yapılan bu vakıfları vermeye geçmeden önce, vakıf yapanlar ve yaptıkları vakıfların mahiyeti hakkında kısa bir değerlendirme yapılacaktır.

I- Mevlânâ Dergâhı’na Yapılan Vakıfların Değerlendirilmesi

Bu çalışma, 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın başlarına âit Konya şer’iye sicillerinden tespit edilen 15 adet vakfiyeye dayanılarak hazırlanmıştır. Daha sonra özetleri verilecek olan bu vakfiyeler, burada, vakfedenlerin kimlikleri, vakfedilen para ve gayr-ı menkûller ile vâkıfların ortaya koymuş olduğu

¹ 17. yüzyıldan itibaren 19. yüzyıla kadar adeta bir devlet müessesesi olarak muamele gören Mevlevîlik, padişahlar ve devlet adamları tarafından büyük destek görmüştür. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Neumann 1996; Küçük 2002.

şartlar açısından ayrı ayrı değerlendirilmeye tâbi tutulacaktır. Çalışmanın konusunu teşkil eden ilk vakıf 27 Şevvâl 1241 / 4 Haziran 1826 tarihli olup sâbık Konya kâdısı es-Seyyid Hâfız Mehmed Emîn Efendi tarafından Mevlânâ Dergâhı'na yapılan 300 guruşluk bir para vakfı (KŞS 71 / 68-1)²; son vakıf da 1 Cemâziye'l-âhir 1325 / 12 Temmuz 1907 tarihli Fakîhdede Mahallesi'nden Hâcî Mehmed Ceri Dede Efendi ibn Ahmed'in yine dergâha yapmış olduğu 300 aded tam yüzlük mecîdi altının vakfidir (KŞS 114 / 49-1).

Çalışmaya konu olan vakıfları iki gurupta ele almak mümkündür: Bunlardan birincisi para vakıfları, ikincisi ise gayr-ı menkûl vakıflarıdır. Para vakfedenlerin kimliklerine bakıldığında bunların genellikle sâbık veya hâlâ görevde olan vâli, sancak ferîki, kâdı ya da nâib gibi üst düzey devlet görevlileri oldukları görülmektedir. Para vakfeden 10 kişiden birinin sâbık Haleb vâlisi, birinin hâlâ Eyâlet-i Karaman vâlisi, birinin Begşehir Sancağı ferîki, üçünün kâdı, ikisinin ise nâib olması, yukarıda ifade edildiği gibi, dergâhdaki hizmetlerin yürütülmesi için devlet adamlarının ne kadar büyük katkı sağladıklarının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Dergâha para vakfedenlerin yapmış oldukları miktarlar da dikkat çekicidir. 300, 350 guruşdan başlayarak 7.500, 10.000 guruşa kadar paralar vakfedildiği görülmektedir. Vakfedilen bu paraların işletilme şekli de önemlidir. Genel olarak Osmanlı toplumunda paraların işletilme şekli, vakıf yapanların ortaya koymuş olduğu şartlara bağlıydı. Nakid para vakfedenler bu hususu vakfiyelerinde genellikle “rehn-i kavî ve kefil-i melî veya ikisinden biri ile onu on bir buçuk hesâbı ile mu‘âmele-i şer‘iye ve murâbaha-i mer‘iye ile bâ-yed-i mütevellî be-her sene alâ vechi'l-helâl istirbâh ve i‘mâl oluna” şeklinde formüle etmekteydiler. Bu ifâdelerden anlaşılan, açıkça söylenmekten kaçınılmasına rağmen, vakfedilen paraların % 15’lik³ bir kârla fâize verildiğidir⁴. Mevlânâ Dergâhı'na yapılan para vakıflarında mürâbaha oranlarının, formülde ifade edilen onu on bir buçuk (% 15) oranı yanında, onu on bir (% 10) veya onu on ikiden (% 20) olmasını şart koşan vâkıflar da bulunmaktadır.

Mevlânâ Dergâhı'na vakfedilen paraların mürâbahaya verilerek elde edilen gelirlerinin nasıl ve nerelere sarf edileceği hususunda vakıf yapanların ortaya koymuş olduğu şartlar da, vakfiyelerde ayrıntılı olarak verilmiştir. Vâkıfların şartları genellikle mürâbahadan elde edilen ge-

² KŞS: Konya Şer‘iye Sicili. Burada kullanılan birinci rakam defter numarasını, ikinci rakam sayfa numarasını ve üçüncüsü de o sayfadaki belge numarasını göstermektedir.

³ Vakıf paraların mürâbaha yoluyla işletilmesi hususunun Osmanlı şeyhülislâmalarının fetvâlarında da açıkça onaylandığı görülür. Meselâ Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi'nin vermiş olduğu fetvâda, “Zeyd mütevellisi olduğu nukûd-ı mevkûfeden Amr'a karz ile verdiği akçe için bir sene tamamına dek Amr'ın üzerine ona on bir hesâbı üzere mu‘âmele-i şer‘iye ile şu kadar akçe ribh ilzâm eylese Amr sene tamanında ribh-ı mezbûru Zeyd'e verdikde Zeyd Amr'a ona on bire razı olmam şu kadar ziyâde ver demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: OLMAZ” denilmektedir. Çatalcalı Ali Efendi 1311: 335.

⁴ Osmanlı Devleti'nde para vakıfları ile ilgili geniş bilgi için bkz. Akgündüz 1988: 151-167; Özcan 2003: 54 vd; Sak 2005: 136 vd; Yediyıldız 1997: 153-172; Yediyıldız 2003: 116 vd. Vakıf paraların, “mu‘âmele-i şer‘iye” veya “hîle-i şer‘iye” yoluyla fâize verilmesi meselesi, İslâm tarihi boyunca zaman zaman, hukukçular arasında sert münâkaşalara sebep olmasına rağmen, iktisadî zarûretler yüzünden yaygın bir şekilde para vakıfları yapılmasına ve yukarıda bahsedilen usûlle işletilmesine devam edilmiştir. Para vakıflarının, ihtiyacı olanları, daha yüksek fâiz hadleriyle tefecilik yapanların elinden kurtarma ve onlara uygun şartlarla kredi sağlama gayesine yönelik olduğu söylenebilir. Ayrıca para vakfedenlerin umûmiyetle idâreci sınıfa mensup olmaları, bu işin şuurulu bir şekilde yapıldığı düşüncesini doğurmaktadır. Yediyıldız, 1997: 159.

lirlerin dergâhda vazîfe yapan post-nişîn⁵, ser-tarîk⁶, ser-tabbâh⁷, türbedâr dede⁸ ve ser-nâyzen (neyzenbaşı)⁹ dedeye ücret olarak verilmesi yolundadır. Ayrıca bu gelirlerin harcanacağı yerler arasında dergâhın çeşitli yerlerinde kandiller yakılması; Ramazân-ı Şerîfde dergâhda güzel sesli birinin Kur'ân-ı Kerîm'i okuyup hatmederek hâsıl olan sevâbın Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, kendi ebeveyni ve diğer Müslümanların ruhlarına hediye edilmesi ve bu hizmetin karşılığında bir miktar ücret verilmesi de bulunmaktadır. Eğer bütün bunlardan sonra hâlâ artan para olursa, bunun da dergâhda hücre-nişîn olan dervîşânın çeşitli ihtiyaçlarına sarf olunması istenmektedir. Vâkıflar, vakıflarına kimin müteveli ve nâzır olacağını, bunların görevlerini ne şekilde yapacağını ve ne kadar ücret alacaklarını da ayrıntılı olarak belirlemektedirler. Para vakfeden vâkıflar, vakıflarına umumiyetle dergâh post-nişînlerinin, ser-tarîk, ser-tabbâh ve dergâh türbedârlarının müteveli ve nâzır olmasını istiyorlardı.

Mevlânâ Dergâhı'na gayr-ı menkûl vakfedenlere gelince. Bunların kimliklerine bakıldığında dikkati çeken husus, daha çok dergâhla direkt bağlantısı olan kişiler olmalarıdır. Dergâha vakıf yapanlar arasında devlet adamları ve padişahlar yanında dergâh görevlilerinin de bulunması, bunların sadece birer tüketici olarak dergâhtan faydalanmadıklarını, aynı zamanda kendileri de özel mülklerinden vakıflar yapmak suretiyle, en az padişahlar ve devlet adamları kadar dergâhın işleyişine katkı sağladıklarını ortaya koymaktadır.

Gayr-ı menkûl vakfeden dört kişiden üçü Mevlânâ Dergâhı'nda post-nişîn, ser-tarîk veya dergâh türbedârı olan kimselerdir. Bu vâkıfların, genellikle, dükkân veya bahçe vakfetmek suretiyle dergâh bütçesine katkıda buldukları görülmektedir. Meselâ Mevlânâ Dergâhı post-nişîni olan Abdolvâhid Çelebi ibn Mehmed Sa'îd Hemdem Çelebi, Binârî Mahallesi'nde bulunan ve Evkâf-ı Celâliye mülhakâtından Dede Bahçesi denilen bahçenin bitişiğindeki iki dönüm-i atık on sekiz evlek otuz sekiz arşun-ı cedîd şahsına âit bahçesini¹⁰; Mevlâna Dergâhı ser-tarîki Ahmed Âdil Çelebi Efendi, Konya Çarşısı'nda Türbe-i Şerîf Caddesi'nde bulunan bir bâb ekmekçi dükkânını¹¹

⁵ Post-nişîn, posta oturan, meşâyih hakkında kullanılan bir tabirdir. Muallim Nâci 1978: 196. Post, şeyhlik makamı yerinde kullanılır. Postların bir kısmı bir makamı temsil eder. Postların temsil ettiği makamlar Mevlevîlerle Bektaşîlerde ziyadedir. Öteki tarikatlarda yalnız şeyh postu vardır. Mevlevîlere ait "Meydân-ı Şerîf"de en büyük iki makamı temsil eden iki post vardır. Bunun biri kırmızı, öteki beyazdır. Kırmızı post "Sultan Veled makamı", beyaz post da "Ateşbâz-ı Veli makamı" idi. Pakalın 1983: II, 779.

⁶ Mevlevî tabirlerindendir. Çelebi Efendi'nin muavini ve Konya Mevlevîhânesi'nin şeyhi yerindeki kıdemli dedenin unvanı idi. Çelebi Efendi, Konya'dan bir yere gittiği zaman, mukâbele-i şerîfden başka her şeye nezâret ederdi. Pakalın 1983: III, 192.

⁷ Mevlevî tabirlerinden olan ser-tabbâh, aşçıbaşı demek olup, Mevlevî teşkilâtında önemli bir yere sahipti. Konyada'ki Mevlânâ Dergâhı'nda "ser-tarîk dede"den sonra "ser-tabbâh", ondan sonra da "türbedâr dede" ve "neyzenbaşı", taşra Mevlevîhânelerinde ise "kudumzen başı" gelirdi. Pakalın 1983: III, 191.

⁸ Mevlevî tabirlerindendir. Konya'daki Mevlânâ Türbesi ile semâhânenin nâzır (bakıcısı) yerinde bulunan dede hakkında kullanılan bir tabirdir. Maiyyetinde "bevâb" denilen yardımcı dervîşler vardır. Pakalın 1983: III, 539.

⁹ Neyzen, ney çalan musiki sanatkârları hakkında kullanılır bir tabirdir. Halk dilinde ney denilen kamıştan yapılmış sazın Farsça aslı nay olduğu için eskiden neyzen yerine "Nayî" kullanılırdı. Pakalın 1983: II, 690. Ser-nâyzen de Mevlânâ Dergâhı'ndaki neyzenlerin başı idi.

¹⁰ KŞS 142 / 111-1. (1 Rebî'ü'l-evvel 1323 / 6 Mayıs 1905).

¹¹ KŞS 142 / 43-1. (16 Cemâziye'l-âhir 1319 / 30 Eylül 1901).

ve Mevlânâ Dergâhı türbedârı Osman Vehbi Dede Efendi de, yine Konya Çarşısı'nda bulunan bir dükkânını¹² vakfederek bunların ürün ve gelirlerinin dergâhın çeşitli hizmetlerine sarf edilmesini şart koşmuşlardır. Ayrıca, eğer zamanla vakfin şartlarını yerine getirmek mümkün olmazsa, vakfin gelirlerinin mutlaka fukarâ-i müslimîne sarf olunması da yine vakıf yapanların istekleri arasında yer almaktadır.

Aşağıda, Mevlânâ Dergâhı'na yapılan para ve gayr-ı menkûl vakıflarının vakfiyeleri, sadeleştirmek suretiyle özet olarak verilecektir.

II- Mevlânâ Dergâhı'na Yapılan Para Vakıfları

1- Sâbık Konya Kâdısı es-Seyyid Hâfız Mehmed Emîn Efendi'nin Dergâha Para Vakfı: Sâbıkan Konya kâdısı olan eşrâf-ı kuzâtdan es-Seyyid Hâfız Mehmed Emîn Efendi Hazretlerinin vekîli Başkâtib es-Seyyid el-Hâc Mahmûd Efendi, meclis-i şer' de, müvekkilinin vakfını tescil ve itmâm için mütevellî nasb ve ta'yîn buyurdıkları Konya'da vâki' Kutbü'l-ârifin Gavsü'l-vâsılın Sultânü'l-evliyâ Hazret-i Mevlânâ Dergâhı'nda ser-tabbâh (aşçıbaşı) olan es-Seyyid Mehmed Nesîb Dede Efendi huzûrunda müvekkili adına vekâleten nakd 300 guruş ifrâz ve hasbeten lillahi te'âlâ vakf eyleyip müvekkilinin şartlarını da şöyle sıralamıştır:

1. Vakfedilen meblağ-ı mezbur 300 guruş mütevellî ma'rifetiyle mu'temed kimesnelere istirbâh olunup hâsıl olacak 60 guruş rıbh ve nemâsından Dergâh-ı Hazret-i Mevlânâ'da vâki' mescid-i şerîfde¹³ mihrâb önünde bir hob sadâ (güzel sesli) hâfız-ı kelâm-ı hüdü olan kimesne Ramazân-ı mağfîret-i nişân guresinden ba'de'l-imsâk vakt-ı salât-ı fecre kadar Kelâm-ı Kadîm'den bir cüz' tilâvet ve şeb-i ıyd-i şerîfde (bayram gecesinde) hitâm edip hâsıl olan sevâbı rûh-ı pür-futûh hazret-i müşârün-ileyhe ihdâ oluna, mukâbilinde tâlî-i hâfız-ı merkûma (Kur'ânı tilâvet edene) rıbh-ı mezkûrdan otuz guruş verile;

2. Kur'ân-ı Azîmü's-şân tilâvetine şürû' ve mübâderet olundukda iki şem'-i asel ikâd olunup rıbh-ı mezkûrdan 20 guruş şem'-i asel için verile;

3. Vakt-ı imsâkda bâb-ı mescid-i şerîfi küşâd eden türbedâr-ı hazret-i müşârün-ileyhe 10 guruş verile;

4. Her kim Dergâh-ı Hazret-i Mevlânâ'da aşçıbaşı olur ise mütevellî, post-nişîn ve mürşid-i tarikat bulunan zât da nâzır olup vakfımın şartlarını icrâyâ himmet buyuralar¹⁴.

2- Sâbık Haleb Vâlisi es-Seyyid Mehmed Emîn Paşa'nın Dergâha Para Vakfı: Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât sâbıkan Haleb vâlisi olan vezîr devletlü es-Seyyid Mehmed Emîn Paşa hazretleri Konya'yı teşrîflerinde huzûrlarında akd olunan meclisde, vakfını tescil ve itmâm için müte-

¹² KŞS 113 / 106-1. (5 Şa'bân 1322 / 15 Ekim 1904).

¹³ Mescid, semâhânenin batısında kare şeklinde bir mekân olup asıl kapısı batıdandır. Mescid ve minâresinin semâhâne ile birlikte XVI. yüzyılda Kanunî Sultan Süleyman devrinde yapıldığı kabul edilmektedir. Mescidin batı tarafındaki üç bölümlü son cemaat mahallinin ise XVIII. yüzyılda tilâvet odası ile birlikte yapıldığı kabul edilmektedir. Karpuz 2004: 449.

¹⁴ KŞS 71 / 68-1 (27 Şevvâl 1241 / 4 Haziran 1826).

velli nasb ve ta'yîn buyurdıkları Konya'da vâki' Kutbü'l-ârifin Gavsü'l-vâsılın Sultânü'l-evliyâ Burhânü'l-asfiyâ Mevlânâ Celâleddîn Hazretlerinin âsitânelerinde hâlâ ser-tabbâh (aşçıbaşı) olan es-Seyyid Mehmed Nesîb Dede Efendi huzûrunda nakd 10.000 guruş ifrâz ve hasbeten lillah vakf eylemiştir¹⁵.

3- Konya Kâdısı Şeyh-zâde Ahmed Reşîd Efendi'nin Dergâha Para Vakfı: Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât hâlâ Konya kâdısı olan Şeyh-zâde Ahmed Reşîd Efendi Hazretleri, vakfını tescil için müteveli nasb ve ta'yîn buyurdıkları Konya'da vâki' Kutbü'l-ârifin Sultânü'l-evliyâ Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Âsitânesi'nde hâlâ ser-tabbâh (aşçıbaşı) olan es-Seyyid Mehmed Nesîb Dede Efendi huzûrunda nakd 350 guruş ifrâz ve vakf etmiş, vakfının şartlarını da şöyle sıralamıştır:

1. İşbu sene-i mübâreke Cemâziye'l-âhiri guresinden itibâren meblağ-ı mezkûr devr-i şer'î olunarak mu'temed kimesnelere istirbâh olunup her sene tecdîd-i temessük ve devr-i şer'î husûslarına dikkat olunarak meblağ-ı mezkûrun senevî hâsıl olacak 70 guruş rıbh ve nemâsından Dergâh-ı Hazret-i Mevlânâ'da vâki' mâ-i lezîzi (tatlı suyu) müstemil şâdirvân üzerine müceddeden iki kandîl ve meydân-ı muhabbet erkânı önüne kezâlik müceddeden bir kandîl vaz' olunup rıbh-ı mezkûrdan müteveli-i mûmâ-ileyh ma'rifetiyle revgan-ı şîr iştirâ ve küll-i leyâl ba'de'l-mağrib tulû'-ı şemse kadar kanâdîl-i mezkûre ikâd oluna;

2. Her kim dergâh-ı şerîfde aşçıbaşı olur ise müteveli ve post-nişîn ve mürşid-i tarîkat bulunan zât nâzır olup ber-vech-i muharrer vakf eylediğim kanâdîl-i mezkûrları sayf (yaz) ve şitâda (kış) beher şeb (gece) vakt-ı mağribden tulû'-ı şemse karîb ikâdları husûsuna himmet ve dikkat buyurular¹⁶.

4- Der-Sa'âdet'den es-Seyyid Ömer Ağa'nın Dergâha Para Vakfı: Der-Sa'âdet-i Aliyye'den es-Seyyid Ömer Ağa meclis-i şer'de, vakfını tescil için müteveli nasb ve ta'yîn eylediği Konya'da vâki' Hazret-i Mevlânâ Dergâh-ı Şerîfi'nde ser-tabbâh (aşçıbaşı) olan es-Seyyid Mehmed Nesîb Dede Efendi ve onun tarafından vakfî tasdik etmek için nasb ve ta'yîn olunan dergâh-ı mezkûrda hâlâ post-nişîn olan es-Seyyid Mehmed Sa'îd (Hemdem) Çelebi Efendi¹⁷ huzûrunda nakd 3.000 guruş ifrâz ve hasbeten lillah vakf eyleyip vakfının şartlarını da şöyle ifâde etmektedir:

1. Nukûd-ı mezkûr onu on bir buçuk hesâbıyla bâ-devr-i şer'î be-her sene irbâh ve i'mâl olunup hâsıl olan 450 guruş nemâsından senevî 54 guruş nâzır-ı vakf olan çelebi efendi hazretlerine verile;

2. Senevî 72 guruş ser-tarîkat-ı dergâh olan dede efendi, ser-tabbâh (aşçıbaşı) ve müteveli-i vakf olan dede efendi, türbedâr dede ve ser-nâyzen dedeye eşit seviyede 18'er guruş verile;

¹⁵ KŞS 71 / 64-2. Bu vakfiye yarım bırakılmış olup, sonuna "bura kadar yazıldıkda alup gidüp yine gelmediğine binâen ketm kalmışdır" notu düşülmüştür. Vakfiyenin tarihi de yoktur. Ancak hemen üstündeki kayıta, Konya Kazâsı niyâbetine 1242 senesi Rebî'ü'l-âhiri ortalarından (12-21 Kasım 1826) itibâren hâlâ nâib olarak görev yapan Mevlânâ Ahmed Reşîd Efendi'nin ta'yîn edildiği ifâde edilmektedir ki, vakfiye de bu tarihlerde düzenlenmiş olmalıdır.

¹⁶ KŞS 71 / 67-1 (27 Cemâziye'l-evvel 1242 / 27 Aralık 1826).

¹⁷ Mevlânâ soyundan, Mevlânâ Dergâhı post-nişînlik makamına oturmuş otuz bir zattan, ilim ve kemâliyle tanınmış olan yirmi beşinci post-nişîn Mehmed Sa'îd Hemdem Çelebi, Hacı Mehmed Çelebi'nin oğlu olarak 1222 / 1807 yılında Konya'da doğmuştur. 26 Receb 1275 / 1 Mart 1859 tarihinde akşam ezanı vaktindî yine Konya'da vefat etmiştir. Mevlânâ Türbesi'nden medfûndur. Daha geniş bilgi için bkz. Gölpinarlı 2006: 168 vd; Küçük 2002: 94-110; Küçük 2003: 59 vd; Yeniterzi 2001: 100 vd.

3. Senevî 324 guruş dergâhda hücre-nişîn ve matbah-ı şerîf hizmetkârı ve çilekeş bulunan fukarâ-i dervişâna eşit şekilde tevzî' ve taksîm oluna;

4. Mütevellî ve nâzır-ı vakf vefât eyledikde âsitâne-i müşârün-ileyhde her kim seccâde-nişîn olur ise nâzır-ı vakf, her kim ser-tabbâh olur ise mütevellî-i vakf ola¹⁸.

5- Karaman Eyâleti Vâlisi Vezîr es-Seyyid el-Hâc Ali Paşa'nın Dergâha Para Vakfı: Hâlâ Eyâlet-i Karaman vâlisi olan Vezîr es-Seyyid el-Hâc Ali Paşa, Konya'da vâki' Kutbü'l-aktâb Hazret-i Mevlânâ Dergâhı'nda hâlâ post-nişîn olan es-Seyyid Mehmed Sa'îd (Hemdem) Çelebi Efendi'nin sa'âdet-hânelerinde akd olunan meclis-i şer' de, vakfını tescil için mütevellî nasb ve ta'yîn buyurdukları dergâh-ı mezkûrda ser-tabbâh (aşçıbaşı) olan es-Seyyid Mehmed Nesîb Dede Efendi ile vakfına nâzır nasb ve ta'yîn buyurdukları post-nişîn Mehmed Sa'îd Hemdem Çelebi Efendi Hazretleri huzûrlarında nakd 7.500 guruş ifrâz ve hasbeten lillah vakf ettikten sonra vakfının şartlarını da şöyle oluşturmuştur:

1. Nukûd-ı mezkûr mu'temed kimesnelere onu on bir buçuk hesabıyla bâ-devr-i şer'î be-her sene irbâh ve i'mâl olunup hâsıl olan 1.125 guruş nemâsından senevî 75 guruş nâzır-ı vakf olan çelebi efendi hazretlerine verile;

2. Senevî 54 guruş ser-tarîkat-ı dergâh olan dede efendiye verile;

3. Senevî 54 guruş mütevellî-i vakf-ı olan dede efendiye verile;

4. Senevî 27 guruş ser-nâyzen-i dergâh olan dede efendiye verile;

5. Senevî 15 guruş dergâhda türbedâr olan dede efendiye verile;

6. Geri kalan senevî 900 guruş da dergâhda hücre-nişîn, matbah hizmetkârı ve çilekeş bulunan fukarâ-i dervişâna eşit şekilde tevzî' ve taksîm oluna;

7. Post-nişîn, mütevellî ve nâzır-ı vakf vefât eylediklerinde âsitâne-i mezbûrda her kim seccâde-nişîn olur ise nâzır-ı vakf ola, yine dergâh-ı mezkûrda her kim ser-tabbâh olur ise mütevellî-i vakf ola¹⁹.

6- Konya Nâibi es-Seyyid Mehmed Necîb Efendi'nin Dergâha Para Vakfı: Konya'da nâibü'ş-şer' olan es-Seyyid Mehmed Necîb Efendi meclis-i şer' de, vakfına mütevellî nasb ve ta'yîn eylediği Konya'da vâki' Hazret-i Mevlânâ Türbesi türbedârı Ali Dede Efendi ibn Abdulkâdir nâm kimesne huzûrunda 500 guruş ifrâz ve hasbeten lillah vakf edip vakfının şartlarını da şöyle belirlemiştir:

1. Meblağ-ı mezbûr mütevellî eliyle istirbâh olunup hâsıl olan rıbh ve gallesinden (mahsûl, gelir) senevî 20 guruş mütevellîye ücret verile;

2. Geri kalan meblağ huffâzdan bir şahsa verilip be-her sene Ramazân-ı Şerîfin ibtidâsından âhirine değin yevmiye bir cüz' kırâ't-ı Kur'ân-ı Azîmü'ş-şân Türbe-i Hazret-i Mevlânâ'da huzûr-ı

¹⁸ KŞS 73 / 159-1 (1 Muharrem 1253 / 7 Nisan 1837).

¹⁹ KŞS 73 / 166-1 (1 Muharrem 1253 / 7 Nisan 1837).

sa'âdetlerinde bir hatm-ı şerîf tekâmîl edip hâsıl olan sevâbını hazret-i müşârün-ileyhin rûh-ı pür-futûhlarına ve ebeveynim ruhlarına ihdâ eyleyip bu vecihle edâ-yı hizmet eyledikde verile;

3. Mütevellî-i merkûmun vefâtından sonra türbe-i şerîfe her kim türbedâr olur ise vakf-ı mezkûra mütevellî ola²⁰.

7- Begşehri Sancağı Ferîki Eyûb Paşa ibn Mustafa Efendi'nin Dergâha Para Vakfı: Tanzîmât-ı Hayriye muktezâsınca Begşehri Sancağı'nın zabt ve rabtına me'mûr asâkir-i muntazama-i cenâb-ı şâhâne ferîkliğiyle vazîfeli devletlü Eyûb Paşa ibn Mustafa Efendi Hazretleri meclis-i şer' de, vakfını beyân ve tescîl için mütevellî nasb ve ta'yîn eylediği Konya'da medfûn Kutbü'l-aktâb Hazret-i Mevlânâ Dergâhı'nda ser-tabbâh (aşçıbaşı) olan es-Seyyid Mehmed Nesîb Dede Efendi ile vakfına nâzır ta'yîn eylediği post-nişîn-i dergâh es-Seyyid Mehmed Sa'îd (Hemdem) Çelebi Efendi huzûrunda nakd 6.000 guruş ifrâz ve hasbeten lillah vakf eyleyip mütevellî ta'yîn ettiği es-Seyyid Mehmed Nesîb Dede Efendi'ye teslîm eylemiştir. Ayrıca Eyûb Paşa vakfının şartlarını da şöyle sıralamaktadır:

1- Nukûd-ı mezkûr mu'temed kimesnelere adı geçen mütevellî eliyle onu on iki guruş hesâbıyla be-her sene bâ-devr-i şer'î istirbâh ile i'mâl olunup hâsıl olan 1.200 guruş nemâsından be-her mâh 20'şer kıyye revgan be-her kıyyesi 4'er guruşdan mâhiye 80 guruş revgan bahâdan senevî 960 guruş revgan bahâ olarak dergâh-ı mezkûrda fukarâ ve dervîşâna mahsûs on sekiz hücerât ile meydân-ı şerîfde²¹ bulunan kanâdîllerin îkâd-ı kanâdîline revgan bahâ verile;

2- Senevî 100 guruş nâzır-ı vakf olan post-nişîn-i mûmâ-ileyh çelebi efendiye verile;

3- Senevî 50 guruş mütevellî-i vakf olan ser-tabbâh-ı dergâh dede efendiye ücretleri mukâbili verile;

4- Senevî 25 guruş ser-tarîkat bulunan dede efendiye ber-vech-i du'â-gûy verile;

5- Senevî 25 guruş dergâh-ı feyz-i intibâhda türbedâr bulunan dede efendiye ber-vech-i du'â-gûy verile;

6- Îkâd-ı kanâdîl-i mezkûr için revgan kıymeti fiy'ât-ı mezbûr ve noksanına iştirâ olunur ise be-her mâhiye 3'er guruşdan senevî 36 guruş kanâdîl-i mezkûrîni îkâd eden kandilciye ücret verile;

7- Bunlardan fazla kalır ise dergâh-ı mezkûrda sâkin dervîşâna kanâdîl bahâ verile;

8- Nâzır ve mütevellî vefât eylediklerinde âsitâne-i mezbûrda her kim seccâde-nişîn-i irşâd olur ise nâzır-ı vakf ola, yine dergâh-ı mezbûrda ser-tabbâh her kim bulunur ise mütevellî-i vakf ola²².

8- Konya Nâibi es-Seyyid Mehmed Ali Efendi'nin Dergâha Para Vakfı: Hâlâ Konya'da nâibü'ş-şer' Yanyavî Emîr Salâkî-zâde es-Seyyid Mehmed Ali Efendi meclis-i şer' de, vakfına mü-

²⁰ KŞS 73 / 167-2 (25 Receb 1253 / 25 Ekim 1837).

²¹ Meydân-ı şerîf, dergâh mutfağına bitişik 6 x 10 m. boyutlarında inşa edilen dikdörtgen bir mekân olup alçı tavanlarında XIX. yüzyıl manzara resimleri bulunmaktadır. Bugün müze müdürlüğü odası, geçmişte dergâhın kütüphanesi olarak kullanılan bu odada sabah namazından sonra dedeler murakabe yapar ve kahve içerlerdi. Karpuz 2004: 451.

²² KŞS 83 / 49-1 (1 Rebî'ü'l-âhir 1256 / 2 Haziran 1840).

tevellî nasb ve ta'yîn eylediği Konya'da vâki' Hazret-i Mevlânâ Türbesi türbedârı Ali Dede Efendi ibn Abdulkâdir nâm kimesne huzûrunda 500 guruş ifrâz ve hasbeten lillah vakf etmiş ve bu meclis-de mütevellî-i merkûma teslîm edip şöyle şart eylemiştir:

1. Meblağ-ı mezbûr mütevellî eliyle istirbâh olunup hâsıl olan rıbh ve nemâsından senevî 25 guruşu mütevellîye ücret verile;

2. Geri kalan meblağ huffâzdan bir şahsa verilir be-her sene Ramazân-ı Şerîfin ibtidâsından âhirine değin yevmiye birer cüz' kırâ'at-ı Kur'ân-ı Azîmü's-şân Türbe-i Hazret-i Mevlânâ'da huzûr-ı sa'âdetlerinde bir hatm-ı şerîfi tekmîl edip hâsıl olan sevâbını Hazret-i müşârün-ileyhin rûh-ı pür-fütûhlarına ve ebeveynim ruhlarına ihdâ eyleyip bu vecihle edâ-i hizmet eyledikde verile;

3. Mütevellî-i merkûm vefât ettikten sonra türbe-i şerîfe her kim türbedâr olur ise vakf-ı mezkûra mütevellî ola²³.

9- Sâbık Medîne Kâdısı Hüseyin Hüsnü Beg ibn Eyûb Ağa'nın Vasiyet Yoluyla Dergâha

Para Vakfı: Sâbıkan Medîne-i Münevvere kâdısı iken bundan önce vefât eden Hüseyin Hüsnü Beg Efendi ibn Eyûb Ağa'nın vasiyetlerini tenfize vasiye-i muhtârları olan kerîme-i muhteremeleri el-Hâce Şerîfe Râbi'a Hanım meclis-i şer' de, vakfını beyân ve tescîle mütevellî nasb ve ta'yîn eylediği Şems-i Tebrîzî türbedârı Ahmed Dede Efendi ibn Ahmed Efendi huzûrunda, vesâyeten ikrâr ederek şöyle demektedir: Babam merhûm Hüseyin Hüsnü Beg hâl-i hayât ve kemâl-i sıhhatinde "ben bi-emrillahi'l-meliki's-sübân azm-ı gülşensarây-ı cinân eylediğimden sonra sülüs mâlımdan 4.000 guruş ifrâz edilerek hasbeten lillah vakf oluna" deyu vasiyet ve tenfizine beni vasiye-i muhtâre nasb ve ihtiyâr eyleyip umûmen vakfın umûr ve ukûd ve kâffe-i şurût ve kuyûdunu benim yedime ta'lik eyledikten sonra vefât eylemiştir. Ben dahî vesâyetim hasebiyle marû'z-zıkr 4.000 guruşu hasbeten lillah vakf edip şöyle şart eyledim:

1- Meblağ-ı mezkûr 4.000 guruş mütevellî eliyle rehn-i kavî ve kefil-i melî ile onu on bir hesâbî üzere istirbâh olunup hâsıl olan rıbhından revgan iştirâ olunarak derûn-ı türbe ve muvâcehe-i Hazret-i Mevlânâ'da îkâd olunan kanâdile ilâveten ikâd oluna;

2- Vakf-ı mezkûra, Âsitâne-i Hazret-i Pîr-i müşârün-ileyhde ser-tabbâhlık hizmeti yürüten zât ber-vech-i hasbî mütevellî ve post-nişîn-i irşâd bulunan zât kezâlik hasbî nâzır ola²⁴.

10- Fakîhdede Mahallesi'nden Hâcî Mehmed Ceri Dede Efendi ibn Ahmed'in Dergâha

Para Vakfı: Vakfiyenin mahallinde yazılması için mahkeme tarafından gönderilen Başkâtib Ahmed Şükrü Efendi ibn Abdulhalîm Efendi, Konya'da vâki' Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Hazretlerinin dergâh-ı âlilerinde hâlâ ser-tarîk olan Âdil Çelebi Efendi ibn Hâcî Ârif Efendi'nin ikâmet etmekte oldukları hücrelerine varıp akd olunan meclis-i şer' de, dergâh-ı şerîfde hücre-nişîn kudemâ-i dervîşândan Konya'nın Fakîhdede Mahallesi sâkinlerinden ve ashâb-ı hayrâtdan Hâcî Mehmed Ceri Dede Efendi ibn Ahmed ibn Mehmed, meclis-i mezkûrda vakfını tescil için mütevellî nasb ve ta'yîn eylediği dergâh-ı mezkûrda ser-tarîk olan Âdil Efendi huzûrunda malından ifrâz eylediği 300 aded tam yüzlük mecîdî altını dergâh-ı mezkûr vakf-ı şerîfine ilhâk sûretiyle vakf edip şöyle şart ve ta'yîn eylemiştir:

²³ KŞS 78 / 103-1 (1 Cemâziye'l-evvel 1262 / 27 Nisan 1846).

²⁴ KŞS 87 / 45-1 (11 Şevvâl 1278 / 11 Nisan 1862).

1- Meblağ-ı mezbûr 300 aded tam yüzlük mecîdî altını dergâh-ı şerîfin çerâğ ve kanâdiline meşrût müsekkafâtından ve zemîni Konya'da vâki' Pîr Es'ad Vakfı'na senevî icâre-i mü'ecceleli vakf olan Konya'nın Atbazarı civârında ve Buğday Bazarı Zokağı'nda kâin bir taraftan dergâh-ı mezkûrun vakf hanı, bir taraftan Hâcî Kaymak-zâde Hâcî Mahmûd Efendi Hanı, bir taraftan yine dergâh-ı mezkûrun vakf hanı ve bir taraftan tarîk-i âmm ile mahdûd ve mezkûr atîk hanın şimâlinde olan ahur ve hâne yeri müşrif-i harâb olmağla bunların yerlerine sâlifü'z-zikr Pîr Es'ad Vakfı mütevellisi Hâcî Fahreddîn Efendi'nin izniyle vakf-ı şerîf için tahtânî sekiz bâb mağaza ve tahtânî yedi bâb oda ve bir samanlık ve bir ahûr ibnâ ve inşâ olunarak asıl müteveli olan zât ma'rifetiyle icâre-i vâhîde-i mu'tâde-i mu'ayyeneleriyle tâliblerine îcâr olunup hâsıl olan îcârâtından ba'de'r-rakabe yüzelli gurus vakf-ı mezkûruma nâzır olanlara vazîfe verile;

2- Dergâh-ı mezkûrda mevcûd hücre-nişîn dervîşân bi-tarîki'l-münâvebe yevmî Kur'ân-ı Kerîm'den bir cüz'-i şerîf kırâ'at edip mukâbelesinde şehri 50 gurus vazîfe i'tâ ve beynlerinde müsâvât üzere tevzî' oluna ve fazlası dergâh-ı mezkûrda huzûr-ı Hazret-i Pîr'de îkâd olunan kanâdîl ve şamdân revgan bahâlarına sarf oluna;

3- Nezâret-i mezkûreye hayâtda oldukça vazîfe-i mezkûresiyle kendim mutasarrıf olup vefâtımdan sonra nezâret-i mezkûre için ber-vech-i muharrer ta'yîn eylediğim 150 gurus âhara verilmeyip fazla-i vakf-ı mezkûruma zam olunarak dergâh-ı mezkûrda ber-vech-i muharrer îkâd olunan kanâdîl ve şamdân revgan bahâlarına sarf oluna;

4- Nezâret-i mezkûre ile vakf-ı mezkûrumun tevliyetine dergâh-ı mezkûrda post-nişîn olan zât ber-vech-i hasbî mutasarrıf ola;

5- Mürûr-ı zaman ile vakfın şartlarının icrâsına ri'âyet mümkün olmazsa menâfi'-i vakf dergâh-ı mezkûr mühimmâtına sarf oluna²⁵.

III- Mevlânâ Dergâhı'na Yapılan Gayr-ı Menkûl Vakıfları

1- Alâiye Sancağı Çemi Kasabası'ndan Mehmed Emîn Beg ibn Feyzullah'ın Han Vakfı: Konya Vilâyeti dâhilinde Alâiye Sancağı'nda Çemi Kasabası eşrâfından sâhibü'l-hayrât Mehmed Emîn Beg ibn Feyzullah meclis-i şer'de vakfına müteveli nasb ve ta'yîn eylediği Konya'da vâki' Kutbü'l-ârifîn Gavsü'l-vâsılîn Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Dergâhı'nda ser-tabbâh (aşçıbaşı) olan es-Seyyid Mehmed Nesîb Dede Efendi ibn Hasan Dede huzûrunda, arsası Konya Vilâyeti dâhilinde Seydişehir Kasabası'nda medfûn Seyyid Harun-ı Veli Vakf-ı Şerîfi'ne senevî icâre-i mü'ecceleli vakf ve üzerinde mevcûd bi'l-cümle binâları mülk olan Seydişehir Kasabası'nda vâki' bir taraftan Süleyman Efendi menzili, bir taraftan İyaz Begoğlu tarlası, bir taraftan tarîk-i âmm ve bir taraftan kasaba-i mezbûre çarşısı ile mahdûd fevkânî ve tahtânî elli bâb oda, bir kebîr ahur, bir kahvehâne ve bitişiğinde iki aded dükkânı hâvî bir bâb hanını vakf etmiştir. Mehmed Emîn Beg vakfının şartlarını da şöyle ifâde etmektedir:

1- Han-ı mezkûr müteveli eliyle icâre-i şer'îye ile senelik olarak îcâr olunup hâsıl olan gallesinden adı geçen Çemi Kasabası mahallelerinden Orta Mahallesi'nde bundan önce mücedde-

²⁵ KŞS II6 / 124-1 (1 Cemâziye'l-âhir 1325 / 12 Temmuz 1907).

den binâsına muvaffak olduğum Yeni Câmî' demekle ma'rûf câmî'-i şerîfde bâ-berât-ı âlî hatîb ve imâm bulunan efendiler be-her hafta birer hatm-i şerîf edip hitâmında bu fakîri hayr ile yâd ve ruhûmu âbâd eylediklerinden sonra mukâbelesinde be-herine senevî 1.250'şer guruşdan cem'an 2.500 guruş vazîfe verile;

2- Dergâh-ı müşârün-ileyhde vâkî' meşîd-i şerîfde be-her gün ikinci namâzı edâ edildikten sonra huffâzdan bir zât tilâvet-i Kur'ân-ı Azîmü'ş-şân ederek be-her hafta Cum'a günleri ikindiye müte'âkib hatm-i şerîf edip hâsıl olan ecr ve sevâbını sultânü'l-evliyâ Hazret-i Muhammed Mustafa sallallahü te'âlâ aleyhi ve sellem efendimizin Ravza-i Mutahharalarına ve bi'l-cümle enbiyâ-i izâm salavatullahi alâ nebiyyinâ ve âl ve ashâb-ı kirâm rıdvânullahi te'âlâ aleyhim ecma'în ve evliyâ-i zevî'l-ihtirâm hazretleriyle kâffe-i ehl-i îmân ervâhına ihdâ eyleyip mukâbelesinde mütevellî-i mûmâ-ileyh ma'rifetiyle hâfız-ı mezbûra senevî 500 guruş vazîfe verile;

3- İcâr-ı mezkûreden her ne fazla kalır ise dergâh-ı hazret-i müşârün-ileyhde îkâd olunan kanâdîle revgan bahâ olmak üzere mütevellî-i mûmâ-ileyh yedinde ibkâ oluna;

4- Dergâh-ı müşârün-ileyhde post-nişîn bulunan es-Seyyid Mahmûd Sadreddîn Çelebi Efendi Hazretleri ibn es-Seyyid Mehmed Sa'îd Çelebi Efendi²⁶ vakf-ı mezkûrumun nâzırı olup kemâl-i lutf ve keremlerinden umûr-ı vakfa hasbîce nezâret buyura;

5- Vakf-ı mezkûrun tebdîl, tağyîr, teksîr ve taklîli vefâtına kadar elimde ola;

6- Vakf-ı mezkûrun tevliyeti hayâtda oldukça mûmâ-ileyh es-Seyyid Mehmed Nesîb Dede Efendi'ye ve onun vefâtından sonra dergâh-ı müşârün-ileyhde ser-tabbâh olan zâta, vakfin nezâreti dahî dergâh-ı mezkûrda post-nişîn bulunan zevâta meşrûta ola²⁷.

2- Mevlânâ Dergâhı Ser-tarîki Ahmed Âdil Çelebi Efendi'nin Dergâha Ekmekçi Dükkânı Vakfı: Konya'da vâkî' Kutbü'l-ârifîn, Gavsü'l-vâsılîn Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Hazretlerinin dergâh-ı âlîlerinde ser-tarîk olan Ahmed Âdil Çelebi Efendi ibn Mehmed Ârif Çelebi Efendi'nin talebiyle mahkeme tarafından gönderilen Başkâtib Ahmed Şükrü Efendi ibn Abdulhalîm Efendi, dergâh-ı mezkûrda hâlâ türbedâr olan Osman Vehbi Dede Efendi'nin hücrelerine varıp akd-ı meclis-i şer' ettiklerinde, ser-tarîk Ahmed Âdil Efendi, adı geçen meclisde, vakfını tescîl için mütevellî ta'yîn ettiği Konya'da Nakıboğlu Medresesi müderrisi ve ders-i âmdan Ömer Sâdık Efendi ibn Ahmed Efendi huzûrunda, Konya Çarşısı'nda Türbe-i Şerîfe Caddesi'nde bulunan bir taraftan Şerefşirîn Mahallesi dükkânı, bir taraftan Arabgirli-zâde Hâcî Ahmed Efendi'nin helvacı dükkânı, bir taraftan Deli Karı hânesi ve ba'zen Âhûnun Ali dükkânı ve bir taraftan tarîk-i âmm ile mahdûd bir bâb kargir mülk etmekçi dükkânını hasbeten lillah vakf ve Evkâf-ı Celâliye'ye ilhâk edip şöyle şart ve ta'yîn eylemiştir:

²⁶ Mahmûd Sadreddîn Çelebi, babası Mehmed Sa'îd Hemdem Çelebi'nin 1275 / 1859 yılında vefât etmesi üzerine, dergâhın yirmi altıncı post-nişîni olarak, 9 Ramazan 1275 / 12 Nisan 1859 tarihinde bütün çeşebilerin ve dergâh ileri gelenlerinin söz ve gönül birliği ile dergâh post-nişîni olmuştur. Ağırbaşlı, hoş sohbet, hayırsever bir şeyh olarak tanınan Mahmûd Sadreddîn Çelebi, dergâh şeyhi olduğu dönemde 1867 yılında, bir ihmal yüzünden yanan Konya Çarşısı ile Yüksek Câmî (Azîziye Câmîi'nin bulunduğu yerdeki câmî) ve Kapu Câmîi'nin tekrar yapılmasında büyük emek sarfetmiş, 1298 / 1881 yılında vefât etmiştir. Kubbe-i Hadra'nın kapı tarafına defnedilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Küçük 2003: 68 vd.

²⁷ KŞS 92 / 196-1 (1 Cemâziye'l-âhir 1284 / 30 Eylül 1867).

1- Zikr olunan dükkân her sene müteveli eliyle icâre-i vâhidesiyle tâlibine icâre olunup hâsıl olan icâre ve gallesi dört sehm i'tibâr olunarak bundan iki sehmî mezkûr dükkân ile Konya'da Merâm yolunda olan tarîkat ricâlinden Ateşbâz-ı Veli demekle ma'rûf Şemsü'l-mille ve'd-dîn Yûsuf Şemseddîn bin İzzeddîn hazretlerinin türbe-i şerîflerinin ta'mîr ve termîmine; bir sehmî türbe-i müşârün-ileyhde türbedâr olan zâta vazîfe verile ve ta'mîre ihtiyâç olmadığı takdirde sâlifü'z-zikr iki sehm icâre ve galle müteveli elinde hıfz olunup vakt-ı ihtiyâçda zikr olunan dükkân ve türbe-i şerîfenin ta'mîr ve termîmlerine harc ve sarf oluna;

2- Vakf-ı mezkûrun tevliyet cihetine Mevlânâ Dergâhı'nda hâlâ post-nişîn olan Abdolvâhid Çelebi Efendi ibn Mehmed Sa'îd Hemdem Çelebi hayâtta oldukça ber-vech-i hasbî mutasarrıf olup vefât etdiklerinde tevliyet-i mezkûreye yine dergâhda post-nişîn-i irşâd olan zevât-ı kirâm hazerâtı mutasarrıf olalar;

3- Mürûr-ı eyyâm ile vakfın şartlarına ri'âyet mümkün olmaz ise menâfi'-i vakf dergâh-ı müşârün-ileyhde hücre-nişîn olan Tarîkat-ı Mevleviye fukarâsına sarf oluna²⁸.

3- Mevlânâ Dergâhı Türbedârı Osman Vehbi Dede Efendi'nin Dergâha Dükkân Vakfı: Konya'da vâki' Kutbü'l-ârifin ve Gavsü'l-vâsılîn Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Hazretlerinin dergâh-ı âlilerinde hâlâ türbedâr olan Osman Vehbi Dede Efendi'nin talebiyle mahkeme tarafından gönderilen Başkâtib Ahmed Şükrü Efendi ibn Abdulkerîm Efendi, adı geçen Osman Vehbi Dede Efendi'nin dergâhda bulunan hücrelerine varıp akd-ı meclis-i şer' ettikde, Osman Vehbi Dede Efendi akdedilen meclisde, vakfını tescil ve itmâm için müteveli nasb ve ta'yîn ettiği ser-tarîk-i Hazret-i Mevlânâ Âdil Çelebi Efendi ibn Hâcî Ârif Efendi huzûrunda, bâ-sened-i hâkânî mülkü olup Konya Çarşısı'nda Türbe Önü'nde cânib-i yemîni (sağ tarafı) Evkâf-ı Celâliye dükkânları, yesârı (sol tarafı) mukaddemâ Azîme Hanım ve hâlâ vakf-ı müşârün-ileyh dükkânı ve cephesi tarîk-i âmm ile mahdûd zemîni Evkâf-ı Celâliye'den ebniyesi mülk bir bâb dükkânını hasbeten lillah vakf ve Evkâf-ı Celâliye'ye ilhâk edip şöyle şart ve ta'yîn eylemiştir:

1- Zikr olunan bir bâb dükkân be-her sene müteveli eliyle tâlibine icâr olunup hâsıl olan icâresi ba'de'r-rakabe huzûr-ı sa'âdet-mevfûr Hazret-i Pîr'de kırâ'at olunan Mi'râciye mesârifine verile;

2- Vakf-ı mezkûra, dergâh-ı müşârün-ileyhde post-nişîn olan zât-ı şerîf ber-vech-i hasbî müteveli ola;

3- Mürûr-ı zamân ile vakfın şartlarına ri'âyet mümkün olmazsa menâfi'-i vakf mutlakâ fukarâ-i müslimîne sarf oluna²⁹.

²⁸ KŞS 142 / 43-1 (16 Cemâziye'l-âhir 1319 / 30 Eylül 1901). Aynı vakfiye aradan iki hafta geçtikten sonra 19 Cemâziye'l-âhir 1319 / 13 Ekim 1901 tarihinde tekrar kaydedilmiştir. Bkz. KŞS 110 / 155-2.

²⁹ KŞS 113 / 106-1 (5 Şa'bân 1322 / 15 Ekim 1904). Vâkıf Türbedâr Osman Vehbi Dede Efendi'nin, KŞS 142 / 100-1'de, 25 Şa'bân 1322 / 4 Kasım 1904 tarihli ikinci bir vakfiyesi daha bulunmaktadır. Bu ikinci vakfiyenin birincisinin bir sureti mi olduğu, yoksa yeni bir vakfiye mi olduğu anlaşılamamıştır. Vakfiyeler ile vâkıf, sınırları ve özellikleri aynı olan Türbe Önü'ndeki dükkânını vakfetmiştir. Ancak iki vakfiyede belirtilen dükkân aynı olmakla birlikte, şartları arasında çok küçük bir değişiklik bulunmaktadır. Osman Vehbi Dede Efendi, birinci vakfiyede vakfının şartlarında "hâsıl olan icâresinin ba'de'r-rakabe huzûr-ı sa'âdet-mevfûr Hazret-i Pîr'de kırâ'at olunan Mi'râciye mesârifine" verilmesini isterken, ikinci vakfiyede "hâsıl olan icârenin ba'de'r-rakabe huzûr-ı sa'âdet-i mevfûrda isti'mâl olunan kirpâs bahâsına sarf

4- Mevlânâ Dergâhı Post-nişîni Abdolvâhid Çelebi Efendi'nin Dergâha Bahçe Vakfı:

Konya'da vâki' Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Hazretlerinin dergâh-ı âlilerinde hâlen post-nişîn-i irşâd olan Abdolvâhid Çelebi Efendi ibn Mehmed Sa'îd Hemdem Çelebi Efendi'nin³⁰ talebiyle mahkeme tarafından gönderilen Başkâtib Ahmed Şükrü Efendi ibn Abdulhalîm Efendi, dergâh-ı mezkûrda bulunan şeyh dâiresine varıp akd-ı meclis-i şer' etdiklerinde, adı geçen Abdolvâhid Çelebi Hazretleri, zikr olunan meclisde vakfını tescil için mütevellî ta'yîn eylediği dergâh-ı mezkûrda hâlen ser-tarîk olan Âdil Çelebi Efendi ibn Mehmed Ârif Efendi huzûrunda bâ-sened-i hâkânî tasarrufunda bulunan Konya mahallâtından Bınârî Mahallesi'nde kâin Evkâf-ı Celâliye mülhakâtından Dede Bağçesi demekle ma'rûf Hasan Efendi bağçesi bitişiğinde vâki' şarken ve şimâlen zikri geçen Dede Bağçesi, garben Haydar hânesi ve cenûben tarîk-i âmm ile mahdûd iki dönüm-i atîk on sekiz evlek otuz sekiz arşun-ı cedîd bağçeyi hasbeten lillah vakf ve adı geçen Hasan Efendi Bağçesi'ne ilhâk edip şöyle şart ve ta'yîn eylemiştir:

1- Mezkûr bağçenin be-her sene vâki' olan hâsılâtı, mezkûr Hasan Efendi Bağçesi hâsılâtı mi-sillü dergâh-ı müşârün-ileyhde hücre-nişîn olan dervîşânın ta'âmiyelerine sarf oluna;

2- Vakf-ı mezkûrumun tebdîl, tağyîr, taklîl ve teksîri merreten ba'de uhrâ yed-i meşihatda ola;

3- Vakf-ı mezkûrun tevliyetine hayâtda oldukça kendim ber-vech-i hasbî mutasarrîf olup vefâtımdan sonra dergâh-ı müşârün-ileyhde post-nişîn olanlar mutasarrîf olalar³¹.

IV- Mevlânâ Evlâdının Yaptığı Vakıf

1- Mevlânâ Sülâlesinden Salâhaddîn Efendi'nin Yorgancı Yöresinde Yaptırmış Olduğu Câmi'ye Dükkân ve Bağçe Vakfı: Bu vakıf, direkt olarak Mevlânâ Dergâhı'na yapılmış bir vakıf olmamakla birlikte, vakfi yapan kişinin Mevlânâ sülâlesinden olması hasebiyle buraya alınmıştır.

Konya'nın Bâb-ı Aksarây Mahallesi sâkinlerinden ve sülâle-i tâhire-i Hazret-i Mevlânâ'dan Salâhaddîn Efendi ibn Hüseyin Çelebi Efendi meclis-i şer'de vakfını tescil ve itmâm için mütevellî nasb ve ta'yîn eylediği mahalle-i mezbûre sâkinlerinden Hâcî Niyâzi Efendi ibn Hâcî Osman Efendi huzûrunda, vâlidesi müteveffât Hâce Hafsa Hanım'dan intikâl eden mülkü olup Sûk-ı Sultânî'de

olunması"nı şart koşmaktadır. Her iki vakfiyede geçen dükkân aynı olmakla birlikte, tarihlerinin ayrı ve şartlarında da küçük değişiklikler olması, vâkıfın ikinci vakfiye ile, birinci vakfiyenin şartlarında ufak değişiklikler yaparak vakfını yeniden tescil ettirdiğini düşündürmektedir.

³⁰ Mustafa Saffet Çelebi'nin bilâ-veled vefâtı üzerine, Mevlânâ Dergâhı postuna geçen Abdolvâhid Çelebi, bu dergâhın yirmi dokuzuncu post-nişîni ve posta geçen Mehmed Sa'îd Hemdem Çelebi oğullarının en sonuncusudur. Post-nişînlik dönemi II. Abdulhamid'in dönemine rastlar. Çelebi Efendi, kalender meşrep, iyi kalpli ve cömerliği ile ün salmış, halk nazarında çok sevilen bir şeyhdir. 18 Şa'bân 1325 / 26 Eylül 1907 Perşembe günü vefât etmiştir. Geniş bilgi için bkz. Küçük 2003: 71; Gölpınarlı 2006: 170.

³¹ KŞS 142 / 111-1 (1 Rebî'ü'l-evvel 1323 / 6 Mayıs 1905). Abdolvâhid Çelebi'nin 1 Rebî'ü'l-evvel 1326 / 3 Nisan 1908 tarihli bir vakfiyesi daha bulunmaktadır. KŞS 114 / 49-1. Ancak Abdolvâhid Çelebi 18 Şaban 1325 / 26 Eylül 1907 Perşembe günü ölmüştür. Küçük 2003: 72. Bu itibarla ikinci vakfiyenin onun ölümünden sonra sicile kaydedildiği ve birincisinin bir kopyası olduğu ortaya çıkmaktadır. Her iki vakfiyede vakfedilen bahçenin tarifleri ve ölçüleri aynı olmakla birlikte, ikinci vakfiyede vâkıfın şartlarının tebdîl, tağyîr ve teksîrinin kıyamete kadar yed-i meşihatda olmasını istediği madde bulunmamaktadır. Bunun da sebebinin ikinci vakfiyenin kaydı esnasında, bu kısmın yazılmamasından kaynaklandığı tahmin edilmektedir.

Attârlar Zokağı'nda vâki' cânib-i yemîni (sağ tarafı) Sarây-ı İmâmî-zâde Ali Efendi ibn Hâcî Mehmed Efendi, cânib-i yesârî (sol tarafı) Burhân-zâde Seyyid Efendi ibn Hâcî Mustafa Efendi, arkası Bakırcı Nûri Efendi ibn Hâcî dükkânları ve cephesi tarîk-i âmm ile mahdûd bir bâb attâr dükkânı ile Meram'da Yorgancı yöresinde vâki' cânib-i yemîni tarîk, cânib-i yesârî Mehmed Ali Efendi ibn Hâcî Mustafa Efendi, arkası Mumcu-zâde Mehmed Emîn Usta ve cephesi tarîk-i âmm ile mahdûd satın alınmış mülkü olan bir bâb mülk bağ hânesi ve yine mevki'-i mezbûrda şarken Nizâm'ın Mustafa, garben ve şimâlen hark ve dördüncü tarafı da Mumcu'nun Ahmed Efendi'nin mülk bağı ile mahdûd eşcâr-ı müsmire (meyveli ağaçlar) ve kürûmu (bağ çubuklarını) hâvî bir dönüm mikdârı mülk bağçeyi bütün her şeyi ile vakf edip şöyle şart ve ta'yîn eylemiştir:

1- Akârât-ı mezkûre müteveli eliyle ecr-i misilleriyle tâlibine îcâr olunup senevî hâsıl olan gallesi ba'de'r-rakabe dört sehim i'tibâr olunarak bir sehmi adı geçen Yorgancı yöresinde müceddeden binâ ve inşâsına muvaffak olduğum câmi'-i şerîfin ta'mîr ve termîmine sarf oluna; bir sehmi câmi'-i şerîfde hatîb olana, bir sehmi imâm olana ve bir sehmi dahî cüz-hân olan kimesneye vazîfe verile; cüz-hânlık ciheti câmi'-i şerîf imâmına meşrûta ola;

2- Ben hayâtda oldukça vakf-ı mezkûrun tevliyet cihetine ber-vech-i hasbî mutasarrıf olup vefâtımdan sonra evlâdım ve onun vefâtından sonra da eslah evlâd-ı zükûru ve evlâd-ı evlâd-ı zükûru ber-vech-i hasbî müteveli olalar ve ba'de'l-inkırâz re'y-i hâkimle hâricden ehil ve erbâbına tevcih oluna;

3- Vakf-ı mezkûrun tebdîl ve tağyîri merreten ba'de'l-uhrâ yedimde ola ve ba'de'l-vefât bâb-ı tağyir münsed ola;

4- Mürûr-ı zamanla vakfın şartlarının icrâsına ri'âyet mümkün olmaz ise menâfi'-i vakf mutlakâ fukarâ-i müslimîne sarf oluna³².

Sonuç

17. yüzyıldan itibaren 19. yüzyıla kadar adeta bir devlet müessesesi olarak muamele gören Mevlevîlik, padişahlar ve devlet adamları tarafından bağışlar ve vakıflar yapılmak suretiyle büyük destek görmüştür. Pek çok devlet adamı Mevlevîliğin merkezi olan Mevlânâ Dergâhı'nın hizmetlerini yürütebilmesi için paralar ve gayr-ı menkûller vakfetmek suretiyle, bu işe katkı sağlamışlardır.

Vakfedilen paralar, genellikle, Osmanlı Devleti'ndeki vakıf paraların işletilme şekli olan mürâbaha yoluyla % 10, % 15 veya % 20'den fâize verilmek suretiyle kâr getirmesi sağlanmış ve elde edilen gelirler de, hem dergâhın çeşitli yerlerinde kandiller yakılmasına, hem dergâhda hücrenişin olan dervişlerin ihtiyaçlarının görülmesine ve hem de vakıf görevlilerinin ücretlerinin karşılanmasına harcanmıştır.

Gayr-ı menkûl vakıflarında ise ortaya çıkan sonuç, vâkıfların genellikle dergâhla direkt bağlantısı olan kişiler olmalarıdır. Bu da, dergâh hizmetlerinin yalnızca devlet adamları ve padişahlar tarafından yapılan yardımlar ve vakıflarla değil, dergâh görevlilerinin de şahsî mülklerinden paralar veya gayr-ı menkûller vakfederek bu işleyişe katkı sağladıklarının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

³² KŞS II/3 / 46-3 (4 Rebî'ü'l-evvel 1322 / 19 Mayıs 1904).

KAYNAKLAR

a- (KŞS) Konya Şer'îye Sicilleri

- 71, 73, 78, 83, 87, 92, 110, 113, 114, 116, 142 numaralı siciller.

b- Diğer Eserler

- Akgündüz, A. (1988). *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara: TTK Yay.
- Çatalcalı Ali Efendi (1311). *Fetâvâ-yı Ali Efendi I*, İstanbul: Matba'a-yı Âmire.
- Gölpinarlı, A. (2006). *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İstanbul: İnkılâp Yay.
- Karpuz, H. (2004). "Mevlânâ Külliyesi", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 29, Ankara: 448-452.
- Küçük, S. (2002). "Yenileşme Döneminde Mevlevîler ve Siyâset (XIX. Yüzyıl)", *Türkler* 14, Ankara: 94-110.
- _____ (2003). *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, İstanbul: Simurg Yay.
- Küçükdağ, Y. (1996). "1251 H / 1835 M. Tarihli Mevlânâ Türbesi ve Çelebi Efendi Konağı Tamir ve İnşası Defteri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 2, Konya: 181-206.
- Muallim Nâci (1978). *Lügât-ı Nâci*, İstanbul: Çağrı Yay.
- Neumann, C. K. (1996), "XIX. Yüzyıla Girerken Konya Mevlevî Asitanesi İle Devlet Arasındaki İlişkiler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 2, Konya: 167-179.
- Özcan, T. (2003). *Osmanlı Para Vakıfları Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği*, Ankara: TTK Yay.
- Pakalın, M. Z. (1983), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* II, III, İstanbul: MEB Yay.
- Sak, İ. (2005). *Şer'îye Sicillerinde Bulunan Konya Vakfiyeleri*, Konya: Kömen Yay.
- Yediyıldız, B. (1997). "Vakıf" mad. *İslam Ansiklopedisi* XII, Eskişehir: 153-172.
- _____ (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi, Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara: TTK Yay.
- Yeniterzi, E. (2001). "Tanzimatın Cumhuriyetin İlk Yıllarına Kadar Konyalı Şair ve Yazarlar", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 10, Konya: 77-159.

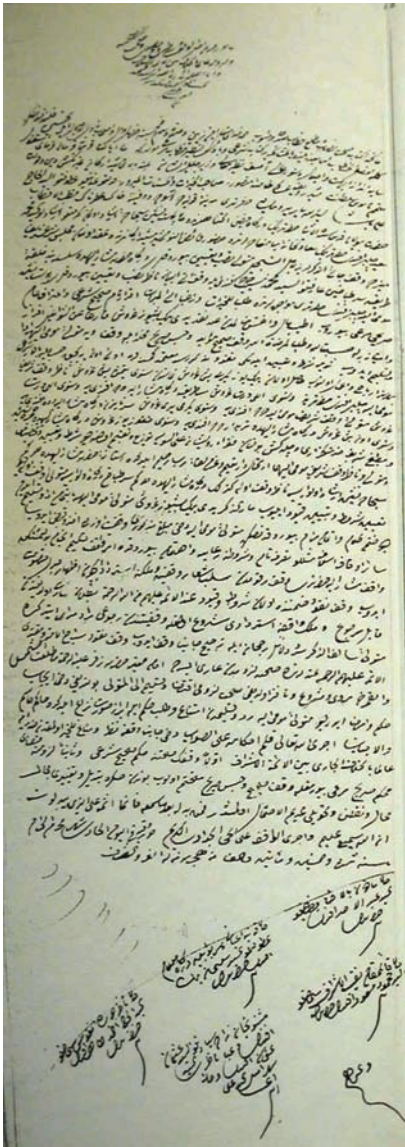
Ekler

Tablo: 1 Mevlânâ Dergâhı'na Para Vakfedenler ve Vakfettikleri Paralar

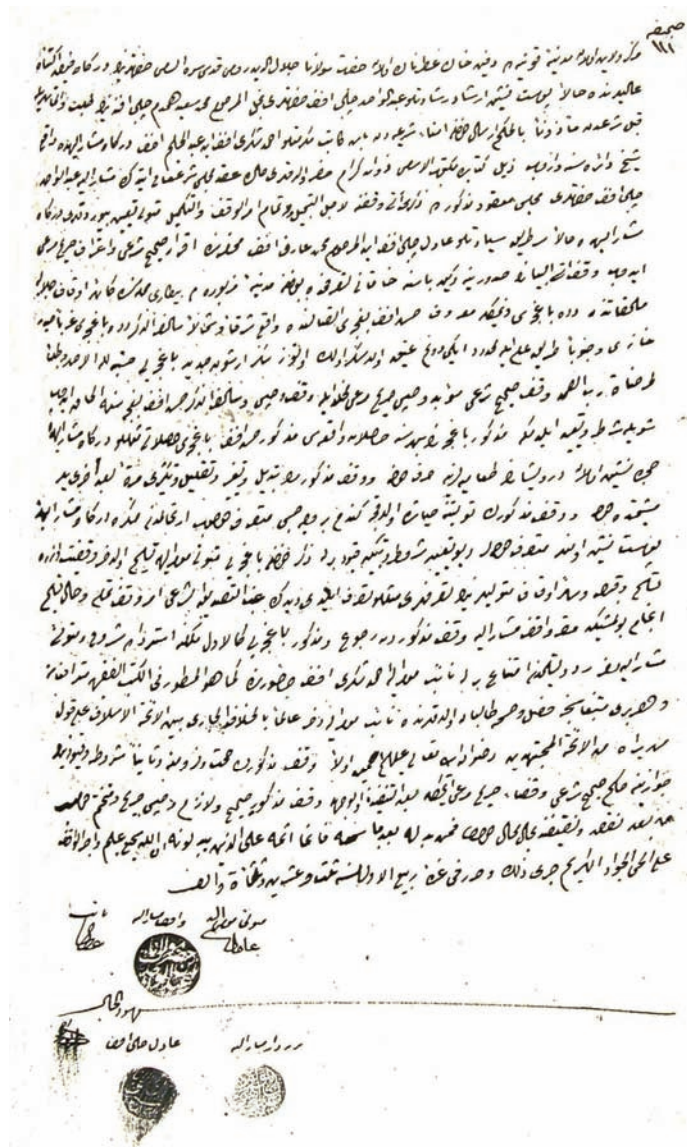
	Vakıf Yapanın Adı	Vakfettiği Para Miktarı	Mürâbaha Oranı	Tarih	Belge No
11	Sâbık Konya kâdısı es-Seyyid Hâfız Mehmed Emîn Efendi	300 guruş	% 20	27 Şevvâl 1241 (4 Haziran 1826)	KŞS 71 / 68-1
22	Sâbık Haleb Vâlisi es-Seyyid Mehmed Emîn Paşa	10.000 guruş	--	Tarihsiz	KŞS 71 / 64-2
33	Konya kâdısı Şeyh-zâde Ahmed Reşid Efendi	350 guruş	% 20	27 C.evvel 1242 (27 Aralık 1826)	KŞS 71 / 67-1
44	Der-Sa'âdet'den es-Seyyid Ömer Ağa	3.000 guruş	% 15	1 Muharrem 1253 (7 Nisan 1837)	KŞS 73 / 159-1
55	Karaman Eyâleti Vâlisi Vezîr es-Seyyid el-Hâc Ali Pâşâ	7.500 guruş	% 15	1 Muharrem 1253 (7 Nisan 1837)	KŞS 73 / 166-1
66	Konya Nâibi es-Seyyid Mehmed Necib Efendi	500 guruş	--	25 Receb 1253 (25 Ekim 1837)	KŞS 73 / 167-2
77	Begşehri Sancağı Ferîki Eyüb Pâşâ ibn Mustafa Efendi	6.000 guruş	% 20	1 R.âhir 1256 (2 Haziran 1840)	KŞS 83 / 49-1
88	Konya nâibi Yanyavî Emîr Salâkî-zâde es-Seyyid Mehmed Ali Efendi	500 guruş	--	1 C.evvel 1262 (27 Nisan 1846)	KŞS 78 / 103-1
99	Sâbık Medîne kâdısı Hüseyin Hüsnü Beg Efendi ibn Eyüb Ağa	4.000 guruş	% 10	11 Şevvâl 1278 (11 Nisan 1862)	KŞS 87 / 45-1
110	Fakîh Dede Mahallesi'nden Hâcî Mehmed Ceri Dede Efendi ibn Ahmed	300 aded tam yüzlük mecîdî altın	--	1 C.âhir 1325 (12 Temmuz 1907)	KŞS 116 / 124-1

Tablo: 2 Mevlânâ Dergâhı'na Gayr-ı Menkûl Vakfedenler ve Vakfettikleri Mülkler

Vakıf Yapanın Adı	Vakfettiği Gayr-ı Menkûl	Tarih	Belge No
11 Alâiye Sancağı Çemi Kasabası'ndan Mehmed Emin Beg ibn Feyzullah	Seydişehir Kasabası'nda vâki' bir taraftan Süleyman Efendi menzili, bir taraftan İyaz Begoğlu tarlası, bir taraftan tarık-i âmm ve bir taraftan kasaba-i mezbûre çarşısı ile mahdûd fevkânî ve tahtânî elli bâb oda, bir kebîr ahur, bir kahvehâne ve bitişiğinde iki aded dükkânî hâvî bir bâb han	1 C.âhir 1284 (30 Eylül 1867)	KŞS 92 / 196-1
22 Mevlânâ Dergâhı Ser-tarîki Ahmed Âdil Çelebi Efendi	Konya Çarşısının'da Türbe-i Şerîfe Caddesi'nde bulunan bir taraftan Şerefşîrîn Mahallesi dükkânı, bir taraftan Arabgirli-zâde Hacı Ahmed Efendi'nin helvacı dükkânı, bir taraftan Delî Karı hânesi ve ba'zen Âhûnun Ali dükkânı ve bir taraftan tarık-i âmm ile mahdûd bir bâb kargir mülk etmekçi dükkânı	16 C.âhir 1319 (30 Eylül 1901)	KŞS 142 / 43-1
33 Mevlânâ Dergâhı Türbedârı Osman Vehbi Dede Efendi	Konya Çarşısı'nda Türbe Önü'nde cânib-i yemîni (sağ tarafı) Evkâf-ı Celâliye dükkânları, yesârı (sol tarafı) mukaddemâ Azîme Hanım ve hâlâ vakf-ı müşârûn-ileyh dükkânı ve cephesi tarık-i âmm ile mahdûd zemîni Evkâf-ı Celâliye'den ebniyesi mülk bir bâb dükkân	5 Şa'bân 1322 (15 Ekim 1904)	KŞS 113 / 106-1
44 Mevlânâ Dergâhı Post-nişîni Abdulvâhid Çelebi ibn Mehmed Sa'îd Hemdem Çelebi Efendi	Bınârî Mahallesi'nde kâin Evkâf-ı Celâliye mülhakâtından Dede Bağçesi demekle ma'rûf Hasan Efendi bağçesi bitişiğinde vâki' şarken ve şimâlen zikri geçen Dede Bağçesi, garben Haydar hânesi ve cenûben tarık-i âmm ile mahdûd iki dönüm-i atık on sekiz evlek otuz sekiz arşun-ı cedîd bağçe	1 R.evvel 1323 (6 Mayıs 1905)	KŞS 142 / 111-1

Belge: 1 Eyâlet-i Karaman Vâlisi Vezîr es-Seyyid el-Hâc Ali Paşa'nın Mevlânâ Dergâhı'na Yapmış Olduğu Para Vakfının Vakfiyesi
KŞS 73 / 166-1 (1 Muharrem 1253 / 7 Nisan 1837)

Belge 2: Mevlânâ Dergâhı Post-nişini Abdolvâhid Çelebi Efendi'nin Dergâha Bahçe Vakfı İle İlgili Vakfiyesi
KŞS 142 / 111-1 (1 Rebi'ü'l-ı-evvel 1323 / 6 Mayıs 1905)

XVI. Asır Alman Seyyahlarına Göre Osmanlı Toplumunu (Müslüman Davranış ve Törenleri ile Dini Mekânlar)

Firdevs Çetin*

Özet

Din, her toplumda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da belirleyici bir konumdadır. Osmanlı içtimai hayatına dair arşiv belgeleri ve resmi tarihler sınırlı bilgi içerir. Bu malzemenin verdiği bilgiyi tamamlayacak ve doğrulayacak yegâne kaynak seyahatnamelerdir. Özellikle 16. yüzyıldan sonra bu kaynak türünde bir zenginlik göze çarpar. Verdikleri bilgiler çok kıymetli olmakla beraber, akademik bir eleştiriden geçmeden kullanılmaları ciddi kusurlara yol açabilir. Gözleme dayalı anlatımları, Osmanlı gündelik hayatında din, ibadet ve ibadethaneler, bayramlar, cenaze ve sünnet merasimleri hakkında önemli bilgiler ihtiva eder.

Anahtar Kelimeler: Alman Seyyahları, Osmanlı Toplumunu, Müslüman Hayatı, Bayramlar, Camiler, Cenaze Merasimi, Sünnet Düğünü

Muslim Behaviours, Ceremonies and Religious Places According to the XVIth Century German Travellers

Abstract

Religion, as in all societies, has a determinant place in the Ottoman society. Archival documents and official histories include limited information about social life of the Ottomans. Unique sources that completes and confirms these materials is travel writings. Especially, after XVIth century we have a rich travel literature. Although they give very important knowledge, they must be used carefully after an academical critique. Their expressions based on observasion are composed of religion in daily life, worship and mosques, religious festivals, ceremonies of funeral and circumcision.

Key Words: German Travellers, Ottoman Society, Muslim Life, Religious Festivals, Mosques, Ceremonies of Funeral and Circumcision

* Hacettepe Üniversitesi SBE Doktora öğrencisi

Giriş:

Din, her toplumda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da belirleyici bir konumdadır. Özellikle Ortaçağ boyunca, kaynağını dinden alan toplumsal ve bireysel davranış ile törenler de bu çerçevede değerlendirilir. Ancak bu tür uygulamaların zaman ve mekâna bağlı olarak değiştiği gözlemlenmektedir. Bununla birlikte dinin “öz”ü değişime açık değildir. Değişimin hız ve şekli ne olursa olsun dini olanın değişime direnen bir yapıya sahip olduğu da bilinen bir gerçektir. Bu çalışma değişmeyen özün değil, işte bu değişime direnen ama yine de değişen davranış kalıpları ve törenlerle daha çok ilgilidir. Günümüz medyasının Kurban Bayramlarında, çoğu zaman haklı olarak ekranlara taşıdığı “kurban kesme” törenlerinin, incelemeye konu olan seyahat izlenimlerinde kaydedilenler ile uyum içerisinde olmaması dikkat çekicidir. Dolayısıyla buradaki değişimi görmek ve kaydetmek bu çalışmanın amacına dâhildir. Benzer biçimde Ramazan Bayramlarına mahsus bir “işaret” olan iftarla başlayıp imsak ile sona eren gece boyunca minarelerde kandil yakma geleneği, günümüzde teknolojik imkanların kullanımıyla sürmekte ve hoş bir dini kültürel uygulama olarak varlığını devam ettirmektedir. Bunun gibi örnekler seyahatnamelerin anlatımında oldukça geniş bir yer tutmaktadır. Böylelikle bu tür bilgileri derleyip tahlil ve tasnif etmek çalışmamızın amaç ve yöntemini oluşturmaktadır.

Ortaçağ’da Doğu ile Batı’nın birbirini pek tarafsız bir gözle tanımadığı, buna fırsat bulamadığı malumdur. Bunun önündeki en büyük engel içtimai noktada dini aidiyet, siyasi alanda ise Haçlı Seferleri ile doruğa çıkan askeri ve siyasi kutuplaşma ve vuruşmalar olmuştur. Bu dönemin devleti, toplumu ve bireyi din konusunda oldukça hassastır. Pek çok sahada dinin belirleyici olduğu bu zamanda seyahatçilerin de aynı hassasiyetler taşıdıkları görülmektedir. Bu durumun olumlu yanı ise seyahatnamelerin konumuz açısından zengin bir muhtevaya sahip olmalarını sağlamıştır.¹

Osmanlı arşivleri ve seyahatnameler dışında, Osmanlı içtimai hayatına dair kaynaklar sınırlıdır. Resmi tarihçilerin kaleme aldıkları eserler, askeri seferleri, savaşları, siyasi ve diplomatik ilişkileri konu alır. Oysa seyahatnameler bilinmeyen gerçekleri nakletmelerinden ziyade Avrupa insanının bu imparatorluğun kurumlarına bakışıdır.² Bu literatüre dayalı olarak yapılmış yegane çalışma Gülgün Üçel-Aybet’e aittir.³ Burada zikredilmesi gereken bir makale daha vardır ki yazarı Metin And, seyahatnamelere dayalı olarak İstanbul örneğinde XVI. asır Osmanlı toplumuna bir mercek tutmuştur.⁴ Çok daha ses getirecek olan bir çalışma ise Kültür Bakanlığı’nın 2006 yılında aldığı bir kararla önemli miktarda maddi kaynak sağlayarak desteklemeyi uygun bulduğu, TRT yönetmenlerinden İ. Taha Feyizli’nin yöneteceği *Seyahatname* adlı 13 dizilik belgesel projesidir. Bu proje Batı gözü ile Doğu’yu; Doğu gözü ile Batı’yı anlatmayı hedeflemektedir. Bu projeye Halil İnalıcık,

¹ XIV.-XVI. asırlarda Osmanlı ülkesini ziyaret eden yaklaşık 450 kişinin kaleme aldığı yazıların derlendiği ve tanıtıldığı bir eser Stephanos Yerasimos’a aittir. Stephanos Yerasimos, *Les Voyageurs dans l’Empire ottoman, XIVe-XVIe Siècles*, TTK, Ankara 1991. Bunlar arasında Türkçe yayınlananlar için bir bibliyografya denemesi ise şu makalede bulunmaktadır: İrfan Karakoç, “Yabancıların Hatıralarında Osmanlı İmparatorluğu ve Yabancı Yazarların Osmanlılarla İlgili Olarak Türkçe’de Yayınlanmış Anıları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi”, *Osmanlı*, c. IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 94-99.

² İlber Ortaylı, “Bazı 16. Yüzyıl Alman Seyahatnamelerindeki Türkiye Şehir ve Köylerine Ait Bilgiler Üzerine”, *A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c. XXVII/4, Ankara: 1972, s. 136.

³ Gülgün Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyahatçilerin Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

⁴ Metin And, “16. Yüzyılda İstanbul’da Gündelik Yaşam”, Haz. Halil İnalıcık – Günsel Renda, *Osmanlı Uygarlığı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2004, s. 421-441.

İlber Ortaylı, Murat Belge, İsenbike Togan, Beşir Ayvazoğlu, Enis Batur, Robert Dankoff gibi önde gelen tarih ve edebiyatçıların danışmanlık yapacak olması çalışmanın ciddiyet ve kalitesine işaret ediyor. Bu projenin işaret ettiği en önemli gerçek ise seyahatnamelerin kaynak olma özellikleridir.

Arşiv kaynakları arasında başlıca Şer’iyye Sicilleri sosyal hayata dair çok zengin bilgiler ihtiva etmektedir. Bu arşiv malzemesinin verdiği bilgiyi doğrulayacak yegane kaynak, seyahatnamelerdir. Verdikleri bilgiler çok kıymetli olmakla beraber, akademik bir eleştiriden geçmeden kullanılmalrı ciddi kusurlara yol açabilir. Ortaçağın dini ve milli önyargılarının korunduğu ve bu önyargıların şekillendirdiği bakış açısından kayda geçen bilgiler, okuyucuyu ve araştırmacıyı yanıltıcı sonuçlara götürebilir. Ancak bu önyargı ve bilgi eksikliğinin farkında olarak ve bilimsel eleştiri yöntemlerini kullanarak elde edilen “doğru ve gerçek” bilgi, dönemin seyyahlarında ortak anlatım olarak zaten karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada kullanılan bilgilerin, böyle bir yöntem neticesinde elde edilip veri olarak değerlendirilmesine çalışılmıştır.

Seyyahların hangi siyasi yapının içerisinden çıktığı ve diplomatik münasebetlerde muhatapların kim olduğu önemlidir. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu (800-1806), Ortaçağ ve Yeniçağ’da Orta Avrupa’nın çeşitli ülkelerini farklı hanedanların yönetimi altında zayıf bir bağlılıkla bir araya getirmiştir. Bu çatı, siyasi olmaktan çok dinidir. 1530 yılına kadar Papa’nın taç giydirdiği bu hükümdarlar, 1452-1740 yılları arasında Habsburg hanedanından seçilmiştir. Hanedanın XVI. asırdaki temsilcileri I. Maximilian (1508-1519), V. Charles (1530-1556), I. Ferdinand (1556-1564), II. Maximilian (1564-1576) ve II. Rudolf (1576-1612), Osmanlı’nın Avrupa içlerine doğru ilerlemeleri, özellikle Macaristan’daki başarıları karşısında Osmanlı hükümdarları ile görüşme ve anlaşma yolunu tercih etmişlerdir. Osmanlı ülkesindeki muhatapları ise II. Bayezid (1481-1512), I Yavuz Sultan Selim (1512-1520), Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566), II. Selim (1566-1574), III. Murad (1574-1595) ve III. Mehmed (1595-1603)’dir.

Hans Dernschwam’ın⁵, *İstanbul ve Anadolu’ya Seyahat Günlüğü*, Ogier Ghislain De Busbecq’in⁶, *Türk Mektupları*, Polonyalı Simeon, *Polonyalı Bir Seyyahın Gözünden XVI. Asır Türkiye’si*, Stephan Gerlach’ın⁷, *Türkiye Günlüğü*, ve Salomon Schweigger’in⁸, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*.

⁵ Dernschwam (1494-1568), çalışmamızda kaynak olarak kullanılan diğer seyahatname yazarı diyebileceğimiz Busbecq’in 1554-5’teki elçilik heyetinde, pek belli olmayan bir konumda yer almış ve izlenimlerini kendinden önceki seyyahlardan etkilenmeden kaleme almıştır. Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi, ilk defa Franz Babinger tarafından yayınlanan seyahatnamenin giriş kısmında Almanca olarak mevcuttur: Franz Babinger, *Tagebuchheiner Reise nach Konstantinopel und Kleinasien*, Münih-Leipzig, 1923, s. XXIV-XXX. Eserin Türkçe tercümesinin esas alındığı baskı da budur.

⁶ Busbecq (1522-1591), Kutsal Roma-Germen İmparatoru, Habsburg hükümdarı I. Ferdinand’ın Osmanlı ülkesindeki daimi elçisi olarak 1554-1562 yılları arasında İstanbul’da bulunmuş ve ülkesindeki dostuna dört uzun mektup yazmıştır. Latince kaleme alınan mektupların üçü İstanbul’da iken, biri de dönüşünden sonra yazılmıştır. Bu görevinden sonra diplomat olarak ün kazanmıştır. Eserin, çalışmamızda kullanılan baskıda hayatı hakkında ayrıntılı bilgi bulunmaktadır.

⁷ Gerlach’ın (1546-1612), bir günlük şeklinde tutulan notlardan oluşan seyahatnamesi, beş yıldan fazla kaldığı İstanbul hayatı hakkında çok ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bir ilahiyat doktoru olan seyyah, Habsburg hükümdarları II. Maximilian (1564-1576) ve II. Rudolf’un (1576-1612) İstanbul elçisi David Ungnad’ın elçilik heyetinde Protestan vaizi olarak yer almıştır. Bu konumu ona Osmanlı toplumundaki gayr-i müslimleri farklı ve dikkatli bir gözle izleme olanağı vermiştir. Eseri bu açıdan muasır seyahatnamelerden ayrı ve kaydadeğer bir özellik taşır.

⁸ Schweigger (1551-1622), Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu’nun yönetici hanedanı Habsburgların hükümdarı II. Rudolf’un Osmanlı başkentine gönderdiği daimi elçi Sintzendorff’un heyetinde Protestan vaizi olarak yer almıştır (1577-1581). Görevi itibarıyla Gerlach’ın halefidir. Osmanlı hayatına dair eserindeki resimler çok orjinaldir.

A. Gündelik Hayatta Din

1- Seyyahların İslamiyet Konusundaki Bilgisizlikleri

Bu makalede kullanılan XVI. asır Alman seyyahlarının eserlerinden, İslam terminolojisi başta olmak üzere, temel dini konularda hiçbir bilgi sahibi olmadıkları anlaşılmaktadır. Anlatımları sadece gözleme dayanmaktadır. Dolayısıyla anlatılanlar bir yabancıнын gözünde dini olan davranış ve törenlerin nasıl algılandığını göstermektedir. Verilen bilgilerin böyle bir bakış açısından çıktığını unutmamak gerekir.

Sıkça karşılaşılan bilgi eksikliklerine verilecek örneklerden biri Dernschwam'ın *ezan* konusundaki yorumunda görülebilir: “Edirne’de Türklerin hocası veya imamı günde dört defa çıkarak hu hu diye bağırıyor. Bir şeyler haykırıyor. Zaten onların başka bir şarkıları ve müzikleri dahi yok.” (Dernschwam 1987:45). Namaz vaktinin girdiğini duyurmak ve cemaati camiye davet etmek için İslam’ın ilk yıllarından beri icra edilen bu dini merasimin, seyyah için bir müzikali çağrıştırdığı açıktır. Schweigger ise aynı hataya bir başka konuda düşmektedir. İslam kültüründe son zamanlara kadar uygulama alanı bulamamış resim için seyyah: “Türkler resim sanatını itici bulurlar.” diyerek gerekçesini estetik anlayış olarak takdim etmektedir (Schweigger 2004:81). Dernschwam’ın Osmanlı toplumuna dair gözlemlerini sergilerken gizleyemediği bir diğer bilgi yetersizliği örneği ise oruç bahsindedir. “Bu memleketin fakirliği onları aç kalmaya, oruç tutmaya mahkum ediyor.” (Dernschwam 1987:119).

Camide kadın ve erkeklerin farklı alanlarda namaz kılmaları bahsi de seyyahın hakkında bilgi sahibi olmadığı bir başka dini-içtimai olgudur. Ancak seyyah buna bir gerekçe ileri sürmektedir: “Erkeklerin çapkınlığı yüzünden kadınların gidip camilerde erkeklerin arasına girmesine müsaade edilmez. Sadece yaşlı kadınlar camiye gittiklerinde erkeklerin arkasında durur.” (Dernschwam 1987:180). Müslümanların Kur’an ayetlerinin yazılı olduğu kağıda gösterdiği saygı yine aynı seyyah tarafından farklı algılanmış, Kur’an-ı Kerim’e saygı kağıda saygı olarak anlatılmıştır: “Türkler büyük abdestten sonra kağıt kullanırlarsa Hz. Peygamberlerine karşı büyük saygısızlıkta bulunmuş olurlar. Zira onlar nerede beyaz ve üzeri yazılı bir kağıt görseler onu kaldırıp hemen bir yere saklarlar ve kutsal kitaplarının kağıda yazılmış olduğunu söylerler. Kağıt kutsal kalmalıdır derler.” (Dernschwam 1987:101).

Seyyahlarımızdan Schweigger’in gözlemediği fakat yanlış anladığı bir diğer konu da Ramazan davulcularıdır. Seyyahın geceleri sadaka toplamaya çıkan fakirler olarak anlattığı kesim muhtemelen davulcularıdır: “Geceleri fakirler gruplar halinde ev ev dolaşarak ‘Allah Rahmet Eylesin’ diyerek sadaka isterler. Eğer kendilerine bir hediye verilirse ‘Allah Bereket Versin’ derler. Ama çok bol sadaka verilmez.” (2004:192).

Bu örneklerin gösterdiği gibi seyahat notlarını tutanlar, seyahatleri öncesi ziyaret edecekleri ülkenin ve toplumun kültürüne dair pek hazırlıklı değillerdir. Ancak izlenimleri bu eksikliğe rağmen bizim için hala çok önemlidir.

2- Dini Hayata Dair Genel Değerlendirmeler

Çalışmamızda izlenimlerinden istifade edilen Alman seyyahları, Osmanlı toplumunun asli unsuru olan Müslümanları genel özellikleri itibariyle değerlendirme yaparken çoğu zaman ortak bir görüş bildirmişlerdir. Buna göre Müslümanlar dindardırlar. Bunlar arasında Schweigger (2004: 174), Türklerin Hıristiyanlar karşısında üstün gelmelerinin önemli bir nedeni olarak onların İslam Dini'ne bağlılıklarını göstermektedir: “Bu uğurda neleri varsa feda ederler. Mallarını ve canlarını esirgemezler. Keşke biz Hıristiyanlar da dinimize bu denli bağlı olsak” diyerek takdirini dile getirmektedir. Dindarlıkla ilgili olarak burada zikredilmesi gereken bir husus da edep meselesidir. Yine aynı seyyah hamam konusunda kadın ve erkek hamamının ayrı olması ve edepli bir biçimde örtünüyor olmaları sebebiyle takdir duygularını bir kez daha ifade etmektedir. Öyle ki bu özellik örnek alınması gereken bir davranıştır: “Biz Hıristiyanlar terbiye ve edep bakımından bu barbarları örnek almalıyız.” (Schweigger 2004:131).

Polonyalı Simeon (2007:24-25) da aynı yargıya varmıştır: “Müslümanlar çok dindar insan olduklarından beş vakit namazı, yalnız evde değil, yolda bile bırakmayıp, gece gündüz ve hatta şiddetli kış mevsiminde de buz gibi su ile abdest alarak eda ederler. Yazık bize!”. Onun da Müslümanların bu yönüyle örnek alınacak bir davranış sergiledikleri kanaati taşıdığı “Yazık bize” şeklindeki hayıflanmasında açıkça göze çarpmaktadır.

Gerlach (2007:127), dini yaşantının ferdi ya da ailevi bir tutum olmadığını, içtimai bir olgu olarak toplumun gözetiminde bulunduğunu ifade etmektedir. Ona göre evi ve ailesi olup da evlerinin dışında uzun süre vakit geçirdikleri halde camiye gitmeyenler, oruç tutmayanlar, bütün komşularının düşmanlığını üzerine çekerler ve mahalle halkı, dini icaplarını yerine getirmediği için onlardan hesap sorar.

Ancak burada bir kayıt daha vardır ve farklı bir bakışı yansıtmaktadır: “Türkler de Müslümanlığa olan bağlılıklarının zayıfladığından bahsediyor. Dolayısıyla sonlarının yaklaştığını söylüyorlar.” (Dernschwam 1987:320).

3- Kur'an'a Saygı

Seyyahların eserlerinde Türklerin kutsal atfettikleri nesnelere karşı tutum ve davranışlarını zaman zaman ibadet boyutuna vardırıdıklarına dair anlatımlar mevcuttur. “Türkler batıl itikatlara öylesine bağlılar ki farkında olmadan kutsal kitapları olan Kur'an'ın üstüne oturmak bile büyük suç. Hele bir Hıristiyan için bundan büyük cürüm olamaz. Bir de gül yapraklarının yere dökülmesini hiçbir zaman hoş görmezler. İnançlarına göre gül, Hz. Muhammed'in terinden yetişmiştir...” (Busbecq 2005:31). Gerlach ise eserinde katıldığı bir yemek sırasında konuşulanlara yer vermektedir: “Türkler eskiyen bir Kur'an'ı duvarın içine gömerler ve onu çürümeye terk ederlermiş. Çünkü kutsal kitaplarının yırtılıp atılması, ayaklar altında ezilmesi ya da başka bir şey yapılması onların inancına göre günah sayılmaktaymış. Ayrıca Kur'an'ı ellemeden önce yıkanırılar (abdest alırlar) (Gerlach 2007:379). Seyyah bu saygıda gösterilen şekli davranışa dair de bilgiler vermektedir: “Ellerine Kur'an'ı alacakları zaman, önce yıkanıyorlar, sonra ona yüzlerini sürüyorlar. Biz bunu yapmadığımız ve Kur'an'a gereken saygıyı göstermediğimiz için onu elimize vermiyorlar. Verirlerse kutsal kitaplarının bizim ellerimizde onurunu yitireceğini sanıyorlar.” (Gerlach 2007:292).

4- Haram Yiyecek ve İçecekten Kaçınma

a- Domuz Eti

Müslümanların domuz eti yemesi haramdır, Kur'an'da yasaklanmıştır. Osmanlı toplumunda bu konunun titizlikle takip edildiğini Busbecq (2005:73) dile getirmektedir: “Türkler vebalı birinden kaçır gibi domuzla temastan kaçıyorlar.”. Bu hassasiyet konusunda onun aktardığı başından geçen bir olay hayli açıklayıcıdır:

“Bir dostum bana özel bir paket göndermek istemiş ve bundan faydalanarak uşağına aynı torbanın içine bir domuz yavrusu koydurmuş. İçeri girdiğinde çavuş ne getirdiğini sorunca kulağına eğilip ‘bir dostunun hediye ettiği domuz yavrusu’ demiş. Çavuş değneğiyle torbayı dürtüp domuzun hırıltısını duyunca hemen uzaklara kaçarak ‘Girin içeri, senin de o pis hediyenin de Allah belasını versin!’ diye söylenmiş. Sonra da yere tükürerek dindaşlarına dönüp ‘Ne garip, Hıristiyanlar da bu pis hayvanın nesini severler, onsu edemezler demiş.’ (Busbecq 2005:73-74).

Dernschwam da bu tespiti katılmaktadır: “Türkler domuz etini asla yemezler. Köylerde domuz yetiştirmezler. Bunun sebebinin ne olduğunu kendileri de bilmezler... Domuz kelimesini köpek gibi küfür olarak kullanıyorlar.” Seyyah da ikametgahına bu eti kimsenin görmeyeceği şekilde getirtmiştir. Söylediğine göre eti, Galata veya İstanbul’daki Rumlar tedarik etmişlerdir (Dernschwam 1987:177).

b- İçki

İstanbul’da halka açık içki içilen mekan meyhanelerdir. Burası hakkında canlı bir anlatım Dernschwam’da (1987:58) bulunmaktadır:

“İstanbul’da şarap içilen pek çok meyhane var. Fakat içki içilen bu yerler, han ve sairede olduğu gibi gece yatmak üzere müşteri kabul etmezler. Meyhaneleri Rumlar ve Yahudiler işletir. İyi para kazanırlar. Türkler meyhane işletemezler. İçki içmek onlara yasaklanmış. Ama gizli gizli içen Türk pek çok. Bilhassa esir alındıktan sonra Müslüman olan dönmeler, yeniçeriler ve diğer savaşçılar bir köşeye gizlenip sessiz sedasız içmeye başlarlar. Zira yakalanırlarsa yalnız onlar değil, diğer müşteriler de dayak yer. Üstelik de para cezası öderler. Paşanın elleri sopalı yeniçerileri bütün şehri dolaşır, her tarafı ararlar...”

Türklerin içki içme konusunda tutumlarına dair Dernschwam’ın (1987:314) şu ifadeleri önyarıdan uzak görünmemektedir: “Türkler şaraba para vermiyorlar. Onlara pahalı geliyor ve bu yüzden şarap içmiyorlar. Bahane olarak da dinlerinin yasakladığını ileri sürüyorlar. Halbuki bedava bulurlarsa içiyorlar ve ölçüyü kaçırıp zilzurna sarhoş oluyorlar.”. Bu konudaki idari yasağın uygulanmasında sıkıntılar olduğu anlaşılmaktadır. Ancak ondan yaklaşık yirmi yıl sonra Osmanlı başkenti ni ziyaret eden Gerlach, bu yasağı sıkı sıkı uygulamaya kararlı olan III. Murad’ın içki yasağına şahit olmuştur. 7-8 Mart 1575’te içki yasağının ilan edildiğini bildiren Gerlach (2007:178), Türklerin içki içmeleri durumda, memur olanların memuriyetten atılacağını, diğerlerinin ise 60-70 değnek cezaya çarptırılacağını, sopa cezasının para cezasına çevrilebildiğini bildirmektedir. Bu yasağın sadece halk arasında uygulandığına dair rivayetleri yine aynı seyyah haber vermektedir. Gerlach (2007:438), katıldığı bir öğle yemeğinde konuşulanları eserine kaydetmiştir. Rivayete göre

yüksek mevkiye bulunan pek çok Türk gizlice şarap içiyordu. Fakat herkesin gözü önünde içki içmeleri yasaktı.

B- İbadethane

Cami ve Müştemilatı

1- Cami

Hans Dernschwam (1987:36), genelde önyargılı eleştirilerle aktardığı izlenimlerinde, bu defa camiler hakkında “Padişahlar camilerin güzel yapılmasına bilhassa itina ediyorlar.” diyerek duyduğu hayranlığı itiraf etmektedir. Türklere karşı acımasız eleştiri ve önyargı dolu sözler ile kaba hakaretler söylemekten çekinmeyen Schweigger (2004:122) de camiler konusunda iltifat etmekten kendini alıkoyamaz. Seyyah, “camilerin çok gösterişli olmasına özen gösteriyorlar” diyerek zarif ve güzel olduklarını dile getirir.⁹

Burada Dernschwam’ın İstanbul’da Atik Ali Paşa Camii hakkındaki anlatımına yer vererek XVI. asır bir Osmanlı cami tasvirini yakalayabiliriz:

“Çok zarif ve kıymetli taş ve mermerlerle yaptırılan bu caminin benzerini görmek hemen hemen imkansız. İç kısmı da fevkalade sanatkarane inşa edilmiş... İç kısmı güzel çiçek ve yaprak motifleriyle süslenmiş. Pencereler yuvarlak renkli camlarla kaplı... Merkezi kubbe halılarda olduğu gibi, yaprak, çiçek ve dallardan oluşan altın yaldızlı motiflerle bezenmiş. Caminin zemini parlak beyaz büyük mermerlerle kaplı. Mermerlerin üzerine hasır serilmiş. Macaristan’da da böyle. Hasırın üstüne de uzun ve geniş güzel halılar serilmiş. Halılar en az on beş adım uzunluğunda. Caminin her tarafında pek çok kandil asılı. Kandillerin arasında büyük, sanki çelikten yapılmış gibi, yuvarlak, parlak ve yaldızlı toplar var. Devekuşunun yumurtasına benziyor bu toplar. Bunlar madenden yapılmış. Aralarında ise yeşil, yengece veya yıldız çiçeğine benzeyen tezyinat gördüm. Büyük camilerde ortada büyük yuvarlak bir demir halka asılı. Bu halka çok büyük, neredeyse kubbe genişliğinde. Kubbenin en yüksek kısmından aşağıya doğru kalın bir ip veya zincirle sarkıtılmıştır. Bu halkada ve onun içinde birbirine örülerek bağlanmış gibi dizilmiş daha küçük birçok halka var. Bunlarda da rengarenk yanan kandiller asılı. Bu kandiller Cuma günleri yakılıyor... Taburelerin üzerine çıkıp kandilleri yakıyorlar. Bu küçük camide küçüklü büyüklü 200’den fazla kandil var. Bazıları da yanmıyor, kapatılmış.” (Dernschwam 1987:55-6).

Atik Ali Paşa Cami’nde dikkat ettiği bir diğer husus caminin temizliğidir: “Cami tertemiz. Yerde yahut halıların üstünde bir damla kandil yağı görmek mümkün değil.” (Dernschwam 1987:56). Seyyah bir başka yerde bu temizliğin sebeplerinden birini açıklamaktadır: “Hiç kimse camiye ayakkabı ile giremez... Çıkarılan ayakkabıları ellerine alıp içeride yanlarına koyarlar... Camileri girip görmek isteyen Hıristiyanlar da ayakkabılarını çıkarmak zorundadırlar. Bir kimse caminin içinde yere tükürse dine en büyük hakareti yapmış sayılır ve başına muhakkak bir felaket gelir” (Dernschwam 1987:77).

⁹ Schweigger’in önyargısına bir örnek Mimar Sinan’ın Edirne’deki Selimiye Cami’nin inşası hakkındaki düşüncesidir. Seyyah esere hayranlığını dile getirir. Ancak ona göre bunu yapan Türkler olamaz. Binayı inşa edenlerin Türkler değil, tutsak alınıp köle yapılan İtalyanlar olduğunu dile getirerek Türklerin böyle bir iş başaramayacaklarını iddia etmektedir. *a.g.e.*, s. 51.

Gerlach'ın da İstanbul'da en çok hoşuna giden şeylerden biri camilerdir. Süleymaniye'yi över fakat asıl hayran olduğu yapı Ayasofya'dır. (Beydilli 1989: 88)

2- Şadırvan

Şadırvan konusunda elimizdeki tek tasviri yine Dernschwam'da (1987:56) buluyoruz: “Mermer döşeli cami önündeki alanda bir şadırvan var. Sekiz pirinç musluktan su akıyor. Türkler camiye namaz kılmaya girmeden önce kendi adetleri vechiyle burada ellerini, kollarını ve ayaklarını yıkıyorlar (abdest). Şadırvandan akan sular, açılmış dar bir kanaldan yerin altına sızarak oradan kaybolup gidiyor.”

3- Minare

Dernschwam'ın (1987:56-7) minare tasviri, ezan konusundaki yorumu ile renkli bir anlatıma dönüşmektedir:

“Caminin yanında hemen camiye bitişik bir kule (minare) var. Türk tarzındaki bu kulenin içinden kıvrıla kıvrıla yukarı çıkılıyor. Kulenin tepesine doğru kuleyi çevreleyen mermer parmaklıklı yuvarlak güzel bir balkon (şerefe) var. Hoca burada sabah erken, öğleyin, ikindi üzeri ve akşamüstü bağıyor. Buna göre de halk vaktin ne olduğunu anlıyor. Kutsal gün olan Cuma günü herkes camiye gidiyor. Burada imamlar yüksek ve ince sesle ezan okuyorlar. Bu sesler bizim pulluk gıcırtilarına benziyor. Pek çok sesin karıştığı bir koro sanki.”

C- İbadet

1- Namaz

Ezan, İslam toplumunda Müslümanların cemaat halinde de yaptıkları ibadet olan namaza davettir. Seyyahlar bu uygulama konusunda çeşitli önyargılarla dolu yorumlarda bulunmuşlardır. Bunlardan Dernschwam (1987:101) oldukça önyargılıdır: “İmam minareye çıkar ve sanki aklını oynatmış veya ayak basılmamış ormandaymış gibi bağıyor. Bu ses köylülerin tarlada ‘ha hu ho’ diye söyledikleri bir melodiye benzer. Türkler müzikten anlamazlar. İşte onların müziği *ha hu ho*’dan ibarettir.” Ezan, Busbecq’e (2005:26) göre günü dört zaman dilimine ayıran bir işarettir aynı zamanda: “Hafifçe titreyen, yüksek fakat hoş bir seda ile yaptıkları bu sesleniş tahmin edilemeyecek kadar uzaklara ulaşabiliyor.” Gerlach (2007:134) ise “Kendi usullerince avaz avaz bağıyorlar” diyerek yorumda bulunmaktadır.

İbadet mekanı olarak “cami” kelimesini hiç duymamış olduğu muhtemel olan Hans Ulrich Krafft'ta “kiliselerinde çan yok, buna karşılık, günde dört kez yüksek kulelerden aşağıya doğru erkek sesi ile duyuru yaparlar” ifadeleriyle yine sadece gözlemlerini ifade eder (Krafft 1982:760).

Dernschwam (1987:85) bir paşa konağında şahit olmuştur namaz hazırlığına: “İbadet vakti gelince paşa konaklarında hoca, bir taşın üstüne veya yüksekçe bir yere çıkar ve bağırma başlar. Ellerini her iki kulağına götürür. Konaktaki bütün hizmetkarlar oradan buradan koşarak gelip bir araya toplanırlar.”

Namazın şartlarından biri abdesttir. Seyyahlar bu dini uygulamayı gözlemlemeyi de ihmal etmemişler. Busbecq (2005:87), bunun bir temizlenme, bir arınma olduğunu fark etmiştir. Ancak tam manasıyla değil: “Türkler vücut pisliğinden suçmuş gibi tiksiniyorlar ve bunu ruhun kirliliğinden daha kötü addettikleri için sık sık abdest alırlar.” Dernschwam (1987:77) ise: “Camiye gidip ibadet yapmak isteyen herkes, önce evinde önünü arkasını, dirseklerine kadar kollarını, kısmen de ayaklarını yıkamaya mecburdur. Bu iş için bütün mescit ve camilerin önünde şadırvanlar var” şeklinde anlatır ve bu konudaki bir başka hazırlığa dikkat çeker: “Her Müslüman abdest almadan önce su döker ve büyük abdestini yapar.” (Dernschwam 1987:101).

Abdest alan Müslüman ibadet mekanına geçer ve vakti giren namazı eda eder. Dernschwam’ın (1987:101) paşa konağındaki gözlemi şöyle devam eder: “Ayakkabılarını çıkarırlar. Çorapları çıkarır. Hepsini yere serilmiş örtülerin üzerine 15, 20, 100 kişi dirsek dirseğe bir hizaya girerler. Hoca her gün okuduğu duayı ezbere bilir, okumaya başlar. Eğilip, oturup, yere kapandıkça, arkadakiler de eğilir, oturur ve yere kapanırlar.”

Atık Ali Paşa Cami’nde gördüğü ibadet edenleri ise şu cümlelerle tasvir eder: “Türkler halıların üzerinde ayakta duruyorlar. Eğiliyorlar, yere diz çöküyorlar ve ibadetlerini yapıyorlar. Yüzleri güneye doğru, caminin bir ucundan diğer ucuna enlemesine diziliyorlar. Yeni nişanlılar gibi birbirlerinin dirseklerine dokunacak şekilde duruyorlar. Biz Hıristiyanların mihrabı doğuya doğrudur. Türkler ise ibadetlerini güneye doğru dönerek yaparlar.” (Dernschwam 1987:56). Seyyah ibadet edenleri Ayasofya’yı gezerken de görme fırsatı yakalamıştır: “Müslümanlar İslam dininin kurallarına göre ibadet ederler. Pek çok defa eğilirler, yere yatarlar, diz çökerler, yeri öperler. Önlerinde hoca veya imam durur. O gerekli seremoniyi icra eder. Ötekiler de imamın yaptığını yaparlar.” (Dernschwam 1987:77).

Camiye gelenler arasında ibadet amacı taşımayanların XVI. asırda da var olduğuna dair bir rivayeti Gerlach (2007:467) aktarmaktadır. Buna göre, ihtida edip Müslüman olmuş bir Fransız kuyumcu, Gerlach ve arkadaşlarını öğle yemeğine davet etmiş ve sohbet sırasında bir gün paşanın kendisini çağırıp niçin camiye gitmediğini sorduğunu, cevap olarak yeni ayakkabıları ile gittiği cami çıkışında ayakkabılarının çalındığını ileri sürdüğünü söylemiştir. Yani görünüşte Müslüman olan bu kişinin camiye gidip cemaatle namaz kılmamasının bahanesi daha önce camide ayakkabılarının çaldırılmış olmasıdır. Bu anlatılan biraz alay kokuyor olsa da en azından böyle bir olgunun varlığına işaret etmesi açısından değer taşımaktadır.

2- Oruç

Oruç ibadeti, en geniş manada Kameri aylardan Ramazan ayı boyunca yeme ve içmeden uzak durma olarak tarif edilebilir. Bu ibadet diğer semavi dinlerde de uygulandığından seyyahların anlatımlarında farklılıklara dikkat çekilmiştir. Ramazan ayında Türklerin dini hassasiyetlerinin arttığını gözlemleyen Busbecq (2005:107) “Hatta değil şarap içmek, kokusundan uzak durmaya kötü ve ahlaksız gözüyle bakarlar.”. “Ramazan’da işi çok sıkı tutarlar. Yakınlarını ve hizmetkarlarını koruturlar.” diyen Dernschwam (1987:119) da aynı kanaattedir.

Busbecq’in heyetindeki Dernschwam (1987:118), Ramazan ayının genel görünümünü şu sözleriyle resmetmektedir:

“30 Temmuz 1554’de Türkler İstanbul’da oruç tutmaya başladılar. 29 Temmuz’da Ay’ı görmüşler. Herkesin haberi olsun diye minarelere kandiller astılar. Yağmur ve rüzgar zarar vermesin diye üstlerini kapadılar. Bu kandilleri akşam yakıyorlar. Tüm gece boyunca yanıyor. Akşama kadar hiçbir şey yemiyorlar. Akşam yıldızlar görününce ne bulursa yiyorlar. Yemek ayırımı yapmıyorlar. Ertesi gün açlığa dayanabilmek için uykularını alıp tekrar kalkarak gece yemek yiyorlar.”

Seyyah, Yahudi orucuyla bir kıyaslama yaparak Ramazan orucunun birtakım özelliklerine değinir: “Türklerin oruçları Yahudilerinkine benzer. Akşama kadar hiçbir şey yemezler. Akşam olunca gündüz yemedikleri şeylerin hepsini, et vb. şeyleri ne bulurlarsa bütün gece boyunca yerler... Gökteki Yeni Ay’ı matematiğe ve astronomiye dayanarak bulamazlar. Ancak gökyüzünde ayı gördüklerinde oruca başlarlar.” (Dernschwam 1987:102). Ancak seyyahın müşahade ettiği Ramazan ayı tam yaz sıcaklarına denk gelmiştir ve şu cümleleri ibadetin zorluğuna işaret etmektedir: “Açlığı ve susuzluğu unutmak için günde birkaç kez uyuyorlar.” (Dernschwam 1987:119).

Toplumda oruç tutmayan Müslümanlar da vardır. Bir mazereti olan bu kimseleri de seyyahlar fark etmişlerdir: “Özelikle sınırda yaşayanlar oruca önem vermez. Savaş zamanı askerlere oruç tutturulmaz.”(Dernschwam 1987:102). Gerlach da “Sadece yolcular, hastalar ve savaşanlar oruçtan muaftır.” diyerek bu kimseleri kaydeder (2007:158).

Stephan Gerlach 25 Aralık 1573’e denk gelen Ramazan Ayı’nı İstanbul’da geçirmiştir. Bildirdiğine göre (2007:110), “Gökte Yeniay’ın görünmesi ile başlayan Ramazan bir ay sürüyor. Bütün gün boyunca hiçbir şey yemez ve içmezler. Akşam vakti camiilerin minareleri çevresinde bir taç gibi dolanan kandiller yanınca kadar tamamen aç gezerler. Kandiller yandıktan sonra da bütün gece boyunca yiyip içerler. Kandiller yanınca sokaklarda bir bağrışma kopar. Dilenciler yollara dökülerek evden eve dolaşırlar.” Bu ayın en dikkat çekici görsel şöleninin kandiller olduğunu Schweigger (2004:192) de söylemektedir: “Camilerin minarelerindeki şerefelere asılan tahta fenerlerin içine kandiller yerleştirilerek etrafa ışık saçılır. Çoğu kez bir minareden diğerine bir ip gerilir, buna bağlanan kısa ve uzun başka iplere kandiller asılır ve böylece Dolunay ya da Hilal doğmuş gibi bir görüntü oluşturulur. Bu şekilde asılan 200 veya daha fazla kandille başka şekiller de yapılır ve çok görkemli görüntüler yaratılır.” Dernschwam’ın (1987:102) anlatımı oldukça sadedir: “Ramazan Bayramı’ndan önce Türkler oruç tuttıkları zaman sabah erken ve gece camiye giderler. Camileri, mescitleri her tarafta kandiller ile donatılır. Bu ay boyunca minarelerin de kandilleri yanar. Bayram gününe kadar devam eder.”

Ramazan davulcusu ise bu ayın bir başka sembolüdür: “Bazıları da beş altı kişilik topluluklar halinde bütün oruç ayı boyunca geceleri sokak sokak gezerler ve zenginlerin evleri önünde nefesli sazlar ve vurmali çalgılar eşliğinde şarkılar söylerler. Aralarından biri şarkı söyleyerek veya zurna çalarak bir girizgahla başlar, sonra ötekiler hep birlikte buna katılırlar.” (Gerlach 2007:111, 181). Ramazan ayı sonunda da davulcular emeklerinin karşılığı olan bahşişi toplamak için son bir defa daha çalarlar. 13 Ocak 1575’te sona eren Ramazan ayı nedeniyle padişahın çalgıcıları olan kavalcılar, borazancılar, davulcular ve pirinçten yapılma iki tabaktan oluşan bir vurmali sazı (zil) kullananlar, Gerlach’ın kaldığı kervansaraya gelmişler ve çalgı çalarak onlardan para istemişlerdir (2007:166).

Ramazan ayı özellikle fakirler için de çok büyük bir anlam taşır. Onlar için bu ay bolluk ayıdır. Özellikle konaklarda verilen zengin iftar sofraları onlara büyük bir ikram olur: “Bu ayda tüm

yıl boyunca, düğün ve sünnet törenleri dışında pek sık yapılmayan yemek davetleri çok önem kazanır. En büyük paşanın evinde hemen hemen her gece bir ziyafet veriliyor. Geleneğe göre alt mevki-dekiler üst mevki sahiplerinin verdiği iftar ziyafetlerine katılır. Üsttekiler alttakilere gitmez.” (Gerlach 2007:470). Schweigger (2004:192) de bu ibadet dönemindeki bolluğa ve berekete işaret eder: “Oruç zamanı yılın bolluk içinde geçen bir dönemdir. Bu yüzden de halk Ramazan’ı büyük bir hevesle bekler. Bu ayda yaşlılara, çocuklara, hastalara gereksinimleri olduğu kadar yiyip içme fırsatı verilir.” Seyyaha (Schweigger 2004:192) göre bu bereket ve bolluktan hayvanlar da nasiplenir: “Bunların yanında kedi ve köpeklere de sadaka verilir. Şehzade Mehmet Camiin önünde her gün ikinci zamanı 30-40 aç ve perişan kedi toplanır. Türkler buraya gelerek onlara et ve küçük şişlere geçirilmiş kızarmış ciğer parçacıkları atarlar. Bu, çok önemli bir sadaka yerine geçer. Bir deri bir kemik kalmış köpekler de sadakadan paylarını alırlar. Bazı kişiler kafesteki bir kuşu satın alıp onu serbest bırakarak sevap kazanmayı umut ederler.”

Ramazan Ayı’nın kendine has bir gelenek oluşturduğu İstanbul’da Dernschwam (1987:118) bir paşa konağında izlenim sahibi olmuştur: “Ramazan ayında imamlar ve hocalar paşa, bey konaklarında yemeğe gidiyorlar. Yemekten sonra gürültülü şarkılar söylüyorlar. Bunlarda melodi yok, nota göre söylenmiş güzel şarkılar değil. Bütün şarkıları ‘Allah, İllallah’tan ibaret.”

3-Kurban

Kurban ibadeti hakkında seyyahların anlatımında kayda değer bir izlenim yoktur. Bu durumun nasıl yorumlanması gerektiği ise biraz karışıktır. Ancak günümüz medyasında yer alan özellikler taşımadığı kesindir. Çıkarılacak en akla yatkın yorum bu olsa gerek. Aksi halde yol boylarında elinde bir bıçak, kurban kesmeye çalışan yüzlerce, binlerce insan gözden kaçmazdı. Bu ibadet hakkında tek bilgi Dernschwam’da (1987:103) geçmektedir: “Bütün bu olanların ne anlama geldiğini kimse bilmez. Bazıları bunun İbrahim’in İshak’ı kurban etmek istediğini sembolize ettiğini söylüyor. Ardi ardına üç gün bayram yapıyorlar. Eski dinsizlerde âdet olduğu üzere birbirlerine yiyecek ve başka şeyler hediye yollarlar.” Eserinin bir başka yerinde: “Bu bayramda pazara pek çok koyun getiriliyor. Herkes koyun yemek istiyor.” şeklindeki anlatımından seyyahın bu ibadetin ifası hakkında toplumdaki hazırlıkların çok genel bir resmini yakalayabildiğini anlamaktayız (Dernschwam 1987:81-2, 131).

D- Bayramlar

Bayramların ne zaman kutlanacağı, padişahın emriyle dolaşan bir haberci (dellal) vasıtasıyla duyurulmaktadır. Buna göre 1554 yılı Ramazan Bayramı’nın başlangıcını veya bir başka ifadeyle orucun bitişini 27 Ağustos’ta Galata’da bir atlı dolaşıp 29 Ağustos’ta bayram yapılacağını duyurmuştur (Dernschwam 1987:121). Bayram her kesimin hazırlık yaptığı bir dini kutlamadır. Arefe günü bu hazırlığın en yoğun olduğu gündür: “Bayramdan bir önceki gün (arefe) bayrama hazırlık günü gibidir. Çünkü ihtiyaç duydukları herşeyi satın alırlar. Bayramın birinci günü sabahleyin büyük topu ateşlerler.” Bayramları “büyük” ve “küçük” olarak adlandırıldığı bilgisini veren seyyahlara göre Büyük Bayram Ramazan Bayramı’dır (Dernschwam 1987:75; Schweigger 2004:193).

1- Bayram Namazı

Amasya’da ordugahta Kanuni’nin de katıldığı Ramazan Bayramı Namazı’nı izleme fırsatını, verdiği rüşvetle elde eden Busbecq (2005:112), Otağ-ı hümayun’a nazır bir tepeden namaz kılanları izlemiştir:

“İmamın söylediklerini derin bir sessizlik içinde dinliyorlardı. Her rütbe ve sınıfın kendine ayrılmış yerleri vardı. Sıralandıkları geniş alanda birer duvar görüntüsü veren ayrı ayrı saflar halinde dizilmişlerdi... Sanki toprağa çakılmış ve kök salmış gibi hareketsiz duruyorlardı. Ne öksüren ne de boğazını temizleyen vardı. Tek çıt çıkmıyordu. İmam, Muhammed’in adını telaffuz ettiği zaman derin bir saygı içinde başlarını yere eğiyorlar, Tanrı’nın adı anıldığında huşuyla yere kapanarak toprağı öpüyorlardı. Türkler dini ayinlerine büyük bir sevgi ve saygıyla katılıyorlar.”

2- Kurban Bayramı

Seyyahların Küçük Bayram olarak zikrettikleri Kurban Bayramı’nın özelliğini pek ayırt edememiş olan seyyah Dernschwam (1987:81-2, 131), yine de bazı ipuçlarını görerek bu bayramda et yeme ve ikram etmenin özel bir yeri olduğunu söylemektedir:

“17 Kasım’da Cuma günü Türklerin bayramı idi. Fakat onlar bu bayramdan önce oruç tutmıyorlar. Bayram üç gün devam etti. Bu bayramda pazara pek çok koyun getiriliyor. Herkes koyun yemek istiyor. Fakirlere de et dağıtıyorlar ve birbirlerine ikram ediyorlar. Bayramda çok neşeli oluyorlar. Her türlü hafifmeşrepliğe ve sefahate müsaade ediyorlar... Hali vakti yerinde olanlar koyun kesip fakirlere dağıtıyor. Bu bir nevi sadaka oluyor. Türkler buna kurban diyorlar. Bayrama da küçük bayram adını vermişler.”

Gerlach’ın (2007:289-290) gözlemleri ise bu bayramın farklı yönlerine dikkat çekmektedir. Hediyeleşme, bayramlaşma ve gezilen yerler konusunda çok önemli ve ayrıntılı bilgiler vermektedir:

“Bütün ülkelerden 70. 000 hacı Mekke’de bir araya gelirler. Bayramda Türkler birbirine büyük tepşiler içinde tatlılar, koyunlar, güzel toprak vazolar içinde çiçekler ve buna benzer armağanlar gönderirler. Gün boyunca sokaklarda gezinirler, birbirlerine rastladıklarında el sıkışırlar. Yaşça ya da mevki bakımından küçük olan büyüğünün elini, iki eliyle tutar, sonra bırakıp yoluna devam eder. Geleneksel bir saygı işareti de işaret parmaklarını ağızlarına götürmektir. Yaşı ve mevki, mevki küçük olanların bazıları da büyüklerin elini, eteğini öperler ve yukarıda anlattığım biçimde davranırlar. Bayramın birinci günü bizim binanın (Çemberlitaş) önünden geçerek saraya, Atmeydanı’na ve kentin diğer önemli yerlerine gezmeye giderler. İkinci gün Galata’da “Losa’dan geçerek ve topların döküldüğü yer olan Tophane’de gezinirler. Üçüncü gün Eyüp Ensari’ye giderler.”

Dikkat çekici bir başka adet de şudur: “Bazı Türkler sokaklarda Hıristiyanlarla karşılaşır veya eşraftan bir beyefendiye rastlarsa üzerine gülsuyu döker ya da çiçek serperler. Karşılığında birkaç akçe almadan da rahat bırakmazlar.” (Gerlach 2007:477). Bu geleneği izleme fırsatı bulan bir diğer seyyah Schweigger’dir (2004:194): “Birkaç yeniçeri ve acemioğlanı, berberlerde kullanılan içi gülsuyu dolu cam şişelerle sokakta dolaşır ve gelen geçenlerin üzerine gülsuyu serperler. Böyle yapmaları karşılığında, tanıdıklardan ve zenginlerden harçlık koparmayı umarlar. Bazıları da gülsuyu yerine güzel kokulu bir çiçek sunar. Bunu geri çevirmek töreye aykırıdır.”

3- Ramazan Bayramı

Gerlach (2007:118-9), ayrıntısıyla gözleme imkanı bulduğu Ramazan Bayramı'nın eğlence yönünün ağır bastığını düşünür:

“24 Ocak'ta Türk hükümdarı bayramı başlattı. Bayram Türklerin en neşeli kutlama günüdür. Herkes en güzel elbisesini giyer ve üç gün boyunca bu özenli elbisesi ile dolaşır. Bütün meydanlara ve geniş caddelere dört yüksek direk dikilir ve bunlar defne, zeytin ve başka yeşil dallarla süslenir. Üzerine de güzel bir çadır örtülür. Bunun altına portakallar, narlar, halka biçiminde çörekler, simitler ve başka yiyecekler asılır. Salıncağa oturanı iki kişi sallar. Sallanan kişi giderek hızlanıp elleriyle ya da ayaklarıyla tepede asılı duran meyvelerden, çöreklerden birini yakalamaya çalışır. Bir yandan da davullar, zurnalar çalınır. Ortalıkta dolaşan satıcılar, küçük şişeler içinde güzel kokular sunarlar ve gelip geçenin yüzüne püskürterek onlardan para isterler. Salıncakta sallananlar da her itiş için bir akçe öderler. Böylece bayram yerinde çalışan bir kimse epey para kazanır. Bazıları da değirmen çarkına benzeyen büyük bir çarkın üzerine otururlar ve birileri de bu çarkı döndürür. Kah tepelere yükselir, kah aşağıya inerler. Bu üç bayram günü boyunca çeşit çeşit eğlenceler düzenlenir. Bütün sokaklar insanlarla dolar.”

Eserinin bir başka yerinde “Türkler bayram günlerinde en güzel kıyafetlerini giyerler ve gün boyu şehirde gezer, eğlenirler. Kimi salıncaklarda sallanır, kimi arabayla dolaşır, kimi atlı karıncaya biner. Ayrıca birbirlerine ekme, kurabiye, çörek, elma, armut armağan ederler.” diyen Gerlach (2007:166), bayramlardaki hediyeleşme geleneğine işaret etmektedir. Bu hediyeler kişiye ve duruma özeldir: “Türkler birbirlerine tepsiler dolusu tatlılar gönderir. Çavuşumuz da efendime böyle bir hediye gönderdi.” diyen Gerlach, “büyük ve küçük bayramlarda” kimin kime ne hediye vereceğinin geleneğe göre saptandığını bildirmektedir (Gerlach 2007:476).

Bayram eğlenceleri seyyahların ortak temasıdır. Schweigger (2004:194) bu konuda oldukça ayrıntılı bir gözleme sahiptir:

“Bayramlarda büyük caddelerin kenarlarında yüksek direklerden oluşan bir ya da iki iskele kurulur ve buralara ipler bağlanır. Halk buralara gelir ve sallanır. Bu salıncakların başında duran görevliler, sallamaları karşılığında para alırlar. İskelenin üzerine tente biçiminde bir halı serilir, çevresine de süs olarak narenciye meyveleri, mendiller, şeker külahları ve yapraklı ağaç dalları asılır. Yüksek makam sahiplerinin evlerinde de böyle eğlenceler düzenlendiği söylenmektedir. Hatta padişah bile böyle gülünç oyunlarla vakit geçirmiş. Bu eğlenceler sırasında bir yandan da sazlar çalınır. Bayramlarda genç, yaşlı, herkes baştan ayağa kadar yeni giysilere bürünür, en azından yeni ayakkabılar edinir.”

Seyyahın duyumu doğrudur. Osmanlı sarayının da bu bayram eğlencelerine katkı sağladığını görmekteyiz: “Büyük bayramlarda padişah meydanlarda yemekler hazırlatıp büyükbaş hayvanlar kestirir. Sonra meydana canlı kurt, tavşan, tilki, köpek ve kuşlar salınır. Halk da bunları kapışmak için itişip kakışır. Eğlenceli bir gürültü kopar.” (Dernschwam 1987:140).

E- Cenaze

Müslümanlar öldüklerinde dini merasimle toprağa gömülürler. Bu merasim bütün toplumlarda göze çarpan bir kültür ögesidir. İstanbul'da böyle bir geleneği gözleme fırsatını bulan Gerlach (2007:330) şunları kaydetmektedir:

“Tabutu dört kişi taşır. Sırma işlemeli örtülerin serilmiş olduğu tabutun üzerine ölenin en güzel giysilerini koyarlar. En tepesine tüylerle süslü bir sarık yerleştirirler. Çok sayıda din adamı tabutun önünde ilahiler söyleyerek yürür. Tabutun arkasında da bir sürü insan yürür ve el ele tutuşarak hiç durmadan “la ilahe illallah” diye bağırlar. Bazıları tek başlarına yürür ve yüzleri diğerlerine dönük olarak diğerlerinin bağırlarına katılırlar. Bu hiç de hoş olmayan bir görüntüdür. Ölenin dostları tabutun hemen arkasından yürür. Bazıları da cenaze törenine at üstünde katılırlar. Cenazenin ardından kadınların yürümesine izin verilmez. Tören sırasında kimsenin ağladığı da duyulmaz.”

Bir başka izleniminde ise merasimi baştan sona takip etmiştir:

“Önden bir din adamı yürüyor ve şarkı söylemişçesine dua okuyordu. Sonra tabutu bir taş kadenin üzerine yerleştirdiler. Günahlarının bağışlanmasını Tanrı’dan dilediler. Bundan sonra tabutun etrafındaki din adamları köylüler gibi kaba sesleriyle tekbir getirdiler. Diğerlerinin de ‘hu hu’ haykırıları içinde mezarlığa vardılar. Orada mezarın başına oturdular ve cenaze gömülünceye kadar dua ettiler. Ölü mezara konduktan sonra üzerine tahta dizdiler. Bunun üzerine de örtü örtükten sonra toprak attılar. Bundan birisi din adamlarına para verdi ve fakirlere sadaka dağıttı. Ertesi gün ölenin hanımı mezara gelerek acısını gösterdi ve sonraki günlerde başka kadınlar da ona katıldılar. Birlikte mezarın etrafına çömelip yaşlı bir din adamını da çağırarak ölen kimse için dua ettiler.” (Gerlach 2007: 431).

F- Sünnet Merasimi

15 Kasım 1576’da Ahmet Paşa’nın iki oğlu için sünnet merasimi yapılmıştır. Gerlach (2007:464), yapılan görkemli sünnet düğününde havai fişek gösterisi yapıldığını bildirmektedir. Geleneğe göre yüksek makam sahipleri oğullarını sünnet ettirdikleri zaman bunu törenlerle kutluyor. Çocukları at üstünde davul, zurna ve yanar mumlar eşliğinde kentin sokaklarında dolaştırıyorlar. Seyyaha göre Müslümanlar Yahudiler gibi doğumundan sonraki sekiz gün içinde değil, dört-beş yaşlarında sünnet merasimini yaptırıyorlar. Çocuğun sünnet edilmesinden sonra dost ve akrabalarına bir ziyafet veriyorlar. Gelenler sünnet olan çocuğa armağanlar getiriyorlar.

Sonuç

XVI. asır Osmanlı Müslüman toplumunun dini/kültürel hayatında yer alan özellikler, seyyahların kendi bakış açısıyla resmedilmiştir. Onların anlatımlarında ibadet ve ibadethane, davranış ve merasimler hayli canlı bir şekilde yer almıştır. Okuyucular, bu metinlerde günümüz dini/kültürel yaşamına dair epey ipuçları bulabilmektedir. Ramazan davulcuları, bayram gezmeleri ve eğlenceleri, sünnet hediyeleri ve iftar sofralarının bereketi hala benzer motiflerle yaşamaktadır.

Zamanımızın dini/kültürel hayatına ışık tutan bu özelliklerin, günümüzde yeni formlarla da devam ettiği görülmektedir. İftar ziyafetlerinin bugünün paşa konakları olan vali konaklarında değil de, İftar Çadırları’nda fakir fukara için hala bir kapı olduğunu görmek sevindiricidir. Ancak bu ayın kurda kuşa yansıyan geleneğinin muhafaza edilmemiş olması ise üzücüdür.

Sonuç olarak denilebilir ki çağımıza taşınan yönleriyle Osmanlı Müslüman kültürü, bazı öğelerinde yeni formlar kazanmış ve varlığını sürdürmüştür. Dini ve içtimai hayatın düzenlenmesine yardımcı olan bu formlara işlerlik kazandırılması ise toplumun görevidir.

KAYNAKLAR

- And, M. (2004). "16. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Yaşam", Haz. Halil İnalıcık – Günsel Renda, *Osmanlı Uygarlığı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 421-441.
- Buch, W. (1982). "16. Yüzyılda İki Genç Alman'ın Türklerle İlgili İzlenimleri", çev. Zeki Cemil Arda, *Bellekten*, c. XLVI, sayı. 184, Ankara: TTK, s.745-786.
- Beydilli, K. (1989) "Stephan Gerlach'ın Ruznamesi'nde İstanbul", *Tarih Boyunca İstanbul Semineri, Bildiriler*, İstanbul, s. 85-103.
- Busbecq, O. G. de (2005). *Türk Mektupları*, çev. Derin Türkömer, İstanbul: Doğan Kitap.
- Dernschwam, H. (1987). *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, çev. Yaşar Önen, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Gerlach, S. (2007). *Türkiye Günlüğü*, I-II, Haz. Kemal Beydilli, çev. Türkis Noyan, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Karakoç, İ. (1999). "Yabancıların Hatıralarında Osmanlı İmparatorluğu ve Yabancı Yazarların Osmanlılarla İlgili Olarak Türkçe'de Yayımlanmış Anıları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi", *Osmanlı*, c. IX, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 94-99.
- Ortaylı, İ. (1972). " Bazı 16. Yüzyıl Alman Seyahatnamelerindeki Türkiye Şehir ve Köylerine Ait Bilgiler Üzerine", *A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c. XXVII/4, s.135-159.
- Polonyalı Simeon. (2007). *Polonyalı Bir Seyyahın Gözünden XVI. Asır Türkiye*, çev. Hrand D. Andreasyan, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Schweigger, S. (2004). *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, çev. S. Türkis Noyan, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Üçel-Aybet, G. (2004). *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yerasimos, S. (1991). *Les Voyageurs dans l'Empire ottoman, XİVe-XVİe Siècles*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Bolu Tabaklar Hamamı Restitüsyon Denemesi

Mehmet Emin Yılmaz*
Hasan Fevzi Çüçen**

Özet

Tabaklar Hamamı (Debbağlar Hamamı), Bolu ili merkez Tabaklar Mahallesi İzzet Baysal Caddesi üzerinde yer almaktadır.

Tabaklar Hamamı'nın inşa tarihi ve mimarı bilinmemektedir. Sokullu Mehmet Paşa Vakfı'nın mülkü olan eser, günümüze ulaşmamış Mehmet Paşa Camii'ne gelir getirmesi amacıyla yapılmıştır. Çifte hamam olarak yapılan ve bu amaçla kullanılan yapı, 16. yüzyıldan bugüne kadar çeşitli onarımlardan geçmiştir. Şeriye sicil kayıtlarından öğrenebildiğimiz en eski onarım tarihi 1815'tir. 1963'teki yangında hamamın soyunmalık kısmı tamamen yanmıştır. 1965 yılında da Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılarak tekrar faaliyete geçmiştir.

Bu çalışmada hamama ait eski ve yeni rölöveler ve restorasyon projesi, eski fotoğraflar, vakıf kayıtları ve yazışmalar, Şeriye Sicilleri, bölgedeki diğer hamamlar vb. tüm veriler değerlendirilerek 1863 yılına ait restitüsyon denemesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bolu, Osmanlı, Sokullu Mehmet Paşa, hamam, restitüsyon

Restitution of Tabaklar Bath in Bolu

Abstract

Tabaklar Bath (Debbağlar Bath) is located on İzzet Baysal Street, Tabaklar District in Bolu Province.

The architect and the construction date of Tabaklar Public Bath are not exactly known. Originally the property belonged to Sokullu Mehmet Pasa foundation and was built to bring revenue for the Mehmet Pasa Mosque which did not reach to the present day. Tabaklar Public Bath which has been restored several times from 16th century to today, was built as split-bath serving both men and women and is still operational today. The earliest known restoration date is 1815 documented in Şer'iyye Sicil records. The Changing Room portion of the complex was completely destroyed in a fire in 1963 and was rebuilt in 1965 by Vakıflar Genel Müdürlüğü (General Directorate of Foundations) and activated again soon thereafter.

In this study, Tabaklar bath restitution associated with the time period 1850 A.C. has been composed by utilizing all the relevant resource information such as old and new surveys, restoration project drawings, old photos, documents and correspondence in archives, seriyye sicils, other local public baths etc.

Key words: Bolu, Ottoman, Sokullu Mehmet Pasa, Bath, Restitution

* Yüksek Mimar, Restorasyon Uzmanı

** Mimar, Şirket Müdürü

Giriş:

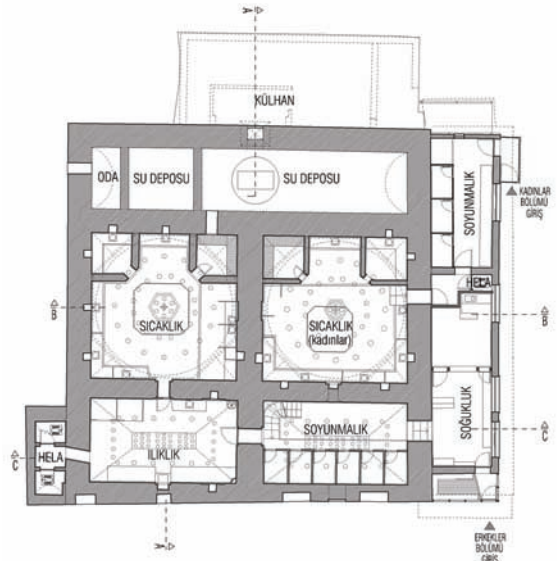
Tabaklar Hamamı¹ (Debbağlar Hamamı), Bolu ili merkez Tabaklar Mahallesi İzzet Baysal Caddesi üzerinde, Özek Sokak ile Akbaba Sokak arasında 578 ada 1 parselde yer almaktadır.

Tabaklar Hamamı'nın inşâ tarihi ve mimarı bilinmemektedir. Ancak Tavil Mehmet Paşa² ya da bilinen adıyla Sokullu Mehmet Paşa Vakfı'nın mülkü olduğu ve günümüze ulaşmamış Mehmet Paşa Camii'ne gelir getirmesi amacıyla yapıldığı tespit edilmektedir (Uçar 2008:100).

ESERİN MİMARİSİ

Çifte hamam olarak yapılan ve günümüzde de bu amaçla kullanılan Tabaklar Hamamı, -doğu yönündeki betonarme ilave hariç- simetrik bir plan şemasına sahiptir. Hamamın güneyindeki 2 katlı soğukluk ve soyunmalık kısmı 1963 yılında yanmıştır. Bu tarihten sonra yapılan onarımla hamamın doğu cephesine betonarme tek katlı bir yapı ilave edilmiştir. Günümüzde kadınlar ve erkekler bölümlerinin girişleri bu ilave yapıdan sağlanmaktadır (Çizim 1-3). Bu değişiklikte birlikte hamamın erkekler kısmı kadınlar kısmına nispeten büyümüştür.

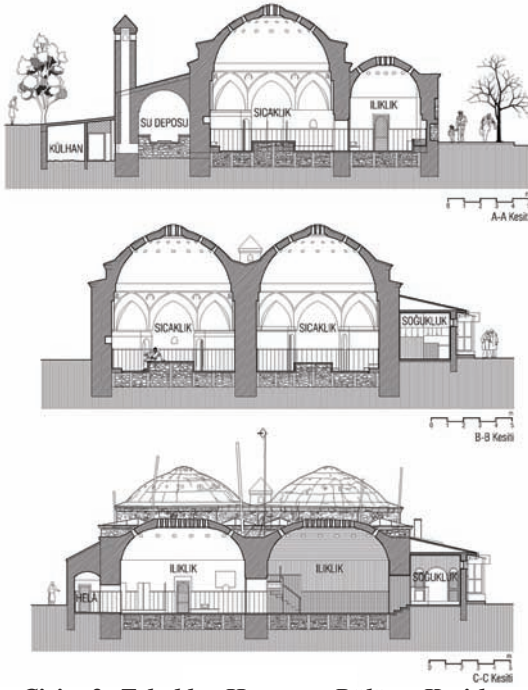
Erkekler Kısmı: Hamamın güneydoğu köşesindeki ahşap camekândan erkekler kısmına girilmektedir. Eserin özgün halinde tuvalet-tıraşlık kapısı olan açıklıktan 3 basamakla erkekler bölümünün soyunmalık kısmına geçilir. Soyunmalığa yakın zamanda ahşap konstrüksiyonla 1 kat ilave edilmiştir. Mekânın kuzeybatısındaki ahşap merdivenle soyunmalık kısmının 2. katına ulaşılır. Katlarda 6'şar olmak üzere toplam 12 soyunma kabini bulunmaktadır. Soyunmalığın duvar ve tavan yüzeyleri, ahşap ve PVC malzeme ile kaplanarak özgünlüğünü yi-

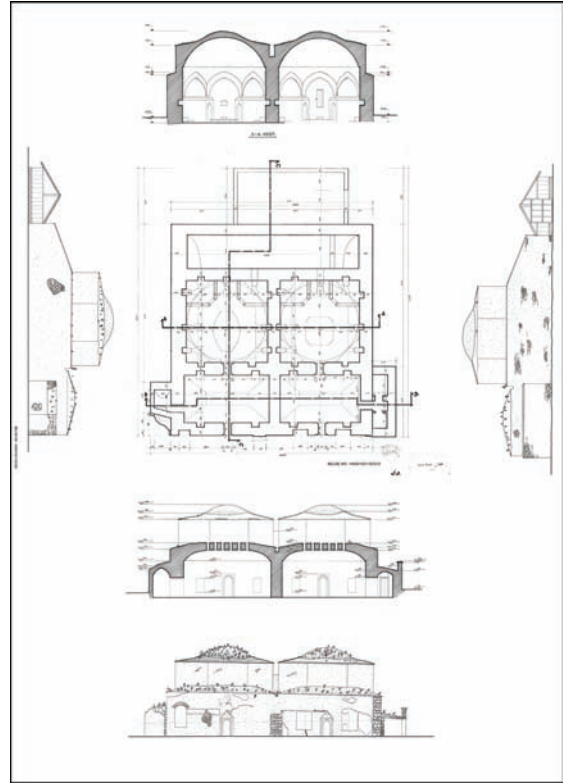
Çizim 1: Tabaklar Hamamı, Rölöve, Zemin Kat Planı. (Asır Proje Arşivi, Nisan 2010)

¹ Tabaklar Hamamı'nın rölöve ve restorasyon projeleri, Mart-Nisan 2010'da Asır Proje Restorasyon Mimarlık Ltd. Şti. tarafından hazırlanmış ve 21.05.2010 tarihli toplantı, 261 sayılı kararla Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından onaylanmıştır. Projede, Yüksek Mimar Mehmet Emin YILMAZ, Mimar Hasan Fevzi ÇÜGEN ve İnşaat Teknikeri Sedat ŞAHİN görev almıştır. Ayrıca katkılarından dolayı Y. Mimar Hayati Binler'e ve Mimar Semih Dimicioğlu'na teşekkür ederiz.

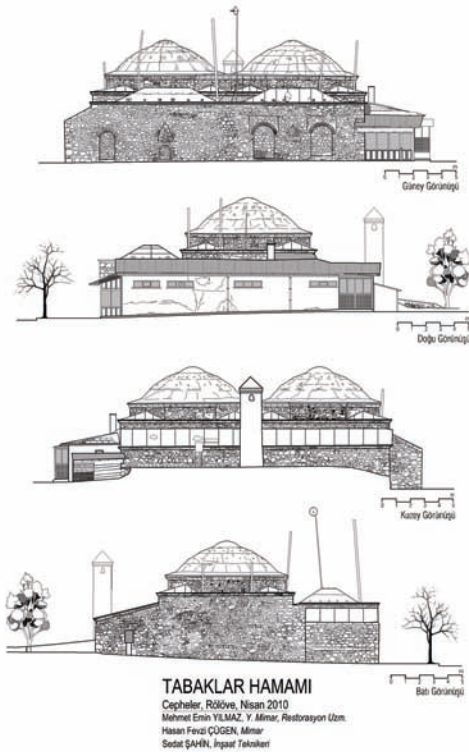
² Osmanlı İmparatorluğu'nda 16.yy'da, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murat devirlerinde sadrazamlık yapmış olan meşhur Sokullu Mehmet Paşa'ya uzun boylu olması nedeniyle Tavil Mehmet Paşa da denilmektedir. Bolu şeriyeye sicillerinde adı Tavil Mehmed Paşa ve Mehmed Paşa şeklinde zikredilen vâkıf, vakfiyesinde ise Şehit Mehmet Paşa olarak tanıtılmaktadır. Bolu'da Gölyüzü Mahallesi'nin ana caddesine, caddenin uzun olmasından da esinlenerek "Tavil Mehmet Paşa Caddesi" ismi verilmiştir. Söz konusu Vakfiye ve Şeriyeye Sicilleri F. Uçar'ın 2008 yılında hazırladığı Yüksek Lisans Tezi'nde okunmuş ve ayrıca kitap olarak yayınlanmıştır.

Çizim 2: Tabaklar Hamamı, Rölöve, Kesitler.
(Asır Proje Arşivi, Nisan 2010)

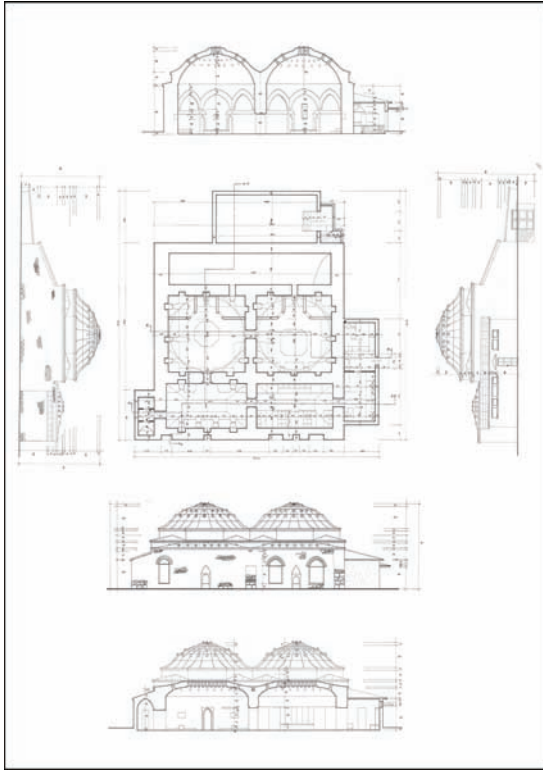

Çizim 4: Tabaklar Hamamı, Rölöve 1965. (VGM Arşivi)

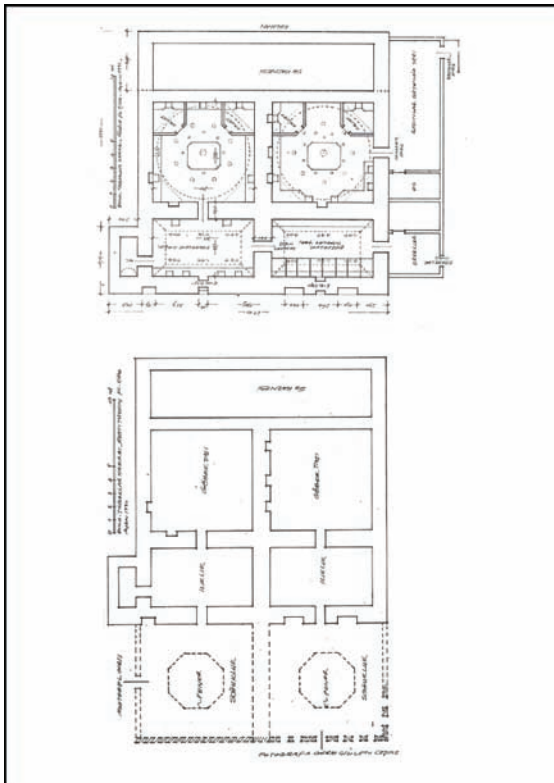

Çizim 3: Tabaklar Hamamı, Rölöve, Cepheler.
(Asır Proje Arşivi, Nisan 2010)

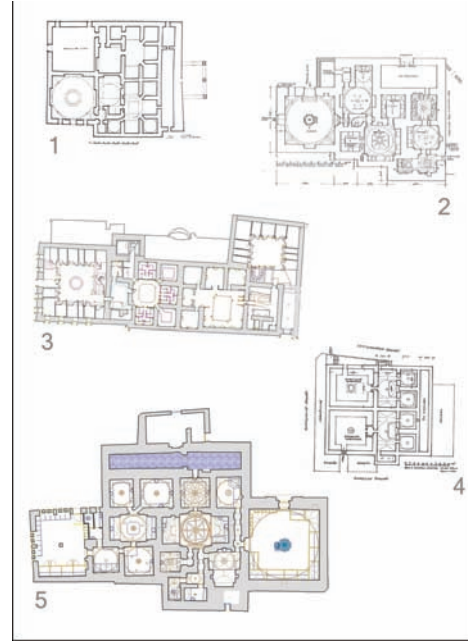
tirmiştir. Soyunmalık kısmının batı duvarındaki açıklıktan erkekler bölümünün ılıklığına geçilir. Kuzey ve güney duvarında seki bulunan ılıklikta 1 kurna bulunmaktadır. Mekânın kuzeybatısı mermerle ayrılarak tıraşlık olarak kullanılmaktadır. Ilıklığın özgün giriş kapısının bulunduğu güney duvarındaki giriş açıklığı kapatılarak çeşmeye dönüştürülmüştür. Dikdörtgen planlı olan erkekler kısmının soyunmalığı ve ılıklığı aynı ebatla olup aynalı tonozla örtülüdür. Ilıklıkta, tonoz yüzeylerinde 22 ve üst örtünün ışıklığında 30 olmak üzere toplam 52 adet filgözü ışıklık bulunmaktadır. Erkekler bölümünün sıcaklığına ılıklığın kuzey duvarındaki kapıdan girilir. Kubbeye örtülü sıcaklığın kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde halvetler bulunmaktadır. Bu halvetlerden doğudaki sauna olarak kullanılmaktadır. 7 kurnalı sıcaklıkta, düzgün olmayan sekizgen formda göbekteşi bulunmaktadır. Sauna olarak kullanılan halvetin kuzey duvarında sıcak su gözetle-

Çizim 5: Tabaklar Hamamı, Restorasyon Projesi 1965. (VGM Arşivi)

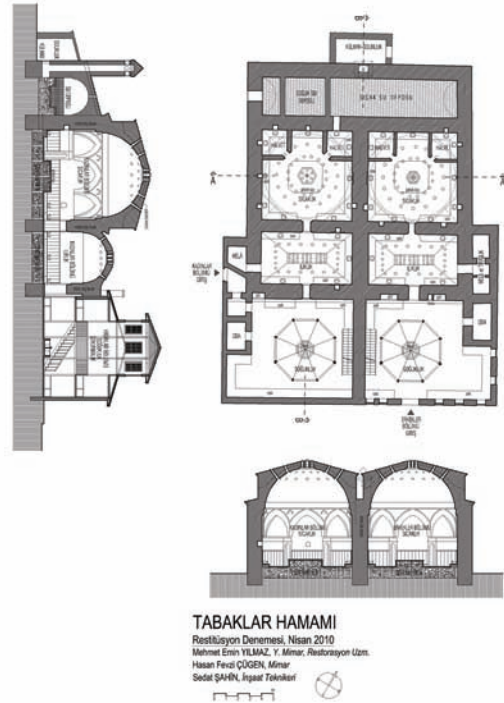

Çizim 6: Tabaklar Hamamı, Rölöve ve Restitüsyon Denemesi 1990. (İ. A. YÜKSEL)

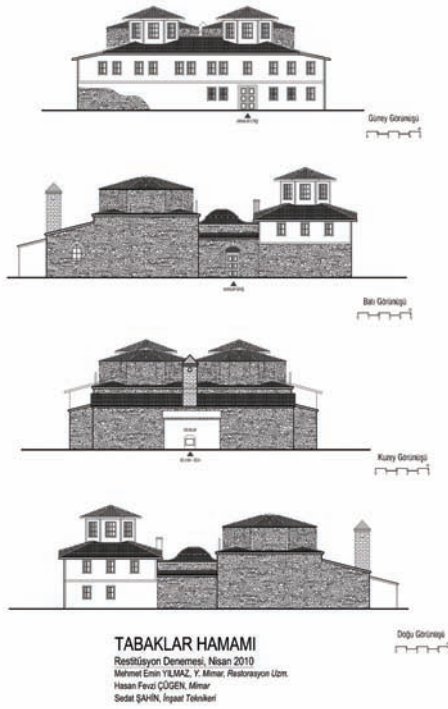
Çizim 7: Karşılaştırmalı Çalışma

1. Gazi Süleyman Paşa Hamamı (Bolu Göynük, M.1335). (E. H. AYVERDİ)
2. Yıldırım Beyazıt (Orta) Hamamı (Bolu Merkez, M.1389). (İ. A. YÜKSEL)
3. Şengül Hamamı (Ankara Merkez, 15. yy). (VGM arşivi)
4. Sultan Hamamı (Bolu Merkez, 16. yy). (İ. A. YÜKSEL)
5. Yıldırım Hamamı (Bolu Mudurnu, M.1382). (VGM arşivi)

TABAKLAR HAMAMI
Restitüsyon Denemesi, Nisan 2010
Mehmet Emin YILMAZ, Y. Mimar, Restorasyon Uzmanı
Hasan Fevzi ÇÜĞEN, Mimar
Sedat ŞAHİN, İnşaat Teknikeri

Çizim 8: Tabaklar Hamamı, Restitüsyon Denemesi, Plan ve Kesitler. (Asır Proje Arşivi, Nisan 2010)

Çizim 9: Tabaklar Hamamı, Restitüsyon Denemesi, Cepheler. (Asır Proje Arşivi, Nisan 2010)

39 adet figözü pencere ile aydınlatılmaktadır. Sıcaklığın güney duvarındaki özgün giriş kapısı son onarımda kapatılmıştır.

Hamamın kuzeyinde, cephe boyunca su deposu (hazne) yer almaktadır. Cephenin tam ortasında ocak, kazan ve ateş bacası yer almaktadır. Hamamın batı duvarının kuzeyinde su deposuna giriş açıklığı bulunmaktadır. Buradan soğuk su deposu kontrol edilmektedir. Eserin kuzeyinde günümüzde yer altında kalmış odunluk bulunmaktadır.

Hamamın inşasında yapı malzemesi olarak taş (kesme taş ve moloz taş), tuğla, mermer, demir, betonarme, cam ve ahşabın kullanıldığı görülmektedir. Beden duvarları moloz taş malzemeden, saçak silmeleri ise kesme taş malzemeden yapılmıştır. Tonozlar ve kubbeler tuğladan, döşeme kaplamaları ve kurnaların ise mermerden yapıldığı görülmektedir. Son onarımda yapılan soyunmalık betonarme olarak inşa edilmiştir. Soyunma kabinleri ve soğukluklarda ahşap kaplama kullanılmıştır. Figözü pencerelerde ise –çoğu yok olsa bile- cam fanus kullanıldığı görülmektedir.

Tabaklar Hamamı'nda süsleme elemanı olarak günümüze ulaşanlar şöyledir: Erkekler bölümünde, kubbeye geçiş kemerlerinin pandantiflerinde 8 adet hilal kabartma olarak görülmektedir. Saçak silmeleri, içbükey profile sahip kesme taştan yapılan diğer süsleme unsurudur. Altıgen ve daire formlarındaki figözü pencereler de düzgün bir geometri oluşturacak biçimde dizilidir.

Çizim 10: Tabaklar Hamamı, Restitüsyon Denemesi, Perspektif görünüşler. (Asır Proje Arşivi, Nisan 2010)

me açıklığı bulunmaktadır. Sıcaklık, 39 adet figözü pencere ile aydınlatılmaktadır.

Kadınlar Kısmı: Hamamın doğusundaki tek katlı betonarme yapının kuzeyinden kadınlar bölümüne girilir. 3 adet kabin bulunan soyunmalığın duvarları tümüyle ahşap kaplıdır. Şerit bant pencere ile aydınlatılan soyunmalığın güney duvarındaki kapıdan tuvaletin bulunduğu hole geçilir. Bu hölün doğusunda helâ, batısında da sıcaklığa giriş kapısı bulunmaktadır. Özgün olmayan bu kapıdan üç basamak inişle sıcaklığa girilir. Kadınlar bölümünün sıcaklığında tıpkı erkekler bölümünde olduğu gibi iki halvet ile yedi kurna bulunmakta ve

ESERİN GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR

Hamamla ilgili öğrenebildiğimiz en eski onarım 1815 yılına aittir³. Bu tarihte hamam bir yangın geçirmiş ve sonrasında onarılmıştır. Bu onarım sırasında hamamın kazanı da değiştirilmiş ve eskisine göre daha küçük bir kazan takılmıştır. Bu onarımdan 35 yıl sonra, H. 1266 / M. 1849–1850 yılında hamam tekrar yanmış ve kullanılamaz hale gelmiştir (Uçar 2008:103). Bu yangından sonra yapının harap olması⁴ ve kiracıyla vakıf yöneticilerinin anlaşamaması gibi nedenlerle hamam (H. 1279 / M. 1862–1863’e kadar) 13 yıl kullanılmamıştır (Uçar 2008:104). Bu tarihten sonra hamam üç kez onarılmış⁵ ve kazanı değiştirilerek tekrar faaliyete geçmiştir.

1949 tarihli Vakıf Eski Eser Fişi’nde hamamın sağlam ve tamir halinde olduğu belirtilmiş fakat tamiratın mahiyeti hakkında bilgi verilmemiştir⁶.

1963 yılında Hükümet Caddesi’nin (günümüzdeki adı İzzet Baysal Caddesi) genişletilmesi sırasında birçok bina istimlak edilip yıktırılırken, Tabaklar Hamamı’nın yola isabet eden soğukluk-soyunmalık kısmı da yıktırılmak istenmiştir. Belediye’nin bu isteği, Anıtlar Yüksek Kurulu’nun izin vermemesi üzerine uzun süre yerine getirilememiştir. Bu konuyla ilgili Bolu’da mahalli gazete ve dergilerde yazılar çıkmıştır (Bkz. Tüzün 1963:12 ve Tuncer 1963:80-83). Bu yazılarda ahşap ve harap olan soğukluk kısmının yolun tamamlanmasına engel olduğu ve bu berbat (!) vaziyetten bir an önce kurtulması gerektiği üzerinde ısrarla durulmuştur. Nihayet 2 Eylül 1963 Pazartesi gecesi hamamda bir elektrik kontağından çıkan yangınla mesele çözüme (!) kavuşmuş ve caddenin ikmalî yapılabilmıştır (Yüksel 1993:62-63).

Tabaklar Hamamı’nın yakın tarihteki esaslı onarımı 1964-65 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından⁷ yapılmıştır. Bu onarımda yapılan düzenlemelerle eserin “çifte hamam” özelliği kalmamıştır. Bu düzenlemeyle soyunmalık - soğukluk kısmı yangın neticesinde yok olan hamamın doğu cephesine tek katlı betonarme ilave yapılmıştır. Soyunmalığın da bulunduğu bu ilave yapıdan hamama girilmektedir. Ilıklık ve sıcaklıklardan geçiş kapıları açılmış ve erkekler bölümünün özgün sıcaklık girişi kapısı ile ilıklıkların güney cephedeki özgün girişi kapıları kapatılmıştır. Kubbelerin üstündeki dolgu alınarak saçak kotları düşürülmüş ve alaturka kiremit olan üst örtü kurşun kaplanmıştır. Özgün halinde birbirinden ayrı olan sekizgen kubbe kasnakları bu onarımda arası doldurularak birleştirilmiştir. Külhan da kapalı bir odunluk ve iniş merdiveni yapılarak yeniden düzenlenmiştir. Eserin iç sıvası ve dış cephe derzleri ile külhan bacası yeniden yapılmıştır⁸.

³ Bolu Şeriye sicili, 6683, s.63.

⁴ Bolu Şeriye Sicili, 6686, s. 15’te, hamamın haznesinin yıkık, suyollarının bozuk ve külhanının da harap olduğunu öğrenmekteyiz. Hamamın tamirinin biraz daha gecikmesi durumunda suyollarının fareler tarafından bozulacağı ve yağmur ile diğer yağışlarla da büsbütün fena bir hal alacağı öngörülerek biran önce tamir edilebilmesi için vakıf yöneticileri, Evkaf Müdürünü haberdar etmiştir (Uçar 2008:104).

⁵ Evkaf müdürünün verdiği izinler ile hamam üç defa tamirattan geçmiştir. Bu tamiratlarda toplam 8608,5 kuruş harcama yapılmıştır. Ayrıca vakıf gelirlerinden mütevelliyeye de 1200 kuruş teslim edilmiştir. Hamamda H. Zilhicce 1270/M. Ağustos- Eylül 1854’te yapılan keşif neticesinde kapısının, kiremitlerinin ve sair lazım gelen yerlerin tamiri için 3422,5 kuruş masrafın yapılmasının gerektiği tespit edilmiştir (Uçar 2008:102-104).

⁶ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Vakıf Eski Eser Fişi, 16.10.1949, barkot no 140001021-TF001

⁷ Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün yaptığı bu onarımın rölöve çizimlerini İrfan OYGUR, restorasyon projesini Y. Mimar Müh. Yılmaz ÖNGE yapmıştır. Bkz. VGM arşivi, barkot no: 140001021-OC001-17

⁸ Bu onarımlar için 1965 yılında 100.000 TL, 1966 yılında ise 99.000 TL tahsisat ayrılmıştır. Bkz. VGM arşivi, barkot no: 140001021-OF001-002

Doğu cephesine yapılan betonarme soyunmalık kısmı yakın tarihte kuzeye doğru cephe boyunca genişletilerek bayanlar için soyunmalık ve helâ eklenmiş; eser tekrar “çifte hamam” özelliğine kavuşturulmuştur. Doğu cephede bayanlar bölümünün sıcaklığına giriş için kapı boşluğu açılmış ve 1695 onarımında açılan sıcaklıkların arasındaki giriş kapısı da kapatılmıştır. Yakın zamanda yapılan bu onarımda erkekler ve kadınlar bölümünün sıcaklıklarındaki halvetlerin birer tanesi, kapı eklenerek saunaya dönüştürülmüştür.

16. yüzyıldan bugüne kadar çok sayıda yangın ve onarım geçiren Tabaklar Hamamı, günümüzde bakımsız olmasına rağmen⁹ sağlam ve çalışır durumdadır.

RESTİTÜSYON DENEMESİ

Restitüsyon önerisi için faydalandığımız en önemli kaynaklar hamama ait eski fotoğraflardır. Hamamın günümüze ulaşmayan soğukluk-soyunmalık kısmının en eskisi 1960'lara ait olan eski fotoğrafları¹⁰ mevcuttur. Eski fotoğraflardan 2 katlı olduğu anlaşılan soyunmalık kısmının erkekler bölümüne güney cepheden, kadınlar bölümüne ise batı cepheden girilmektedir (Fotoğraf 1-2). Kadınlar ve erkekler bölümünü aydınlatan, sekizgen formlu iki aydınlık feneri bulunmaktadır. Soğukluğun zemin kat duvarı moloz taştan, üst kat duvarları ise ahşaptandır. Hamamın üst örtüsünün alaturka kiremit olduğu da fotoğraflardan görülmektedir (Fotoğraf 3).

Tarihi eserlerdeki yangınlarda, en büyük hasarı yapının ahşap bölümleri görmektedir. Hamamın eski fotoğraflarında görülen ahşap soğukluk-soyunmalık bölümünün, yukarıda bahsettiğimiz 1850 yılındaki yangından sonra, 1863 yılındaki onarımda yapıldığını düşünmekteyiz. Hazırladığımız restitüsyon denemesi de 1863 yılındaki onarımla birlikte eski fotoğraflarda görülen durumun çizimleridir.

Erkekler ve kadınlar bölümünün ılıkliklarının özgün giriş kapılarının son onarımda kapatıldığı eski fotoğraflarda ve 1965 tarihli restorasyon projesinde görülmektedir (Çizim 5, fotoğraf 12). Bu kapıların izleri güney cephede görülmektedir. 1965 yılına ait rölöve çizimlerinde, eski fotoğraflarda da görülen tuvalet ve traşlıklar ile günümüze ulaşmayan soyunmalığın duvarlarının izi ve ölçüleri bellidir.

Bolu ve çevresindeki hamamları¹¹ incelediğimizde, soğukluklarda genellikle mekânın merkezinde, aydınlık fenerinin izdüşümünde havuz bulunduğu görülmektedir (Çizim 7). Tabaklar Hamamı'nda da sekizgen aydınlık fenerinin izdüşümünde bir havuz olduğu kanaatindeyiz. İki katlı

⁹ Son yıllarda Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yoğun eski eser onarım faaliyetine rağmen, hamamın yanarak yok olan soyunmalık kısmından yol geçmesi nedeniyle belediye ile imar durumunun düzeltilememesinden dolayı hamamın onarımı geç kalmıştır. 2010 yılında söz konusu imar durumu düzeltilmiş, hamamın rölöve ve restorasyon projeleri hazırlanmış ve onarımına başlanmıştır; halen hamamın onarımı devam etmektedir.

¹⁰ Esere ait, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 76, Ankara KTVKK arşivinde 24 adet eski fotoğraf bulunmaktadır. Bu çalışmaya fotoğrafların tümünü eklemek mümkün olmadığından sadece farklı tarihlere ait genel fotoğraflar konulmuştur.

¹¹ Bkz. Yıldırım Beyazıt (Orta) Hamamı (Bolu Merkez, M.1389), Gazi Süleyman Paşa Hamamı (Bolu Göynük, M.1335), Yıldırım Hamamı (Bolu Mudurnu, M.1382), Şengül Hamamı (Ankara Merkez, 15. yy)

olduğu bilinen soğukluk – soyunmalığın üst katına çıkış bir merdivenle sağlanmış olmalıdır. İncelenen diğer hamamlarda olduğu gibi bir ahşap merdivenin bulunması muhtemeldir, fakat yeri belli değildir.

Eserin sıcaklıklarında, güney duvara yaslanmış üstü açık halvet duvarlarının da geç dönem ilavesi olduğunu düşünmekteyiz. Başka bir örneğini göremediğimiz bu halvetlerin duvar kalınlıkları da beden duvarlarından farklıdır.

Mimar İ. Aydın Yüksel, 1990’da hamamın rölövesini çizmiş ve bir de restitüsyon denemesi yaparak neşretmiştir¹². Yüksel, restitüsyon denemesini yaparken hamamın günümüze ulaşmamış soyunmalık kısmının yalnızca ön cephesini gösteren eski fotoğrafı yorumlayarak yaptığını belirtmiştir. Yüksel’in restitüsyon denemesinde erkekler kısmının tuvalet ve tıraşlıkları yoktur. Yazar ayrıca, “halvetlerin özgün olup olmadığını anlayamadığını” belirtir (Yüksel 1993:68).

Tuvalet ve tıraşlığın, duvar kalınlıkları ve plandaki duvar hizalarına bakıldığında muhtes olduğu düşünülse de, bu mekânların bir Türk hamamında bulunmaması düşünülemez. 1963’te yanarak günümüze gelememiş soyunmalık kısmının 1850’de yeniden yapıldığını belirtmiştik. Bu onarım sırasında tuvalet ve tıraşlıkların da yenilenmiş olması muhtemeldir.

Hamama ait, eski ve yeni rölöveler ve restorasyon projesi, eski fotoğraflar, vakıf kayıtları ve yazışmalar, Şeriye Sicilleri, bölgedeki diğer hamamlar vb. tüm veriler değerlendirilerek 1850 yılına ait restitüsyon denemesi yapılmıştır. Sonuç olarak, Tabaklar Hamamı, 16. yy.da inşa edilmiş, çifte hamam niteliğinde ve simetrik bir plan şemasına sahip klasik tarzda inşa edilmiş tipik bir Türk hamamıdır.

KAYNAKLAR

- Ayverdi, E. H. (1989). *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri I*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Bayraktar, D. (1988). *Cumhuriyet Döneminde Bolu*, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Boztaş, A. (2006), *Islahat Dönemi Bolu Tarihi (1868-1869) (937 No’lu Şer’iye Sicili Defterine Göre)*, Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çöpoğlu, B. (2008), *H.1099 (M. 1687-1688) No’lu Bolu Şer’iye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kuban, D. (2007), *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul: Yapı Endüstrisi Merkezi Yayınları.
- Tuncer, V. (1963). *Neler Yazmadık Şu Bolu İçin*, Bolu.
- Tüzün, A. S. (1963). Bu Viranelik Yıkılsın Artık. *Çele Dergisi*, Bolu: Yıl:1, Sayı:1
- Uçar, F. (2008), *Osmanlı Dönemi’nde Bolu’da Paşa Vakıfları*, Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yüksel, İ. A. (1993), *Bolu Yıldırım Bayezid Külliyesi Hamamlar ve İmaret Camii*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

¹² Yazar bu eserinde Bolu merkez Yıldırım Beyazıt Camii, Orta Hamam, Tabaklar Hamamı, Sultan Hamamı ve İmaret Camii’ni incelemiştir. Bkz. Yüksel, İ. A. (1993)

Fotoğraf 1: Tabaklar Hamamı'nın günümüze ulaşmayan soyunmalık kısmı, güney cephe erkekler girişi, 1963'ten önce. (Ankara KTVKK arşivi)

Fotoğraf 2: Tabaklar Hamamı'nın günümüze ulaşmayan soyunmalık kısmı, (günümüzde Özek Sokak) batı cephe ve kadınlar girişi, 1963'ten önce (Ankara KTVKK arşivi)

Fotoğraf 3: Tabaklar Hamamı'nın günümüze ulaşmayan soyunmalık kısmı, (Akbaba Sokak) doğu cephe, 1963'ten önce (Ankara KTVKK arşivi)

Fotoğraf 4: Tabaklar Hamamı'nın soyunmalık kısmı yandıktan sonraki durumu, güney cephe, İzzet Baysal Caddesi'nden görünüşü, 1964 (?) (VGM arşivi)

Fotoğraf 5: Tabaklar Hamamı'nın soyunmalık kısmı yandıktan sonraki durumu, güney ve doğu cepheler, İzzet Baysal Caddesi'nden görünüşü, 1964 (?) (VGM arşivi)

Fotoğraf 6: Tabaklar Hamamı'nın kuzey ve batı cepheleri, Özek Sokak, 1964 (?) (VGM arşivi)

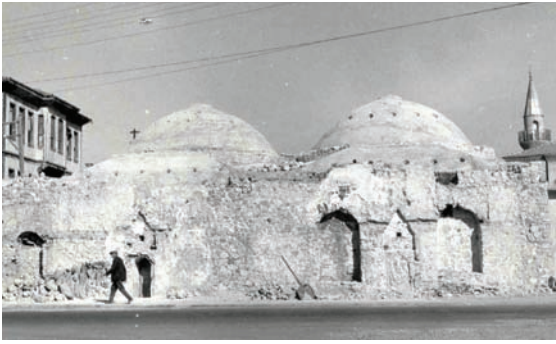
Fotoğraf 7: Tabaklar Hamamı'nın doğu cephesi, Akbaba Sokak, 1964 (?) (VGM arşivi)

Fotoğraf 8: Tabaklar Hamamı'nın kadınlar girişi, 1964 (?) (VGM arşivi)

Fotoğraf 12 Tabaklar Hamamı'nın 1965 onarımı sonrası güney cephe (VGM arşivi)

Fotoğraf 9: Tabaklar Hamamı'nın 1965 onarımı sırasında güney cephe (VGM arşivi)

Fotoğraf 13: Tabaklar Hamamı'nın genel görünüşü. (Asır Proje Arşivi, Mart 2010)

Fotoğraf 10: Tabaklar Hamamı'nın 1965 onarımı sırasında kuzey ve doğu cepheler (VGM arşivi)

Fotoğraf 14: Tabaklar Hamamı'nın genel görünüşü. (Asır Proje Arşivi, Mart 2010)

Fotoğraf 11: Tabaklar Hamamı'nın 1965 onarımı sırasında doğu cephedeki ilave (VGM arşivi)

Fotoğraf 15: Tabaklar Hamamı'nın kuzey ve batı cepheleri. (Asır Proje Arşivi, Mart 2010)

Fotoğraf 16: Erkekler bölümü, sıcaklık. (Asır Proje Arşivi, Mart 2010)

Fotoğraf 19: Kadınlar bölümü, sıcaklık, filgözü pencereler. (Asır Proje Arşivi, Mart 2010)

Fotoğraf 17: Erkekler bölümü, göbektası ve halvet duvarları. (Asır Proje Arşivi, Mart 2010)

Fotoğraf 20: Erkekler bölümü, ılıklik. (Asır Proje Arşivi, Mart 2010)

Fotoğraf 18: Kadınlar bölümü, sıcaklık. (Asır Proje Arşivi, Mart 2010)

Trakya Bölgesi Tarihi Yapılarında Kullanılan Karbonatlı Taşların Bozulma Nedenleri

Murat Dal*

Özet

Atmosfer, su ve canlıların etkileriyle kayalarda meydana gelen değişimlere bozulma veya ayrışma (weathering) denir. Bozulma sonucunda kayaların mineralojik ve petrografik özellikleri, kimyasal bileşimi, yapısal özellikleri, fiziko-mekanik özellikleri değişerek, kayada dağılma, parçalanma ve dökülmeler meydana gelir. Bazı kayalar süratle bozulur; bazıları ise uzun yıllar bozulmadan ilk orijinal durumlarını korurlar. Tarihi eserlerde kullanılmış olup binlerce yıldan beri bozulmamış taşlar vardır. Taşlar yapıda kullanılmadan önce bozulma süreci ve miktarları hakkında fikir sahibi olmak için mimar, jeolog, kimyacı, arkeolog, biyolog ve meteorologların ortaklaşa çalışmaları gerekir.

Tarihi eserler incelendiğinde, yapıya en yakın çevredeki kayaların kullanıldığı görülmektedir. Kayaların kullanımı ulaşım ve ekonomi nedeniyle sınırlanmıştır. Yapıda kullanılacak malzemenin bilinçli seçimi, yapının ayakta kalma süresini etkilemektedir. Doğal etkenler karşısında varlığını sonsuza kadar sürdüreceği bir doğal malzemeden söz edilemez. Geleneksel yapılar; olumsuz atmosferik koşullardan, fiziksel ve biyolojik etkenlerden korunamadıkları taktirde, zaman içinde hızla tahrip olmaktadır.

Bu çalışmada, Trakya bölgesi geleneksel yapılarındaki oluşturduğu, malzeme ve detaylarda oluşan bozulmalar; litolojik etkiler, yapısal etkiler, işçilik hataları (tabakalı taşların yanlış konması, yapı taşının hemen kullanılması, ocağın yanlış işletilmesi, taşın işlenmesi, yapıya uygun taşın seçilmemesi), atmosferik bileşiklerin etkileri (SO₂, NO_x, CO₂, asit yağmurları) fiziksel etkiler (ısı, don, kapillarite, tuzlar), metal korozyonu etkisi, canlılar, bitkiler ve mikroorganizma etkileri fiziksel çevre koşullarına bağlı olarak irdelenmiştir.

Degeneration Reasons of Limestone Which Is Used in Traditional Structures of Thrace Region

Abstract

The changes in stones due to the atmosphere, water and biological effects are called as weathering. The mineralogical, petrography, chemical composition, structure, physic-mechanical features of stones change because of weathering and then the rock will scatter and laminate. While some rock types decompose rapidly, some of them preserve their initial state. There are some buildings stones which were used in the historical monuments haven't decomposed since thousands of years. Deciding the best choice for the building it requires an interdisciplinary works through the meteorologist, architect, geologists, chemist, archaeologist and biologist to decide the intensity and the duration of the decomposition.

In the old sites, people used the closest rocks for their buildings. Using materials for buildings are limited because of availability, economics and transportation. Deciding the best stone type for the building increases the life expectancy of building. It is impossible that building stones last forever without any harm in the nature. Traditional materials decompose rapidly without any precaution of atmospheric, physical and biological conditions.

In this study, the deterioration in the material and details that depend on litological effects, structural effects, stone working problems (wrong-putting of layered stones, use the building stones quickly, wrong running of quarries, wrong choices of stones for the building) atmospheric compounds effects (SO₂, NO_x, CO₂, acid rains), physical effects (temperature, frozen, capillarity, salts), metal corrosion, living things, micro organisms and some trees kind of Thrace region traditional buildings are investigated according to the physical, environmental conditions.

* Dr., Kırklareli Üniversitesi, Teknik Eğitim Fakültesi, Yapı Eğitimi Bölümü

Giriş:

KALKERLERİN BOZULMASINI ETKİYEN FAKTÖRLER

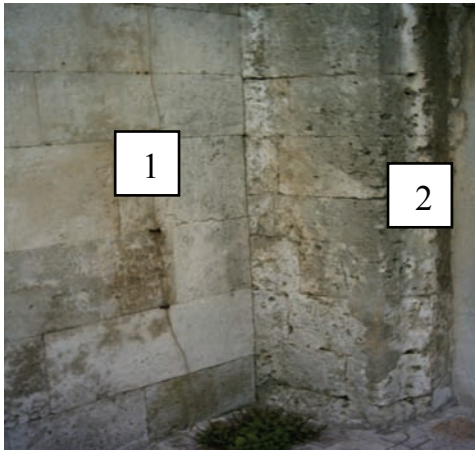
Kayaçların bozulması, birçok faktörün etkisi ile meydana gelir. Kayaçların zaman içinde bozulmaları doğal bir değişimdir. Ancak, malzemelerde gözlenen bozulmaların yaşlanmadan mı, yoksa yapının yer aldığı çevredeki olumsuz etkilerden mi kaynaklandığı kesinlikle belirlenmelidir. Yaşlanmanın boyutu, kayacın geldiği ocaktaki kalıntılara bakılarak veya yapıda çok iyi korunmuş kısımlar incelenerek bulunabilir. Çevre kirliliği, kayaç içinde gelişen kimyasal olaylar ve mikroorganizma etkileri kayaçtan alınan örnekler üzerinde yapılacak kimyasal analiz ve mikroskop çalışmaları ile ortaya koyulabilir.

1. Litolojik Etkiler

Yerinde ve laboratuvarında yapılan gözlemlerden elde edilen sonuçlara göre tortul taşlarda bozulma-ayrışma, metamorfik ve mağmatik taşlara oranla çok hızlı olmaktadır. Özellikle kalker, konglomera, kumtaşlarında erime, çiçeklenme, ayrılma ve kabuk oluşumu şeklindeki değişimler yaygındır. Metamorfik ve mağmatik kökenli taşlar tortul (sedimanter) taşlara göre daha dayanıklıdır.

Metamorfik ve mağmatik taşlarda; mineral türü, boyutu, kenetlenme derecesi, tortul taşlarda tane boyutu, çimentonun cinsi önemlidir. Diğer yandan kristallerin birbiri ile olan durumu, dilinim sistemleri, kristallerarası boşluklar, taşın direncini belirlemektedir. Ayrışmaya, şişmeye yatkın mineraller taş dokusunu zayıflatmakta, bozulmayı hızlandırmaktadır.

Kayaçlardaki minerallerin bozulma dereceleri farklıdır. Kuvars çok yavaş, Olivin ve kalsiyumlu feldispatlar çabuk bozulurlar. Önemli bazı minerallerin bozulma sırası yavaştan hızlıya doğru; Ku-

Şekil 1. Kırklareli Hızırbey Külliyesi Hamamı Doğu Cephesi 1. kısımdaki taşlar daha küçük kristallere sahip olduğundan parçalanma 2. kısımdaki iri kristalli taşlara göre daha azdır.

Şekil 2. Edirne Selimiye Camii Giriş sütununda kullanılan Hereke pudinginde oluşan büyük parça kayıpları ve çatlaklar şeklinde görülen bozulmalar.

vars → Muskovit → Potasyumlu Feldispat → Biotit → Sodyumlu Feldispat → Hornblend → Ojit → Olivin → Kalsiyumlu Feldispat şeklinde sıralanabilir (Erguvanlı, 1967).

Birçok taşın oluşumu homojen değildir. Kayaç içinde farklı sertlikte kısımlar ile kum, silt, kil ve marnlı kısımlar bulunur. Bu kısımların farklı dayanımda olması nedeniyle yumuşak kısımlarının dağılıp düştüğü, bozulduğu ve oyukların meydana geldiği görülür. Bu taşlar atmosfer etkisinin fazla olduğu yerlerde kullanılacak olursa farklı bozulmalar meydana gelir. Farklı bozulmalar özellikle kalkerlerde ve kumtaşlarında görülür. Örneğin büyük camilerin kemerlerinde ve sütunlarında kullanılmış olan Hereke pudinglerinin yumuşak olan kalker çimentolu kısımları, daha sert olan çakıllı kısımlarından önce ayrışıp dökülerek çirkin görünümünün oluşmasına neden olur (Şekil 1,2).

2. Yapısal Özellikler

Taşların içinde çeşitli şekillerde meydana gelmiş bulunan fissür, kırık ve çatlaklardan kayacın bünyesine giren sular ısıdon farklılıkları ile taşın erken tahribine neden olmaktadır. Bazen bu boşluklar kalsit, kil ve jips gibi çeşitli maddelerle dolar. Böylece sert ve yumuşak kısımların meydana gelmesine ve kayacın homojenliğinin bozulmasına sebep olur. Yumuşak kısımlardan kopma, bozulma ve aşınmalar olur (Şekil 3).

Şekil 3. Taşlardaki porozite türleri (Torraca, 1988).

3. Taşın Yapıda Hatalı Kullanımı

Bazen yapı taşlarının bozulması taşın hatalı kullanılması ile olur.

3.1. Ocağın yanlış işletilmesi: Ocaklarda geliş güzel çalışılmalar veya patlayıcı maddelerin kullanılması küçük fissür ve çatlakların meydana gelmesine sebep olur. Bilhassa dinamit atılması halinde çatlaklar gelişir. Bugün yapı taşlarının üretilmesi çıkarılması kamalama veya tel kesme ile olmaktadır. Taşın ocaktan çıkartılma yöntemi, işlenmesi ve yapıya yerleştirilmesi çok önemlidir. Ocaktan patlatma yoluyla çıkartılan taş daha başlangıçta, patlatma şoku ile gözle görülmeyen süreksizlikler kazanmaktadır.

3.2. Taşın işlenmesi: Taşlar çekiç, balyoz, külünk ve murç gibi âletlerle işlenirken yanlış vurmalar sonucu berelenir ve ezilirler. Bu ezilmeler, taşın dayanımının azalmasına neden olur. Sonuçta bu zayıflık yerleri kayacın erken bozulmasını etkiler. Yüzeylerin şekillendirilmesi sırasında kullanılan alet, teknik, yüzeylere verilen aşırı detay ve küçük pürüzler taşın dış cepesindeki belirli bir kalınlığı zayıflatmaktadır. Taşların üst üste yerleştirilmesinde subasmana dayanıklı olanların seçilmesi, birleşme yerlerinin olabildiğince düz, dudak-dudağa ve derz bırakılmadan yapılması, taşın tabakalanmaya dik yük alacak şekilde konulması daha sağlıklı olmaktadır (Şekil 4).

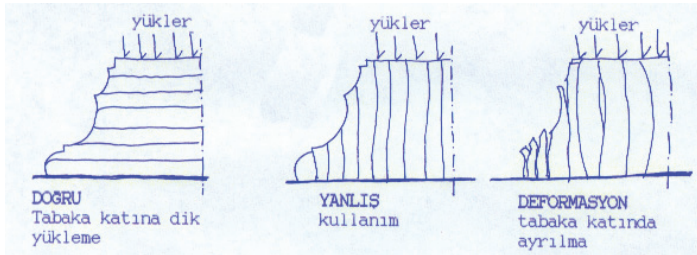

Şekil 4. Taş işlerken ince kalemlerle (demir) taşın işlenmesi (http://www.midyat.net).

3.3. Yapıtaşının hemen kullanılması: Herhangi bir taş yapıda kullanılmadan önce dinlendirilmiş olmalıdır. Bütün taşlarda bir miktar su bulunur. Bu suya *Ocak Suyu* denir. Ocak suyu dolayısı ile taşlar yumuşaktır ve işlenmeleri kolaydır. Bir süre sonra bu su buharlaşır ve kayaç sertleşir. Boşluklarda bulunan tuzlarda, buharlaşma ile yüzeye çıkar ve işlenerek uzaklaştırılır. Taşın hemen kullanılması halinde bu durum dezavantaj sağlar. Özellikle mezar taşlarının kullanılmadan önce mutlaka dinlendirilmesi gerekir. Çünkü kullanıldıktan sonra taşın bütün yüzeylerinin atmosferik hava koşullarına maruz kalmasından dolayı tüm yüzeylerde bozulmalar olacaktır (Winkler, 1966).

3.4. Yapıya uygun kayacın seçilmemesi: Üretim yapılan ocağın tamamında aynı doku, renk ve desende taş çıkmaz. Bu nedenle sağlam taşın seçilmesi ayrı bir tecrübe işidir. Farklı özellik ve bileşimdeki taşların üst üste kullanılması bozulmayı hızlandırmakta, taşın pul pul dökülmesine, üzerinde lekelerin meydana gelmesine neden olmaktadır.

3.5. Tabakalı taşların yanlış konması: Bütün tortul (sedimanter) taşlar tabakalıdır. Taş bozulmaya başladığı zaman bu tabakalı kısımlardan ayrılmalar olur. Bunların basınç dirençleri tabakalaşma yüzüne dik doğrultuda daha büyüktür. Bu bakımdan bunların en büyük basınç istikametinde kullanılmaları gerekir. Bundan dolayı tabakalanma yüzlerine paralel olarak kullanılmalıdır (Şekil 5,6).

Şekil 5. Ocaktaki tabakalanma yönüne göre doğru/yanlış kullanım biçimi (Küçükaya, 2003)

Şekil 6. Edirne Üç Şerefeli Cami Güney Cephesi/ taş blokları arasında içinde killi yumuşak tabakalar olan kötü kalitedeki tabakadan alınmış taşların yapılar da kullanılması görsel ve statik olarak kullanılması uygun değildir. Kayaç; gri, bej, beyazımsı renkli, kalker kayacı (dolomit%2, feldispat%0, kalsit%95, kuvars%0.2) (Dal, 2005).

4. Atmosfer Bileşiklerinin Etkisi

Kayaçların bozulmasında, sülfat (Jips-anhidrit), nitrat, karbonat ve klorür bileşimli tuzlar etkilidir. Taş içinde toplanan elementler, su içeriği artınca, kendi aralarında reaksiyonlara girerek asit ve tuzları meydana getirmektedir. Oluşan tuzlar kayacın su içeriğine bağlı olarak taş porlarına yerleşmekte, zaman zaman yeniden kristallenerek por içi gerilmelerinin artmasına sebep olmaktadır (Şekil 7).

Atmosfer bir gaz karışımıdır. Bileşiminde O_2 , N_2 , CO_2 ile az miktarda H_2O , Ar vardır. Sanayi bölgelerinde fazla miktarda SO_2 , SO_3 , NO_2 ve NH_3 içerir. Bu iyonlar, is ve toz halinde, atmosfer içinde konsantre olmuşlardır. Özellikle sıvı, katı ve gaz yakacıklardan

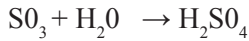
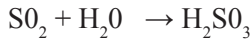
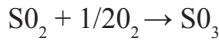

Şekil 7. Kırklareli Vize Antik Taş Ocağı yapı taşının atmosferik hava koşullarında uğradığı tahribat.

oluşan ve fabrika, kalorifer, eksoz gemi bacalarından çıkan iyonlar büyük şehirlerde hava kirliliğe neden olur (Şekil 8).

Atmosferdeki önemli bileşimlerin kayaçlar üzerindeki etkileri aşağıda verilmiştir;

4.1. SO₂ etkisi: Karbonatlı kayaçların bozulmasına etki eden en önemli kirlenici SO₂'dir. SO₂'nin taşta etkisinin ürünü jipstir. SO₂ ve diğer kirlenici gazlar malzeme yüzeyleri üzerinde kuru ve yaş depolanma şeklinde birikirler.

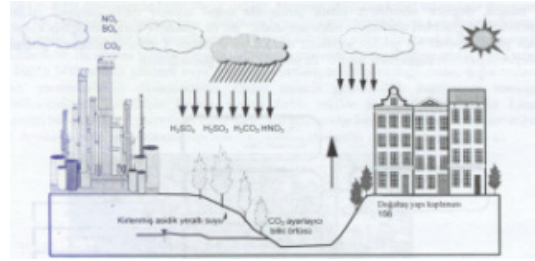

Kirlenitçilerin kuru birikimi; atmosferdeki değişimlere ve birikmeye başlayan kirlenici türlerinin kimyasal özelliklerine bağlıdır. Bu konudaki çalışmalar SO₂ birikiminde malzeme yüzeylerinin, tampon asit kapasitesi, nemli yüzey ve bağıl nemin önemli olduğunu göstermiştir. SO₂'nin taş ve diğer yapı malzemeleri üzerindeki birikiminin veya emilmesinin iki farklı tesirle değişebileceği ileri sürülmektedir. Bunlardan biri kirlilik konsantrasyonuna, rüzgar hızına, nemli yüzeye ve malzemelerin doğal yapısına bağlı olmasıdır. SO₂ emilimine tesir eden ikinci önemli faktör ise yüzeydeki nemin miktarı ve yüzeyin kimyasal aktivitesidir. Alkalinite derecesi belirlenir. Yapılardaki SO₂ birikiminde yüzeylerdeki nem, güneş ışığı ve gece serin esintilerin sebep olduğu sıcaklık farklılıklarının daha etkili olduğu rapor edilmektedir (Weber, 1985; Spiker et al., 1992).

Kirlenitçilerin yaş depolanması; havada asılı kirlenici parçacıklarının yağmurla taşınması şeklinde olmaktadır (Garland, 1978). Yaş depolanma, SO₂'nin derişimine, atmosferdeki konumuna, yağmur damlacıklarının büyüklüğüne ve pH'asına bağlıdır (Hales, 1978).

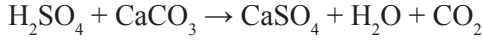
Doğal kaynaklar ve insan faaliyetleri sonucu kirlenici maddelerin atmosfere girişiyle başlayan asit depolanmasının, yağış sularıyla etkileşmesi sonucu oluşan yaş depolanma, başka bir ifadeyle asit yağışları pek çok yağış suyu analizlerinde yüksek asite ve çözünmüş madde konsantrasyonuna sebep olmaktadır. Normal koşullarda yağışların pH'ının 7 dolayında olması beklenir. Ancak atmosferde doğal olarak bulunan CO₂, suda çözünerek yağışlara H₂CO₃ olarak girdiğinden, normal yağış pH'sı 5-6 civarına düşer. Yağmur sularında, küçük pH değerlerine, çeşitli yanma olaylarıyla atmosfere karışan SO₂, NO_x ve SO₃ gibi kirlenitçilerden kaynaklanan H₂SO₄ ve HNO₃'ün sebep olduğu anlaşılmıştır (Gürpınar, 1986; Çakır, 1988). Avrupa'nın sanayi bölgelerinde yağmurun pH'sının 4,5-5,5 arasında olduğu görülmüştür (Kuleli, 1985; Keppens et al., 1985).

İki farklı mekanizmayla (kuru ve yaş depolanma) malzeme yüzeyine ulaşan SO_x'ler taşın kimyasal bileşimine etki ederek bozulmasına neden olur. SO₂ ile taş arasındaki reaksiyon ürünü jipstir. SO₂'ye maruz kalan karbonatlı kayaçlarda Ca kaybı ve SO₄ zenginleşmesi, bir çok araştırmacı tarafından belirlenmiştir (Steiger and Dannecker, 1993; Wittenburg and Dannecker, 1994; Grossi et al., 1994).

Şekil 8. Yapı taşı olarak doğal taşların çevre ile etkileşimi (Saruşık,2006).

Atmosferik SO₂'nin kuru ve yaş depolanma sırasında; çeşitli reaktif ve reaktif aramaddeleri yardımıyla, bazen de su damlacıkları içinde çözünmesiyle bunlardan biri homojen veya heterojen olarak H₂SO₄'e yükseltgenir. H₂SO₄'e maruz kalan, ana bileşeni CaCO₃ olan karbonatlı kayaçların, bozulma reaksiyonları aşağıdaki gibidir (Eggleton and Cox, 1978; Beilke and Gravenhorst, 1978);

Bu tepkimede, CaCO₃'ün bozularak CaSO₄'a dönüşmesinde, biyolojik, meteorolojik katalizörler ve malzemenin karakteristikleri rol oynamaktadır.

4.2. NO_x etkisi: Azot oksitlerin karbonatlı yapı taşlarına etkileri konusunda SO₂'ye nazaran geniş bilgi bulunmamaktadır. Kükürtdioksit çalışmalarının aksine azotoksitlerin zararının sıkça gözlemlenmemesi; çözünebilirliği yüksek olan kalsiyum nitratın ve diğer tepkime ürünlerinin taş yüzeyinden hızlı bir şekilde temizlenmesi nedeniyledir.

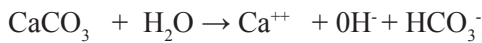
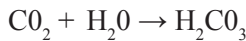
Şehir atmosferinde bulunan ve kükürt bileşiklerinin temeli olan kükürt dioksitin aksine azotun farklı oksitleri vardır ve günlük çevrime bağlı olarak relatif konsantrasyonları değişmektedir. NO ve NO₂ nin atmosferik konsantrasyonları üzerine elde edilen bilgilerin NO_x olarak bilinen tek bir değere eşitlenmesi alışıla gelmiş bir pratiktir. Atmosferde çeşitli azot oksitlerin yanında NO_x'lerin suyun bulunduğu bir ortamda oksidasyonu ile meydana gelen ve ikincil tür olan HNO₃ de bulunmaktadır.

Gelecekteki çeşitli nedenlerle kaynaklarının artması beklenen NO_x'lerin taş bozulmada daha önemli bir rol oynayabileceği ileri sürülmektedir (Gavri and Gwinn, 1982/1983).

NO_x'e ek olarak, karbonatlı taşlarla reaksiyona girebilecek en önemli azot türü nitrik asittir. Atmosferde nitrik asit bulunduğu bilinmektedir, fakat bunun rutin bir şekilde doğru ölçülmesi zordur. Kentsel bölgelerde yüksek seviyelerde NO_x mevcut iken, 10-20µg/m³ mertebesinde nitrik asit seviyeleri kaydedilmiştir. Kırsal bölgelerde bu değer 1µg/m³ mertebesinde (Livingston, 1985).

NO_x'lerin oksidasyon ürünü olan ve fotokimyasal olarak üretilen nitrik asitin mermer ve kalkerli taşlara yaptığı etkiyi inceleyen laboratuvar çalışmalarının; HNO₃'in diğer nitratlar ve azot içeren kirleticilerden daha saldırgan olduğunu göstermiştir. Bu da fotokimyasal kirlilikten etkilenen şehirlerde nitrik asitin (HNO₃), anıtlarda kullanılan taşlarda bozulmaya neden olan önemli bir kirleticilerden biridir (Sikiotis and Kirkitsos, 1994).

4.3. CO₂ etkisi: Yapı malzemesi, karbonatlı taş olan tarihi yapılar, asidik hava kirleticilerine karşı savunmasızdır. Önemli kirletici olan CO₂, kent atmosferinin bir bileşenidir. Antropojenik kaynaklardan dolayı konsantrasyonu önemli miktarda artmıştır. Buna rağmen, taş anıtlar üzerindeki olumsuz etkileri daima küçük olmaktadır (Sikiotis and Kirkitsos, 1994).

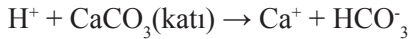
Havadan ya da zemin sularından emilen CO₂ taşa karbonik asit (H₂CO₃) oluşturur. Bu asit; kalsit, kaolinit, sodyum, potasyum ve kalsiyum montmorillonite ile reaksiyona girer. Kalsit ile reaksiyon sonucunda suda çözünen Ca(HCO₃)₂ açığa çıkar. Diğer minerallerle olan reaksiyon ürünleri ise karbonatlardır ve hidrolizleri sonucunda suda daha az çözünen hidrositlerine dönüşür. Ha-

vanın bileşimindeki CO₂ konsantrasyonunun hızlı olması karbonatlı kayaçların bozulmasında ilerde önemli faktör olabilecektir (Yılmaz, 1988).

Karbonik asitli sular yalnız kalkerleri değil aynı zamanda dolomit ve feldispatları ayrıştırarak kil minerallerini meydana getirir. Kil minerallerinin oluşması kayaçların fizik ve mekanik özelliklerinin zayıflamasına neden olur (Dal, 2005).

4.4. Asit Yağmurlarının Etkisi: Çevresel kirlilik konsantrasyonunda asidik yağışa maruz bırakılmış karbonatlı kayaçlar üzerinden sızan yağış suları analizleri, genellikle Ca, HCO₃ ve SO₄'ün aşırı konsantrasyonlarda olduğunu göstermektedir. Bu durum, iki farklı mekanizma tarafından açıklanmıştır. Birincisi, asit yağmurlarının yüksek Ca çözübilirlik özelliğidir. İkincisi ise asitlerin veya asit öncülerinin (asit oluşumuna neden olan gazlar) kuru depolanmasıyla daha sonraki yağmurlar etkisiyle kolay çözünebilecek kalsiyum tuzlarının oluşmasıdır. Yağış suları analizlerindeki aşırı HCO₃ konsantrasyonu, asit yağmurlarının bu malzemelerde kalsit ayrışımına neden olduğunun bir göstergesidir (Steiger et al., 1993; Guidobaldi and Mecci, 1993).

Asit yağmurları, karbonatlı yapı malzemelerinin kimyasal yapısına etki ederek bozulmasına ve yüzey çekilimine sebep olur. Karbonatlı kayaçlar üzerine asit yağmurlarının etkilerini araştıran çalışmalar, bu kayaçlarda kimyasal bozunma sonucu Ca kaybı, HCO₃ ve SO₄ birikmesini ortaya çıkarmıştır. Asit yağmuru tarafından CaCO₃'ün çözünüm stokiyometrisi şu şekilde yazılabilir (Canner and Seeley, 1979).

Asit yağmurunun sebep olduğu bozulma; yağış miktarı, yağış pH'ı, taş malzemenin su dengesi, gözenek hacmi dağılımı, rüzgar hızı ve yönü ile yerel meteorolojik parametrelere bağlıdır. Bütün önemli parametreler, kompleks bir şekilde etkileşir ve yüksek oranda değişkendirler. Birbiri ile ilişkili bütün işlemler lineer olmadığından doğal taşın davranışının belirlenmesi gerçek bina yüzeylerinde oldukça zordur (Şekil 9).

Birçok yapının temeli yeraltı suları ile temastadır. Bunların iyon içeriği yeraltındaki taşların bileşimlerine bağlıdır. Genellikle Ca, Mg, SO₄, Cl ve Fe bakımından zengindirler. Sıcak bölgelerde kapilarite ile yüzeye gelen sular bu iyonları da, beraber getirir. Böylece yapı cephesinde çiçeklenme şeklinde görülen görsel kirlilik oluştururlar.

Şekil 9. Edirne Eski Cami güney cephesinde asitli yağmur sularının ve tapraktaki tuzların kapilarite ile cephede yarattığı tahribat (Dal, 2005).

5. Fiziksel Etkenlerle Bozulma

Yapı taşlarının bozulmasına neden olan başlıca fiziksel olaylar; donma-çözünme, termik şok, buharlaşma, yoğuşma, hidrotasyon, boşluklarda tuz kristallenmesidir. Atmosferdeki bağıl nem ora-

nı, temelden kapilarite ile su yükselimi, yağış sularının taş yüzeyinden içeriye girmesi, su içeriğini artırır. Taş bünyesindeki suda artan tuz konsantrasyonu buharlaşma ile boşluklarda kristallenmekte, taş içinde gerilmeler oluşturmaktadır. Yoğun hava kirliliğinin bir sonucu olarak porlarda oluşan jips, buharlaşma ile anhidrite dönüşmektedir. Donma-çözülme oluştuğunda kayalarda kabuk oluşumu, oyulma, çiçeklenme görülür. Alterasyon bir kez başlayınca kimyasal reaksiyonlar, mikroorganizmalar, likenler için gelişme ortamı doğmakta ve kayacın ayrışması hızlanmaktadır.

Birim hacim ağırlığı, su emme, porozite, boşluk oranı gibi fiziksel özellikleri, dış etkenler karşısında taşın davranışını belirlemektedir. Taşın donma-çözülmeden etkilenmesi boşlukların boyutuna, dağılımına, birbirleri ile ilişkili olup olmayışına bağlıdır. Boşluk boyutu 50µ küçük olan taşlar donma-çözülme olayında, iri boşluklu taşlardan daha fazla etkilenmektedir. Kayaçların ısıl iletkenlikleri, genleşme katsayıları, ısınma-soğuma sırasında ortaya çıkan değişimleri gözönüne alınmalıdır.

5.1. Isı etkisi: Isının değişimi taşı oluşturan minerallerin hacimlerini değiştirir. Her mineralin genleşmesi, özgül ısısı ve ısı alma kapasitesi farklıdır. Bu nedenle ısınan kayaç içindeki mineraller farklı yönlerde genişerek birbirine karşıt kuvvetler meydana getirir. Ayrıca dış yüzleri iç yüzlerinden fazla ısınan veya soğuyan kayaçların iç ve dış yüzleri arasında farklı kesme gerilmeleri olur. Sonuçta farklı gerilmeler dolayısı ile kayaçlarda fissürler oluşur. Gece gündüz ile yıllık sıcaklık farkları etkili bir bozulma nedenidir. Bu bozulmalarda kimyasal bir değişiklik olmaz. Taşların kırılması sonucu parça kayıpları oluşur.

5.2. Don basıncı etkisi: Mevcut bulunan çatlaklara suların girmesi ve düşük sıcaklıklarda donması büyük bir bozulma etkenidir. Su donduğu zaman % 9 hacmini artırır. Don basıncı meydana gelir. İlk donma anındaki basınç 160 kg/cm² civarında olup, bu basınca çoğu taşlar dayanamazlar. Örneğin -13°C deki don basıncı 2000 kg/cm² civarındadır. Taşların fissür ve çatlakları arasına giren su, sıvı halden katı hale geçince taşları parçalayacak boyutta bir kuvvet oluşur. Porozitesi yüksek taşlarda donmanın etkili olabilmesi için Saturasyon Katsayısı'na (su emme/ porozite) bakılır. $S_k = V/W_o$ dır. Burada, V=tüm hacim, W_o = kuru ağırlıktır (Schaffer, 1932). $S_t < 0.9$ ise don etkisi pek olmaz. $S_k=0.9-1$ ise etkili olur. Pratik işlerde bu katsayı 0,8 alınmaktadır (Şekil 10) (Schaffer, 1932).

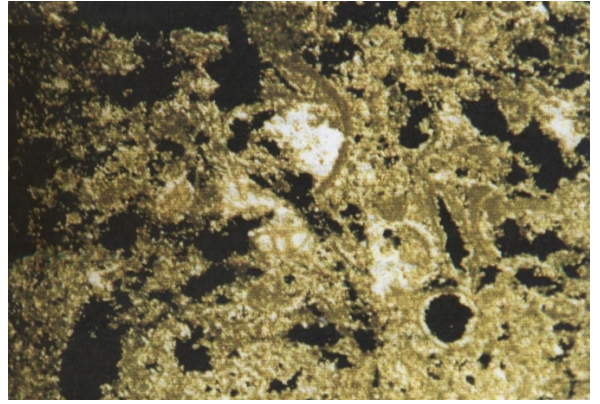

Şekil 10. Edirne Saatli Medresesinin restorasyonu için Urfa'dan getirilen taşların Edirne'nin hava koşullarında dona maruz kalmasıyla oluşan kalcal çatlaklar, büyük parça kopmaları şeklinde görülen tahribatları oluşmuştur.

5.3. Buharlaştırma ve Kapilarite etkisi: Sıcaklığın artması ile buharlaşmada artar ve temeldeki sular kapiler kuvvetle üst kısma taşınır. Bu olayla su içindeki çözülmüş tuzlar da taşınacaktır. Suyun buharlaşması ile erimiş tuzlar porlarda birikir ve sert kabuklar oluşur. Bilhassa boşluklu taşlarda suyun yükselmesi nedeniyle alt kısımlar kururken üst kısımlar nemli kalmakta, boşluk suyu basıncı dolayısı ile farklı dirençli kısımlar oluşmaktadır. Taşın nemli kısımlarına yapışan tozlar kirlenmelere ve yosunların birikmesine sebep olmaktadır. İstanbul Bakırköy kireçtaşları fosilli ve çatlaklı olmalarından dolayı kapilarite ile suyu emmekte ve nemli olduğu müddetçe rengi değişmektedir. Bu ise bozulmalara, taşın yosun tutmasına ve kirlenmesine sebep olmaktadır. Tarihi yapıların temellerinde veya temellerine yakın kısımlarda kullanılan taşların fazla harap olması bu nedenlerdir (Şekil 11, 12) (Sayar ve Erguvanlı, 1964).

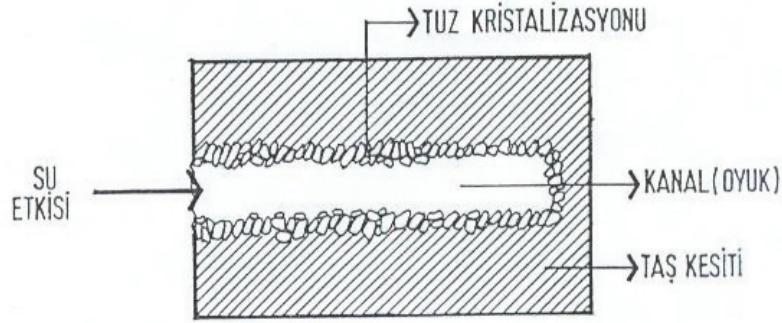

Şekil 11. Edirne Saatli Medrese Güney Cephesi/ kapilarite ile tuzların, asitli yağmur sularının taştaki yüzeyel erozyon tahrifatı. Çatıda yüksek bitki tahrifatı (Dal, 2005)

Şekil 12. Edirne Saatli Medrese beden duvarından alınmış yapı taşının mikroskop altında görüntüsü. Boşluklu yapıya sahip olan bu taşın fosil boşlukları büyük ve birbirlerine çok yakındır (siyah kısımlar boşluklardır). Su bu boşluklar içinde ilerlemekte, kristalize tuzlar reaksiyona girmekte, kimyasal reaksiyonlar sonucu veya kışın donun etkisiyle boşluklar büyümekte ve taş hızlı bir şekilde bozulmaktadır (Küçükkaya, 2003).

5.4. Taş içindeki eriyen tuzların etkisi: Taşların içindeki gözeneklerde, eriyici tuzların bulunması önemli bir bozulma etkenidir. Eriyen tuzlar kapilarite ile taşın yüzüne çıkar, dış kristallenme meydana gelir. Eriyen tuzlar bazen taşın içindeki boşluklarda kristallenir. Bu şekilde, taşın gözeneklerinde meydana gelen kristallenmeye gizli kristallenme denir. Gizli kristallenmelere çiçeklenme ismi verilmektedir. Çiçeklenmeye neden olan tuzlar özellikle alkali ve toprak alkali tuzlarıdır. Bunlar asit ve gazların etkisi ile sülfatlara dönüşür (Şekil 13).

Şekil 13. Karbonatlı kayalarda kristal tane sınırları boyunca tuz ve asit etkisi ile derin çözünmenin olması sonucunda kanal (oyuk) açılması ve daha derinlere suda çözünen tuzların taşınmasıyla tahribat hızla büyüme ve böylece yapı taşı dayanımını kaybetmektedir (Haneef, 1992).

6. Aşınma Etkisi

Duvar, döşeme ve merdiven gibi yerlerde kullanılan taşlar aşınırlar. Karayolu istasyonları, koridorları, bekleme odaları, devlet binaları ve yaya kaldırımlarında kullanılan taşlar benzer etkiye maruz kalırlar. Bu taşlar dayanıklı değilse kısa zamanda aşınarak, bakım ve onarım giderlerinin artmasına neden olur. Örneğin eski binaların döşeme ve merdivenlerinde kullanılmış olan yapı taşları yıkanma etkisiyle aşınmış orta kısımları çukurlanmıştır. Yaya trafiğinin yoğun olduğu yerlerde, aşınmaya dayanıklı olmayan, iri taneli mermerler, tebeşirli kireçtaşları ve çimentolu kumtaşları kullanılmamalıdır.

7. Metal Korozyonu Etkisi

Korozyon; metal malzemelerin yüzeyden başlayan ve malzeme derinliklerine doğru kimyasal ve elektrokimyasal bir reaksiyonla etki oluşturarak değişikliğe uğraması ya da aşınması olayıdır. Metaller, korozyona uğrayarak yapı taşları üzerinde görsel kirlilik oluşturur (Şekil 14,15).

Şekil 14. Kırklareli Hızırbey Hamam'ında görülen metallerin korozyona uğraması ile yapı cephesinde görülen pas ve is lekelerinin oluşturduğu tahribat

Şekil 15. Edirne Selimiye Camii Güney Cephesi/demir pas lekeleri, kayada büyük parça kaybı ve kimyasal çözünme tahribatı görülmektedir. Yapıtacı; beyaz bej renkli, iri-orta taneli, düşük orta derecede çözünmüş, mangan içerikli yüksek kuvars içeren kireçtaşları (dolomit%2, feldispat%0, kalsit%80, kuvars %14) (Dal, 2005).

8. Canlıların Etkisi

Taşların bozulmasına etki yapan faktörlerden biride canlılardır. Bunlar kazıma ve tırmanma gibi mekanik etkilerle ve çıkardıkları asitlerle kimyasal bozulmalara neden olur. Güvercinler, tırmancılar, sünger, solucan v.s. gibi canlılar taşlarda delikler ve oyuklar oluşturur (Şekil 16, 17).

Şekil 16. Edirne Üç Şerefeli Cami'inde güvercinlerin yemlenirken merdiven taşlarında oluşturdukları tahribatlar.

Şekil 17. Kırklareli Hızırbey Külliyesi Arastası'nın cephelerine dayanarak inşa edilen yeni yapılaşmaların oluşturduğu tahribatlar.

9. Yüksek Bitki ve Mikroorganizma Etkisi

Taş üzerinde koloni şeklinde yaşayan mantarlar, likenler, yosunlar ve algler oksidasyon-redüksiyon reaksiyonlarını hızlandırmakta, kayaçları yıpratmaktadır. Kayaç üzerinde yaşayarak sülfat, nitrat üreten sülfat, nitrat bakterileri ve tyobosiller önemli ölçüde bozulma olayına katılmaktadır. Sülfat bakterilerinin ürettikleri SO_4 'lar karbonat bileşimli taşlarda jips-anhidrit dönüşümüne yardımcı olmaktadır (Şekil 18).

Nitrat bakterileri ise salgıladıkları enzimlerle nitrat, nitritleri meydana getirmekte ve bu yolla taşları kemirmektedir. Bunlar bazen koruyucu, bazen de zararlıdır. Bazıları karbonatlı kayaçlar üzerinde yaşar. Bunlar Ca 'lu mineralleri kahverengi ve pembe renge dönüştürür. Di-

Şekil 18. Kırklareli Vize Şerbetdar Hasan Bey Camii'nde yüksek bitki tahribatı (incir ağacı) (Dal, 2008)

ğer türleri silisli taşlar üzerinde yaşar. Likenler suyu tutar ve taş yüzünün devamlı ıslak kalmasına neden olur. Sarmaşıklar da aynı etkiyi gösterir. Ayrıca bitki kökleri CO₂ ve asitler üreterek taşlarda parçalanmalar oluştururlar (Şekil 19).

SONUÇLAR

Yapıtaşları kullanım öncesi, oluşabilecek mekanik deformasyonlar, aşınma, ısı, su, nem, güneş ve atmosfer etkilerinin tümü fiziksel, kimyasal, mekanik ve biyolojik değişimler açısından araştırılmalı, elde edilecek sayısal değerlerin kullanılabilirlik limitleri içinde olduğu görüldükten sonra kullanılmalıdır.

Şekil 19. Edirne Selimiye Camii Kuzey Cephe tretuar üstü ve merdiven girişi cephesinde yosunlaşma ve bakteri şeklinde oluşan tahribat.

KAYNAKLAR

- Caner, E. N., Seeley, N. J., (1979), *Dissolution and Precipitation of Limestone*, 3rd International Congress on the Deterioration and Preservation of Stone, Venice, 107-129.
- Dal, M., (2005), *Edirnedeki Dolomitik Esaslı Yapı Kayaçlarının Bozulma Şekilleri ve Restorasyon Yöntemleri*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Restorasyon Anabilim Dalı, Edirne.
- Dal, M., 2008, *Kırklareli (Vize) Bölgesi Kalkerlerinin Restorasyonda Kullanılabilirliği*, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2008, Edirne.
- Eggleton, A. E. J. and Cox, R. A., (1978), Homogeneous Oxidation of Sulphur Compounds in the Atmosphere, *Atmospheric Environment* V. 12, 221-230.
- Erguvanlı, K., (1967), *Mühendislere Jeoloji*, İ.T.Ü. Matbaası, İstanbul.
- Garland, J. A., (1978), *Dry and Wet Removal of Sulphur From the Atmosphere*, *Atmospheric Environ*, V.12, 349-362.
- Gavri, K. and Gwinn, J., (1982/1983), *Deterioration of Marble in Air Containing 5-10 ppm SO and NO*, No:76, Kurtuluş Mat., İstanbul, s.115
- Gürpınar, T., (1986), Ormanları Kim Öldürüyor”, *Çevre ve İnsan*, Sayı 1, s. 23-27.
- Hales, J. M., (1978), *Wet Removal of Sulphur Compounds from the Atmosphere*, *Atmospheric Environ*. V. 12, s. 389-399.
- Haneef, S.J., Johnson, J.B., Dickinson, C., Thompson, G.E., Wood, G.C., (1992) “Effect of Dry Deposition of NO_x and SO₂ Gaseous Pollutants on the Degradation of Calcareous Building Stones”, *Atmospheric Environment*, Vol.26 A, No.16.
- Kuleli, Ö., (1985), “Çocuklarımıza Nasıl Bir Dünya Bırakacağız”, *Kimya Müh.* 14 (5-6),114-115, s. 3-5. Küçükaya, A.G., (2003), *Yapı Taşlarının Tahrip Nedenleri, Bozulma Şekilleri ve Restorasyon Yöntemleri*, Trakya Üniversitesi, Birsen Yayınevi, Edirne.
- Livingston, R. A., (1985), “The Role of Nitrogen Oxides in the Deterioration of Carbonate Stone”, *V.th International Congress on Deterioration and Conservation of Stone*, V. 1., Lausanne, 509-516.
- Sarıışık, A., Sarıışık, G., Şentürk, A., (2006), “Restorasyonda kullanılacak kalsiyum karbonat kökenli doğal yapı taşlarının teknik özellikleri ve kullanım alanlarının belirlenmesi”, TMMOB Maden Mühendisleri Odası MERSEM 2006, *Türkiye V. Mermer ve Doğaltaş Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 2-3 Mart 2006, s. 7-23, Afyonkarahisar.

- Sayar, M. - Erguvanlı, K. (1964), *Türkiye Mermerleri ve İnşaat Kayaçları*, İ.T.Ü. Yayını, İstanbul.
- Schaffer, R.J. (1932), *The Weathering of Natural Building Stones, Building Research*, No:18, London.
- Sikiotis, D. and Kirkitsos, P., (1994) “The Adverse Effects of Gaseous Nitric Acid on Stone Monuments”, *The conservation of Monuments in the Mediterranean Basin, Proceedings of the 3rd. International Symposium*, Venezia, 203-211.
- Steiger, M., Wolf, F., Dannecker, W., (1993), *Deposition and Enrichment of Atmospheric Pollutants on Building Stones as Determined by Field Exposure Experiments, Conservation of Stone and Other Materials, Proceedings of the International Congress*, RILEM/UNESCO Paris V.2, 35-42.
- Torraca, G., (1988), *Porous Building Materials, Science for Architectural Conservation*, ICCROM, Rome.
- Weber, J. (1985), “Natural and Artificial of Austrian Building Stones Due to Air Pollution”, *V.th. International Congress on Deterioration and Conservation of Stone*. V. 1, 527-533.
- Winkler, E.M. (1966), Important Agent of Weathering for Building and Monumental Stone, *Engineering Jeoloji*, V: 1 (5), p.381.
- www.midyat.net

Gaziantep Cami Duvar Saatleri Bezemelelerinden Çeşitli Örnekler

H. Kamil Biçici*

Incelediğimiz 13 tane Gaziantep cami duvar saatinin boyları 222 cm. ile 238 cm. arasında, ortalama genişlikleri 40 cm. ile 49 cm. arasında, kalınlıkları 19 cm. ile 24 cm. arasında değişmektedir. Duvar saatlerin kasaları ahşaptan, kadranın çevresi ve sarkaç dökme metalden yapılmıştır. Kadranın ve sarkacın üstü cam bir bölmeyle örtülmüştür. Saatlerin ahşap kasası, metal kısımları ve çevresi, cam bölmenin üzeri çoğunlukla bitkisel, geometrik, nesnel ve figüratif motiflerle süslenmiştir. Motiflerin bazılarının üzeri de çeşitli renklerle boyanmıştır. Bitkisel süslemelerin çoğu natüremort şeklindedir. Özellikle çiçeklerin bir çoğu anti natüralist bir üslupla verilmiş olup, Barok ve Rokoko döneminin süsleme özelliklerini yansıtmaktadır. Saatlerin üzerinde yapılış tarihini gösteren herhangi bir yazı bulunmamaktadır. Bununla birlikte Anadolu'da bazı camilerde yer alan, tarihi bulunan cami duvar saatlerinin süsleme yönünden benzer örneklerinden yola çıkarak saatleri 1870 ile 1920 yılları arasına tarihlenebilir.

Anahtar Kelimeler: Ahşap, cami, motif, saat, süsleme,

Gaziantep Mosque Wall Clocks in Various Examples of Decoration

Abstract

In the present study, we have examined 13 Gaziantep mosque wall clocks. And their length are between 222 cm and 238 cm, their average width are 40 cm to 49 cm and their thickness are between 19 cm. and 24 cm. Wall clocks frames are wood and the around the dial and the pendulum are made of cast metal. Dial and pendulum are covered by glass wall. Clocks wood frames, metal parts, surrounding area and the glass wall are usually decorated with floral, geometric, objective and decorative motifs. Some motifs are painted in various colors. Floral decorations are mostly still-life. Especially most of the flowers are anti-naturalistic and reflects the Baroque and Rococo periods decoration properties. There aren't any writings about the date over the clocks. On the other hand, there are mosque wall clocks in some of the mosques in Anatolia which have similar features with these clocks in terms of their decoration. In this context, these clocks can be dated to the years between 1870 and 1920.

Key Words: Wooden, mosque, motif, clock, decoration

* Öğr.Gör. Dr., Gazi Üniv.Fen-Ed.Fak. San.Tar.Böl.

Giriş:

Ölümlü bir varlık olan insanoğlu için zaman, rüzgarın avuçlarından savurduğu kum taneleri gibidir. Saatler ise insanı hiç mi hiç önemsemeden yoluna kararlı bir şekilde devam eder (Eroğlu 2009:47). İnsanoğlunun zamanı öğrenme merakı binlerce yıldır artarak devam etmektedir. Bu öğrenme merakıyla birlikte insanlar zamanı anlamak, tayin etmek, göstermek için zamanı gösteren aygıtlar yapmaya çalışmışlardır. Saatin 6000 sene önce ilk ortaya çıktığı yer Mısır'dır. İlk saat, güneşin dik duran bir cisimde meydana getirdiği gölgenin boyu düşünülerek yapılan güneş saati (Özdemir, 1993:9-13, 49, 60; Dizer, 1986:13-16; Ruska, 1988:2-3). Güneş saati, gece zamanı gösteremediği için, bunun yanında su veya kum saatleri keşfedilerek zamandan daha iyi faydalanma yoluna gidilmiştir. Geçmişten günümüze kadar insanlar tarafından yararlanılan saatlerden bazıları şunlardır: Çinli ve Mısırlılarca kullanılmış bulunan gnomonu, dikey bir ahşap çubuktan, kolon ya da yatay sütun gösterge ile buna dik yatay yüzeyden yapılmıştır. Gün, gölgenin farklı açılara göre eşit bölümlere bölünmüştür. Güneş kadranı gnomonu andırır fakat daha farklı cinsidir. Yatay ya da dikey olabilen ancak dünyanın eksenine paralel bir cihazdır. Mısırlılardan çok sonra Yunanlılar ve Romalılar da bu aleti kullanmışlardır. En yoğun kullanılma dönemi Ortaçağ ve Rönesans olmasının yanında, günümüzde de az da olsa çeşitli toplumlarda kullanılmaktadır. Akışkan prensipli saat ölçüm cihazlarına gelince, (kum saati, klepsida veya su saati (Kurz, 2005:12-14, 16-18), mum saati (Bir vd. 2008:324), lamba saati) onlar prensip olarak bir zaman parçasının karşılığı kum tanesi, su ya da yağ miktarının bir kapta, çapı belirlenmiş delikten boşalmasına dayalı, geceleyin veya kapalı havalarda da çalışabilen zamanı ölçme aygıtlarıdır.

Zamanı araştıran insanlar, gelişen tarihi olaylar içerisinde bir gökyüzü bilimi olan astronomiyeye zamanın bağlantısını bulmaya çalışarak, bununla ilgili sürekli bir arayış içine girmiş, çeşitli gökyüzü haritaları ve aletler yaparak gökyüzündeki yıldızların, gezegenlerin, ayın dünya üzerindeki etkilerini, hareketlerini araştırmaya çalışmışlardır (Nasr, 1968:168-183; Tekeli, 1966). Gökyüzü ile ilgili yapılan aletlere usturlap (Bayraktar, 1985:85-96; Kurz, 2005:19-22) adı verilir. İlk usturlap kitapçığını X.yy.da Liputus adında bir papaz yazmıştır (Sezgin, 2004:35-37).

Ortaçağ'da refah seviyesi yükselen ülkeler için takvim ve saat, kavram olarak büyük önem arz etmekteydi. Mekanik saatlerin keşfinden önce, şehirlerde, kalelerde, kiliselerde halka zamanı bildirmek için çanlar kullanılmıştır. Bu çanları belirlenen bir zamanda çalmak için de güneş, kum (Bir vd. 2008:324) ve su saatinden (Dizer, 1986:13-14; Bir vd. 2008:323; Özdemir, 1993:14-21) faydalanma yoluna gidilmiştir. Avrupa'da ilk mekanik saatler XIII. yüzyılda İspanya'da ortaya çıkmıştır. Daha sonra Avrupa'ya yayılmıştır. Bu tür saatleri yapanlar demirci ustalarıymış. Bu saatler ağırlıklıla çalıştıklarından ve ayrıca çok sık kurma gereğini ortadan kaldırmak için kilise kulelerine, ya da yüksek binaların çatılarına yerleştirilmiştir.

Saatin icadında yuvarlak dişlinin, sarkaçın ve yaylı spiralın yaratılışı bu alanda atılan önemli adımlar olmuştu. XIV.yy'da maşa, çark ve balanstan oluşan dişli düzeneğiyle ilk mekanik saatler icat edildi (Eroğlu, 2009:46-50). Önceleri bu tür saatlerin kadranı ya da akrep ve yelkovanları bulunmamaktaydı. İlk ev saatleri kule saatlerinin küçültülmüş türleriydi ve bunların da duvarda yüksek bir yere yerleştirilmeleri gerekirdi. XV. yüzyılın ortalarında zembereğin keşfedilmesi, daha küçük saatlerin ortaya çıkmasına zemin hazırladı. 1500'lerde Peter Henlein isminde bir Alman, elde taşınabilir cinsten ilk saati yaptı. Bu saatlerin kadranı üzerinde yalnızca saat kolu (akrep) vardı. Dakika kolu yelkovan ise, 1670'lerde saatler üzerinde yer almaya başladı. İlk taşınabilir saatler özel

keselerde muhafaza ediliyordu. O dönemde yapılan duvar saatlerinin sarkaçların boyu oldukça kısaydı ve belirlenen bir ağırlıkla çalışma prensibine dayanıyordu. Saatler ahşap kutu şeklinde muhafaza içine konuyor ve yapıların uygun yerine konumlandırılıyordu. Daha sonraki tarihlerde uzun sarkaç ve ağırlığın bir kutunun içine konmasıyla, uzun ebatlı ahşap kutulu saatler meydana çıktı. İlk sarkaçlı saat Hollandalı Huggens tarafından keşfedilmiştir (Bir vd. 2008:324).

Doğu’da, Türkler, Araplar ve İranlılar, zamanı ölçümlemeye güneş, kum ve su saatleriyle yönelmişlerdi. Evlerde su ve kum saatleri, cami, medrese ve kitaplıklarda ise, güneş saatleri Selçuklular ve Osmanlılar döneminde de beğeniyle kullanılmaktaydı (Çam, 1990A:5-6, 9-18). Artuklu hükümdarı Nasıreddin Muhammed’in Diyarbakır’daki sarayında görev yapan mühendis el-Cezeri’nin (XII-XIII. yüzyıllar) 1205 dolayında yazdığı mekanik âletler kitabı (Bayraktar, 1985:107-108; Ruska, 3) Kitab-ül Hendese ve’l Hiye’l’in 1315 tarihli bir nüshasında yer alan su saati ve davulcular saati adlı alet, ön yüzünün ardındaki gizli, mekanik parçalarla çalışmaktaydı. Cezeri’nin tasarladığı bu tür saatte, kale siperinin yukarısındaki diskler saat başı renk değiştiriyor, kale siperinin üzerindeki figür saat başı bir mazgal ilerliyor, ortada duran kartal öne eğilip gagasında tuttuğu topu kovanın içine bırakıyor, top kovanın içine düşünce bir ezgi duyuluyor, aşağıdaki çalgıcılar çalgılarını çalmaya başlıyorlardı (El Cezeri, 1990:76, 90). Osmanlı dönemine gelince, 1477 yılında Fatih Sultan Mehmed’in Venedik’ten istediği ve getirttiği mekanik saatler XVI.yy.’dan itibaren İstanbul’da yerel saat ustalarınınca da yapılmıştır. Osmanlılarda ilk mekanik saatin yapım tarihi 1556 yılına dayanır. Osmanlıların ilk mekanik saat yapımcısı İstanbul Rasathanesi’nin kurucusu ve Sultan III.Murad’ın müneccimbaşısı astronom Takiyüddin’dir (Tekeli, 1966:39-339). Takiyüddin, Osmanlı mekanik saatçilerin bilgilerinden faydalandığı bir yol gösterici olmuştur (Özdemir, 1993:24-25). XVI. yy’ın bu meşhur alimi, mekanik saatler hakkında El-Kevâkibü’l-dürriyye fi vaz’i’l-benkâmâti’devriyye adında bir kitap yazmıştır (Bir vd. 2008:324). Osmanlı devrinde yapılan saatler, sayıları az ama çeşit bakımından hayli zengin olarak karşımıza çıkmaktadır (Özdemir, 1993:65-142). Bunun sebebi, saat yapımında çok farklı malzemeler kullanılmış olmasındandır. XVII. yy’da kalkanı andırdığı için kalkan duvar saatleri (Kurz, 2005:36-40) diye söylenen bu tür saatlerin, Osmanlı toplumunda zamanla kullanımının arttığı görülür. Osmanlı toplumunda saat kullanımı bazen kişinin toplum içerisindeki sosyal statüsüne işaret eden unsurlardan biriydi. XVIII. yy’a doğru sarkaçlı ve çalarlı duvar saatleri ile raf saatleri Osmanlı toplumunda kullanımı revaçta olur. XVIII.yy.’dan itibaren saatlerin basitleşip, sadeleşerek saray ve zengin zümrelerden sonra halkın beğenilerine de hitap ettiği anlaşılır. XVIII. yy sonundan itibaren Fransa’da ortaya çıkan ve “iskelet saat” adı verilen saat tarzı Osmanlı’da da yaygınlaşır. İskelet saat, adından da anlaşılacağı üzere zarfsız saatlerdir. Saatin bütün makine aksamı, çarklar, tomurcuklar, zemberek, sarkaç ve diğer ayrıntılar cam bir fanus altında görülebilmektedir (Tuzcular, 1977:72-77; Çakmut, 2005:40-41). Bu dönemlerde Osmanlı saat ustalarının çoğunu yetiştiren mevlevî dergâhları, III. Selim’in saat merakından dolayı çok sayıda iskelet saat yaparlar. Bunların büyük bölümünün ön yüzleri mevlevî kavuğu biçiminde yapılmış ve üzerine ustanın adı işlenmiştir. Mevlevî tekkelerinde yaşayan Ahmet Eflaki Dede, oğlu Mehmed, Recai Efendi, Süleyman Leziz gibi ustalar tarafından yapılan (Arseven, 1994:1733) ve imzaları da bulunan saatler mekanik incelikleri yanında estetik güzellikleriyle de ün kazanmışlardı. Ancak bu ustalar, Avrupalı saatçiler gibi, iyi bir pazara sahip olmadığı gibi, bu meslek dalını para kazanmaktan ziyade, bir zenaat olarak görmekteydiler (Eroğlu, 2009:48).

“Arseven’in (1994:1735) belirttiğine göre; “eskiden ceb saati olarak kullanılan saatlerin en makbulü ‘prior’ İngiliz saatleri idi. Bunlar birkaç gümüş mahfaza içinde kat kat açılır kapaklarla

mücehhez ve küçük kaplumbağa şeklinde saatler olup çifte altın veya gümüş kordonlarla boyuna asılır ve kuşak içinde taşınırdı. Namaz vaktini bilmek ihtiyacıyla eskiler saate çok ehemmiyet verirlerdi. Saatlerin saat başlarında musiki çalanları olduğu gibi saat başlarını ve yarım ve çeyrek saatleri vuran nevilere de vardı”.

Çoğunlukla ağır, gösterişli, bronz, altın kaplama, mermer, gümüş Fransız saatleri; ressam, heykeltıraş, dökümcü ve saat ustalarının ortak ürünleri oldukları için, mekânın ötesinde dış, göz alıcı farklılıkları ile ön plana çıkar. Her biri zamanı gösteren birer vazo, resim heykel, döküm şaheseri ürünler olarak toplumun gözüne çarpmaktadır. Sarayda Fransız saatlerinin ardından ağırlıklı yer tutanlar İngiliz saatleridir. Bu saatler ağırlıklı çalışan, ayaklı, müzikli, otomat, takvimli, salyangoz tertibatlı, dış kasaları Fransız saatleri gibi döküm olmayıp ahşaptan bağaya, gümüşten kristale uzanan çeşitlilikte saatlerdir. Fransız saat cinsinden farklı olarak bazen dişlilerin ara çatılar kullanılarak sırt sırta dizildiği ya da tek çatı altında salyangoz tertibatı ile farklı bir oluşumun uygulandığı anlaşılır. XIX. yüzyıl Fransız saatleri seri üretimle üretilirken, İngiliz saatleri el yapımı mekanizma ve dış kasaları ile tamamıyla ustasının emeğini, sanatını yansıtır.

Osmanlı devletinin Balkanlardaki topraklarında XVII.yy. ortalarında yapılmış olan saat kulelerinin (Özdemir, 1993:161-232) Anadolu kentlerinde yapılmasına ancak değişimin başladığı XIX. yüzyılın ilk yıllarında başlanmıştır. Söz konusu kuleler genellikle vilayet konağı, kaymakamlık ve belediye gibi kamu kurumlarının ve yerel yönetimlerin hemen yanı başında, yamaç ve tepelerde inşa edilmişlerdir. Osmanlı kurumları ve bunların çevresinde yer alan diğer kamu binalarında verilen hizmetlerin çalışma saatleri alafranga saat sistemine uygun hale getirilmiştir.

“Acun (1984:6), bu konuda; saat kulelerinin ortak özellikleri şöyle sıralanabilir; saatler her saat başı saat sayısı kadar veya saat başı tek vuruş yapacak şekilde imal edilmişlerdir. Bazı saatler her saat başı saat sayısına ilave olarak her yarım saatte çalarlar. Bazılarında ise, her saat başındaki vuruşlar bir-iki dakika ara ile tekrar edilir. Büyük ağırlıklarla çalışan saatler, özelliklerine göre, haftalık, onbeş günlük veya aylık olarak kurulabilir. Her kulenin bir veya daha çok saat kadranına ve çana sahip olması, bir başka ortak özelliktir” demektedir.

Osmanlı döneminden kalan, cami, mescid, türbe ve muvakkithanelerde yer alan ve cami duvar saati (çiz.1) diye adlandırılan bu saatler, ahşap kutulu olup, genellikle 2 metreyi aşkın yüksekliktedir. “Bu saatler çarkın mihrverine dolanmış iki zincirin uçlarına bağlı iki ağır topun aşağıya doğru inerken mezkûr mihrveri çevirmesiyle işleyen saatlerdir. Bunların işlemesini daima sağa ve sola hareket eden bir uzun rakkas temin eder. Bunlara sandıklı veya kuburlu saat de tabir olunur. İçinde rakkasın ve zincirlerin hareket ettiği uzun kutuya saat kuburu denir” (Arseven, 1994:1735). Camilerde buldukları konum, genellikle mihrabın yakınında veya bitişiğindedir. Fransız veya İngiliz menşeli olan bu saatlerden bazıları yerden yüksekte duvara monte edilmiş durumda veya yere dayalı vaziyettedir. Genellikle saatin alınlık, gövde ve alt ahşap kısımlarında kalem işi bitkisel süsleme daha yoğun olmak üzere, geometrik süsleme de karşımıza çıkar. Bu kalem işi süslemeler kolayca aşınmasın, ahşap kasa daha iyi korunsun diye çoğunlukla üzeri koruyucu saydam bir tabakayla kaplanmıştır.

“Ankara Vakıf Eserleri Müzesi (2008:26) tanıtım kitabında belirtildiğine göre; Bu saatler zamanı göstermenin yanı sıra sesli olarak duyurabilmenin de çabasında olduklarından çoğunlukla saat başları ve buçuklarda çalacak sistemleri vardır. Buna mukabil yalnızca işler kısmı olup çalar siste-

mi olmayan saatler de vardır. Bunların sadece zamanı gösteren sükuneti bazı ibadethanelerde özellikle tercih edilmelerine neden olmuştur. Ağırlıkla çalışmaları, ağırlığın sabit güç oluşu nedeniyle kesine yakın bir doğrulukla çalışmaları ve yine doğru zamanın tespitinin önemli olduğu ibadethanelerde yer almışlardır. Mekanizmalarına göre günlük, haftalık, onbeş günlük kurma periyodları ile kurulur ve kurulma anından ağırlıklar tamamen aşağı inip saat durana kadar doğru çalışırlar. Kadranları, beyaz emaye üzerine bazen çiçek motifli, bazen yapan ustanın adı ve yapım yılı gibi bilgilerle tezyin edilmiş, eski Türkçe ya da Romen rakamlıdır. Türk yapımı olan bu tip saatlerin içinde tümüyle özgün, ustasının hayal ve emeğinin mahsulü olanı maalesef azdır. Çünkü durmuş oturmuş bu tip bir gelenek yoktur. Birdenbire olanın esinlenmelerinin biraz aşırı, birebir taklide varan, ya da yabancı bir saati kendi fikrinde tadil etmekten öte geçmemesi de normaldir. Yine de takdir edilesi olanları vardır” denilmektedir.

Gaziantep ilinde 2008-2009 yıllarında yapmış olduğumuz araştırmada (yapılan bu çalışma Gazi Ün.v.Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeleri birimince desteklenmiştir. Kendilerine ve Gaziantep Mevlevihanesi Vakıf Müzesinin müze uzman ve araştırmacılarına yardımlarından dolayı teşekkür eder, şükranlarımı sunarım.), Gaziantep şehir merkezinde bulunan camiler içerisinde altı tanesinde toplam yedi adet Osmanlı dönemine ait cami duvar saati tespit edilmiştir. Bu camiler, Ahmet Çelebi, Alaüddeve (iki adet), Ali Neccar, Boyacı, Eyüboğlu ve İhsanbey (Esenbek) camileridir. Bu mekanlarda yer alan saatlerin dört tanesi çalışmakta, diğerleri bozuk durumdadır. Bunun yanında, Gaziantep Boyacı mahallesi, Eski Buğday Arastası, Tekke Camii yanı, Şahinbey ilçesinde Vakıflar Mevlevihanesi Müzesinde (Çam vd. 2006:153-161) duvar saatleri bulunmaktadır. Vakıf Müzesi’nde Gaziantep camilerinden getirilerek ilgili yerlerinde sergilenen ve muhafaza altında tutulan toplam yedi adet cami duvar saati yer almaktadır. Bu saatlerden biri de Ahmet Çelebi Camii’nden 2010 yılı içerisinde, camideki restorasyon sebebiyle getirilen duvar saatidir. Saat, müzede ilgili yerde muhafaza altında bulunmakla birlikte biz onu camilerde yer alan duvar saatleri kapsamında ele aldık.

Ahmet Çelebi Cami Duvar Saati Örnek No.1 : Cami, Gaziantep şehir merkezinde, Uluçanlar mahallesi, Uluçanlar sokağı ile Delbes sokağının kesiştiği yerdedir (Çam vd. 2006:5-15). 1673’te Şeyh Ramazan tarafından yaptırılmıştır.

ÖRNEK SIRA NO	FOTOĞRAF NO	ÇİZİM NO	TARİH	BULUNDUĞU CAMİ	MALZEME	DURUMU	SÜSLEME TEKNİĞİ	BOY	ALT BÖLÜM ALT GENİŞLİK	KAİDE GENİŞLİĞİ	KALINLIK	ORTA BÖLÜM ALT GENİŞLİK	ORTA BÖLÜM ORTA GENİŞLİK	BOYUN GENİŞLİĞİ	ÜST BÖLÜM ALT GENİŞLİK	ÜST BÖLÜM ORTA GENİŞLİK	ÜST BÖLÜM ÜST GENİŞLİK
1				Ahmet Çelebi C.	Ahşap,metal,cam	Çalışıyor,sağlam	Kalemişi,dökme,kazıma,	222 cm.	49 cm.	50 cm.	20 cm.	40 cm.	48 cm.	32 cm.	42 cm.	42 cm.	42 cm.

Tanım: Alttan üste doğru dikdörtgene yakın bir formda ele alınmış olan saat, üç bölümlüdür. Bunlar alınlık, gövde ve dört küçük ayağında bulunduğu alt, kaide kısmıdır. Alınlık ve gövdenin her iki yanı, genişleyerek armudi veya kısmen ovalimsi bir biçim alarak, bir keman formunu akla getirmektedir. Saat duvara dayalı vaziyette yerden yukarıda yer almaktadır. Gövde ve alınlığın üstünde saat ve sarkaç kısmını örten cam bölme bulunmaktadır.

Alınlık: Tepelik kısmında kalem işi bitkisel süslemeler yer almaktadır. Alınlığın üstünde ve altındaki tablanın yüzünde, birbirine ters istikamette verilmiş ve sap kısmı da laleyi hatırlatan birer buğday başağı tasvir edilmiştir. Alınlık kısmının dört yanında kalan köşelerde birer baklava dilimli stilize edilmiş kır çiçeği işlenmiştir. Kadranın bulunduğu cam bölümün altındaki ovalimsi bölüm madenden yapılmış bitkisel ve yazılı unsurlarla çevrilmiştir. Üst tarafta Allah, alt taraftaki yazıda Muhammed yazısı dikkat çekmektedir. Yazıların etrafı zinciri andıran bir bordürle kuşatılmıştır. Bordürün her iki yanlarında birer laleyi anımsatan çiçek tasvir edilmiştir. Ayrıca, dikey olarak üstten alta doğru yazıları kuşatan zincirli bordür, çift sıra halinde iki yanda da verilmiştir.

Gövde: Keman biçimli, madenden yapılmış sarkaç, camın altında bitkisel ve nesneli unsurlarla şekillendirilmiştir. Üstten alta doğru sarkacın kenarlarına, yüzeyine stilize edilmiş C ve S kıvrımlı akantuslar, kır çiçekleri, rozet çiçekleri ve inci taneleri yerleştirilmiştir. Sarkacın ortasında bulunan madalyonun iç kenarında zincir şeklinde ince bir bordür dizilmiştir. Bu bordürün içerisinde örülü bir meyve sepeti üzerinde armutlar, üzüm salkımları ve asma yaprakları, kiraz ile yapraklar sıralanmıştır.

Kaide (Alt Bölüm): İç içe geçmiş iki oval madalyonu andıran şeklin içerisinde yapraklar, mekşe, güller, kır çiçekleri, rozet çiçeği veya üzüm salkımları gibi verilmiş yöresel bitkisel motifler göze çarpmaktadır. Bu oval madalyonun üst iki yan ve alt iki yan tarafında birer hilal, içinde de stilize edilmiş baklava dilim yapraklı yıldız çiçekleri vardır. Üstte çiçeklerin aralarında gülbezeği anımsatan şekiller verilmiştir. Motifler beyaz, kahverengi, sarı ve yeşil boyayla renklendirilmiştir.

Alaüddevle Cami Duvar Saati Örnek No.2: Cami, şehrin merkezinde, Şahinbey ilçesinde Karagöz mahallesi, Uzun Çarşı (Hamdi Kutlar cad.) üzerinde, et halinin karşısındaki yol tarafındadır. Bugün yalnızca minaresi kalan eski cami 1480-1515 yıllarında hüküm süren Dülkadirli Alaüddevle Bozkurt tarafından ihtimal XVI.yy. başlarında yaptırılmış olmalıdır (Çam vd. 2006:179-188). Mevcut yeni cami 1903-1909 yılları arasına tarihlenmektedir. Şimdiki camiyi de halk yaptırmıştır.

ÖRNEK SIRA NO	FOTOĞRAF NO	ÇİZİM NO	TARİH	BULUNDUĞU CAMİ	MALZEME	DURUMU	SÜSLEME TEKNİĞİ	BOY	ALT BÖLÜM ALT GENİŞLİK	KAIDE GENİŞLİĞİ	KALINLIK	ORTA BÖLÜM ALT GENİŞLİK	ORTA BÖLÜM ORTA GENİŞLİK	BOYUN GENİŞLİĞİ	ÜST BÖLÜM ALT GENİŞLİK	ÜST BÖLÜM ORTA GENİŞLİK	ÜST BÖLÜM ÜST GENİŞLİK
2				Alaüddevle Cami	Ahşap,metal,cam	Çalışıyor,sağlam	Kalemişi,dökme,kazıma	234 cm.	58 cm.	58 cm.	21 cm.	50.5 cm.	46 cm.	28.5 cm.	36 cm.	41 cm.	37 cm.

Tanım: Biçim ve ele alınışı bakımından No.1 ile benzer özellikler taşımaktadır. Alttan üste doğru dikdörtgene yakın bir biçimde yapılmış olan bu saat, üç bölümlüdür. İlk bölüm alınlık yani saatin bulunduğu en üst tepelik kısmı, ikinci bölüm gövde kısmı, üçüncü bölümde kaidenin de bulunduğu alt kısımdır. Gövdenin ve alınlığın her iki yanı, alt kısma doğru genişleyerek ovalimsi bir biçim alarak, bir keman gövdesini akla getirmektedir. Kaide dört ayakla yere dayanmaktadır. Alınlık ve gövde kısmında saat ve sarkaç kısmını koruyan ince cam bölme vardır.

Alınlık: Üst kısmın altındaki ahşap yüzeyde kalem işi bitkisel süslemeler dikkat çekmektedir. Bu süslemeler saatin üst ve alt iki yanında birer baklava dilimini andıran stilize edilmiş dört yapraklı bir kır çiçeği ile saatin kadranının bulunduğu oval kısmın üst iki, alt yan iki kenarında birer rozet çiçeğini hatırlatan bitkisel unsurlar ele alınmıştır. Saatin kadranında bulunduğu ovalimsi bölüm madeni bitkisel ve nesneli süslerle çevrilmiştir. Laleler, akantus yaprakları, inci dizileri, kır çiçekleri, ne olduğu anlaşılamayan dekoratif amaçlı nesnelere sarılmıştır.

Gövde: Bu bölümde sarkacın hemen üst ve alt iki yanında birer başak, onun altında da iki tane yatay şekilde verilmiş buğday başağını anımsatan bitkisel unsurlar işlenmiştir. Altta bulunan buğday başaklarının sap kısmının işleniş biçimi lale motifini akla getirmektedir. Sarkacın bulunduğu camın üstü, beyaz renkle verilmiş lale ve karanfillerle şekillendirilmiştir. Camın altında yer alan sarkaç bitkisel motiflerle biçimlendirilmiştir. S ve C kıvrımlı akantuslar, güller, laleler, kır çiçekleri ve inci taneleri işlenmiştir. Motiflerin bazılarının üzeri mavi, beyaz, kırmızı, yeşil renkle renklendirilmiştir.

Kaide (Alt Bölüm): Alt kısmın merkezinde yapraklar, menekşe, kasımpatı, kır çiçekleri, papatya ve buğday başakları tasvir edilmiştir. Motiflerin üzerleri beyaz, kahverengi, kırmızı, sarı ve yeşil ile boyanmıştır.

Alaüddevle Cami Duvar Saati Örnek No.3: Cami, şehrin merkezinde, Şahinbey Karagöz mahallesi, Uzun Çarşı (Hamdi Kutlar cad.) üzerindedir. Cami mihrabının her iki yanında çalışan durumda birer cami duvar saati vardır.

ÖRNEK SIRA NO	FOTOĞRAF NO	ÇİZİM NO	TARİH	BULUNDUĞU CAMİ	MALZEME	DURUMU	SÜSLEME TEKNİĞİ	BOY	ALT BÖLÜM ALT GENİŞLİK	KAİDE GENİŞLİĞİ	KALINLIK	ORTA BÖLÜM ALT GENİŞLİK	ORTA BÖLÜM ORTA GENİŞLİK	BOYUN GENİŞLİĞİ	ÜST BÖLÜM ALT GENİŞLİK	ÜST BÖLÜM ORTA GENİŞLİK	ÜST BÖLÜM ÜST GENİŞLİK
3				Alaüddevle C.	Ahşap, metal, cam	Çalışıyor, sağlam	Kalemişi, dökme, kazıma	236 cm.	45 cm.	46.5 cm.	19 cm.	40 cm.	45 cm.	31 cm.	36 cm.	41 cm.	36 cm.

Tanım: Alttan üste doğru dikdörtgene yakın bir formda ele alınmış olan saat, üç kısımda ele alınmıştır. İlk bölüm alınlık yani saatin bulunduğu tepelik kısmı, ikinci bölüm saatin uzun sarkacı-

nın bulunduğu gövde kısmı, üçüncü kısımda kaidenin de bulunduğu saatin alt kısmıdır. Gövdenin ve alınlığın her iki yanı, alt kısma doğru genişleyerek ters ve düz C şeklini andıran bir kıvrım alarak, bir keman gövdesini hatırlatmaktadır. Kaide de dört ayak bulunmakta, ayaklarda yere dayanmaktadır. Alınlık, gövde kısmında saat ve sarkaç kısmını muhafaza eden cam yer almaktadır.

Alınlık: Üst tavan kısmının altındaki bölümde kalem işi bitkisel bezemeler göze çarpmaktadır. S ve C şekilli kıvrık dallı yaprakların aralarında stilize edilmiş halde üzüm ve asma dalları veya rozet çiçeklerini de hatırlatan bitkisel unsurlar verilmiştir. Saatin kadranının bulunduğu ovalimsi bölüm madeni bitkisel ve nesneli motiflerle süslü biçimde çevrilmiştir. Üzüm ve asma dalları, gerdanlığı hatırlatan takılar, inci dizileri, kır çiçekleri, kurdelalar ile sarılmıştır. Alınlık kısmının iki uzun dikey yan kenarlarının her bir köşesinde birer menekşe çiçeği dikkat çekmektedir. Bununda alt kısmında alınlığın üst kısmında olduğu gibi S ve C kıvrımlı dallar arasında stilize edilmiş üzüm dalları ve asma yaprakları bulunmaktadır.

Gövde: Sarkacın hemen üstündeki tablada yatay şerit halinde stilize edilmiş rozet çiçeğini hatırlatan bitkisel formlar dizilmiştir. Sarkacın bulunduğu camın üstü beyaz renkle süslemeleri verilmiş, kurdelayla bağlanmış lale ve karanfiller betimlenmiştir. Camın üst iki yan kenarının bitişiğinde, hemen altında ve sarkacın çevresinde düz ve ters, bazıları kıvrım dallı, bazıları da stilize edilmiş laleyi hatırlatan buğday başakları bulunmaktadır. Gövdenin alt kısmında aşınmış durumda çiçeklerin ve yaprakların olduğu bitkisel unsurlar tasvir edilmiştir. Sarkacı üstten tutan tellerin sayısı beştir.

Kaide (Alt Bölüm): İç içe geçmiş iki oval madalyonu andıran şeklin içerisinde yapraklar, menekşeler, bir gül, bir üzüm salkımı ve asma yaprağı, kır çiçekleri göze çarpmaktadır. Bu oval madalyonun üst iki yan ve alt iki yan tarafında birer hilal, içinde de stilize edilmiş yıldız çiçekleri vardır. Motifler beyaz, kahverengi, kırmızı, sarı, siyah ve yeşil renkle verilmiştir.

Ali Neccar (Nacar) Cami Duvar Saati Örnek No.4: Gaziantep şehir merkezinde, Şehitkamil ilçesinde Ali Nacar sokakta, Alleben deresinin çok yakınındadır (Çam vd. 2006:24-34). Caminin XIV.yy.'da yapılmış olabileceği düşünülmektedir. Banisi Ali Neccardır.

ÖRNEK SIRA NO	FOTOĞRAF NO	ÇİZİM NO	TARİH	BULUNDUĞU CAMİ	MALZEME	DURUMU	SÜSLEME TEKNİĞİ	BOY	ALT BÖLÜM ALT GENİŞLİK	KAIDE GENİŞLİĞİ	KALINLIK	ORTA BÖLÜM ALT GENİŞLİK	ORTA BÖLÜM ORTA GENİŞLİK	BOYUN GENİŞLİĞİ	ÜST BÖLÜM ALT GENİŞLİK	ÜST BÖLÜM ORTA GENİŞLİK	ÜST BÖLÜM ÜST GENİŞLİK
4	12-15	6	1870-1920 arası yapılmış olabilir	Ali Neccar Cami	Ahşap,metal,cam	Çalışıyor,sağlam	Kalemişi,dökme, kazıma	227cm.	48 cm.	49 cm.	20 cm.	41 cm.	49 cm.	31 cm.	36 cm.	41 cm.	36 cm.

Tanım: Üstten alt bölüme doğru dikdörtgene yakın bir biçimde ele alınmış olan saat, üç bölümlüdür. Bütün bölümleri yatay tablalar ayırmaktadır. İlk bölüm tepeliğin yer aldığı, içerisinde saat kadranının da olduğu alınlık kısmı, ikinci kısım gövde kısmı, üçüncü kısımda kaidenin de bulunduğu alt kısımdır. Gövdenin ve alınlığın her iki tarafı, genişleyerek oval biçimi andıran şekil alarak, bir keman veya armut gövdesini hatırlatmaktadır. Kaide dört küçük ayakla desteklenmekte, ayaklarda yere dayanmaktadır. Alınlık ve gövde kısmında saat ve sarkaç bölümünü koruyan cam bölme yer almaktadır.

Alınlık: Camın ve içinde saatin korunduğu bölümün üst ve alt iki yanında birer baklava dilimini andıran stilize edilmiş dört yapraklı bir kır çiçeği işlenmiştir. Saatin kadranının da bulunduğu mekanik kısmın çevresi zincir şeridi, stilize edilmiş C ve S kıvrımlı akantus yapraklarıyla verilmiştir. Üstte de, yıldız çiçeği ve inci taneleri ile dekoratif amaçlı şekillendirilmiştir. Metalden oluşan bu motiflerin bazılarının üzeri kırmızı, sarı, yeşil ve mavi renkle boyanmıştır.

Gövde: Bu kısımda sarkacın hemen üst iki yanında birer hilal, yıldız çiçeği ve bunların alt iki tarafında S ve C kıvrımı yaparak alttan üste doğru giden birer kıvrık dal tasvir edilmiştir. Gövdenin alt kısmının iki yanına birer baklava dilimli rozet veya kır çiçeği yerleştirilmiştir. Gövdenin çevresi ince tek veya çift kontur çizgisiyle verilmiştir. Sarkacın bulunduğu cam bölmenin altında bitkisel ve nesneli motiflerle biçimlendirilen unsurlar dikkat çekmektedir. S ve C kıvrımlı akantuslar, iki antik başlıklı sütun, yıldızlar, hilaller, zincir şeridi ve altta da bir arma içerisinde bulunan kırmızı zemin üzerinde, ay-yıldız ile tacı hatırlatan bir motif işlenmiştir. Armanın iki kenarında sancak veya bayrağı, topu andıran şekiller betimlenmiştir. Motifler kırmızı, yeşil, mavi, sarı ve beyazla renklendirilmiştir.

Kaide (Alt Bölüm): Alt bölümün çevresi dört yandan çift çizgiyle ele alınmıştır. Merkezde oval çizilmiş bir madalyon içerisinde kır çiçekleri, kıvrık dallar, yapraklar ve menekşeyi hatırlatan çiçek motifleri dizilmiştir. Motifler beyaz, kahverengi, kırmızı ve yeşil boya ile bezenmiştir.

Boyacı Cami Duvar Saati Örnek No.5: Cami, şehrin merkezinde, Şahinbey ilçesine bağlı Boyacı mahallesi Boyacı Cami sokağında yer almaktadır. Boyacı Cami muhtemelen XIII.yy. başlarında yapılmış olup, son durumuna 1575 yılında kavuşmuştur. Minberi 1358 tarihlidir. Şimdiki minaresi XX.yy.'da baştan yapılmıştır (Çam vd. 2006:229-241; Çam, 1990B).

ÖRNEK SIRA NO	FOTOĞRAF NO	ÇİZİM NO	TARİH	BULUNDUĞU CAMİ	MALZEME	DURUMU	SÜSLEME TEKNİĞİ	BOY	ALT BÖLÜM ALT GENİŞLİK	KAIDE GENİŞLİĞİ	KALINLIK	ORTA BÖLÜM ALT GENİŞLİK	ORTA BÖLÜM ORTA GENİŞLİK	BOYUN GENİŞLİĞİ	ÜST BÖLÜM ALT GENİŞLİK	ÜST BÖLÜM ORTA GENİŞLİK	ÜST BÖLÜM ÜST GENİŞLİK
5	16-19	7-8	1870-1920 arası yapılmış olabilir	Boyacı Cami	Ahşap,metal,cam	Bozuk	Kalemişi,dökmekazıma	232 cm.	48 cm.	49 cm.	19 cm.	43 cm.	49 cm.	32 cm.	32 cm.	42 cm.	45 cm.

Tanım: Alttan üste doğru dikdörtgene yakın bir formda ele olan cami duvar saati alınlık, gövde ve alt kısmı olmak üzere üç bölümlüdür. Gövdenin ve alınlığın her iki yanı kısmen armudi veya bir keman gövdesini anımsatmaktadır. Kaidenin dört köşesinde yere dayanan küçük birer ayak bulunmaktadır. Alınlık ve gövde kısmında saat ve saatten aşağıya doğru sarkan sarkacı koruyan ince cam bölme vardır.

Alınlık: Saatin bulunduğu kısmın üst ve orta yan kenarlarında kıvrık dal üzerinde yapraklar, rozet çiçeği veya üzüm salkımları gibi verilmiş bitkisel unsurlar yer almaktadır. Ayrıca üst tabladan alt tablaya kadar ve oval camın çevresi çift sıra halinde kontur şeklinde dekoratif biçimde çizilmiştir. Kadranın bulunduğu camın altındaki bölüm madenden olup, bitkisel ve nesnel öğelerle çevrilmiştir. C ve S kıvrımlı, stilize edilmiş akantus yaprakları, küpe çiçeği, rozet çiçeği ve inci taneleri ile süslenmiştir. Kadran yuvarlağının etrafı bordür şeklinde inci dizileri ile kuşatılmıştır. Yeşil boya motiflerin bazıları renklendirilmiştir.

Gövde: Sarkacın iki yanında ahşap yüzey üzerinde C ve S kıvrımlı dallar üzerinde, yapraklar, stilize edilmiş rozet çiçeğini hatırlatan bitkisel formlar belli aralıklarla dizilmiştir. Camın altında yer alan madeni sarkaç, stilize edilmiş akantuslar, küpe çiçekleri ve rozet çiçekleriyle bezenmiştir. Sarkacın ortasında akantuslardan oluşan iç içe madalyonlar ve bunlarında içlerinde küpe ile rozet çiçekleri halka şeklinde dizilmiştir. Bitkisel unsurlar açık ve koyu yeşil renklerle verilmiştir.

Kaide (Alt Bölüm): Alt kısmın çevresi uzun ve kısa kenarlardan üçer çizgiyle sınırlandırılmıştır. Ortada uçları birbirine bakan iki hilal, ortalarında stilize edilmiş bir yıldız çiçeği dikkat çekmektedir. Hilallerin altında helezonik şekiller, çizimler, üst kısımda kıvrımlı dallar, kır çiçekleri ve çeşitli dairesel şekiller işlenmiştir. Kirli beyaz, kahverengi, sarı ve yeşil renk kullanılmıştır

Eyüboğlu Cami Duvar Saati Örnek No.6: Cami, şehrin merkezinde, Şahinbey ilçesi, Eyüboğlu mahallesinde Eyüboğlu sokak ile cami sokağının kesiştiği yerde, tarihi İki Kapılı Hamamın çok yakınında yer almaktadır. Kesin yapılış tarihi bilinmeyen caminin Eyyubiler zamanında yapılmış olabileceği düşünülüyor. Şimdiki durumuna XVII-XVIII.yy.'da Osmanlı döneminde kavuşmuş, 1947'de onarım geçirmiştir (Çam vd. 2006:242-250).

ÖRNEK SIRA NO	FOTOĞRAF NO	ÇİZİM NO	TARİH	BULUNDUĞU CAMİ	MALZEME	DURUMU	SÜSLEME TEKNİĞİ	BOY	ALT BÖLÜM ALT GENİŞLİK	KAIDE GENİŞLİĞİ	KALINLIK	ORTA BÖLÜM ALT GENİŞLİK	ORTA BÖLÜM ORTA GENİŞLİK	BOYUN GENİŞLİĞİ	ÜST BÖLÜM ALT GENİŞLİK	ÜST BÖLÜM ORTA GENİŞLİK	ÜST BÖLÜM ÜST GENİŞLİK
6	20-23	-	1870-1920 arası Yapılmış olabilir	Eyüboğlu Cami	Ahşap,metal,cam	Bozuk	Kalemişi,dökme	238 cm.	51 cm.	50 cm.	20 cm.	41 cm.	47 cm.	29 cm.	39 cm.	43 cm.	39 cm.

Tanım: Alttan üste doğru dikdörtgene yakın bir formda ele alınan cami duvar saatinin üst kısmından yarım yuvarlak kemer şeklinde bir çıkıntı bulunmaktadır. Üç bölümlü saatin ahşap mahfazası kahverengi yağlı boyayla boyanmıştır. Gövdenin ve alınlığın her iki yanı, alt kısma doğru genişleyerek bir keman biçimini andırmaktadır. Kaidenin dört kenarında, yere dayalı dört küçük ayak bulunmaktadır. Saatin alınlığında ve sarkaç kısmının üstünde ince cam yer almaktadır.

Alınlık: Kadranın bulunduğu camın altındaki madeni bölüm bitkisel ve nesnel öğelerle oluşturulmuştur. C ve S kıvrımlı, stilize edilmiş akantus yaprakları, kır çiçeği ve inci taneleri ile süslenmiştir. Üst kısımda akantuslardan oluşan oval bölüm içerisinde meyve sepeti vardır. Bu sepetin içinde de asma yaprakları, üzüm salkımları ve elmalar göze çarpmaktadır. Saatin kadran yuvarlağının etrafı bordür şeklinde inci dizileri ile kuşatılmıştır. Altın yaldız boyayla motiflerin üzerleri renklendirilmiştir.

Gövde: Gövdenin ahşap yüzeyi diğer bölümler gibi boyalı olduğundan kalem işi süsleme göze çarpmamaktadır. Camın altında yer alan madeni sarkaç, stilize edilmiş akantuslar, kır çiçekleri, küpe çiçekleri, laleler ve kalla çiçekleriyle bezenmiştir. Sarkacın alt kısmının ortasında iç içe madalyonlar dikkat çekmektedir. Bu madalyonun içlerinde akantus yaprakları, laleler ile rozet çiçekleri halka şeklinde dizilmiştir. Madalyonun dışını ise stilize edilmiş akantus yaprakları ve yumurta motifleri sıralanmıştır. Bitkisel unsurlar altın yaldız renkle verilmiştir.

Kaide (Alt Bölüm): Bu kısımda herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Saatin alt kısmında boyama öncesi bezemeler bulunduğu akla gelebilir. Bu bezemeler ihtimal boyama neticesinde üzerleri kapanmış olabilir.

İhsanbey (Esenbek) Cami Duvar Saati Örnek No.7: Cami, Şahinbey ilçesi, Şehreküstü semtinde, Ulucanlar mahallesi Şehitler caddesinin Ulucanlar sokağı ile birleştiği yerdedir. Şimdiki cami XVII.yy. sonlarında yapılmış fakat 1880'lerde esas durumuna kavuşmuştur (Çam vd. 2006:40-46). Yaptıranı belli değildir.

ÖRNEK SIRA NO	FOTOĞRAF NO	ÇİZİM NO	TARİH	BULUNDUĞU CAMİ	MALZEME	DURUMU	SÜSLEME TEKNİĞİ	BOY	ALT BÖLÜM ALT GENİŞLİK	KAIDE GENİŞLİĞİ	KALINLIK	ORTA BÖLÜM ALT GENİŞLİK	ORTA BÖLÜM ORTA GENİŞLİK	BOYUN GENİŞLİĞİ	ÜST BÖLÜM ALT GENİŞLİK	ÜST BÖLÜM ORTA GENİŞLİK	ÜST BÖLÜM ÜST GENİŞLİK
7	24-27	9	1870-1920 arası yapılmış olabilir	İhsanbey Cami	Ahşap, metal, cam	Bozuk	Kalemişi, dökme	224 cm.	52 cm.	51 cm.	20 cm.	43 cm.	49 cm.	29 cm.	38 cm.	41 cm.	38 cm.

Tanım: Alttan üste doğru dikdörtgene yakın bir formda ele alınmış olan saat, diğer cami saatleri gibi alınlık, gövde ve kaide kısımdan meydana gelen üç bölümlüdür. Alınlık kısmın üst tabladan alt tablaya kadar olan kenarları kıvrımlı bir şekilde verilmiştir. Gövdenin her iki yanı, üstten

alta doğru genişleyerek devam etmekte ve bir keman biçimini andırmaktadır. Kaidenin dört kenarında dört küçük ayak bulunmakta, saat yerden yukarıda duvara dayanmaktadır. Alınlık ve gövde kısmında, saat ve sarkaç kısmının üzeri ince cam bölmedir.

Alınlık: Saat kadranının bulunduğu camın altındaki madeni bölüm bitkisel ve nesnel öğelerle oluşturulmuştur. Stilize edilmiş akantus yaprakları, kır çiçeği ve inci dizileri ile süslenmiştir. Üst kısımda meyve sepeti vardır. Bu sepetin içinde de yapraklar, rozet çiçekleri, kır çiçekleri, kıvrık dal yer almaktadır. Saatin kadran yuvarlağının etrafı bordür şeklinde inci dizileri ile kuşatılmıştır. Altın yaldız ve kırmızı boyayla motiflerin üzerleri süslenmiştir.

Gövde: Gövdenin ahşap yüzeyinde kalem işi süsleme bulunmamaktadır. Camın altında yer alan madeni sarkaç, stilize edilmiş akantuslar, kır çiçekleri, rozet çiçekleri, yapraklar ve zincir şeklinde inci dizileri ile bezenmiştir. Sarkacın alt kısmının ortasında çift kulplu meyve sepeti dikkat çekmektedir. Bu sepetin içerisinde güller, rozet çiçekleri ve yapraklar bulunmaktadır. Madalyonun dışını ise stilize edilmiş akantus yaprakları ve yumurta motifleri sıralanmıştır. Bitkisel unsurlar altın yaldız ve kırmızı renkle verilmiştir.

Kaide (Alt Bölüm): Saatin alt kaide kısmında oval görümlü bir madalyon içerisinde kalem işi bitkisel unsurlu tasvirler yer almaktadır. Dal üzerinde açmış bir gül ve bir gül goncası işlenmiştir. Madalyonun çevresi siyah renkle, içi beyaz, pembe, sarı ve yeşil boyayla renklendirilmiştir.

Mevlevihane Vakıflar Müzesi (Tekke Camisi) ve Duvar Saatleri:

Boyacı Mahallesi, Eski Buğday Arastası Tekke Camii yanı, Şahinbey ilçesinde bulunan müzede daha çok etnografik değeri olan eserler sergilenmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılan Mevlevi tekkesi vakıf eserlerinin sergilendiği ve Mevlevilik kültürünün yansıtıldığı bir müze olarak ziyarete açılmıştır. Müzede; el yazması Kur'an-ı Kerimler, hat levhalar, şamdanlar, halı ve kilimler sergilenmekte olup, binanın önceden Mevlevihane olması hasebiyle, Mevlevi dervişlerinin maketlerle canlandırılması yapılmıştır (http://www.vgm.gov.tr/08_KulturelFaaliyetler/002_Muzeler/gaziantep.cfm, 20.08. 2010). Mevlevihane Vakıf Müzesinde camilerden getirtilip sergilenen ve ilgili yerlerde muhafaza altına alınan duvar saatleri de müzede bulunan eserler arasında bulunmaktadır (Fot.28-30).

“İnternette Gaziantep Mevlevihanesi ile ilgili bir siteden öğrendiğimize göre (<http://www.gaziantep.com.tr/sehir/gaziantep-mevlevihanesi-vakif-muzesi>, 20.08.2010) Gaziantep Mevlevihanesi: Kozluca Mahallesi, Buğday Arastası, Kozluca ve Şehit caddeleri arasında bulunmaktadır. Günümüzde Mevlevihane Camisi, Tekke Camisi ve Mustafa Ağa Camisi olarak tanınan bu Mevlevihane aynı zamanda Güneydoğu Anadolu Bölgesinin de en büyük Mevlevihanelerinden birisidir. Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicil kayıtları ile 1635 tarihli vakfiyesinden Mevlevihanenin bulunduğu yerde daha önce de bir Mevlevihanenin olduğu anlaşılmaktadır. Mevlevihanenin semahane kapısı üzerindeki 1638 tarihli Farsça talik kitabesinden Ayıntab Sancak Beyi Türkmen Mustafa Ağa bin Yusuf tarafından yaptırıldığı öğrenilmektedir. Mevlevihaneyi kuran Mustafa Ağa'nın vakfiyede belirtilen isteğine göre Şaban dedenin oğlu postnişin Mehmet Dede ve onun soyundan gelecek şeyhlerin mütevelli olarak tayin edilmesini şart koşturmuştur. Yine vakfiyeden öğrenildiğine göre semahane, mescit Şeyh Mehmet Efendi'nin selamlığı, dokuz derviş hücresi ve havuzlu bahçesi bulunmaktadır. Ayrıca bir un kapanı, iki boyahane, 20 dükkan, bir ahır ve 20 odalı han da bu Mevlevihaneye gelir getirmesi için vakfedilmiştir. Mevlevihane ilk yapılışında semahanede Cuma hutbesinin okunması ile

birlikte cami konumuna geçmiş, bu yüzden de Mevlevihane Camisi ismi verilmiştir. Mevlevihane üç katlı, geniş saçaklı bir selamlığı bulunuyordu. Selamlık 1886-1887 yıllarında yapılmıştır. 1901 ve 1903 yıllarında Gaziantep'te çıkan iki büyük arasta yangını Mevlevihaneye ait han ve dükkanların yanmasına da neden olmuştur. Bunun üzerine o sırada post makamında oturan Mehmet Münib Efendi kendi parası ile Buğday Hanı'nı, Tahmis Kahvehanesi'ni ve 33 dükkanı yeniden yaptırarak Mevlevihaneye vakfetmiştir. Mevlevihane'nin yanındaki 1906 tarihli çeşmeyi Şeyh İsmail Hakkı Efendi yaptırmıştır. Cumhuriyetin ilanı sırasında tekke ve dergâhların kapatılmasından sonra Vakıflar Genel Müdürlüğü Mevlevihanenin yönetimini almış, semahane ve selamlık cami ve ilkokul olarak kullanılmıştır. Bundan sonra çeşitli onarımlar gören yapı topluluğunun bazı bölümleri ortadan kalkmıştır. Mevlevihane kesme taştan yapılmış olup bir avlu içerisindedir. Bu avluya yanındaki sokaklardan açılan üç ayrı kapı ile girilmektedir. Kuzeydeki Buğday Arastası yönünde güdük minaresi altındaki kemerli bir giriş kapısından avluya girilmektedir. Avluda biri üç, diğeri de iki katlı iki selamlık binası vardır. Semahane ve onun kuzeybatısındaki mescit bölümü günümüze gelen Mevlevihanenin en eski yapılarıdır. Kare planlı olan 11.30x11.30 m. ölçüsündeki semahane dört ayağın taşıdığı on iki gen kasnaklı 6.50 m. çapında bir kubbe ile örtülmüştür. Bu kubbe dışında kalan bölümler tonozlar ve bir de küçük kubbe ile örtülüdür. Bugünkü mescit kısmının kuzeyinde bulunan selamlık dairesinin farklı zamanlarda genişletilmesi ile mevlevihanenin üçüncü katı mescit üstüne ve semahane önüne taşırılmıştır." diye belirtilmektedir.

Türk Kültürü Envanteri Gaziantep adlı eserde; (Çam vd. 2006:157) Tekke Camii de Gaziantep'teki diğer bütün eserler gibi kesme taştan inşa edilmiştir. Tekke Camii Gaziantep'teki en sade eserlerden birisidir. Kapı ile silme arasında kalan boşluk siyah taş dilmelerinden meydana gelen bir kuşak ile sınırlandırılmış dikdörtgen pano ile doldurulmuş, bunun ortasına kitabe yerleştirilmiştir. Kapının kilit taşının üstüne geometrik süslemeli bir damla taşı yerleştirilmiş, kemer taşları yine siyah ince bir silme ile kuşatılmış, damla taşının her iki tarafı kırmızı mermerlerle kaplanmıştır. Caminin mihrap nişinin kavsara kısmı ince mukarnaslarla işlenmiştir." denilmektedir.

Mevlevihane Vakıf Müzesi Duvar Saati No:8

No:8 ,Env.no:10	ÖRNEK SIRA NO VE ENV.NO	FOTOĞRAF NO	ÇİZİM NO	TARİH	GELDİĞİ CAMİ	MALZEME	DURUMU	SÜSLEME TEKNİĞİ	BOY	ALT BÖLÜM ALT GENİŞLİK	KAİDE GENİŞLİĞİ	KALINLIK	ORTA BÖLÜM ALT GENİŞLİK	ORTA BÖLÜM ORTA GENİŞLİK	BOYUN GENİŞLİĞİ	ÜST BÖLÜM ALT GENİŞLİK	ÜST BÖLÜM ORTA GENİŞLİK	ÜST BÖLÜM ÜST GENİŞLİK
31-34				1870-1920 arası yapılmış olabilir	Alaüddevle C.	Ahşap,metal,cam	Çalışıyor,sağlam	Kalemişi,dökme,kazıma	233 cm.	50 cm.	53 cm.	21-23 cm.	41 cm.	49 cm.	30 cm.	37 cm.	41 cm.	37-40 cm.

Tanım: Duvar saati üç bölümlü ve dikdörtgene yakın bir formda yapılmıştır. Saatin yer aldığı ahşap kasanın bölümleri alınlık, gövde ve dört küçük ayağında bulunduğu alt, kaide kısmıdır. Saa-

tin kasası her iki yandan genişleyerek armudi veya kemani hatırlatan bir biçim meydana getirmektedir. Gövde ve alınlığın üstünde saat ve sarkaç kısmını örten cam bölme bulunmaktadır. Saat müzenin sergi salonunda duvara dayalı ve çalışır vaziyette yer almaktadır.

Alınlık: Tepelik kısmında kalem işi bitkisel süslemeler yer almaktadır. Alınlığın üst kısmında çok fazla belli olmayan bitkisel unsurlar göze çarpmaktadır. Gül, karanfil ve kır çiçekleri olması muhtemel bu unsurlar başta, ortada ve sonda verilmiştir. Süslemeler aşınmış olduğundan zorlukla görülebilmektedir. Saatin bulunduğu kısmın üst ve alt iki yanında ince bir kazımayla verilmiş ne olduğu anlaşılamayan, kıvrık C ve S harfini hatırlatan şekiller dikkat çekmektedir. Saat kadranının bulunduğu üst bölümde saati yapan saat ustasının adı Varov Rabat diye bir Yahudi ismi olması muhtemel Osmanlıca bir ibare geçmektedir. Yazının altında güller, kır çiçekleri, yapraklar ve menekşeyi anımsatan bitkisel unsurlar dekoratif bir biçimde madalyon şeklinde dizilmişlerdir. Saatin kadranının da bulunduğu metalden yapılan mekanik kısmın çevresi zincir şeridi, stilize edilmiş C ve S kıvrımlı akantus yaprakları ve üstte yıldız çiçeği ve inci taneleri ile dekoratif amaçlı şekillendirilmiştir.

Gövde: Gövde kısmının cam bölmenin her iki yanında ahşap kasanın üzerinde stilize edilmiş buğday başak dalları, kıvrık dallar, kır çiçekleri veya rozet çiçeklerini hatırlatan bitkisel formlar dizilmiştir. Gövdenin alt kısmında ise üç adet yaprak işlenmiştir. Sarkacın bulunduğu camın üstü beyaz renkle süslemeleri verilmiş, kurdela ile bağlanmış lale ve karanfiller betimlenmiştir. Gövdenin alt kısmında aşınmış durumda çiçeklerin ve yaprakların olduğu bitkisel unsurlar tasvir edilmiştir. Sarkacın bulunduğu cam bölmenin altında bitkisel ve nesneli motiflerle biçimlendirilen unsurlar dikkat çekmektedir. S ve C kıvrımlı akantuslar, zambaklar, antik başlıklı sütunlar, yıldızlar, hilaller, zincir şeridi, yıldız şeklinde arma ve altta da dairesel başka bir arma içerisinde kırmızı zemin üzerinde bir tuğra motifi işlenmiştir. Armanın iki kenarında topu andıran şekiller betimlenmiştir. Gövdenin alt kısmının her iki yanında da ne olduğu seçilemeyen bitkisel öğeler verilmiştir. Motifler kırmızı, yeşil, sarı ve beyazla renklendirilmiştir.

Kaide (Alt Bölüm): Alt bölümün çevresi dört yandan çift çizgiyle ele alınmıştır. Merkezde iç içe geçmiş iki madalyonu andıran şeklin içerisinde yapraklar, güller, kır çiçekleri ve rozet çiçeği gibi verilmiş yöresel bitkisel motifler göze çarpmaktadır. Bu madalyonun üst iki yan tarafında ve alt iki yan tarafında birer hilal bulunmaktadır. Motifler beyaz, kahverengi, sarı ve yeşil boyayla bezelidir.

Mevlevihane Vakıf Müzesi Duvar Saati No:9

No:9 Env.no:108	ÖRNEK SIRA NO ENV.NO	FOTOĞRAF NO	ÇİZİM NO	TARİH	GELDİĞİ CAMİ	MALZEME	DURUMU	SÜSLEME TEKNİĞİ	BOY	ALT BÖLÜM ALT GENİŞLİK	KAIDE GENİŞLİĞİ	KALINLIK	ORTA BÖLÜM ALT GENİŞLİK	ORTA BÖLÜM ORTA GENİŞLİK	BOYUN GENİŞLİĞİ	ÜST BÖLÜM ALT GENİŞLİK	ÜST BÖLÜM ORTA GENİŞLİK	ÜST BÖLÜM ÜST GENİŞLİK
35-37					Karatarla C.	Ahşap,metal,çam	Çalışıyor,sağlam	Kalemişi,dökme, kazıma	234 cm.	47 cm.	46 cm.	21-24 cm.	41 cm.	47 cm.	30-32 cm.	43 cm.	44 cm.	42-43 cm.

Tanım: Saatin ahşap kasası dikey olarak dikdörtgene yakın bir biçimde üç bölümlü formda ele alınmıştır. Bu kısımlar alınlık, gövde ve dört küçük ayağında bulunduğu alt, kaide kısmıdır. Alınlık ve gövdenin her iki yanı, genişleyerek armudi veya kısmen ovalimsi bir biçim alarak, bir keman formunu akla getirmektedir. Saatin kadranını ve sarkaç kısmının üstünü örten ince cam bölme bulunmaktadır. Saat sergi salonunun duvarının önünde yer almaktadır.

Alınlık: Tepelik kısmının üst tablasında, ortada bir kır çiçeği ile iki yanında birbirine ters istikamette verilmiş birer buğday başağı motifli kalem işi bitkisel süslemeler yer almaktadır. Alınlık kısmının dört yanında kalan köşelerde birer baklava dilimli stilize edilmiş kır çiçeği işlenmiştir. Alınlığın alt kısmında yer alan yatay duran ahşap tablanın ortasında yapraklar, kır ve rozet çiçeklerini anımsatan motifler işlenmiştir. Kadranın bulunduğu cam bölümün altındaki ovalimsi bölüm madenden yapılmış bitkisel unsurlarla çevrilmiştir. Kadranın üstünde inci dizileriyle madalyon haline getirilmiş dört dairesel motifin içerisinde birer gül goncası dikkat çekmektedir. Goncaların etrafına bir yıldız çiçeği betimlenmiştir. Kadranın etrafı gül goncaları, akantuslar, kır çiçekleri, iki yanda birer üzüm salkımı, asma yaprakları ve inci dizileri ile kuşatılmıştır. Motifler yeşil, sarı ve kırmızıyla yer yer boyalıdır.

Gövde: Keman biçimli gövdenin içinde bulunan cam bölümün her iki kenarında yer alan, alttan üste doğru buğday başağı dizilerinden oluşan birer bordürle çevrilmişlerdir. Bu bordürlerin altında işlenen kısmın ortasında beyaz bir gül göze çarpmaktadır. Cam bölümün altında madenden yapılmış sarkaç bitkisel ve madalyon, inci gibi unsurlarla şekillendirilmiştir. Üstten alta doğru sarkacın yüzeyine stilize edilmiş C kıvrımlı akantuslar, gül, kır çiçekleri, laleler, ördek, rozet çiçekleri ve inci taneleri dekoratif bir biçimde yerleştirilmiştir. Sarkacın alt kısmının ortasında iç içe geçmiş bir madalyon içerisinde armayı veya yıldız çiçeğini anımsatan bir motif tasvir edilmiştir. Motifler sarı, yeşil, beyaz ve kahverengi boyayla ele alınmıştır.

Kaide (Alt Bölüm): Alt kısımda iç içe geçmiş üç madalyon göze çarpmaktadır. En içteki madalyonun içerisinde yapraklar, menekşeler, güller, kır çiçekleri veya rozet çiçeği gibi verilmiş yöresel bitkisel motifler göze çarpmaktadır. Madalyonların üst iki yan ve alt iki yan tarafında stilize edilmiş baklava dilim yapraklı yıldız çiçekleri vardır. Üstte çiçeklerin aralarında gülbezeği anımsatan şekiller verilmiştir. Motifler beyaz, kahverengi, sarı ve yeşil boyayla renklendirilmiştir.

Mevlevihane Vakıf Müzesi Duvar Saati No:10

No:10 Env.no:109	ÖRNEK SIRA NO ENV.NO	FOTOĞRAF NO	ÇİZİM NO	TARİH	GELDİĞİ CAMİ	MALZEME	DURUMU	SÜSLEME TEKNİĞİ	BOY	ALT BÖLÜM ALT GENİŞLİK	KAİDE GENİŞLİĞİ	KALINLIK	ORTA BÖLÜM ALT GENİŞLİK	ORTA BÖLÜM ORTA GENİŞLİK	BOYUN GENİŞLİĞİ	ÜST BÖLÜM ALT GENİŞLİK	ÜST BÖLÜM ORTA GENİŞLİK	ÜST BÖLÜM ÜST GENİŞLİK
38-41			14	1870-1920 arası yapılmış olabilir	Alaybey Cami	Ahşap,metal,cam	Çalışıyor,sağlam	Kalemişi,dökme, kazıma	236 cm.	51 cm.	50 cm.	21-22 cm.	42 cm.	48 cm.	27 cm.	33 cm.	33 cm.	33-36 cm.

Tanım: Alttan üste doğru dikey bir biçimde ele alınmış olan saatin kasası üç bölümlüdür. Bu bölümler üst kısımda alınlık, orta kısımda gövde ve alt bölümde dört küçük ayağında yer aldığı kaide kısmıdır. Alınlık üst tablanın altından alta doğru dikdörtgen formludur. Saatin gövdesi her iki yandan genişleyen armudi veya kısmen ovalimsi bir form şeklindedir. Gövde ve alınlığın üstünde saat ve sarkaç kısmını örten ince cam bölme dikkat çekmektedir. Saat sergi salonunun duvarının önünde duvara dayalı vaziyette camekanların yakınında yer almaktadır.

Alınlık: Saatin üst ve alt iki yan kenarında stilize edilmiş birer rozet çiçeği veya kır çiçeği yer almaktadır. Saat kadranının bulunduğu kısmın üst tarafında iç içe geçmiş madalyonlar, madalyonların birinin içinde inci dizisi, diğerinde ortada dairesel bir motif ve onun çevresine dizilmiş bitkisel unsurlar işlenmiştir. Rozet ve küpe çiçeğini hatırlatan motifler halka gibi dizilmiştir. Saatin çevresine S ve C kıvrımlı stilize edilmiş akantuslar, akantusların aralarında da mimoza çiçeği ve menekşeler sıralanmıştır. Kadranın en içteki şeridi inci dizileriyle verilmiştir. Alınlıkta kahverengi, sarı ve yeşil renkler kullanılmıştır.

Gövde: Sarkacın iki yanındaki ahşap yüzey üzerinde kıvrık dallar üzerinde stilize edilmiş rozet veya kır çiçeğini çiçeğini hatırlatan bitkisel formlar belli aralıklarla dizilmiştir. Gövdenin alt kısmının ortasında yaprak demeti ve arasında bir kır çiçeği göze çarpmaktadır. Camın altında yer alan madeni sarkacın üzerinde ise, stilize edilmiş C ve S şekilli akantuslar, küpe çiçekleri, inci taneleri ve rozet çiçekleri bulunmaktadır. Sarkacın alt kısmında akantuslardan oluşan iç içe madalyonlar ve bunların içlerinde küpe ile rozet çiçekleri halka şeklinde dizilmiştir. Bitkisel unsurlar beyaz, kahverengi, kırmızı, sarı, siyah ve yeşil renkle verilmiştir.

Kaide (Alt Bölüm): Alt kısmın çevresi uzun ve kısa kenarlardan ikişer çizgiyle sınırlandırılmıştır. Ortada stilize edilmiş bir yıldız veya kır çiçeğini anımsatan bitkisel bir motif dikkat çekmektedir. Alt bölümün üst ve alt iki yan kenarlarında ince bir kazımayla verilmiş geometrik helezonik şekiller, çizimler işlenmiştir. Beyaz, kahverengi ve kırmızı renk kullanılmıştır

Mevlevihane Vakıf Müzesi Duvar Saati No:11

ÖRNEK SIRA NO ENV.NO	FOTOĞRAF NO	ÇİZİM NO	TARİH	GELDİĞİ CAMİ	MALZEME	DURUMU	SÜSLEME TEKNIĞI	BOY	ALT BÖLÜM ALT GENİŞLİK	KAIDE GENİŞLİĞİ	KALINLIK	ORTA BÖLÜM ALT GENİŞLİK	ORTA BÖLÜM ORTA GENİŞLİK	BOYUN GENİŞLİĞİ	ÜST BÖLÜM ALT GENİŞLİK	ÜST BÖLÜM ORTA GENİŞLİK	ÜST BÖLÜM ÜST GENİŞLİK
No:11 Env.no:110	42-45	15	1870-1920 arası yapılmış olabilir	Hacı Nasır Cami	Ahşap,metal,cam	Çalışıyor,sağlam	Kalemişi,dökmeye, kazıma	232 cm.	50 cm.	49 cm.	20-23 cm.	42 cm.	49 cm.	29 cm.	38 cm.	42 cm.	38-42 cm.

Tanım: Alttan üste doğru dikdörtgene yakın, genişleyip, daralan bir formda ele alınmış olan saatin ahşap kasası üç bölümlü yapılmıştır. Üst kısımda alınlık, ortada gövde ve gövdenin alt tarafında ayaklı kaide kısmı vardır. Saatin gövdesi görünüm olarak armudi veya bir keman formunu akla getirmektedir. Gövde ve alınlığın üstünde saat ve sarkaç kısmını örten ince bir cam bölme bulunmaktadır. Saat sergi salonunda duvara dayalı vaziyette camekanların bitişiğinde sergilenmektedir.

Alınlık: Saat kadranının bulunduğu alınlık kısmında kalem işi bitkisel süslemeler yer almaktadır. Kadranın üstündeki ve altındaki ahşap yüzeyin iki tarafında, dört yanında kalan köşelerde birbirine ters istikamette verilmiş birer akantus yaprağı ve yaprağın aralarında küpe çiçekleri tasvir edilmiştir. Kadranın bulunduğu cam bölümün altındaki ovalimsi bölüm madenden yapılmış bitkisel ve nesneli unsurlarla çevrilmiştir. Kadranın iç kenarı zinciri andıran bir bordürle kuşatılmıştır. Üstte irice bir yıldız çiçeği, yıldız çiçeğinin iki yanından bir halka gibi dizilmiş olan motifler içerisinde karşılıklı olarak dekoratif bir biçimde ele alınmış olan rozet çiçekleri, mimozalar, inci taneleri, akantus yaprakları, buğday başakları ve kır çiçekleri göze çarpmaktadır.

Gövde: Ahşap gövde yüzeyinde altında sarkacın yer aldığı cam bölmenin üstten alta doğru her iki yandan verilen, kıvrılarak devam eden akantus yaprakları, yaprakların aralarında kır çiçekleri, iki yanda birer buğday başağı göze çarpmaktadır. Alttan rozet çiçeği, yapraklar ve çiçeğin iki yanında birer kasımpatı betimlenmiştir. Gövdenin yüzeyinde ince bir kazımayla ele alınmış konturlar, ne olduğu anlaşılabilen dekoratif amaçlı geometrik şekiller dikkat çekmektedir. Ayrıca ahşap gövdenin üzerinde saatin bezemesine ait olmayan, günümüz zamanına ait olan yapıştırma süslemelerde görülmektedir.

Cam bölmenin altında yer alan, madenden yapılmış olan sarkacın üzeri, bitkisel ve nesneli unsurlarla şekillendirilmiştir. Üstten alta doğru sarkacın kenarlarına, yüzeyine stilize edilmiş C ve S kıvrımlı akantuslar, kır çiçekleri, rozet çiçekleri, inci ve yumurta taneleri yerleştirilmiştir. Sarkacın üst kısmının merkezinde bir kandili anımsatan formda verilmiş, zincirle asılmış, çift kulplu, dış yüzeyi örülü bir saksı tasvir edilmiştir. Saksının içine de laleler, menekşeler ve kır çiçekleri yerleştirilmiştir. Sarkacın en alt kısmında dış yüzeyi örülü bir meyve sepeti ve bu sepetin içerisinde laleler, menekşeler, rozet çiçekleri, yapraklar ve kır çiçeklerini veya enginarı hatırlatan bezemeler bulunmaktadır. Motiflerin üzerleri yer yer beyaz, kahverengi, kırmızı, kavuniçi, sarı, ve yeşil boyayla boyalıdır.

Kaide (Alt Bölüm): Alt kısmın yatay ve dikey kenarları ince bir kazımayla konturlara ayrılmıştır. Alt bölümün merkezinde büyük bir madalyon içerisinde iki tane kasımpatı, üç tane rozet çiçeği ve kır çiçekleri gibi bitkisel motifler yer almaktadır. Bu madalyonun üstünde ve altında ikişer tane karşılıklı ne olduğu anlaşılabilen geometrik veya helezonik şekiller vardır. Motifler beyaz, kahverengi, sarı, siyah ve yeşil boyayla renklendirilmiştir.

Mevlevihane Vakıf Müzesi Duvar Saati No:12

ÖRNEK SIRA NO VE ENV.NO	FOTOĞRAF NO	ÇİZİM NO	TARİH	GELDİĞİ CAMİ	MALZEME	DURUMU	SÜSLEME TEKNİĞİ	BOY	ALT BÖLÜM ALT GENİŞLİK	KAİDE GENİŞLİĞİ	KALINLIK	ORTA BÖLÜM ALT GENİŞLİK	ORTA BÖLÜM ORTA GENİŞLİK	BOYUN GENİŞLİĞİ	ÜST BÖLÜM ALT GENİŞLİK	ÜST BÖLÜM ORTA GENİŞLİK	ÜST BÖLÜM ÜST GENİŞLİK
No:12 Env.no:111	46-50	-	1870-1920 arası yapılmış olabilir	Şeyh Fethullah Cami	Ahşap,metal,çam	Çalışmıyor,bozuk	Kalemişi,dökme	208 cm.	49 cm.	43 cm.	20-21 cm.	41 cm.	47 cm.	30 cm.	33 cm.	33 cm.	39 cm.

Tanım: Alttan üste doğru dikdörtgene yakın bir formda ele alınmış olan saat, üç bölümlüdür. Bunlar alınlık, gövde ve dört küçük ayağında bulunduğu alt, kaide kısmıdır. Alınlık ve gövdenin her iki yanı, genişleyerek armudi veya kısmen ovalimsi bir biçim alarak, bir kemanı hatırlatmaktadır. Saat oldukça harap olmasına rağmen ilgililerce çalıştığı söylenmektedir. Ahşap kasanın bazı bölümlerinde kırılmalar, aşınmalar göze çarpmaktadır. Saat müze uzmanları odasında muhafaza altındadır.

Alınlık: Saatin üst bölümünün ahşap yüzeyinde, saatin ahşap kasanın bütün ön ve yan yüzeylerinde olduğu gibi stilize edilmiş bir gülü veya yöresel bir kır çiçeğini hatırlatan bitkisel unsurlar belli aralıklarla birbirinin aynısı olarak tekrar edilmiştir. Kadranın bulunduğu cam bölümün altındaki madeni kısım çıkartılmış, saat kadranı da deformeye uğramış vaziyettedir. Kadranın saat numaralarının arasında ters C şeklinde dekoratif amaçlı birbirinin aynı motifler yerleştirilmiştir.

Gövde: Gövde yüzeyi benzer bitkisel motiflerle kaplıdır. Bu tür motif çoğaltılarak yapılan bezeme karşımıza kumaşlarda, bezlerde ve çeşitli örtülerde bezeme yapmak amacıyla kullanılan tekniğe benzemektedir. Madenden yapılmış sarkacın üzeri bitkisel ve nesneli unsurlarla süslenerek dekoratif bir biçimde oluşturulmuştur. Sarkaç üzerinde yer alan bezemeler, alttan üst kısma doğru inceleşerek devam etmektedir. Sarkacın kenarlarına, yüzeyine stilize edilmiş C ve S kıvrımlı akanuslar, çam kozalakları, gül, inci taneleri, kır çiçekleri, kirazlar, küpe çiçekleri, lale ve inci taneleri dekoratif bir biçimde iki yana karşılıklı yerleştirilmiştir. Sarkacın alt kısmının merkezinde karşılıklı olarak C şekilli akanuslar bir araya gelerek geometrik bir form meydana getirmişlerdir. Bu formun içerisine de gül, kiraz, küpe çiçeği ve lale yerleştirmişlerdir. Beyaz, kahverengi, sarı ve yeşil renklerle motiflerin bazıları renklendirilmiştir.

Kaide (Alt Bölüm): Kareye yakın dikdörtgen formlu olan alt kısımda diğer bölümler gibi güllerin veya kır çiçeklerinin belli aralıklarla tekrarlandığı göze çarpmaktadır.

Mevlevihane Vakıf Müzesi Duvar Saati No:13

No:13 Env.no:112	ÖRNEK SIRA VE ENV. NO
51-53	FOTOĞRAF NO
16	ÇİZİM NO
1870-1920 arası yapılmış olabilir	TARİH
Ömeriye Cami	GELDİĞİ CAMİ
Ahşap,metal,cam	MALZEME
Çalışmıyor,bozuk	DURUMU
Kalemişi,dökme	SÜSLEME TEKNİĞİ
229 cm.	BOY
50 cm.	ALT BÖLÜM ALT GENİŞLİK
52 cm.	KAİDE GENİŞLİĞİ
20-22 cm.	KALINLIK
41 cm.	ORTA BÖLÜM ALT GENİŞLİK
45 cm.	ORTA BÖLÜM ORTA GENİŞLİK
29-30 cm.	BOYUN GENİŞLİĞİ
39 cm.	ÜST BÖLÜM ALT GENİŞLİK
43 cm.	ÜST BÖLÜM ORTA GENİŞLİK
39 cm.	ÜST BÖLÜM ÜST GENİŞLİK

Tanım: Dikdörtgene yakın bir biçimli ele alınmış olan saatin bölümleri alınlık, gövde ve dört küçük ayağında yer aldığı alt, kaide bölümüdür. Saatin gövdesi her iki yandan genişleyen armudi veya kısmen ovalimsi bir form şeklindedir. Gövde ve alınlığın üstünde saat ve sarkaç kısmını örten ince cam bölme bulunmaktadır. Kadranı bulunmayan saat bozuk durumdadır. Saat müze uzmanları odasının duvarının önünde duvara dayalı vaziyette yer almaktadır.

Alınlık: Dikdörtgen biçimli saatin alınlığının formu 10 no'lu saatin alınlığına benzemektedir. Alınlığın ahşap kasasında bir süsleme bulunmamaktadır. Saatin kadranı ve kadranın çevresini saran bezemeli metal aksamı yoktur. Saati çalıştıran dişliler göze çarpmaktadır. Saatin cam bölmesinde Arapça harflerle Allah yazmaktadır. Güneş kursu, stilize edilmiş akantus yaprakları, inci taneleri, küpe çiçekleri ve kır çiçekleri gibi süslemeler cam üzerinde yer almaktadır. Kahverengi, kırmızı, mavi, sarı ve siyah renkle motifler renklendirilmiştir.

Gövde: Cam bölmenin altında yer alan madeni sarkacın üzeri karşılıklı dizilmiş stilize edilmiş S ve C kıvrımlı akantuslar, aralarda ve orta kısımda akantus yaprakları, güller, inci taneleri, kasımpatı, kır çiçekleri, küçük bir kuş, küpe çiçekleri, laleler, menekşe, rozet ve yıldız çiçekleriyle bezemiştir. Motifler alttan üste doğru küçülerek devam etmektedir. Sarkacın alt kısmı kırılarak aşağıya düşmüş vaziyettedir. Sarkacın kırık olan alt kısmına güller, laleler, kasımpatı, kır çiçekleri ve yapraklar tasvir edilmiştir.

Kaide (Alt Bölüm): Bu kısımda herhangi bir bezeme yer almamaktadır. Koyu kahverengi boya ile boyanmış saatin alt kısmında, boyama öncesi dönemde bezemeler olabileceği düşünülebilir. Bu bezemeler ihtimal boyama neticesinde üzerleri kapanmış olabilir.

Değerlendirme ve Karşılaştırma:

Gaziantep camileri ve Mevlevihane Vakıf Müzesi içerisinde yaptığımız araştırmada 13 tane Fransız tipi duvar saatinin (Tablo I-II) camilerin ve müzenin ilgili konumlarında yer aldığını gördük. Bu saatlerden altı tanesi camilerde, yedi tanesi müzede bulunmaktadır. Bu duvar saatlerinden dokuz tanesinin çalışır durumda, dört tanesinin de bozuk durumda olduğu gözlenmiştir. Saatlerin ahşap kasalarında, gerekse kadranın veya sarkacın bulunduğu kısımlarda saatleri yapan usta ile ilgili yalnızca bir isim geçtiği, yapıldığı yerle ilgili herhangi bir ibare geçmediği göze çarpmaktadır. Saatlerin hepsi ahşap kasa muhafazalı olup, boyları 222 cm. ile 238 cm. arasında, ortalama genişlikleri 40 cm. ile 49 cm. arasında, kalınlıkları 19 cm. ile 24 cm. arasında değişmektedir. Duvar saatlerin ahşap kasasının alınlık, gövde ve alt kaide kısmının yer aldığı bölümde, camın üzerinde çoğunlukla bitkisel olmak üzere, geometrik ve nesneli bezemeler yer almaktadır. Kadran ve sarkacın bulunduğu bölümlerin üstü oval şekilde ince bir camla örtülüdür. Gaziantep camilerindeki ve müzedeki duvar saatlerinin sarkaçlarının çoğu dökme metalden yapılmış olup, üstünde yer alan motifler özellikle altın yaldızla, yer yer beyaz, kahverengi, kırmızı, mavi, pembe, siyah, yeşil boyayla boyanmış, yazı ve çeşitli bezemelerle etrafı çevrilmiştir. Saatlerin hepsi üstten alta doğru dikdörtgene yakın bir forma sahiptir. Eyüboğlu Caminin duvar saatinin tepelik kısmı diğer cami duvar saatlerinden kısmen farklı olup, üstte yarım yuvarlak kemer biçimini andırır bir çıkıntısı bulunmaktadır. Ayrıca Eyüboğlu Caminin ve 13 nolu saatin ahşap kasası, sarkacı ve alınlığı hariç sade yapılmıştır. Sanki yerli ustaların yapmış olduğu ucuz maliyetli ahşap kasalarını anımsatır şekildedir. Saat kasası olarak kullanılan ahşabın cinsi diğer camilerdeki duvar saat kasalarından kalite yönünden farklı olduğu gibi, ahşabı koruyan saydam tabakanın kullanılmayıp, yerine boya sürüldüğü anlaşılmaktadır.

Tablo-I, Gaziantep Cami Duvar Saatlerinin Süslemesinde Kullanılan Motifler Tablosu

Örnek Sıra No	No.1	No.2.	No.3.	No.4.	No.5.	No.6.	No.7.
Süslemelerde Kullanılan Bitkisel, Geometrik Nesneli Motifler	Ahmet Çelebi Cami (222x48x20 cm.)	Alaüddevle Cami (234x46x21)	Alaüddevle Cami (236x40x19)	Ali Neccar Cami (227x49x20)	Boyacı Cami (232x49x19)	Eyüboğlu Cami (238x47x20)	İhsanbey Cami (224x49x20)
Akantus	X	X		X	X	X	X
Armut	X						
Asma	X		X			X	
Buğday Başağı	X	X	X				
Elma						X	
Gül	X	X	X				X
Kalla çiçeği						X	
Karanfil		X	X				
Kasımpatı		X					
Kır çiçeği	X	X	X	X	X	X	X
Kıvrık dal			X	X	X		X
Kiraz	X						
Küpe çiçeği					X	X	
Lale	X	X	X			X	
Menekşe		X	X	X			
Papatya		X					
Rozet çiçeği	X	X	X	X	X	X	X
Üzüm	X		X			X	
Yaprak		X			X		X
Yıldız çiçeği	X		X	X	X		
Gülbezek	X						
Hilal	X		X	X	X		
Madalyon			X				X
Yıldız				X			
Yumurta						X	X
Arma				X			
Gerdanlık			X				
Kurdela			X				
İnci	X	X	X	X	X	X	X
Sancak				X			
Sepet	X					X	X
Sütun				X			
Taç				X			
Top				X			
Zincir	X						

Tablo-II, Gaziantep Mevlevihane Vakıf Müzesinde Bulunan Duvar Saatlerinin Süslemesinde Kullanılan Motifler

Örnek Sıra No	No: 8.	No: 9.	No: 10.	No: 11.	No: 12.	No: 13.
Süslemede Kullanılan Bitkisel, Geometrik Nesneli , Figüratif Motifler	233x49x23 cm.	234x47x24 cm.	236x48x22 cm.	232x49x23 cm.	208x47x21 cm.	229x45x22 cm.
Akantus	X	X	X	X	X	X
Asma		X				
Buğday Başağı	X	X		X		
Enginar				X		
Gül	X	X			X	X
Karanfil	X					
Kasımpatı				X		X
Kır çiçeği	X	X	X	X	X	X
Kıvrık dal	X					
Kiraz					X	
Kozalak					X	
Küpe çiçeği			X	X	X	X
Lale	X	X		X	X	X
Menekşe	X	X	X	X		X
Mimoza			X	X		
Rozet çiçeği	X	X	X	X		X
Üzüm		X				
Yaprak	X			X		X
Yıldız çiçeği	X					X
Zambak	X					
Güneş Kursu						X
Hilal	X					
Madalyon	X	X	X	X		
Yıldız	X					
Yumurta				X		
Arma	X	X				
İnci	X	X	X	X	X	X
Kurdela	X					
Saksı				X		
Sepet				X		
Sütun	X					X
Zincir	X			X		
Tuğra	X					
Kuş						X
Ördek		X				

Duvar saatlerin ahşap kasalarında, kadran ve sarkacın bulunduğu bölümlerde bitkisel (akantus, armut, asma, buğday başağı, elma, enginar, gül, kalla, karanfil, kasımpatı, kır çiçeği, kıvrık dal, kiraz, kozalak, küpe, lale, menekşe, mimoza, papatya, rozet, üzüm, yaprak, yıldız, zambak), geometrik (gülbezek, güneş kursu hilal, madalyon, yıldız, yumurta) ve nesneli motifler (arma, gerdanlık, inci, kurdela, saksı, sancak, sepet, sütun, taç, tabak, zincir) ve figüratif (kuş, ördek) bezemeler kullanılmıştır. Örneğin, Ahmet Çelebi Cami duvar saatinde (No.1,fot.1-3) : akantus, armut, asma yaprağı, buğday başağı, gül, kır çiçeği, kiraz, lale, rozet, üzüm, yıldız, gülbezek, hilal, inci, madalyon, kurdela, meyve sepeti, zincir; Alaüddevle Cami duvar saatinde (No.2-3,fot.4-11): akantus, asma yaprağı, buğday başağı, gül, karanfil, kasımpatı, kır çiçeği, kıvrık dal, lale, menekşe, papatya, rozet çiçeği, üzüm, yıldız çiçeği, hilal, gerdanlık, inci; Ali Neccar Cami duvar saatinde (No.4,fot.12-15): akantus, kır çiçeği, kıvrık dal, menekşe, rozet çiçeği, yıldız çiçeği, hilal, yıldız, arma, inci, madalyon, kurdela, sancak, top, sütun, taç; Boyacı Cami duvar saatinde (No.5,fot.16-19): akantus, kır çiçeği, kıvrık dal, küpe çiçeği, rozet çiçeği, yaprak, yıldız çiçeği, hilal, inci; Eyüboğlu Cami duvar saatinde (No.6,fot.20-23): akantus, asma yaprağı, elma, kalla çiçeği, kır çiçeği, küpe çiçeği, lale, rozet çiçeği, üzüm, yumurta, inci, sepet; İhsanbey Cami duvar saatinde (No.7,fot.24-27): akantus, gül, kır çiçeği, kıvrık dal, rozet çiçeği, yaprak, yumurta, inci, madalyon ve sepet; Mevlevihane Vakıf Müzesinde yer alan saatlerden No:8'de (fot.31-34) : akantus, buğday başağı, gül, karanfil, kır çiçeği, kıvrık dal, lale, menekşe, rozet çiçeği, yaprak, yıldız çiçeği, zambak, hilal, madalyon, yıldız, arma, inci, kurdela, sütun, zincir, tuğra; No:9'da (fot.35-37) : akantus, asma, buğday başağı, gül, kır çiçeği, lale, menekşe, rozet çiçeği, üzüm, madalyon, arma, inci, ördek); No:10'da (fot.38-41) : akantus, kır çiçeği, küpe çiçeği, menekşe, mimoza, rozet çiçeği, madalyon, inci; No:11'de (fot.42-45) : akantus, buğday başağı, enginar, kasımpatı, kır çiçeği, küpe, lale, menekşe, mimoza, rozet, yaprak, madalyon, yumurta, inci, saksı, sepet, zincir; No:12'de (fot.46-50) : akantus, gül, kır çiçeği, kiraz, kozalak, küpe çiçeği, lale, inci; No:13'de (fot.51-53) : akantus, gül, kasımpatı, kır çiçeği, küpe, lale, menekşe, rozet çiçeği, yaprak, yıldız çiçeği, güneş kursu, inci, sütun, kuş gibi süsleme amaçlı motifler saatlerin ahşap kasalarında kalem işi olarak, kadran ve sarkacın olduğu bölümlerde ise, motifler dökme olarak madenden yapılmıştır. Duvar saatlerinde en çok tercih edilen motiflerin akantus, gül, kır çiçeği, lale, menekşe, rozet çiçeği, yıldız çiçeği ve inci motifinin olduğu, bu motiflerin en az yedi, en çok onüç duvar saatinde beğeniyle kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Ele alınan onüç örneğin hiç birinde saatlerin yapılış tarihiyle ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Saatler üzerindeki benzer bezemelerden yola çıkarak, gerek İstanbul Üsküdar'da bulunan Kaptanpaşa Camisi (Üsküdar Kaptanpaşa Camisinin duvar saatinin en üstünde saatle ilgili Osmanlıca bir yazı bulunmaktadır. Saat ile ilgili olarak bu yazıda H.1311 (M.1893) tarihi geçmektedir.) (fot.65-66) ve Ayazma Camisinin (Özdemir, 1993:138, yazarın belirttiğine göre duvar saati 1899'da yapılmıştır) yapılış tarihleri bulunan duvar saatleri ve Kütahya'da bulunan cami duvar saatinin (Özdemir, 1993:136, yazarın belirttiğine göre duvar saati 1922'de yapılmıştır) yapılış tarihleri göz önüne alındığında Gaziantep duvar saatlerini 1870 ile 1920 yılları arasındaki bir zaman dilimi içerisinde yapılmış olabileceğini tahmin etmekteyiz. Özellikle Üsküdar Kaptanpaşa Camisinin duvar saatinin alt bölümünde yer alan bitkisel ve geometrik bezemeler Ahmet Çelebi Camisi, Alaüddevle Camisi (No.3) ve Mevlevihane Vakıf Müzesi sergi salonunda yer alan (No:8-9, fot.34,37, çiz.11,13) saatlerin alt bölümünde yer alan motiflere benzerlik göstermektedir.

Türkiye'deki camilerin bazılarında ve müzelerde bu tür Osmanlı döneminden kalan, Fransız ve İngiliz tipi duvar saatlerine rastlanılmaktadır. Mesela Ankara Vakıf Eserleri Müzesinde 20 Ma-

yıs-20 Temmuz 2008 tarihleri arasında yapılan “Vakıf Eserlerinde Saatler Sergisi” broşüründe yer alan dört tane duvar saati (fot.28-31) fotoğrafından görebildiğimiz kadarıyla sergide yer alan saatler ve İzmir Hisar Cami (fot.34) ile İzmir Kemeraltı Cami (fot.35-36) duvar saatleriyle de hemen hemen bütünlük göstermektedir. Gaziantep cami duvar saatleri gibi Fransız tipinde olup, uzun, gövdesi geniş ve dikdörtgene yakın forma sahiptir. Yalnızca fot.30-31, 34-36’daki saatlerin tepelik kısımları farklıdır. Tepelik kısmının üst tablasıyla alt tablası arasındaki yan ahşap bölümler dikey biçimde ele alınmıştır.

Gaziantep’teki saatlerde ovali veya yumurta şeklini andırır şekilde olduğu görülmektedir. Saat kadranının ve sarkacın üstünün camla örtülmesi, tepelikte, gövde de, alt bölümde bitkisel, geometrik ve nesneli bezemelerin olması ve motiflerin yerleştiriliş biçimleri incelediğimiz saatlerle benzer özellikleriyle dikkat çekmektedir. Bunun yanında Bursa Gazi Orhan Camisinde (fot.32-33), Sivrihisar Ulu Camisinde (fot.37-38) bulunan saat form ve süsleme yönünden Gaziantep cami duvar saatlerinden farklılık arz etmektedir. Gazi Orhan Camisi duvar saati tip olarak bir İngiliz saatidir. Form olarak ince, uzun fakat Gaziantep Fransız tipi cami duvar saatlerinden boy olarak kısadır. Sarkacın bulunduğu gövde kısmı kapalı ve gövde alt kaideye kadar dikey vaziyette inmektedir. Alınlık veya tepelik kısmının üstü yarım yuvarlak kemer biçiminde ele alınmıştır. Kadranın bulunduğu alınlık kısmının çevresinde çeşitli manzaralar içerisinde beş farklı mimari kompozisyon yer almaktadır. Tek katlı, iki katlı evler ve kiliseyi andırır Osmanlıya özgü olmayan yapılar göze çarpmaktadır. Ayrıca saatin köşelerinde birer ayak bulunmadığı gibi saatin tepeliğindeki ahşap kasa üzerinde, gövde de ve alt bölümde herhangi bir süsleme işlenmemiş, sade bırakılmıştır. Sivrihisar Ulu Cami duvar saati de görünüm olarak İngiliz tipidir. Fakat Orhan Camideki saatten ve incelediğimiz Gaziantep duvar saatlerinden ele alınış yönünden biraz farklıdır. İnce, uzun, dikdörtgene yakın form özelliğinde olan bu saatin tepelik kısmı bölüntüsü yoktur, kadranla sarkacın bir arada olduğu bölüm camla örtülü ama camın dışında herhangi bir yerinden ahşapla üzeri örtülmemiştir. Diğer bütün saatlerde ahşapla üzeri kısmen ve tamamen kapanmıştır. Süsleme daha çok alt bölümde, kısmen de en üst bölümde verilmiştir. Kadranın ve sarkacın olduğu bölümün çevresinde herhangi bir bezeme bulunmamaktadır. Bursa Gazi Orhan Camideki gibi bu saatinde köşelerinde ayak yer almamaktadır.

Gaziantep cami duvar saatlerinde ise; uzun, ince fakat gövdesi geniş, köşelerinde birer ayak olan, gövde kısmı ahşapla kaplanmamış, alınlık, gövde ve alt kısımdaki ahşap üzerine çeşitli bezemeler betimlenmiştir. İstanbul Üsküdar Kaptanpaşa Camii’ndeki duvar saati (fot.65-66) biçim olarak İngiliz tipini andırır da, caminin imamı tarafından Alman yapımı olabileceği söylenmektedir. Saatin alt bölümündeki bitkisel süsleme gerek Gaziantep Camilerinde, gerekse Vakıf Müzesinin sergi salonunda yer alan saatlerin süslemesiyle (fot.3,11,15,34,37) örtüştüğü görülmektedir. Saatin sarkacının ve kadranının üstünde ve çevresi sade alınmıştır. İstanbul’da Dolmabahçe Sarayının yakınında bulunan Dolmabahçe Camisinin duvar saati, tip olarak bir İngiliz saatidir (fot.67-68). Form olarak ince, uzun ve dikdörtgen formudur. Gaziantep Fransız tipi cami duvar saatlerinden boy olarak biraz kısadır. Sarkacın bulunduğu gövde kısmı dikey vaziyette, bölüntüsü, kıvrımsız olarak aşağıya doğru inmektedir. Alınlık veya tepelik kısmının üstü yarım yuvarlak kemer biçiminde ele alınmış olup, Bursa Gazi Orhan Camindeki saati hatırlatmaktadır. Kadranın bulunduğu alınlık kısmının çevresinde çeşitli renklerle verilmiş olan çiçekler dikkat çekmektedir.

Bu süslemeler Gaziantep duvar saatlerinden farklı olarak yağlı boya ile yapılmış izlenimi uyandırmaktadır. Gaziantep’teki saatlerin kadranının çevresi çoğunlukla dökme metal üzerine yapılan bezemelerle oluşturulmuştur. Saatin alt köşelerinde birer ayak bulunmadığı gibi saatin tepe-

liğindeki ahşap kasa üzerinde ve gövde de sarkacın üzerindeki bezeme hariç herhangi bir süsleme işlenmemiş olarak ele alınmıştır.

Böylece, Ankara Vakıf Eserleri Müzesi 2008 sergisinde yer alan saatlerle, İzmir Hisar Camisi, Kemeraltı Camisi, Üsküdar Kaptanpaşa Camisi ve İstanbul Dolmabahçe Camisindeki verdiğimiz saat örnekleriyle, süsleme ve form yönünden az farklar olsa da, birbirlerini anımsatır şekilde yapıldıkları düşünülmektedir.

İncelemeye çalıştığımız cami duvar saatleri üzerinde yer alan natürmort konulu bezemeler Türk sanatının bir çok kolunda birbirinden güzel örneklerle karşımıza çıkmaktadır (Egemen, 1993; Kolsuk, 1977:52-57; Tamer, 1959:355-35; Akbil, 1977:108-114; Davis, 1970; Öney, 1971; Öney, 1976; Renda, 1974:22-29; Barışta, 1997; Tanışık, 1943; Özkeçeci vd. 2007; Kumbaracılar, 1938; Atasoy vd. 1974; Kaya, 1974; Arık, 1971:7-8; Arık, 1973; Arık, 1974:2-9; Arık, 1975:12-18; Çetintaş, 1944; Tansug, 1965; Ünver, 1949:109-117; Ünver, 1965; Demiriz, 1986; Önge, 1981; Önge, 1997). Bu örneklerden bazıları şunlardır; İstanbul'da Topkapı Sarayı III. Ahmed'in yemiş odasında çiçekli vazolar, meyve sepetleri (Arık, 1988:21-23); Yozgat Çapanoğlu Camii mahfilinin ikinci katındaki orta tonozun kenarında üzüm, armut, elma, kiraz, kayısı gibi meyvelerden oluşan bir natürmort (Renda, 1977:134-135; Arık, 1988:27-29), Denizli Acıpayam Yazır Köyü Camiinde çiçek motifleri (Renda, 1977:152; Arık, 1988:42-46), Milas Bahaeddin Ağa Konağı'nda natürmortlar (Renda, 1977:140-141; Arık, 1988:89-92), İzmir Çakaloğlu Hanının girişindeki çeşmedeki panonun iki yanında yer alan kulplu ve kaideli birer vazodan çıkan çiçekler (Arık, 1988:105-106), Zeytinliova Karaosmanoğlu Sebilinin kuzey ve güney cephesinde yer alan panolarda vazodan çıkan çiçeklerin (Tunçel, 1989:246) ele alındığı görülmektedir.

İstanbul'da bulunan çeşmelerden Bereketzade Çeşmesinin ayna taşının iki tarafında ve ayna taşının üstünde natürmort öğeler içeren meyveler, gül, krizantem, papatya, nergis, gelincik, servi, çiçek demetleri, meyve sepetleri, lale gibi motifler dizilmiştir (Barışta, 1989:20-25, 45-47, 58-61). Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesinde (Barışta, 1993) bitkisel ağırlıklı kompozisyonlar içinde natürmortlar dikkat çekmektedir. Dolayısıyla buradaki bezemeler ile duvar saatlerindeki bezemeler Batılılaşma döneminin ortak etkilerini taşıdıkları için süslemelerde üslup açısından benzerlikler görülmektedir. Ayrıca Üsküdar Ahmediye Caminin Minberinde ve vaaz kürsüsünde, İstanbul Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Camii kapısında, Nuriosmaniye Cami Kütüphanesi kapısında gül, gonca, lale, karanfil gibi motifler ve Topkapı Sarayı Hırka-ı Saadet Odasının çevresindeki direklik ve havuzu kuşatan taş bloklarında bulunan bitkisel konulu olan bezemelerin İstanbul'daki çeşmelerin alınlıklarında yer alan süslemelerle benzerlik gösterdikleri düşünülmektedir (Barışta, 1995:107-109).

Natürmort bezemeler, seramikte tabaklarda (Küçüköğlü, 1998:87) daha çok stilize edilmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Ebru'da (Küçüköğlü, 1998:91), kağıt oyma'da özellikle Gazneli Mahmud Albümünde (Küçüköğlü, 1998:92), camaltı resimlerinde (Küçüköğlü, 98-99), tezhip de natürmortlu bir çok yazma bulunmaktadır. Bu yazmalardan bazı örnekler şunlardır; Divan-ı Muhibbi'de (Küçüköğlü, 1998:102-103), Türk Sanatında aynalı yazılarda (Avcı, 1977:20-33), ahşap eserlerden XIX. yy.a ait Edirne işi (edirnekari) bir sandalye (Türkoğlu, 1995:66) de, Topkapı Sarayı Müzesinde Edirnekari işi olarak yapılan XIX. yüzyıla ait ahşap saat muhafazasında (Türkoğlu, 1995:68), çekmece (Yücel, 1977:62) de, kapı ve pencere kanatlarında (Yücel, 1977:64-67), İstanbul Deniz Müzesinde bulunan saltanat kayıklarında ve İstanbul Askeri Müzede sergilenen ahşap çadır direk-

lerinde (Barışta, 1998:87-88) cami duvar saatlerindeki bezemeleri akla getiren kalem işi işlemler dikkat çekmektedir.

Sonuç :

Geçmişin izlerini taşıyan, döneminin usta ellerinin maharetle ortaya çıkardığı, ince ruh ve düşünceyle meydana çıkarılmış bir tür zaman makinelerinden olan Gaziantep cami duvar saatleri konulduğu zamandan günümüze kadar gerek zamanı insanlara göstermesinin veya şahitlik etmesinin yanında, üzerinde yer alan süsleme özellikleri ile bizleri aydınlatmaktadır. Gaziantep camilerinden altı, (Ahmet Çelebi Camii'deki duvar saati restorasyon sebebiyle caminin vakıflar müzesine gönderilmiştir), Mevlevihane Vakıflar Müzesinden de altı duvar saati araştırma konusu edilmiştir. Duvar saatlerinin hiç birinde yapılış tarihini gösteren bir yazı bulunmadığından, gerek saatlerde yer alan motifler, gerekse yapılış tarihi bilinen İstanbul ve Kütahya illerindeki duvar saatindeki süslemelerden yola çıkarak saatlerin 1870 ile 1920 yılları arasında yapılmış olabileceğini tahmin etmekteyiz. İncelenen saatlerin hepsi Fransız tipi denilen ahşap kasalı olup, kadranları, sarkaçları ve çevresinde bulunan motifler ile saate ait unsurlar madenden yapılmıştır. Süsleme tekniği olarak boyama, dökme, kalem işi ve kazıma teknikleri kullanılmıştır. İncelenen motiflerin çoğu özellikle kadranların, sarkaçların çevresi ve üstleri dökme kalıp yöntemiyle ortaya çıkarılmış, üzerleri çoğunlukla altın yaldızla ve kısmende değişik boyalarla renklendirilmiştir.

Süslemeler alınlıkta, gövdenin ön yüzünde, camın üzerinde ve alt bölümde yer almaktadır, bazı saatlerin ahşap kasalarında süsleme bulunmamaktadır. Bezemeli örneklerin ele alınışında temiz işçilikle beraber, motiflerin birbirleriyle ahenkli verilmesi dikkat çeken unsurlardan biridir. Bitkisel süslemelerde motiflerin bir kısmı natüralist, bir kısmı da antinatüralist olarak saatler üzerinde yer almıştır. Bu süslemeler barok ve rokokonun simetrik, asimetrik, stilize edilmiş göz alıcı özelliklerini yansıtmaktadır. Dekoratif şekilde verilen çiçek ve yaprak motifleri, kıvrılarak giden dallar, stilize edilmiş akantuslar, çiçekler, meyvalar dönemin ihtişamını kısmen aksettirir gibidir. C ve S kıvrımı yapan ve çeşitli şekiller alan akantus duvar saatlerinde en çok kullanılan unsurlardan biri olmuştur. Bazı süslemelerde yöresel olarak adlandırılabilen, stilize edilmiş, herhangi bir isim verilemeyen kır çiçeklerinin de yoğun olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Armut, asma, buğday, elma, enginar, gül, kalla, karanfil, kasımpatı, kiraz, kozalak, küpe, lale, menekşe, mimoza, papatya, rozet, üzüm, yıldız çiçeği gibi motifler saat üzerinde insanın ruhunu okşayacak şekilde, gözleri yormadan yer almıştır. Geometrik bezemeler fazla olmamakla birlikte, gülbezek, güneş kursu, hilal, madalyon, yıldız, yumurta; nesneli bezemelerde ise, karşımıza en çok tek veya dizi şeklinde inci çıkmakta, onun yanında arma, gerdanlık, kurdela, saksı, sancak, sepet, sütun, taç, tabak, zincir gibi nesnelere kadran veya sarkacın bulunduğu bölümde az da olsa işlendiği, kuş ve ördek gibi figüratif öğelerinde saatin sarkacı üzerinde ele alındığı göze çarpmaktadır. Saatlerden birinin üzerinde (Ahmet Çelebi Camisi) Allah, Muhammed yazmaktadır. Vakıf Müzesi uzman odasında yer alan, bozuk durumda olan saatin (No:13) üst kısmındaki cam bölmede Arapça harflerle Allah yazısı geçmektedir. Vakıf Müzesi sergi salonunda yer alan bir diğer duvar saatinin kadranının üstünde Yahudi olabileceğini düşündüğümüz Varov Rabat dışında herhangi tarih, yer, usta gibi herhangi bir ibareye rastlanılmamıştır. Gaziantep cami duvar saatlerinden çıkan sonuca göre, Batılılaşma döneminin etkilerini yansıtan saatlerin hepsinin XIX.yüzyıl son çeyreği ile XX.yüzyıl ilk çeyreği arasında yapılmış olabileceğinin düşünülmesidir. Böylece bu tip duvar saatleri dönem özelliği olarak; görünüm, form, süsleme ve

kompozisyon özellikleri yönünden hem Gaziantep ilinde bulunan örneklerle, hem de karşılaştırdığımız bazı örneklerle benzer etkiler taşımaktadır.

Ülkemizde bulunan birbirinden değerli bir çok sanat eseri gibi, ecdadımızdan kalan, tarihimize tanıklık eden, hatıra ve sanat eseri kapsamında olan duvar saatlerin bazıları ne yazık ki, yılların verdiği tahribat, ilgisizlik ve bakımsızlık yüzünden kaybolmaya veya yok olmaya doğru gitmektedir. Saatlerin bir kısmının çalışmasının yanında, bir kısmı da kaderine terkedilmiş gibi, caminin bir köşesinde sanki sessizce kurtarılmayı beklemektedir. Bu sessiz çağırışlara kulak tıkamayalım. Bu ülkenin fertleri olarak üzerimize düşen sorumlulukları yerine getirelim, kendi malımız gibi onlara sahip çıkalım, bizden sonraki nesillere de bu eşsiz sanat eserlerini gururla devredelim.

KAYNAKLAR

- Acun, H.(1984). *Anadolu Saat Kuleleri*, Atatürk Kül. Mer.Yay., Sayı: 85, Ankara.
- Akbil, F. (1977). “Türk Yazmacılık Sanatı”, *Kültür ve Sanat*, S.5, Ankara, 108-114.
- Arık, R. (1971). “Yozgat Çapanoğlu Camisi”, *Önasya*, S.74, 7-8.
- Arık, R. (1973). *Batılılaşma Dönemi Türk Mimarisi Örneklerinden Anadolu'da Üç Ahşap Cami*, Ankara.
- Arık, R. (1974). “Camide Resim”, *Türkiyemiz*, S.14, İstanbul 1974, 2-9.
- Arık, R. (1975). “Resimli Türk Evlerinden İki Örnek”, *Sanat Dünyamız*, S.4, İstanbul, 12-18.
- Arık, R. (1988). *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Arseven, C.E. (1994). “Saat maddesi”, *Sanat Ansiklopedisi*, c.4, MEB Yay., İstanbul, 1733.
- *Ankara Vakıf Eserleri Müzesi*, (2008). Vakıflar Gen.Müd.Yay., Ankara.
- Atasoy, N.-Çağman, F. (1974). *Turkish Miniature Painting*, İstanbul.
- Avcı, C. (1977). “Türk Sanatında Aynalı Yazılar”, *Kültür ve Sanat*, Sayı:5, İstanbul, 20- 33.
- Barışta, H.Ö. (1989). *İstanbul Çeşmeleri, Bereketzade Çeşmesi*, Kültür Bakanlığı Yayın No: 1053, İstanbul.
- Barışta, H.Ö. (1993). *Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Barışta, H.Ö. (1995). *İstanbul Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Barışta, H.Ö. (1997). *Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk İşlemeleri*, Kül.Bak.Yay. İstanbul.
- Barışta, H.Ö. (1998). *Türk El Sanatları, Kültür Bakanlığı Yayınları*, 2168, Ankara.
- Bayraktar, M. (1985). *İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi*, T. Diyanet Vakfı Yay. Ankara,
- Bir, A.-Kaçar, M. (2008). “Saat”, *TDVİA*, Cilt 35, 324.
- Çakmut, F. (2005). “Topkapı Sarayı Saatleri”, *Saat Dünyası Dergisi*, İstanbul Saatçiler Odası Yay. Nisan-Mayıs 2005, Sayı: 3, 40-41.
- Çam, N. (1990A). *Osmanlı Güneş Saatleri*, Kül.Bak.Yay.1243, Ankara.
- Çam, N. (1990B). *Boyacı (Kadı Kemalettin) Camii*, Kül.Bak.Yay. / 218, Ankara.
- Çam, N. ve diğerleri, (2006). *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Gaziantep 27*, Atatürk Kül.D.Tar.Y.Kur.Yay.XXVII. Dizi, Sayı:10, Ankara.
- Çetintaş, S. (1944). “Türklerde Su-Sebil Çeşme”, *Güzel Sanatlar*, V, İstanbul.
- Davis, F. (1970). *The Palace of Topkapı in İstanbul*, Newyork.
- Demiriz, Y. (1986). Osmanlı Kitap Sanatında Natüralist Üslupta Çiçekler, İ.Ü.Yay. İstanbul.
- Dizer, M. (1986). “İslamda ve Osmanlılarda Saat”, *Bilim Birlik Başarı*, Sayı:44, İzmir, 13- 16.
- Egemen, A. (1993). *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul.
- El Cezeri, Bedi üz-Zaman Ebû'l- İzz İsmail bin ar- Razzaz, (1990). *Olağanüstü Mekanik Araçların Bilgisi Hakkında Kitap*, Kültür Bak. Yay.1207, Tıpkı basım, Ankara.

- Eroğlu, Y (2009). "Saatin Yolculuğu", *Raillife*, TCDD Yay. Nisan, Sayı:40, 46-50.
- Kaya, R. (1974). *Türk Yazmacılık Sanatı*, İstanbul.
- Kolsuk, A. (1977). "Haliç İşi Denilen İznik Çinileri", *Kültür ve Sanat*, S.5, Ankara, 52-57.
- Kumbaracılar, İ. (1938). *İstanbul Sebilleri*, İstanbul.
- Kurz, O. (2005). (Çev.Ali Özdamar), *Sultan İçin Bir Saat, Yakınoğu'da Avrupa Saat ve Saatçileri*, Kitap Yay. İstanbul.
- Küçüköğlu, H. (1998). *Minyatürden Kavramsala Türk Sanatında Natürmort*, Marmara Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Nasr, Seyyed Hossein, (1968). *Science and Civilization in Islam*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Öney, G. (1971). *Türk Devri Çanakkale Seramikleri*, Ankara.
- Öney, G. (1976). *Türk Çini Sanatı*, İstanbul.
- Önge, Y.-Ünver, S. (1981). "Selsebillerimiz", *Vakıflar Dergisi*, S.XIII, Ankara, 339-374.
- Önge, Y. (1997). *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, TTK.Yay. Ankara.
- Özdemir, K. (1993). *Ottoman Clocks and Watches*, TYT Bankası Yay., İstanbul.
- Özkeçeci,İ.-Özkeçeci, Ş.B. (2007). *Türk Sanatında Tezhip*, İstanbul.
- Renda, G. (1974). "Datça'da Eski Bir Türk Evi", *Sanat Dünyamız*, S.12, İstanbul, 22-29.
- Renda, G. (1977). *Batılılaşma Dönemi Türk Resim Sanatı, Minyatür ve Duvar Resimleri*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Ruska, J. (1988). "Saat", *MEB.İslam Ansiklopedisi*, Cilt:10, 2-3.
- Sezgin, F.(2004). İslam Kültür Dünyasının Bilimler Tarihindeki Yeri, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara.
- Tamer, C. (1959). "Türk Bezemelerine Ait Bazı Araştırmalar", *Milletlerarası I.Türk Sanatları Kongresi, Tebliğler*, Ankara, 355-359.
- Tanışık, İ.H. (1943). *İstanbul Çeşmeleri*, İstanbul.
- Tansug, T. (1965). "18.Yüzyılda İstanbul Çeşmeleri ve Ayasofya Şadırvanı", *Vakıflar Dergisi*, S.VI, İstanbul, 93-110.
- Tekeli, S. (1966). *16'ıncı Asırda Osmanlılarda Saat ve Takiyüddin'in "Mekanik Saat Konstrüksiyonuna Dair En Parlak Yıldızlar" Adlı Eseri*, Ankara Ün. Basımevi, Ankara.
- Tokay, E. (1951). *İstanbul Şadırvanları*, İstanbul.
- Tunçel, G. (1989). Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezartaşları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Tuzcular, A. (1977). "Türk İskelet Saatleri", *Kültür ve Sanat Dergisi*, S:5, Ocak, İstanbul, 72-77.
- Türkoğlu, S. (1995). "Ağaç Sanatı", *Geleneksel Türk Sanatları*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 44-73.
- Ünver, S. (1949). "Süsleme Sanatı Bakımından Topkapı Sarayı Müzesi", *Güzel Sanatlar Dergisi*, S.6, İstanbul, 109-117.
- Ünver, S. (1965). "Türk Sanat Tarihinde Edirnekari Lake İşleri ve Sanatkarları", *Vakıflar Dergisi*, S.6., İstanbul, 15-20.
- Yücel, E. (1977). "Osmanlı Ağaç İşçiliği", *Kültür ve Sanat*, Sayı:5, İstanbul, 58-71.
- http://www.vgm.gov.tr/08_KulturelFaaliyetler/002_Muzeler/gaziantep.cfm (20.08.2010)
- <http://www.gaziantep.com/tr/sehir/gaziantep-mevlevihanesi-vakif-muzesi> (20.08.2010)

Fot.1,Ahmet Çelebi Cami

Fot.2,Ahmet Çelebi Cami

Fot.3,Ahmet Çelebi Cami

Fot.4,Alaüddeve Cami

Fot.5,Alaüddeve Cami

Fot.6,Alaüddeve Cami

Fot.7,Alaüddeve Cami

Fot.8,Alaüddeve Cami

Fot.9,Alaüddeve Cami

Fot.9,Alaüddevle Cami

Fot.11,Alaüddevle Cami

Fot.12,Ali Neccar Cami

Fot.13,Ali Neccar Cami

Fot.14,Ali Neccar Cami

Fot.15,Ali Neccar Cami

Fot.16,Boyacı Cami

Fot.17,Boyacı Cami

Fot.18,Boyacı Cami

Fot.19,Boyacı Cami

Fot.20,Eyüboğlu Cami

Fot.21, Eyüboğlu Cami

Fot.22,Eyüboğlu Cami

Fot.23,Eyüboğlu Cami

Fot.24,İhsanbey Cami

Fot.25,İhsanbey Cami

Fot.26,İhsanbey Cami

Fot.27,İhsanbey Cami

Fot.28, Mevlevihane Vakıf Müzesi sergi salonu, saatler ve çeşitli eserler

Fot.29 Mevlevihane Vakıf Müzesi sergi salonu, saatler ve eserler

Fot.30, Mevlevihane Vakıf Müzesi, müze uzmanları odasındaki saatler

Fot.31, No:8

Fot.32, No:8, alınlık

Fot.33, No:8, saatin gövdesi

Fot.34, No:8, saatin alt kısmı

Fot.35, No:9

Fot.36, No:9, saatin sarkacı

Fot.37,No:9,alt bölüm

Fot.38,No:10

Fot.39,No:10,üst kısım

Fot.40,No:10,sarkaç

Fot.41,No:10,alt kısım

Fot.42,No:11

Fot.43,No:11,saatin üst kısmı

Fot.44,No:11,sarkaç

Fot.45,No:11,saatin alt bölümü

Fot.46,No:12

Fot.47,No:12,saatin üst kısmı

Fot.48,No:12,gövdede ayrıntı

Fot.49,No:12,saatin üst yan kısmı

Fot.50,No:12,alt kısım

Fot.51,No:13

Fot.52,No:13,saatin üst kısmı

Fot.53,No:13,gövde ve alt kısımdan ayrıntı

Fot.54,Ankara Vakıf Eserleri Sergi Broşüründen

Fot.55,Ankara Vakıf Eserleri Sergi Broşüründen

Fot.56,Ankara Vakıf Eserleri Sergi Broşüründen

Fot.57,Ankara Vakıf Eserleri Sergi Broşürü.

Fot.58,Bursa Gazi Orhan Cami

Fot.59, Bursa,Gazi Orhan Cami

Fot.60,İzmir Hisar Cami

Fot.61,İzmir Kemeraltı Cami

Fot.62,İzmir Kemeraltı Cami

Fot.63,Sivrihisar Ulu Cami

Fot.64,Sivrihisar Ulu Cami,alt bölüm

Fot.65,Üsküdar Kaptan Paşa Cami duvar saati

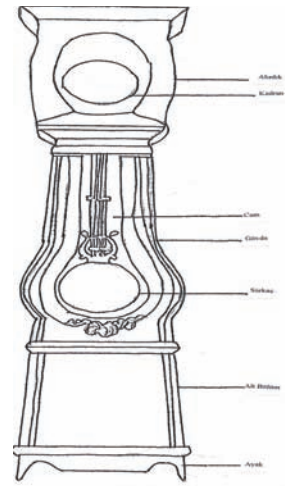
Fot.66,Üsküdar Kaptanpaşa Cami,duvar saati alt kısım

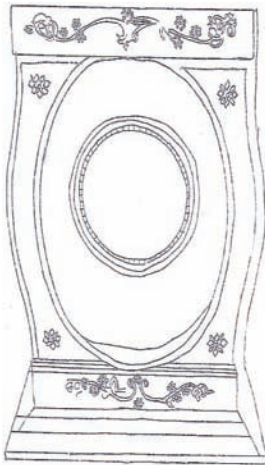
Fot.67,Dolmabahçe Cami duvar saati

Fot.68,Dolmabahçe Cami, duvar saatinin kadran kısmı çevresinde yer alan süslemeler

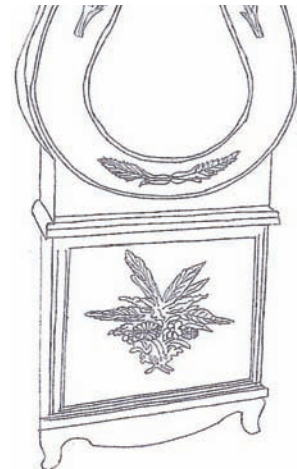
Çiz.1,duvar saatin bölümleri

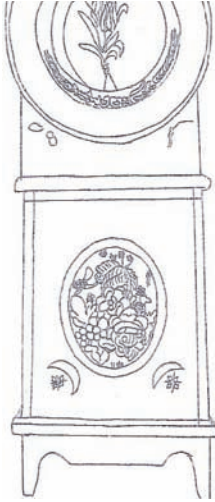
Çiz.2,Ahmet Çelebi Cami duvar saati

Çiz.3,Ahmet Çelebi Cami duvar saati,alt bölüm

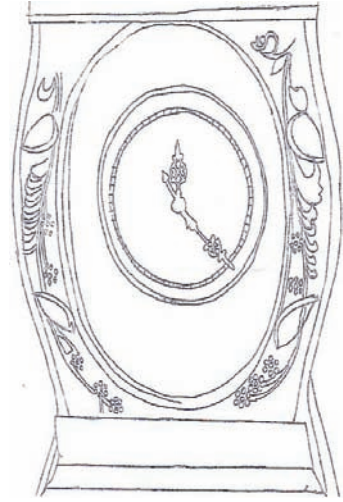
Çiz.4,Alaüddeyle Cami duvar saati,alt bölüm

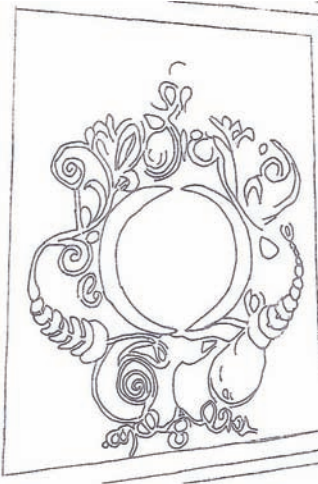
Çiz.5, Alaüddeve Cami duvar saati,alt bölüm

Çiz.6, Ali Neccar Cami duvar saati,alt bölüm

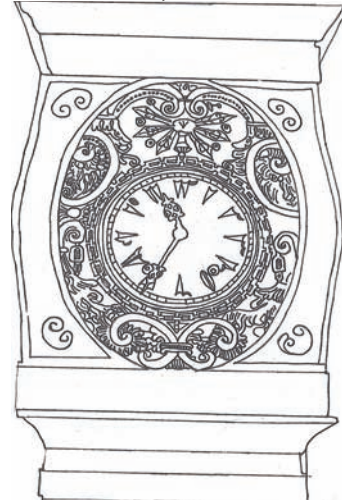
Çiz.7, Boyacı Cami duvar saati,alınlık

Çiz.8, Boyacı Cami duvar saati,alt bölüm

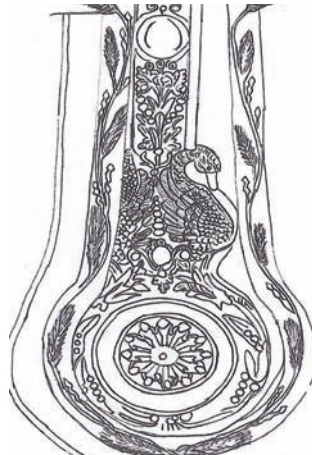
Çiz.9, İhsanbey Cami duvar saati,alt bölüm

Çiz.10, Mevlevihane Vakıf Müz.,alınlık

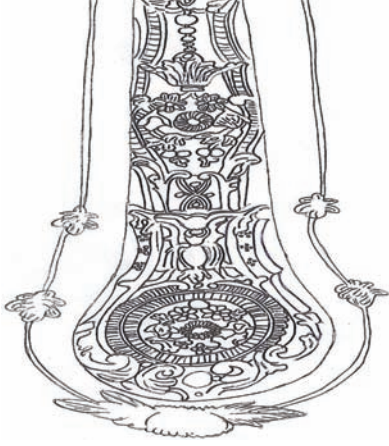
Çiz.11, Mevlevihane Vakıf Müzesi,saatin alt bölümü

Çiz.12, Mevlevihane Vakıf Müzesi,saatin gövde bölümü

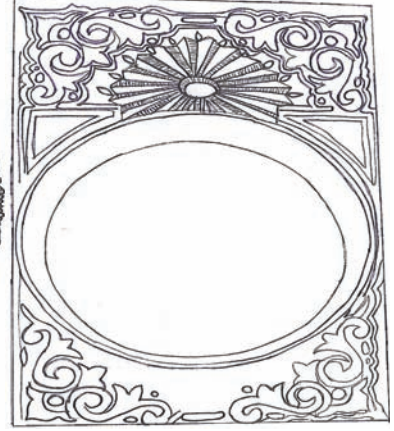
Çiz.13, Mevlevihane Vakıf Müzesi,saatin alt bölümü

Çiz.14, Mevlevihane Vakıf Müzesi,saatin gövde bölümü

Çiz.15, Mevlevihane Vakıf Müzesi,saatin alt bölümü

Çiz.16, Mevlevihane Vakıf Müzesi,saatin üst bölümü

19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Değnekçilik Mesleği

Zeynel Özlü*

Özet

Değnekçiler; hamal ve kayıkçı esnafının sorunlarını kethüdaya iletmek, bu esnafın vermekle yükümlü olduğu vergileri (rüsüm) toplamak, denetlemek, hamal ve kayıkçıların ihtiyaç duyulan alanlarda istihdamını sağlamak gibi muhtelif görevleri üstlenmişlerdir. Lonca sisteminde esnaf ile kethüda arasındaki iletişim genel olarak yiğitbaşılar tarafından sağlanmışken, hamal ve kayıkçı esnafı içerisinde kethüda-esnaf koordinasyonunu sağlayan görevli değnekçi olarak adlandırılmıştır. Değnekçiler; klasik dönemde lonca sistemi çerçevesinde faaliyetlerini yürütürken, 19. yüzyılda İhtisab veya Hububat Nezâreti, Şehremâneti kurulduktan sonra ise başkentte Şehremâneti veya Altıncı Daire Müdüriyeti, taşrada ise taşra belediye teşkilatları tarafından faaliyetlerini yürütmüşlerdir.

Anahtar Kelimeler: Değnekçilik, kayıkçılar, hamallar, iskele, belediye.

“Değnekçilik” in Ottoman Empire in the 19th Century

Abstract

Değnekçiler” were responsible for various tasks such as informing “kethüda” about the problems of porters and boatmen, collecting and supervising the taxes (rüsüm) that these tradesmen had to pay and employing them in relevant regions where they were needed. Whereas the communication between tradesmen and “kethüda” was carried out by “yiğitbaşı” in the “Lonca” system, the officer that maintained the coordination between porters and boatmen and “kethüda” was called “değnekçi”. In the classic period, “değnekçiler” rendered their service within the “lonca” system; however, in the 19th century they served under the ministry of “ihtisab” and cereals, under the “Şehremâneti” or the Sixth Board Directorship in the capital city after the foundation of “Şehremâneti” and under local municipalities in provincial areas.

Keywords: Değnekçilik, boatmen, porters, wharf, municipality.

* Doç. Dr. Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Giriş:

Osmanlı döneminde esnafın kahya ve zabıtları olarak yiğitbaşı adlı bir görevli bulunmaktadır. Bazı meslek gruplarında ise bu görevli bölükbaşı, köşe ustası ve değnekçi olarak adlandırılmıştır. (Abdülaziz Bey 2002:302) Değnekçilik; sözlükte işçilere nezaret eden, onların çalışmalarını kontrol eden veya çeşitli vasıtaların inme-binme ve çalışma düzeni için çalışan kişi, yani; kahya (Doğan 2003: 294) veya kayıkçıların ve hamalların onbaşısı olarak tanımlanmaktadır. (Abdülaziz Bey 2002: 488) Bir nevi organizatörlük olan değnekçilik, eşya ve sairenin yüklenmesi ile alınan ücretleri ve ücretlerin toplanması gibi intizam içerisinde yapılması gereken hususları denetleyen kişidir. (Ertuğ 2008: 44)

Değnekçilik hizmetini yapan kişiler bir Osmanlı arşiv belgesinde kabzımal olarak tanımlanmıştır. İlgili belgede “hamal değnekçiliği esnafın kabzımalı demek olduğundan.” ifadesi kullanılmıştır. (6 C 1267/8 Nisan 1851).¹

Osmanlı döneminde genelde kayıkçı ve hamal esnaf gruplarına ait değnekçiler tespit edildiğine göre, değnekçiler Osmanlı döneminde başta bu iki meslek grubu olmak üzere muhtelif alanlarda ihtiyaç duyulan işçileri temin eden, bunları denetleyen ve bu kişilerin düzgün bir şekilde çalışacağına referans olan kişiler olarak tanımlanabilirler.

19. yüzyıl Osmanlı devleti için bir toplumsal dönüşüm asrı olmuştur. Yeni yapılanma çabaları, şehircilik anlayışının değişmesi ve sair bazı nedenlerle yeni vergiler ve yeni nizamların getirilmesi yeni mesleki teşekküllerin de ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu değişimlerden hamal ve kayıkçı esnafı da etkilenmiştir. Kethüdalıkları bir nevi küçük şirketler gibi düşündüren bu yeni uygulamalarda hamalların almak zorunda oldukları tezkire nedeniyle ödemeleri gereken ücretleri toplayan tahsildarlar devreye girmiş ve tayinle istihdamlar yapılmıştır. Ayrıca bu değişim içerisinde, hamalları düzenli olarak sabah toplandıkları mahalden hamallık edecekleri alanlara dağıtan onbaşısı, kolbaşısı ve değnekçileri de saymak gerekir. (Ertuğ 2008: 43-44)

Bu çerçevede yapmış olduğumuz bu araştırma bazı meslek gruplarında yiğitbaşı, bölükbaşı ve köşe ustası olarak adlandırılan (Abdülaziz Bey 2002: 302) değnekçilerin 19. yüzyıldaki durumunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma ile ilgili olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde bulunan orijinal kayıtlar referans alınmıştır. Araştırma ile ilgili yapılmış bazı atıflar dışında doğrudan bir çalışma bulunmamaktadır. Dolayısıyla çalışmamız değnekçilik konusunu ortaya koyan orijinal bir araştırmanın ilk bulgularını içermektedir.

A. DEĞNEKÇİLİK YAPILAN ALANLAR

Değnekçilik mesleği genelde hamal ve kayıkçıların istihdam edildiği yerlerde hizmet vermiş gözükmektedir. Buna göre Osmanlı devletinin başkenti İstanbul’da değnekçilik hizmeti verilen alanlar şu şekildedir: Eminönü değnekçiliği,² Karaköy İskelesi değnekçiliği,³ Galata ve Kürkçükapısı hamallar değnekçiliği,⁴ Kileci esnafı değnekçiliği,⁵ Galata Kilercileri

¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A. MKT. NZD., 31/76, Vesika 2.

² Bkz. 5 Ş 1273 (31 Mart 1857) tarihli vesika. BOA, A. MKT. NZD., 219/17.

³ Bkz. 22 B 1273 (18 Mart 1857) tarihli vesika. BOA, A. MKT. NZD., 217/78.

⁴ Bkz. 5 R 1274 (23 Kasım 1857) tarihli vesika. BOA, A. MKT. NZD., 243/38, Vesika 1-3.

⁵ Bkz. 23 Ca 1275 (29 Aralık 1858) tarihli vesika. BOA, A. MKT. NZD., 273/18.

değnekçiliği,⁶ Galata Yeni Cami ile Balıkpazarı ve mevâki-i sâire hamallar değnekçiliği,⁷ Yağkapanı İskelesi değnekçiliği,⁸ Sultan Mehmed'de değnekçilik,⁹ Tophâne'de Bargir hamalları kethüdası vekilinin değnekçiliği,¹⁰ Kumkapı değnekçiliği,¹¹ Hatapkapısı hamalları değnekçiliği,¹² Tophâne iskelesinde piyade hamalları değnekçiliği,¹³ Tophâne-yi Amire İskelesi hamalları değnekçiliği,¹⁴ Tophâne'de hamallar değnekçiliği,¹⁵ Unkapanı (Kapân-ı dakık) iskelesi değnekçiliği,¹⁶ Unkapanı kile esnafı değnekçiliği ve Hatabkapısında arka hamalları değnekçiliği,¹⁷ Paşalimanı anbarında kileciler değnekçiliği,¹⁸ Bahçekapısı hamallar değnekçiliği,¹⁹ Bahçekapısı'nda bulunan Vezir İskelesi kayıkçılar değnekçiliği,²⁰ zahire kilecileri değnekçilik hizmeti,²¹ Tophâne'de Çeşme Arkası İskelesi deęnekçilięi²², Fındıklı İskelesi hamal değnekçiliği,²³ ebniye-i mîrîye değnekçiliği,²⁴ Sirkeci İskelesi hamal esnafı değnekçiliği,²⁵ Tavukpazarı hamalları değnekçiliği,²⁶ Gümrük hamalları değnekçilik hizmeti,²⁷ kayıkçılar deęnekçilięi²⁸ ve Üsküdar Büyük İskele değnekçiliğidir.²⁹

⁶ Bkz. 12 Za 1275 (13 Haziran 1859) tarihli vesika. BOA, A. MKT. NZD., 283/57.

⁷ Bkz. 11 B 1276 (3 Şubat 1860) tarihli vesika. BOA, A. MKT. NZD., 304/22.

⁸ Bkz. 7 S 1267 (12 Aralık 1850) tarihli vesika. BOA, A. MKT. NZD., 20/75.

⁹ Bkz. 7 S 1267 (12 Aralık 1850) tarihli vesika. BOA, A. MKT. NZD., 20/80.

¹⁰ Bkz. 11 S 1267 (16 Aralık 1850) tarihli vesika. BOA, A. MKT. NZD., 21/19.

¹¹ Bkz. 4 R 1267 (6 Şubat 1851) tarihli vesika. BOA, A. MKT. NZD., 26/73.

¹² Bkz. 28 Ca 1267 (31 Mart 1851) tarihli vesika. BOA, A. MKT. NZD., 30/96.

¹³ Bkz. 26 B 1267 (27 Mayıs 1851) tarihli vesika. BOA, A. MKT. NZD., 35/60.

¹⁴ Bkz. 12 Ş 1267 (12 Haziran 1851) tarihli vesika. BOA, A. MKT. NZD., 36/69.

¹⁵ Tophâne'de hamallar değnekçisi olarak Abraham'ın adı geçmektedir. Bkz. 3 Ra 1275 (11 Ekim 1858) tarihli vesika. BOA, A. MKT. DV., 129/77.

¹⁶ Bkz. 9 B 1276 (1 Şubat 1860) tarihli vesika. BOA, A. MKT. UM., 393/79, Vesika 1-2.

¹⁷ Bkz. 6 C 1267 (8 Nisan 1851) tarihli vesika. BOA, A. MKT. NZD., 31/76.

¹⁸ Bkz. 29 C 1270 (29 Mart 1854) tarihli vesika. BOA, Hariciye Mektubi Kalemi (HR. MKT.), 73/47.

¹⁹ Bkz. 11 L 1269 (18 Temmuz 1853) tarihli vesika. BOA, HR. MKT., 61/29.

²⁰ Saltanât-ı hümayûn kayığından muhreç Abdullah Ağa'nın Bahçekapısı'nda bulunan Vezir iskelesi kayıkçılar değnekçiliğinde istihdam edilmesi için bir dilekçe vermiştir. (9 Za 1266/16 Eylül 1850). BOA, A. MKT. NZD., 15/8.

²¹ Bkz. 13 S 1262 (10 Şubat 1846) tarihli vesika. BOA, A. DVN. MHM., 2/41.

²² Bkz. 29 R 1278 (3 Kasım 1861) tarihli vesika. BOA, A. MKT. MVL., 134/74./ Bkz. 22 R 1278 tarihli vesika. BOA, A. MKT. MVL., 134/34, Vesika 1-3.

²³ Bkz. 5 B 1277 (17 Ocak 1861) tarihli vesika. BOA, A. MKT. NZD., 339/90.

²⁴ Bkz. 25 R 1274 (13 Aralık 1857) tarihli vesika. BOA, A. MKT. NZD., 246/29.

²⁵ Bkz. 29 Ş 1276 (22 Mart 1860) tarihli vesika. BOA, A. MKT. NZD., 309/60.

²⁶ Bkz. 11 N 1267 (10 Temmuz 1851) tarihli vesika. BOA, A. MKT. NZD., 38/76.

²⁷ Bkz. 14 Ş 1278 (14 Şubat 1862) tarihli vesika. BOA, A. MKT. NZD., 399/99.

²⁸ Bkz. 23 M 1322 (9 Nisan 1904) tarihli vesika. BOA, DH. MKT., 840/44.

²⁹ Bkz. 11 R 1277 (27 Ekim 1860) tarihli vesika. BOA, A. MKT. NZD., 328/81.

Değnekçilik yapılan bu alanlardan bazılarının bir an bile başıboş bırakılmayacak kadar önemli bir istihdam alanı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim araştırma kapsamı vesikalarda bazı iskelelerde yapılan değnekçilik görevlerinin bu nitelikte olduğu görülmektedir. Mesela, Tophâne iskelesinde piyade hamalları değnekçisi (Tophâne-yi Âmire İskelesi hamalları değnekçisi) olan Veysel “sıla-i rahm itmek için” memleketine gidip gelmiş fakat dönüşünde görevinin bir başka kişiye verildiğini öğrenmiş ve açıkta kalmıştır.³⁰

B. DEĞNEKÇİLERİN YÖNETİMİ

1. Değnekçilik Vekâleti: Değnekçilerin bir araya gelerek “Değnekçilik Vekâleti” adı verilen bir birlik oluşturdukları anlaşılmaktadır. Değnekçilerin burada alınan kararlar çerçevesinde hareket ettikleri tahmin edilmektedir. Değnekçilik Vekâleti’nde istihdam edilebilmek için ilgili talepler İhtisab Nezâreti’ne iletilmiştir. Mesela, Tophâne’de Bargir Hamalları kethüdası Ali, Değnekçilik Vekâleti’nde istihdam edilmesi için İhtisab Nezâreti’ne bir dilekçe vermiştir. (1 M 1267/ 6 Kasım 1850).³¹

2. Değnekçi Kethüdaları: Kethüdalar; esnaf tarafından seçilen ve hükümet tarafından tayin olunan, esnafla ilgili işlemlerin yürütülmesini ve ticaretin ilerlemesini sağlayan görevlilerdir. Osmanlı devletinde aşağı yukarı her meslek grubuna bir kethüda tayin edilmiştir. Kethüda tayin edilirken ilgili esnaf grubunun onayı alınarak atama yapılmıştır. (Dramur 1992:149-150) Devlet ile toplum arasında iletişim kethüdalar aracılığıyla sağlanmıştır. Her meslek grubunun olduğu gibi her mahallenin de bir kethüdası bulunmaktadır. Kethüdaların en büyüğünün de “şehir kethüdası” olduğu anlaşılmaktadır. XVII. yüzyılın sonlarından itibaren ayanlığın oluşmasıyla şehir kethüdalığı eski önemini yitirmiştir. Bunların XVIII. yüzyıl boyunca da önemli bir etkinlikleri kalmamıştır. (Özka-ya 1985: 200) Bununla beraber vesikalar özellikle esnaf kethüdalarının 19. yüzyılda da önemli işlevler üstlendiğini ortaya koymaktadır. Nitekim araştırma kapsamına aldığımız vesikalar değnekçilerin 19. yüzyılda ayrı ayrı veya birkaç değnekçiliğin tek kethüdalığa bağlı olarak bir çalışma düzeni oluşturduklarını ortaya koymaktadır. 1278 yılına ait bir vesikada Gümrük hamalları değnekçilik hizmetinin Umum hamallar kethüdalığına dahil olduğu (Umum hamallar kethüdalığına dahil idüğü anlaşılıb...) ancak bunun Umum Hamallar Kethüdalığı’ndan ayrılması (tefrîk edilmesi) konusunda yazışma yapılması bazı değnekçilik hizmetlerinin ortak bir kethüdaya bağlı olduğunu akla getirmektedir. (14 Ş 1278/14 Şubat 1862).³²

Değnekçilerin istihdam alanlarının geniş olması değnekçilerin bağlı bulunduğu kethüdaların da bir başkethüdalığa bağlanmasına neden olmuş gözükmektedir. Bir yere değnekçi tayin edileceği zaman ilgili birimin başkethüdası Es’âr Odası’na çağrılarak burada değnekçi adayı ile ilgili bir ön görüşme yapılmaktadır. Görüşmede adayın daha önce nerede görev yaptığı, eski görevinden niçin ayrıldığı vs. hakkında bilgi alınmaktadır.³³

³⁰ Bunun üzerine eski görevine (hizmet-i sâbika) dönmek için dilekçe vermiştir. Bkz. 26 B 1267 (27 Mayıs 1851) tarihli vesika. BOA, A. MKT. NZD., 35/60./ Bkz. 12 Ş 1267 (12 Haziran 1851) tarihli vesika. BOA, A. MKT. NZD., 36/69.

³¹ BOA, A. MKT. NZD., 20/15.

³² BOA, A. MKT. NZD., 399/99.

³³ Bkz. 5 R 1274 (23 Kasım 1857) tarihli vesika. BOA, A. MKT. NZD., 243/38, Vesika 1-3.

Değnekçi olan kişiler kethüdalık, kethüda olan kişiler değnekçilik görevine geçiş yapabilmişlerdir. Bu konudaki talepler Şehremâneti'ne iletilmekte ve burada alınan karara göre hareket edilmekteydi. Mesela, Çankırılı değnekçi Mehmed Ağa, münhal olan Yaş Meyve gümrüğü hamallar kethüdalığının kendisine verilmesi için bu şekilde bir talepte bulunmuştur. (10 Ş 1275/15 Mart 1859).³⁴

C. DEĞNEKÇİLERİN İSTİHDAMI

1. Değnekçilikte İstihdam Edilen Kişiler: 19. yüzyılın sonlarına kadar, Müslüman kadınlar, çalışamayacak kadar yaşlılar, çocuklar, sakat ve hastalar ve en tepede saray ve yakın çevresi olmak üzere geniş bir rantiyeye kesimi ile medreselerde öğrenim gören öğrenciler, iktisaden faal nüfusun, yani iş gücünün dışında kalmıştır. (Baydar 1994: 257) Değnekçilerin ise iktisaden faal hamal ve kayıkçı esnafı ile beraber aktif bir şekilde iktisadi hayatın içerisinde yer aldığı görülmektedir. Nitekim değnekçilik zaruret içerisinde bulunan kişilerin en kolay istihdam alanlarından biri olarak gözükmektedir.

Değnekçi tayin edilen kişilerin genelde meslek içerisinde işi bilen kişilerden tayin edilmesine özen gösterilmiştir.³⁵ Bununla beraber muhtelif mesleklerin bünyesi içerisinde olan kişilerin de değnekçi tayin edildiği görülmektedir. Mesela, Saltanat-ı hümayun kayığından muhreç³⁶ bir kişi yanında âsâkir-i şâhânedan muhreç vs.³⁷ kişilerin de değnekçi tayin edildikleri görülmektedir.

2. Değnekçilerin Tayini: İstanbul'da ilk belediye teşkilatının kurulması ancak, 1854 yılında gerçekleştirilebilmiştir. Kırım Savaşı nedeniyle İstanbul'a gelen Avrupalı askerlerle şehrin nüfusunun aşırı ölçüde artması, buna karşılık kentte yeterli belediye hizmetlerinin bulunmaması sıkıntıya yol açmış ve 13 Haziran 1854'te ilk yerel yönetim örgütü olan İstanbul Şehremâneti kurulmuştur. Şehremâneti'nin başlıca görevleri şehrin ihtiyaç maddelerinin sağlanması, fiyatların belirlenmesi ve kontrolü, yol, kaldırım yapım ve onarımı, şehrin temizliği, çarşı-pazarın denetimi, fiyat, kalite, ölçü ve tartıların kontrolü gibi hususlardan meydana gelmektedir. Ancak İhtisap Nezâreti'nin yerine kurulan Şehremâneti başarılı olamamış ve 1855 yılında cadde ve sokakların genişletilmesi ve düzeltilmesi, aydınlatma ve temizlik gibi konularda yardımcı olmak üzere İntizam-ı Şehir Komisyonu adında bir kurum oluşturulmuştur. Bu komisyonun İstanbul'un belediye hizmetlerinin görülebilmesi amacıyla yaptığı çalışmalar sonucunda, İstanbul çevresi ile birlikte (İstanbul merkez, Adalar ve Boğaziçi bölgeleri) on dört daireye ayrılmıştır. Ancak, yeni dairelerin tümünün birden kurulmasının getireceği ağır mali yük göz önünde bulundurularak, bunlardan yalnızca Beyoğlu ve Galata bölgeleri için Altıncı Daire-i Belediye adıyla 28 Aralık 1857'de yeni bir birimin oluşturulmasına karar verilmiştir. (Seyittanlıoğlu 2002: 574)

1864 Vilâyet Nizamnâmesi ile de taşra belediye teşkilatları faaliyete geçirilmiştir. (Kırmızı 2008: 300-301) Vilâyet belediye kânûnunda belediyelerin mali kaynakları ve teşkilat yapıları ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Nitekim bu kânûn ile taşra belediyeleri ilk defa tüzel kişiliğe ka-

³⁴ BOA, A. MKT. NZD., 279/39, Vesika 1-2.

³⁵ Bkz. 23 Ca 1275 (29 Aralık 1858) tarihli vesika. BOA, A. MKT. NZD., 273/18.

³⁶ Bkz. 11 L 1269 (18 Temmuz 1853) tarihli vesika. BOA, HR. MKT., 61/29./ Bkz. 9 Za 1266 (16 Eylül 1850) tarihli vesika. BOA, A. MKT. NZD., 15/8.

³⁷ Asâkir-i şâhânedan muhreç Ali Çavuş Üsküdar Büyük İskele değnekçiliğini yapmıştır. (11 R 1277/27 Ekim 1860) BOA, A. MKT. NZD., 328/81.

vuşmuş ve belediyelerin görevleri şehirdeki birçok hizmeti kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bu kapsamda vakıfların kontrolündeki su tesisleri dışında alt ve üst yapıya yönelik inşa faaliyetleri belediyelere bırakılmıştır. Halka açık lokanta, tiyatro, kahve gibi yerlerin ve şehir içi ulaşım araçlarının denetimi, araçların tarifelerinin belirlenmesi, esnafın denetimi, emlak ve nüfus kaydı, doğum ve ölüm işlemleri ve fakirler için bir takım kurumlar kurulması belediyelere yüklenen başlıca görevlerdir. (Oktay 2008:398) Bu çerçevede değnekçilik görevi ile ilgili işlemlerin de belediyelerin uhdesine verildiği anlaşılmaktadır. Nitekim değnekçilerin tayin, terfi vs. işleri ile başkent İstanbul'da Şhremâneti kuruluncaya kadar İhtisâb³⁸ veya Hubûbât Nezâreti,³⁹ Şhremâneti kurulduktan sonra ise Şhremâneti veya Altıncı Daire Müdüriyeti ilgilenmiştir.⁴⁰ Değnekçi olarak görev almak isteyen kişilerin talepleri buradan Sadâret'e (Cenâb-ı sadâret-penâhiye) iletilmiş, "taraf-ı hazret-i müsteşariden" de gerekli işlemler yapılarak atama gerçekleştirilmiştir. Yapılan atamalarda Ticaret Nezâreti⁴¹ ve Zabtiye Nezâreti'nin⁴² de onaylarının alındığı anlaşılmaktadır.

³⁸ Mustafa adlı kişinin Hatapkapısı hamalları değnekçiliğinde istihdamı için uygulanan prosedüre bkz. (28 Ca 1267/31 Mart 1851). BOA, A. MKT. NZD., 30/96./ Kayıkçı esnafından Hüseyin, atık yağ kapanı iskelesi değnekçilik hizmetinde istihdam edilmek için İhtisâb Nezâreti'ne bir dilekçe vermiştir. (7 S 1267/12 Aralık 1850). BOA, A. MKT. NZD., 20/75./ Ömer adlı kişi ihtiyaç içerisinde bulunması nedeniyle Sultan Mehmed'de değnekçilik görevinde istihdam edilmesi için dilekçe vermiş, talebi İhtisâb Nezâreti'ne bildirilmiştir. (7 S 1267/12 Aralık 1850). BOA, A. MKT. NZD., 20/80./ Ali adlı kişinin Tophâne'de Bargir hamalları kethüdası vekilinin değnekçiliğinde istihdam edilmesi için verdiği dilekçe de İhtisâb Nezâreti'ne sunulmuştur. (11 S 1267). BOA, A. MKT. NZD., 21/19./ Paşalimanı anbarında kileciler değnekçisi Ahmed Çavuş'un eski görevinde veyahut Kileciler Müdürlüğü hizmetinde istihdam edilmesi için verdiği dilekçe İhtisâb Nezâreti'ne iletilmiştir. (29 C 1270/29 Mart 1854). BOA, Hariciye Mektubi Kalemi (HR. MKT.), 73/47./ Abdullah Ağa'nın Bahçekapısı hamallar değnekçiliğinde istihdam edilmek için verdiği dilekçe İhtisâb nazırı Bey efendi hazretlerine sunulmuştur. (11 L 1269/18 Temmuz 1853). BOA, HR. MKT., 61/29./ Değnekçilerin sadece atama, terfi gibi işlemleri değil yaşamış oldukları mesleki sorunlarda da bağlı buldukları kurumun onayı çerçevesinde hareket edilmiştir. Mesela, değnekçiler vermiş oldukları hizmetlerin karşılığını her zaman alamamışlardır. Bu durumda İhtisâb Nezâreti'nin bilgisi dahilinde şer'i mahkemeye başvurularak borçlu kişinin malları tespit edilip borçlar tahsil edilmeye çalışılmıştır. Mesela, Hamallar kethüdası Edhem'in değnekçilere olan borcunun (duyûn-ı ma'lûme) ma'rifet-i şer'î kanalıyla emlâki satılarak ödenmesi konusunda İhtisâb Nezâreti'ne bilgi verilmiştir. (18 M 1269/1 Kasım 1852). BOA, A. MKT. NZD., 62/92.

³⁹ Hızır bey mahallesi sakinlerinden Numan verdiği arzuhalde, geçimini sağlamak üzere zahire kilecilerinin değnekçilik hizmetinde istihdam edilmesi talebinde bulunmuştur. (13 S 1262/10 Şubat 1846). BOA, A. DVN. MHM., 2/41.

⁴⁰ Galata Yeni Cami ile Balıkpazarı ve mevâki-i saire hamallar değnekçiliğinin uhdesine verilmesi için Salih Ağa tarafından Altıncı Daire ö bir dilekçe verilmiştir. (11 B 1276/3 Şubat 1860). BOA, A. MKT. NZD., 304/22./ Ali Ağa adlı bir diğer kişi de Karaköy iskelesi değnekçiliğine tayin edilmek için Şhremâneti'ne başvuruda bulunmuştur. (22 B 1273/18 Mart 1857). BOA, A. MKT. NZD., 217/78./ Üsküdarlı Osman Ağa 4 yıldan beri Eminönü değnekçiliğinde çalışmışsa da görevinden ihraç edilmiştir. Osman Ağa tekrar eski görevine dönebilmek için Şhremâneti'ne dilekçe vermiştir. (5 Ş 1273/31 Mart 1857). BOA, A. MKT. NZD., 219/17./ Şhremâneti Tulumbacıbaşı Ahmed Ağa yaptığı hizmetten çıkarıldığı için maddi sıkıntı içerisinde girmiş ve Şhremâneti'ne bir dilekçe vererek tekrar aynı hizmette ya da Galata Kilecileri değnekçiliği hizmetinde istihdam edilmesini istemiştir. (12 Za 1275/13 Haziran 1859). BOA, A. MKT. NZD., 283/57.

⁴¹ Hasan Ağa'nın ebniye-i mîriye değnekçiliğinde istihdamı talebi için Bkz.: (25 R 1274/13 Aralık 1857). BOA, A. MKT. NZD., 246/29./ Vanlı Hasan adlı bir kişi ihtiyaç sahibi olması nedeniyle bir dilekçe vererek ebniye-i mîriyeden birinde değnekçi olarak istihdamını istemiş, bu konudaki talep Ticaret Nezâreti'ne iletilmiştir. (23 Ra 1274/11 Kasım 1857). BOA, A. MKT. NZD., 241/46.

⁴² Ali adlı kişinin Tavukpazarı hamalları değnekçiliğinde istihdamıyla kayırılması, niyaz edilmiş ve "merkûmun husûl-i mesrûriyeti hususunda müsaade...." istenmiştir. (11 N 1267/10 Temmuz 1851).

Değnekçilik görevine tayin edilmek isteyen kişiler görev talebiyle ilgili bir arzuhal vermiş, arzuhalde kişi, işe olan ihtiyacını ve nedenlerini dile getirmiştir. İlgili arzuhal Nezaret'e sunulularak alınan onay çerçevesinde atama yapılmış veya istihdam edilecek alan bulunmadığı belirtilerek reddedilmiştir.⁴³ Kişiyeye değnekçilik tevcihinin bir berat hazırlanarak yapıldığı görülmektedir.⁴⁴

Yapılan atamaların atama yapılması istenen alanın esnaf grubunun rızası dahilinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır.⁴⁵ Mesela, daha önce Unkapını'nda kileciler esnafının 10 yıl değnekçiliğini yapan Mustafa, Hatapkapısı'nda arka hamalları değnekçiliğinde istihdamı için dilekçe verdiğinde konu ile ilgili işlem başlatılarak, ilgili dilekçe çerçevesinde hamallar kethüdası ve "Hatapkapısı hamal esnafından icâb edenlere" istihdamın uygun olup olmadığı sorulmuş ve esnafın rızası dahilinde atama yapılmıştır. (6 C 1267/8 Nisan 1851).⁴⁶

Her esnaf grubunda birden fazla değnekçinin görev aldığı görülmektedir. Nitekim Yağ Kapanı kileci esnafından Mehmed Ağa, kileci esnafı değnekçiliğine tayini için Şehremâneti'ne dilekçe verdiğinde,⁴⁷ "içlerinde değnekçi olarak bugünlerde vefat eylemiş bir kimesne olmadığı ve el'ân değnekçilerin ber-hayât olub hizmetinde bulunduğu taraflarından beyân olunmuş..." olduğu belirtilerek münhal yer olmadığından Mehmed Ağa'nın kileci esnafı değnekçiliğine istihdam edilemeyeceğinin bildirilmesi bizi bu şekilde düşünmeye sevk etmektedir. (10 Ş 1275/15 Mart 1859).⁴⁸

Değnekçilikte istihdam edilen kişiler muhtelif sürelerde bu görevi yerine getirmişlerdir. Görev süresini değnekçilik için verilen maaşın miktarı, görev sırasında yaşanan sorunlar, vefat etme, esnafın rızası gibi unsurlar etkilemiştir. Değnekçiliğe atanan bazı kişilerin 4 yıl gibi uzun bir süre görevlerinde kaldıkları görülmektedir.⁴⁹

BOA, A. MKT. NZD., 38/76./ Osmanlı Devleti'nde diğer mesleki alanlarda olduğu gibi değnekçilik yapan kişiler ve aileleri de devlet tarafından her zaman korunmaya çalışılmış, değnekçilere meccanen sıhhi hizmet veren kişilerin taltif edilmesi hususunda da Zabtiye Nezâreti tarafından sadârete başvuru olarak nişan verilmesi sağlanmıştır. Mesela, Kayıkçılar değnekçisi Ahmed'in zevcesi Zehra'nın yanak elbiselerini söndüren ve vücudunu meccânen tedavi eden Hapishâne-i Umûmi Hastanesi cerrahı Hüsnü Efendi'ye beşinci rütbeden mecîdî nişanı verilmesi konusunda Zabtiye Nezâreti'nden 16 Mart 1320 (29 Mart 1904) tarihli, 38 numaralı tezkire hazırlanarak sadârete arz edilmiştir. (23 M 1322/9 Nisan 1904)). BOA, DH. MKT., 840/44.

⁴³ Hasan Ağa'nın ebniye-i miriye değnekçiliğinde istihdamı talebi için bkz.: (25 R 1274/13 Aralık 1857). BOA, A. MKT. NZD., 246/29.

⁴⁴ Emtia gümrüğü değnekçilik hizmetinin Ali Ağa uhdesine tevcih olduğuna dair bir kıt'a berat hazırlanmıştır. (21 Ş 1278/21 Şubat 1862). BOA, İ. DH., 486/32819.

⁴⁵ Yağ Kapanı kileci esnafından Mehmed Ağa'nın kileci esnafından kethüdalığa atanması için verdiği dilekçede, kileci esnafının kendisinden hoşnud ve razı olduğu bildirilmiştir. (10 Ş 1275/15 Mart 1859). BOA, A. MKT. NZD., 279/39, Vesika 1./ Kayıkçılar kethüdası Hüseyin ve değnekçi Ahmed Kethüda'nın görevden ihracıyla Hacı İsmail Ağa'nın kethüda tayin edilmesi konusunda kayıkçı esnafı tarafından bir müzekkire hazırlanmıştır. (13 B 1271/1 Nisan 1855). BOA, A. MKT. NZD., 140/92.

⁴⁶ BOA, A. MKT. NZD., 31/76, Vesika 1-2.

⁴⁷ Bkz. 23 Ca 1275 (29 Aralık 1858) tarihli vesika. BOA, A. MKT. NZD., 273/18.

⁴⁸ BOA, A. MKT. NZD., 279/39, Vesika 1-2.

⁴⁹ Üsküdarlı Osman Ağa 4 yıldan beri Eminönü değnekçiliğinde çalışmışsa da görevinden ihraç edilmiştir.

Değnekçilik görevini yapan kişi vefat ettiği zaman görevi evladına veya bir başka kişiye intikal edebilmiştir. Evlad dışında bir başka kişiye intikal etmesi durumunda ölen değnekçinin çocukları, dilekçe vererek hakkını aramış ve İhtisab Nezâreti'nden alınan görüş çerçevesinde yeni görevlendirme yapılmıştır. (4 R 1267/6 Şubat 1851).⁵⁰

Değnekçi adaylarının bazen bazı saygın kişileri referans göstererek, değnekçiliğe tayin talebinde buldukları görülmektedir. Mustafa Ağa adlı kişi, daha önceleri, mevâlîden Müteveffâ Hasan Tahsin Efendi yanında çalışmış olduğunu (emekdârlarından) referans göstererek, ihtiyar olduğu için “teb’âlîğa” liyakati kalmadığını iki yıldan beri boş gezdiğini (tehî dest gezüb geşt ü güzâr...) ve borçlu olduğunu söyleyerek, Hatapkapısı hamal esnafı üzerine değnekçilik hizmetinde istihdamı için ticaret müşiri devletlü paşa hazretlerine (Ticaret Nezâreti’ne) dilekçe vermiştir. (10 L 1267/8 Ağustos 1851).⁵¹

3. Değnekçilerinin Görevleri

3. 1. Esnafın Durumunun Tespiti: Esnafın kötü bir hali olup olmadığı değnekçilerden tahkik edilmiş, bir hizmete çağrılan kişiyi onlar seçip göndermişlerdir. İtimat edilen, mesuliyet alan ve bir nevi kefil olan bu kişiler bu seçimlerini kıdem ve sıraya dikkat ederek gerçekleştirmişlerdir. (Abdülaziz Bey 2002: 302)

3. 2. İskelelerdeki Vergi Gelirlerini Toplama: Osmanlılar döneminde kayıklara fazla yolcu alınıp alınmadığı, taşıma ücretlerinin (narh) denetimi ve kayıklarda erkek ve kadın yolcuların ayrı ayrı oturmalarının sağlanması gibi görevler muhtesibler⁵² tarafından gerçekleştirilmiştir. (Altınöz 2001:139) 19. yüzyılda bu görevlerden bazılarını değnekçilerin yerine getirdiği görülmektedir. Nitekim değnekçilerin görevlerinden birisi de iskelelerdeki vergi gelirlerini (vâridât-rüsûmiye)⁵³ toplamak ve kayıklardaki yolculardan alınan ücretleri denetlemektir.⁵⁴ Bu görevlerin “iskele değnekçileri”nin uhdesinde olduğu anlaşılmaktadır.

Gelirlerin toplanmasında hassas davranılmakla beraber bazı değnekçilerin topladıkları vergileri zimmetlerine geçirdikleri görülmektedir. Bu tür olası durumlarda konu⁵⁵ Şehremâneti tarafından hazırlanan bir tezkire ile⁵⁶ Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye’ye sevk edilmiş ve ilgili kişilerin ceza kanununun 90. maddesi gereğince “her ne suretle olur ise olsun zimmetine mâl-ı mîrî geçiren veyahut

Osman Ağa tekrar eski görevine dönebilmek için Şehremâneti’ne dilekçe vermiştir. (5 Ş 1273/31 Mart 1857). BOA, A. MKT. NZD., 219/17.

⁵⁰ Kumkapı değnekçisi Hüseyin’in oğlu, babası vefat edince, görev bir başkasına verilmişse de dilekçe vererek görevin kendisine verilmesini talep etmiştir. Durum İhtisâb Nezâreti’ne sunularak buranın verdiği karar neticesinde sonuçlandırılmak istenmiştir. BOA, A. MKT. NZD., 26/73.

⁵¹ BOA, A. MKT. NZD., 40/27, Vesika 1-2.

⁵² BOA, A. MKT. MVL., 134/34, Vesika 3.

⁵³ İhtisâb Teşkilatı 1854’te lağvedilmiştir. (Kütükoğlu 1999: 566)

⁵⁴ BOA, DH. MKT., 2731/34, Vesika 1-3.

⁵⁵ BOA, A. MKT. MVL., 134/74.

⁵⁶ BOA, A. MKT. MVL., 134/34, Vesika 3.

geçmesine müsaade eden mülkiye ve maliye memurlarının me'mûriyetlerinden tard ile üçden iki seneye kadar hapsi veyahut altıdan üç seneye kadar nefy olunması (sürgün edilmesi)" sağlanmıştır.⁵⁷

Taşrada bulunan kayıkçılar değnekçisi de buldukları liman riyasetine bağlı olarak çalışmış ve yine iskele ve limanlardan vergi toplama işlerine bakmışlardır. Vergi olarak limanlara uğrayan kayıklardan alınan liman resmi yanında kayıklardaki yolculardan alınan ücretleri denetleme işini de gerçekleştirmişlerdir. Ancak bu görevi her zaman layıkıyla yapamamışlardır. Bu tür durumlarda ilgili değnekçi hakkında bölge liman riyâseti tarafından Der-saâdet liman riyâsetine, oradan da Şûra-yı Bahriye'ye bilgi verilerek değnekçi hakkında gerekli tahkîkâtın yapılması sağlanmıştır.⁵⁸

İskelelerde görev yapan değnekçilerin muhtelif kurtarma olaylarına karıştıkları da görülmektedir. Yaptıkları bu işin görevleri gereği mi yoksa insani olarak mı yaptıkları konusunda kesin bir veri olmamakla beraber iskele değnekçilerinin görev alanlarının iskele ve limanlar olması değnekçilerin görev alanlarına denizlerde boğulma tehlikesi geçiren kişilerin kurtarılmasının da girdiğini akla getirmektedir. Değnekçilere hayat kurtardıkları için (tahlîs-i can) zaman zaman "tahlîsiye madalyası" verildiği görülmektedir.⁵⁹

4. Değnekçilerin Görevine Son Verilmesi: Değnekçilerin atanması gibi işten ayrılma talepleri de Şehremâneti'ne bildirilerek yapılmıştır.(13 Ra 1274/1 Kasım 1857).⁶⁰ Kişiler görevlerinden

⁵⁷ Şehremâneti'ne aid bazı vergi gelirlerinden (vâridât-ı rûsûmiye) yalnız kayıkçı esnafı üzerinde kayıtlı olan 5 yük kuruşu yakın bakayanın incelenmesi (rû'yet-i muhasebe) sırasında Tophâne'de Çeşme Arkası İskelesi'nin 76 senesi Ramazan ayı başından (Mart 1860) 78 senesi muharremi gâyetine kadar (Temmuz-Ağustos 1861) 17 aylık incelenen muhasebesinde 22.000 bu kadar kuruşun bakayasından 7187 kuruşun ilgili esnaf üzerinde, küsur 14.960 kuruşun ise ilgili iskelenin memur ve muvazzaf değnekçisi Yeğen oğlu Hasan Ağa'nın zimmetinde bulunduğu tespit edilmiştir. Bu çerçevede Hasan Ağa'nın davası Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye sevk edilmiş ve ceza kanununun 90. maddesinde "her ne suretle olur ise olsun zimmetine mâl-ı mîrî geçiren veyahut geçmesine müsaade eden mülkiye ve maliye memurlarının me'mûriyetlerinden tard ile üçden iki seneye kadar hapsi veyahut altıdan üç seneye kadar nefy olunması (sürgün edilmesi) muharrer bulunduğundan" bu hükme göre kişinin me'mûriyetten tard edilmesi ile mahpus edilmesi ve 6 ay süre ile Bâb-ı Zabtiye'de hapsedilmesine karar verilmiştir. (29 R 1278/3 Kasım 1861). BOA, A. MKT. MVL., 134/74./ Hasan Ağa zimmetine para geçirdiğini ve zimmetine geçirdiği parayı kendi çıkarları (menâfi-i zâtiyesi) için kullanmakta olduğunu itiraf etmiştir. (22 R 1278/27 Ekim 1861). BOA, A. MKT. MVL., 134/34, Vesika 1-3.

⁵⁸ Ordu iskelesinde bulunan 43 kıta kotra, mavna ve kayıkların nöbet usulü ile nakliyat yapmaları için başta kethüda tayin edilen ve kethüdalık namının kalkması üzerine değnekçi unvanı verilmiş olan Sarı Mehmed oğlu Nezir'in 5 kayıkçıyı teşvik ederek "şimdi hürriyet vardır. Liman resmi vermeyeceksiz ve liman idaresini tanımayacağız" gibi bazı sözler söylediği, önceden her yolcudan maktûan 5 kuruş alınmakta iken 25 kuruş alınmasını kayıkçılara söyleyip, deniz üzerindeki yolculardan tutturabildiklerine göre para almakta ve mahalli liman reisi hakkında şikayette bulunmakta olduklarından ve hükümet tarafından bu kişiler hakkında bir şey yapılmadığından Nezir ile kayıkçı Panayot oğlu Kosta, Yorgi, Hakkı ve Kel İbrahim oğlu Tefik adlı kişilerin te'dib edilmesi için mahalli liman reisi tarafından Der-saâdet Liman Riyâseti'ne haber verilmiştir. Der-saâdet Liman Riyâseti'nin konu ile ilgili hazırladığı tezkire üzerine de Trabzon vilayetine 27 Kanun-ı evvel 1324'te (9 Ocak 1909) bir yazı gönderilerek gereken tedbirlerin alınması sağlanmıştır. (15 M 1327/6 Şubat 1909). BOA, DH. MKT., 2731/34, Vesika 1-3.

⁵⁹ Beş iskelesi memurlarından Mehmed Naci Efendi ile iskele değnekçisi Şemsi Ağa'ya tahlîsiye madalyası verilmesi için yapılan yazışmaya Bkz.. (17 L 1309/15 Mayıs 1892). BOA, DH. MKT., 1949/37.

⁶⁰ Değnekçilik hizmetinde bulunan Mustafa'nın maaşının az olması nedeniyle işten ayrılma talebi için Bkz.. (13 Ra 1274/1 Kasım 1857) BOA, A. MKT. NZD., 240/28.

zaman zaman ayrılmak zorunda kalmışlarsa da yeniden eski görevlerine dönme talepleri istihdam alanının boş olup olmamasına göre değerlendirilmeye alınmıştır.⁶¹

Değnekçilerin görevlerini özenle yapmaları denetlenmiş, bu hassasiyeti göstermeyenler görevlerinden çıkarılmışlardır. Görevlerde yapılan sùistimaller devletin yetkili organları yanında tebadan olan kişilerin, üst makamlara verdiği arzuhaller çerçevesinde tespit edilmiştir. Değnekçilerin görevlerinde gösterdiği olumsuzluklar arasında Şhremâneti'ne ait vergileri zimmete geçirme,⁶² görev alanı içerisinde muhatap olduğu kişilere (hamallar vs.) "tazyîk ve rencide" de bulunma⁶³ gibi unsurlar yer almıştır.

Kişilerin değnekçilik görevinde yeniden istihdam edilmesinde, kişinin daha önce görevden ayrılma nedeni üzerinde durulmuş ve görevi sırasında işlemiş olduğu suç nedeniyle görevinden ihraç edilmişse yeniden istihdamına izin verilmemiştir.⁶⁴

Suçsuz yere (bilâ-cunhâ) görevinden çıkarılmış olan değnekçilerin görevlerine dönme talebi yapılan araştırma neticesinde yeniden değerlendirmeye alınmış ve Şhremâneti'nin onayına sunulmuştur.⁶⁵

5. Değnekçilerin Maaşları: Meslek gruplarına ilişkin araştırmalar, meslek düzeyi ile iş tatmini arasında tutarlı bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim toplumsal açıdan daha yüksek düzeyli mesleklerde daha yüksek iş tatmini olduğu tespit edilmiştir. (Deniz 2005: 328) Bu çerçevede değnekçilerin aldıkları maaşlar değerlendirildiğinde, alınan maaşların miktarı ile ilgili çok fazla veri tespit edilemediğinden çok net bir yorum yapılamayacaktır. Ancak bir belgede değnekçilerin maaşının 120 kuruş olduğunun belirtilmesi alınan maaşın pek doyurucu olmadığını düşündürmektedir. Nitekim bu nedenle değnekçilik hizmetinde bulunan bazı kişiler "muhassas olan maaşı derece-i kifâyede olmadığından..."⁶⁶ zaman zaman ayrılma talebinde bulunmuşlardır. Mesela, geçimini sağlayamadığı için ailesiyle Samsun'dan İstanbul'a göç edip değnekçilik yapan Mustafa'ya aylık 120 kuruş maaş verilmiştir. Ancak maaşın yeterli olmadığı gerekçesiyle Mustafa tekrar bir dilekçe vermiştir. (5 R 1274/23 Kasım 1857).⁶⁷

⁶¹ Besa adlı kişi görevinden ayrılıp memleketine gitmişse de tekrar İstanbul'a dönüş yapmış ve yeniden eski görevine, iskele değnekçiliğine, dönmek için bir dilekçe vermiştir. (22 C 1276/16 Ocak 1860). BOA, A. MKT. NZD., 301/72.

⁶² BOA, A. MKT. MVL., 134/74./ BOA, A. MKT. MVL., 134/34, Vesika 1-3.

⁶³ Fındıklı İskelesinde hamal değnekçisi olan Abbas'ın görevden alınıp yerine Kara Mehmed'in tayini için Bkz.: (5 B 1277/17 Ocak 1861). BOA, A. MKT. NZD., 339/90.

⁶⁴ Sirkeci İskelesi hamal esnafı değnekçiliğinden çıkarılan Hasan Ağa'nın bu görevde tekrar istihdamı, Hasan Ağa zarûret içerisinde ve zor bir durumda olmasına rağmen, "...merkûmun ihracı bir cunhâya mebni olmadığı takdirde istihdâmı...." şartına bağlanmıştır. (29 Ş 1276/22 Mart 1860). BOA, A. MKT. NZD., 309/60.

⁶⁵ Asâkir-i şâhânedan muhreç Ali Çavuş Üsküdar büyük iskele değnekçiliğini yaparken suçsuz yere (bilâ-cunhâ) görevinden çıkarılmış, Ali Çavuş'un tekrar göreve dönebilmek için verdiği dilekçe yapılan araştırma neticesinde Şhremâneti'nin onayına sunulmuştur. (11 R 1277/27 Ekim 1860). BOA, A. MKT. NZD., 328/81.

⁶⁶ Bkz. 13 Ra 1274 (1 Kasım 1857) tarihli vesika. BOA, A. MKT. NZD., 240/28.

⁶⁷ Dört yıl Samsun'un hamallar kethüdalığı görevini yapmış olan Mustafa, kendisine verilen maaşın

Değnekçiler, geçimlerini sağlama konusunda aldıkları maaşın yetersizliği konusunda zaman zaman itirazlarda bulunmuşlarsa da değnekçilerin bazılarının sarraflara borç verebilecek kadar varlık sahibi oldukları da görülmektedir.⁶⁸

D. DEĞNEKÇİLİK HİZMETİNİN İHALESİ

Osmanlı Devleti'nde yıllık, nakdi, belirli bir gelir getiren müesseseler "mukataa" olarak adlandırılmıştır. (Kütükoğlu 1999: 543) Mukataalar, başlıca üç yöntemle işletilmiştir. Bunlar; iltizam, emanet ve XVII. yüzyılın sonlarından itibaren malikanedir. (Tabakoğlu 2002:671) Emanet usulü ile yönetilen mukataalar, eminler tarafından devlet adına yönetilmiştir. Emin devletten maaş almış, zararlardan sorumlu tutulmamıştır. Uygulamada madenler gibi önemli, devlet tarafından kontrolü gereken yerler veya mültezimlerin pek kâr beklemediği yerlerin emaneten yönetildiği görülmektedir. (Karaman 2004: 140)

Değnekçilik hizmeti de mukataalara dönüştürülmüş ve bu çerçevede taliplilerine ihaleler yapılmıştır.⁶⁹ En meşhur değnekçilik hizmeti olarak Galata değnekçilik hizmetinin adı geçmektedir. Galata değnekçilik hizmeti mukataaya dönüştürülerek taliplilerine ihale edilmiştir. Bu hizmetin ileriki yıllarda çörçöp mukataası başta olmak üzere muhtelif vergi kaynakları ile birleştirilerek ihale edildiği görülmektedir.

Galata değnekçilik mukataasının 1847 yılı bedeli 13.588 kuruş olup, 1848 yılı bedeli 412 kuruş zamlanarak 14.000 kuruşa yükselmiştir. Galata değnekçilik mukataası 1848 yılında tek bir mukataa olarak müzayedeye sokulmuş ve toplam 14.000 kuruş bedel ile Mültezim Ahmed Ağa'ya ihale edilmiştir. İhale "sarraf taahhüdü" alınarak gerçekleştirilmiştir. (28 R 1264/3 Nisan 1848).⁷⁰

Galata değnekçilik hizmetinin uzun bir süre çörçöp mukataası ile birleştirilerek ihale edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1856 yılına mahsuben de Galata değnekçilik hizmeti ve çörçöp mukataasının 28.000 kuruş bedel ve sarraf taahhüdü ile Mültezim Mustafa Ağa'ya ihalesi için Maliye Nezâreti nezdinde yazışmalar yapılmıştır. (22 L 1272/26 Haziran 1856).⁷¹

yetersizliği nedeniyle çoluk çocuğuyla buradan ayrılarak Dersaadet'e geldiğini burada da kendisine 120 kuruş maaş ile değnekçilik görevi verildiğini ancak bu maaşın da ailesinin geçimini sağlamada yeterli olmadığını bu nedenle bir başka yerde (Galata ve Kürkçükapısı hamallar değnekçiliğinde) istihdam edilmesi için Şehremâneti'ne dilekçe vermiştir. Mustafa adlı kişinin verdiği dilekçe çerçevesinde Hamallar başkethüdası Hüseyin Ağa Es'âr Odası'na celb edilerek kendisinden konu ile ilgili bilgi alınmıştır. Yapılan görüşme neticesinde Mustafa'nın aylık 120 kuruş maaş ile değnekçilik yaptığı, ancak Mustafa'nın bu maaşın kendisine yeterli gelmediğini (adem-i kanaatle) ileri sürerek değnekçilik işini terk ettiği bildirilmiştir. Yerine de Osman Ağa adlı bir diğer kişi istihdam edilmiştir. Ayrıca Kethüda tarafından, Mustafa'nın münhal bir yer bulunduğu takdirde kayırılarak burada istihdam edileceği belirtilmiştir. (5 R 1274/23 Kasım 1857). BOA, A. MKT. NZD., 243/38, Vesika 1-3.

⁶⁸ Unkapanı (Kapân-ı dakik) iskelesi değnekçisi Hacı Osman Ağa, Harput sarraflarından Arageloğlu Heci ile Aron'a emaneten bâ-tahvîl 6500 kuruş vermiştir. (9 B 1276/1 Şubat 1860). BOA, A. MKT. UM., 393/79, Vesika 1-2.

⁶⁹ Galata değnekçilik hizmetinin ihalesi için Bkz.: (25 B 1273/21 Mart 1857). BOA, İrade Dahiliye (İ. DH.), 373/24726.

⁷⁰ BOA, İ. DH., 170/9026.

⁷¹ BOA, İ. DH., 348/22957.

Galata değnekçilik hizmeti ve çörçöp mukataasına daha sonra Beyoğlu ve Tâtâvele’de bulunan mandıralar icarı da eklenmiş ve birlikte ihalesi yapılmıştır. Bu bölgelerin 1858-59 yıllarına mahsuben 58.000 kuruş bedel ile taliplilerine ihalesi için yazışma yapılmıştır. (5 Za 1274/17 Haziran 1858).⁷²

1861 tarihli bir vesikaya göre ise Galata değnekçilik hizmeti ve çörçöp mukataasının muhtemelen çok karlı bir mukataa olmaması nedeniyle Belediye altıncı dairesine terk edildiği⁷³ böylelikle mukataanın “emâneten” idaresinin gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

1862 yılında ise Galata değnekçilik hizmeti ve çörçöp mukataasının “emâneten hüsn ü idaresi”nin devam etmesinin istendiği görülmektedir. Ancak emâneten idarenin devam edip etmediği kesin belli olmamakla beraber Galata değnekçilik hizmeti ve çörçöp mukataasının Canik ve Selanik sancaklarında bulunan bazı vergi gelirleri ile beraber ihale edilmesine karar verildiği görülmektedir. (27 Za 1278/26 Mayıs 1862).⁷⁴

Galata çörçöp ve değnekçilik mukataasının 1280 (1863/1864) yılı mültezimi olarak Hüsnü efendinin adı geçmektedir. Hüsnü efendinin mukataadan dolayı devlete borcu (deyn-i mîrî) olduğu bu çerçevede Hüsnü efendinin nerede bulunduğu vefat etmiş ise de varislerinin isim, şöhret ve ikamet yerlerinin tespit edilmesi konusunda Beyoğlu Mutasarrıflığı’na ve Zabtiye Nezâreti’ne yazı yazılmıştır.⁷⁵

SONUÇ

Klasik dönemde lonca sistemine bağlı olarak çalıştıklarını düşündüğümüz değnekçiler 19. yüzyılda İhtisab veya Hububat Nezâreti, Şehremâneti kurulduktan sonra ise Şehremâneti veya Altıncı Daire Müdüriyeti’ne bağlı olarak çalışmışlardır. Taşra belediye teşkilatlarının kurulmasıyla beraber taşra belediyeleri de buldukları bölgedeki değnekçilerle ilgili işlemleri yürütmüştür. Ancak taşrada görev yapan değnekçilerin de her türlü işlemlerinin Osmanlı Merkez Teşkilatı’na bağlı olarak

⁷² BOA, İ. DH., 407/26954.

⁷³ Galata değnekçilik hizmeti ve çörçöp mukataası vergilerinden Belediye Altıncı Dairesi’ne terk olunan yerlerde ve hazine tarafından toplanan ve Şehremâneti’ne bırakılan yerlerin vergilerinin tahsili ile ilgili olarak belediye Altıncı Dairesi ile yazışmalar yapılmıştır. İlgili yazıya göre vergilerin toplanması konusunda Meclis-i Âli Tanzimat’a gönderilen yazıda şu bilgilere yer verilmiştir; Eskiden beri uygulanan tarifeye göre Galata ve mülhakatında bulunan yerlerde İslam ve ecnebi dükkanları ile müstecir olan dükkanların her birinden “şeref ve itibarına göre” aylık 40 pareden 3’er kuruşa kadar resim alınmıştır. Bununla beraber Altıncı Daire’ye terk edilen yerlerde ise “şeref ve i’tibâr” maddesi kaldırılarak, resimlerin, bölge esnafının kâr ve sanatı dikkate alınarak birbirinden farklı (tefâvûten) oranda tahsis ve tahsil yapılmıştır. Şehremâneti idaresine bırakılan yerlerde ise vergilerin eski kaideye göre toplanması halinde mültezimin “şeref ve i’tibârî” olmayan dükkanlardan dahi “şerefiyedir” diyerek fazla resim almaya kalkışabilecekleri ve Altıncı Daire tarafından belirlenen tarifede açıklandığı üzere vergilerin esnafın kar ve sanatına göre farklı oranlarda (tefâvûten) tahsil edilmesinin her vecihle makbûliyeti üzerinde durulmuştur. (10 Za 1277/20 Mayıs 1861). BOA, A. MKT. MHM., 219/90.

⁷⁴ BOA, İ. DH., 490/33153.

⁷⁵ Beyoğlu mutasarrıflığından gelen cevabi yazıda gerek Hüsnü efendi gerekse de varisleri konusunda kendilerinde bir bilgi bulunmadığı belirtilmiştir. BOA, ZB., 395/47, Vesika 1-3./ Ayrıca Bkz. 20 Ke 1322 (2 Ocak 1907) tarihli vesika. BOA, ZB., 594/44./ Konu ile ilgili olarak polis müdürlüğü tarafından Zabtiye Nezâreti’ne yazılan yazıda da Hüsnü efendinin hayatta olup olmadığı ve mirasçıları hakkında herhangi bir bilgi tespit edilemediği bildirilmiştir. (27 KS 1322/9 Şubat 1907). BOA, ZB., 64/71.

yürütüldüğü görülmektedir. Nitekim taşrada görev yapan bir liman değnekçisinin liman riyasetine, liman riyasetinin de Der-saadet liman riyasetine bağlı olarak hareket etmesi bunun önemli bir göstergesidir. Bu durum Osmanlı devletinin “merkezileşme” anlayışının bir sonucudur.

Değnekçiler görevlerini yerine getirirken hiyerarşik bir düzen içerisinde hareket etmişlerdir. Bu çerçevede 19. yüzyılda değnekçiler bir kethüdaya bağlı olarak hareket etmiş, kethüdalar bir başkethüdaya, başkethüda ise belediyeye bağlı olarak çalışmıştır.

Değnekçilerle ilgili işlemlerin 19. yüzyılda “Es’âr Odası” adı verilen bir yerden yürütüldüğü ve değnekçilerin atanması, görevden alınması ve denetimi gibi hususların nezaretlerin gözetiminde belediyeler tarafından gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

Değnekçilik hizmetlerinin 19. yüzyılda mukataa sistemi çerçevesinde idare edildiği görülmektedir. Muhtemelen çok fazla gelir getiren bir hizmet olmaması nedeniyle değnekçiliğin çörcöp mukataası veya taşrada bulunan bazı mukataa gelirleriyle birleştirilerek ihale edildiği, ancak bu faaliyetlerin de değnekçilik mukataasının cazibesini artırmadığı ve bu çerçevede değnekçilik hizmetinin devlet uhdesine alınarak “emânet” yöntemi ile idare edildiği görülmektedir.

KAYNAKLAR

a) Arşiv Kaynakları

1- Başbakanlık Osmanlı Arşivi

- Beylikçi Kalemî Defterleri Mühimme (A. DVN. MHM.), 2/41,
- Dahiliye Mektubî Kalemî, (DH. MKT.),2731/34, 840/44, 1949/37,
- Hariciye Mektubî Kalemî (HR. MKT.), 61/29, 73/47,
- İrade Dahiliye, (İ. DH.), 170/9026, 348/22957, 373/24726, 407/26954, 486/32819, 490/33153,
- Sadâret Mektubî Kalemî Deâvî (A. MKT. DV.), 129/77,
- Sadâret Mektubî Kalemî Meclis-i Vâlâ (A. MKT. MVL.), 134/34, 134/74.
- Sadâret Mektubî Kalemî Mühimme (A. MKT. MHM.), 219/90,
- Sadâret Mektubî Kalemî Nezaret ve Deâvî (A. MKT. NZD.), 15/8, 20/15, 20/75, 20/80, 21/19, 26/73, 30/96, 31/76, 35/60, 36/69, 38/76, 40/27, 62/92, 140/92, 217/78, 219/17, 240/28, 241/46, 243/38, 246/29, 273/18, 279/39, 283/57, 301/72, 304/22, 309/60, 328/81, 339/90, 399/99,
- Sadâret Mektubî Kalemî Umum Vilayet, (A. MKT. UM.), 393/79,
- Zabtiye (ZB.), 64/71, 395/47, 594/44,

b) Diğer Kaynaklar

- Abdülaziz Bey (2002). *Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri*, Yayına Hazırlayanlar: Prof. Dr. Kazım Arısan, Duygu Arısan Günay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Altınöz, İ. (2001). “Geçmişten Günümüze Kalite: Osmanlı Örneği”, *TMMOB Makine Mühendisleri Odası II. Kalite Sempozyumu 15-16 Haziran 2001*, 137-147.
- Baydar, O. (1994). *İstihdam, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 257-265.
- Deniz, M. (2005). “Bir Tutum Çeşidi Olarak İş Tatmini”, *Örgütsel Davranış Boyutlarından Seçmeler*, Editör: Mehmet Tikici, Ankara: Nobel Yayın, 295-338.
- Dramur, R. (1992). “Osmanlılarda Hekim ve Eczacı Gediği”, *I. Türk Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler, İstanbul, 17-19 Şubat 1988*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 149-155.
- Doğan, M. (2003). *Büyük Türkçe Sözlük*, 16. Baskı, Ankara: Vadi Yayınları.

- Ertuğ, N. (2008). *Osmanlı Döneminde İstanbul Hamalları*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- <http://193.255.138.2/takvim.asp?takvim=2&gun=27&ay=1&yil=1278> (Türk Tarih Kurumu Tarih Çevirme Kılavuzu, Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2010)
- Karaman, D. (2004). “XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Ankara Sancağındaki Malikane Mukataalara Dair Bazı Bilgiler”, *Bilig- Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 29, 139-176.
- Kırmızı, A. (2008). “19. Yüzyılda Osmanlı Taşra İdaresi”, *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, Editör Erol Özvar-Arif Bilgin, İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayını, 299-319.
- Kütükoğlu, M. S. (1999). “Osmanlı İktisadi Yapısı”, *Osmanlı Devleti Tarihi*, C. 2, Editör: E. İhsanoğlu, İstanbul: Feza Yayıncılık, 548- 650.
- Oktay, T. (2008). “Osmanlı Döneminde Modern Belediye Kurumunun Doğuşu ve Gelişimi”, *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, Editör: Erol Özvar-Arif Bilgin, İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayını, 377-402.
- Özkaya, Y. (1985). *XVIII. Yüzyıl'da Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını.
- Seyittanlioğlu, M. (2002). “Yenileşme Dönemi Osmanlı Devlet Teşkilâtı”, *Türkler*, C. 13, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 561-576.
- Tabakoğlu, A. (2002). “Klasik Dönemde Osmanlı Ekonomisi”, *Türkler*, C. 10, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 653-694.

Tokat'da Bir Konut Örneği

Kemal İbrahimzade*
Erkan Atak**

Özet

Tokat sivil mimari alanında Anadolu'nun zengin kentlerinden birisidir. Geleneksel konut mimarisi açısından önemli bir yere sahip Sulusokak Sempti içerisinde Osmanlı dönemine ait birçok yapı barındırmaktadır. İnceleme konusu olan konut bu yapılardan biridir. Günümüze kadar yeterince tanınmayan yapı plan ve süsleme özellikleriyle "Türk Ev" mimarisi içerisinde belirli bir konuma sahiptir.

Konak, Cami-i Kebir Mahallesi Sulusokak Caddesi 18. sokak No:4'te yer almaktadır. İki katlı bir plana sahip konağın cepheleri ve içi oldukça harap durumda olmasına karşın iç mekanındaki ahşap süslemeler dikkat çekmektedir. Yapının özel bir şahsa ait olan mülkiyeti son günlerde İl Özel İdaresi tarafından satın alınmıştır. Makalede söz konusu yapının mimari ve süsleme özellikleri incelenecek, Türk ev mimarisi içerisindeki konumu belirlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tokat, Osmanlı, Sivil Mimari, Geleneksel Konut, Ahşap Süsleme.

An Example of a Mansion in Tokat

Abstract

Tokat is one of the richest cities in Anatolia in the realm of civilian architecture. There are a lot of buildings dating back to Ottoman period in Sulusokak Quarter which has an important place in terms of the traditional house architecture. The mansion which is the subject matter of this study is one of these buildings. It has a specific place in "Turkish House" architecture with its structure plan and decorations which have not been recognized until this present time. The mansion is located in Cami-i Kebir Quarter in Sulusokak Street, 18th Street at Number 4.

Although the exterior and interior sides and the inside of the mansion, which has two-storey, are ruined, the wood decorations inside are remarkable. The privately-owned building was bought by Special Provincial Administration in the recent past. In the present study, the above mentioned building will be studied in terms of its architecture and decorations, and its place in Turkish house architecture will be tried to be determined.

Key Words: Tokat, Ottoman, Civil Architecture, Traditional housing, Wooden decorations

* Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

** Öğr. Gör. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

Giriş:

Türk konut mimarisi Orta Asya kültürüyle başlayan gelişimini Anadolu'ya da taşıyarak zamanla senteze uğramıştır. Kentler içerisinde yer alan konut örnekleri buldukları coğrafya, iklim şartları, ait oldukları kültür özellikleri gibi etkenlerden ötürü farklı üsluplar izlenerek inşa edilmişlerdir. Geleneksel anlamda Anadolu kültürünü ve sosyal yaşantısını barındıran konutların günümüze ulaşabilmiş en erken örnekleri 17. yüzyıldan öteye gitmez. Bu durumun oluşmasında inşa malzemelerinin dayanıksızlığı, doğal afetler ve insanların bilinçsizliği önemli etkenlerdir. Barınma ihtiyacından dolayı inşa edilen evler sadece bu amaca hizmet etmekle kalmamış aynı zamanda Anadolu insanının sosyal yaşam kültürünü yansıtan çok işlevli yapılar olarak da değerlendirilmiştir.

Anadolu'ya yapılan Türkmen akınlarından hemen sonra Danişmendli hakimiyetine giren Tokat, sırasıyla Anadolu Selçuklu, Osmanlı idaresinde kalmış önemli merkezlerden birisidir (Gökbilgin 1974; 402, Uzunçarşılı 2003; 299). Gerek dini gerek sivil mimari açısından oldukça çok sayıda yapıyı bünyesinde barındıran Tokat günümüze ulaşan Türk konut mimari örnekleriyle Sanat Tarihi ve Mimarlık Tarihi açısından önemli bir konuma sahiptir. Bu bağlamda araştırmacıların da dikkatini çekmiştir. Ne yazık ki mevcut evler çeşitli nedenlerden dolayı günden güne yok olmaktadır. Bunun yanı sıra günümüze ulaşan ancak dış görünüşleriyle dikkat çekmeyen ve araştırmacılar tarafından fark edilmeyen yapılar da mevcuttur ki çalışmaya konu oluşturan konak söz konusu yapılardan biridir.

TARİHÇE

Tokat'taki geleneksel konut örneklerinin nerdeyse tamamının inşa tarihi belli değildir. Konaklarda inşa tarihini gösteren bilgi ya da belge olmadığında kesin bir tarih vermek oldukça zordur. Latifoğlu Konağı'nda sıva üzerinde kalemişi cami, yelkenli tasvirleri, Madımaklar Evi ve Yağcıoğlu Konağı'nda ahşap üzerine kalemişi ile yapılan vazo içindeki çiçek motifleri, Zile Şeyh Nusret Türbesi (1858) ve Merzifon Kara Mustafa Paşa Cami (1875) şadırvanındaki tasvirlerle paralellik gösterir. Bundan dolayı söz konusu yapılar 19. yüzyılın ortalarına tarihlendirilir. (Akok 1958; 134-144, Çal 1988; 6-21). Çalışmamıza konu olan konutun zemin katında büyük odada uygulanan ahşap tavan süslemesi, Latifoğlu Konağı mutfak tavanıyla benzer özelliklere sahiptir. Her iki tavanda da merkezdeki dairesel formlu göbek etrafı "S" formlu motiflerin oluşturduğu kare alanlarla çevrelenmiştir. Ayrıca konutun zemin katında büyük odada ve birinci katında küçük odada bulunan ocaklarda alçı malzemeli sundurmalar bulunur. Aynı şekilde Latifoğlu konağında da alçı sundurmalı ocaklar yer almaktadır. Diğer konut örneklerinde alçının pencerelerde ve lambalıklarda kullanıldığı görülür. Latifoğlu ve Yağcıoğlu Evi'nde zemin katta oturma odaları bulunur. Her iki evde de bir ara kat bulunmamaktadır. Aynı uygulama çalıştığımız konut içinde geçerlidir. Konutta zemin katta sofaya açılan mekanlar oturma odaları olarak düzenlenmiştir. Tokat'da inşa tarihi bilinen tek konut olan Cevdet Ereğ Evi'nde (1904) zemin katın taşlık olarak düzenlendiği görülmektedir. Ayrıca zemin kat (taşlık) ile üst kat arasında bir ara kat mevcuttur. 19. yüzyıl ortalarına tarihlenen Latifoğlu Konağı, Yağcıoğlu Konağı, Madımaklar Evi gibi örneklerde zemin katta oturma mekanlarının bulunması, ara katın mevcut olmaması, oda girişlerinde pabuçluk kısmının yer alması incelediğimiz konakta da bulunan özelliklerdir. Bu bağlamda çalışılan konut'da paralel örnekler göz önüne alınarak 19. yy'ın ortalarına tarihlendirilebilir. Ayrıca 19. yy'ın ortalarına tarihlendirilen örneklerdeki süslemelerin bitki motifleriyle yapıldığını görüyoruz. Daha geç örneklerde geometrik karakterin daha ağır bastığı görülmektedir. (Çal 1988; 50).

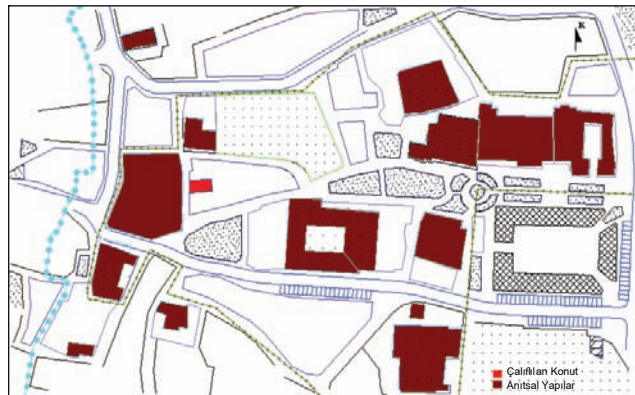
2010 yılında özel bir şahıstan satın alınarak Tokat İl Özel İdaresi bünyesine geçen yapının kullanımını Kültür ve Turizm Bakanlığı'na devredilmiştir. Bu bağlamda evin eski sahipleri Hasan Eldem ve Hasan Almaz'la görüşülmüş ve evin tarihçesi hakkında kısıtlı da olsa bazı bilgilere ulaşılmıştır. Bu bilgilerden en dikkat çekici olanı şu şekildedir: Konutun 1994 tarihinde, Fransa'dan gelen bir ekip tarafından incelendiği ve söz konusu ekibin evi sökerek Fransa'daki bir Etnografya Müzesine götürmek istediği söylenmektedir. Bu bilgi doğruysa gerçekten ilginçtir. Eğer amaç Fransa'da Türk geleneksel ev mimarisi örneğini sergilemek ise Tokat'ı bu evden daha iyi temsil edebilecek örnekler mevcuttur. Böyle bir ortamda konağın tercih edilmesinin esas nedenini ne yazık ki bilemiyoruz. Konut'ta, Fransa'da yaşayan belirli bir topluluk için önemli olan bir şahsın bir dönem ikâmet ettiği dolayısıyla da Fransız ekibin konakla ilgilendiği yönünde söylem de bulunmaktadır. Ancak söylemler kesin bir belgeye dayanmadığı için rivayetten öteye gitmez. 1994 yılında Fransız ekip tarafından planlanan işlem dönemin Tokat Müzesi Müdürlüğü tarafından engellenmiştir.

Evin eski sahiplerinden Hasan Erdem'le yapılan röportajda yapının Tokat'a gelen tüccarlarının konakladığı bir mekan olduğuna dair bilgiler edinilmiştir. Bu söylenenlerle XVII. yüzyılın seyahatçılarından olan Tavernier'in Tokat'ı ziyaretiyle ilgili verdiği bilgilerin bazıları paralellik göstermektedir. "Tavernier (1678: 174) Tokat'ın kısa bir tasvirini yaptıktan sonra sözlerine şu şekilde devam etmektedir: ... Tokat'a has iyiliklerden biri, oradaki kervansarayların etrafında, tacirlere kiralanmış birçok hususi odaların mevcudiyetidir. Seyahatimiz boyunca diğer hiçbir yerde görmediğimiz bu odalar kervansarayların gürültüsünden uzak, sakın ve rahat yerler olup, yolcu orada, kendilerini menfaat şaikiyle rahatsız eden adamlardan uzak, dostlarıyla sohbet ederek serbestçe şarap içebilir..." Söz konusu bilgilerden XVII. yy.'da Tokat'ı ziyaret eden tüccarların kervansarayların dışında konaklayacakları odaların mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Bu tarz bir uygulamanın XVII. yy'dan sonraki dönemlerde de sürdürüldüğü düşünülebilir.

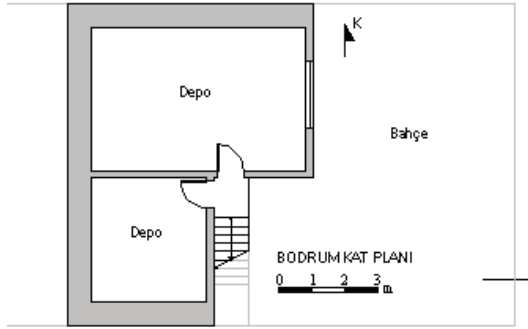
PLAN VE MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Konut bodrum, zemin ve birinci kattan oluşan dış sofalı plan şemasında inşa edilmiştir (Şekil 2-4). Kareye yakın dikdörtgen ölçülerdeki yapı, doğu - batı istikametinde konumlandırılmıştır. Kuzey ve güney cepheleri diğer evlere bitişik vaziyettedir (Fot. 1-2).

Bodrum kata giriş avluya açılan doğu cepheye bitişik merdivenlerle sağlanmıştır. Merdivenle-

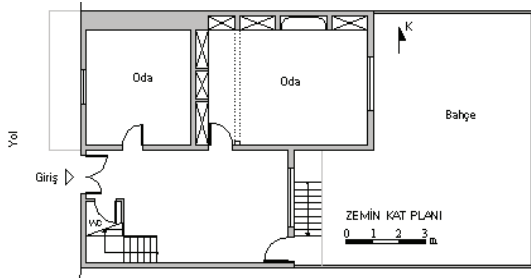
Şekil 1. Sulusokak Mevkii Vaziyet Planı (Çizim: Emine SAKA AKIN-Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Tokat, Türkiye)

Şekil 2. Konut bodrum kat planı
(Çizim: Emine SAKA AKIN)

Şekil 4. Konut birinci kat planı (Çizim: Emine SAKA AKIN)

Şekil 3. Konut zemin kat planı
(Çizim: Emine SAKA AKIN)

Fotoğraf 1. Konut giriş cephesi

rin üzeri sonradan yapılan ahşap destekli kiremit örtülü bir sundurmayla kapatılmıştır. Bodrum katta iki oda bulunur. Depo vazifesi gören odalardan kuzeydeki diğer odaya nazaran daha büyüktür. Odaların duvarlarında taş malzeme kullanılmış olup üstleri ahşap kirişlerle kapatılmıştır. (Şek. 2)

Konağa girişi sağlayan batı cephenin eksenindeki kapıyla derinlemesine dikdörtgen şeklinde uzanan sofaya ulaşılır. Sofa doğu cephesindeki pencere ve kapı ile avluya açılır. (Şek. 3). Sofanın kuzey cephesine yerleştirilen iki kapıyla da odalara geçilir. Girişten sonra batıdaki ilk oda yaklaşık 4.70x3.90 m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Odanın batı cephesine bir pencere açılmıştır. Diğer cepheleri sağır bırakılan oda oldukça harap vaziyettedir. Girişten sonraki ikinci oda dikdörtgen bir plana sahiptir ve sofa kütesinden doğuya çıkıntı yapar (Şek.3). Alt kattaki diğer odaya nazaran daha iyi durumdadır. Odanın batı cephesi tamamen ahşap dolaplarla kaplanmıştır (Fot. 6-7). Kuzey cephesinin iki köşesinde duvara gömülü niş şeklinde düzenlenmiş ahşap dolaplar yer alır. Dolapların arasına alçı ocak eklenmiştir (Fot. 8). Ahşap dolaplar ve alçı niş ile tavan arasında bir mesafe bırakılmıştır. Oda güney cephesinin kuzey köşesine yerleştirilmiş olan bir kapıyla sofaya açılır. Odanın sofadan dışarıya çıkıntı yapan kısmında bir pencere açıklığı bulunur. Batı cephedeki ahşap dolapların cepheleri simetrik olarak tekrarlanan kare ve

Fotoğraf 2. Konut giriş cephesi

Fotoğraf 3. Konut doğu cephe ve bahçe

Fotoğraf 4. Sofa

dikdörtgen alanlara bölünmüştür. Alanların içleri ortada dairesel planlı çiçek motifleri bulunan göbeklerle ve bu göbeklerin etrafını saran köşeleri pahlanmış düşey dikdörtgenlerle hareketlendirilmiştir (Fot. 7). Alçı ocağın iki yanında bulunan duvara gömülü ahşap dolapların cephele-ri üç taraftan düz silmelerle çevrelenmiştir. Ayrıca nişlerin üst kısımlarında uygulanan bitkisel motifli kemerlerle niş cephelelerine hareketlilik kazandırılmıştır.

Konutun birinci katında zemin kattaki planla benzer bir uygulama söz konusudur. Girişin hemen güneyinde bulunan ahşap merdivenlerle birinci kata çıkılmaktadır. Merdivenler ahşap korkuluklarla tamamlanmıştır (Fot. 11). Evi bezemeleri açısından önemini artıran ahşap oymaların merdiven korkuluklarında da uygulandığını görmekteyiz (Fot. 12-13).

Birinci kata gelindiğinde karşımıza çıkan dikdörtgen sofanın doğu ve batı cephelelerinde birer pencere açıklığı yer alır (Fot. 14). Sofaya açılan küçük oda ocak cephesine ve batı cepheye açılmış iki pencereyle aydınlatılmaktadır. Doğu cephede bir açıklığın sonradan kapatılmış olduğu görülmektedir. Bu oda evin genel kütlelerinden hafif çıkıntı yaparak cephede cumba oluşturmaktadır. Birinci kattaki diğer oda ise avluya açılan cephesindeki eşit ölçülerde üç pencere ve giriş cephesindeki bir pencereyle aydınlatılmaktadır. Batı cephesindeki bir pencere açıklığı sonradan kapatılmıştır.

Tokat'taki geleneksel konutlarda farklı plan şemaları uygulanmaktadır. Yukarıda anlatılmaya çalışılan plan şeması, daha çok küçük boyutlu evlerde uygulanan dış sofalı plan tipinin bir uygulamasıdır. (Çal 1988; 32, Karpuz 1993; 59)

Fotograf 5. Zemin kat büyük oda

Fotograf 6. Büyük oda ahşap dolap

Fotograf 7. Ahşap dolap detay (silahlık)

Fotograf 8. Zemin kat büyük oda ocak

TAVANLAR

Türk konut mimarisi içinde dikkat çeken elemanların başında ahşap tavanlar, dolaplar ve alçı ocaklar gelir. Ele alınan konakta yukarıda bahsedilen elemanlar araştırmanın esasını teşkil etmektedir. Geleneksel konut mimarisi içerisindeki bu öğeler Sanat Tarihi açısından oldukça önemlidir. Ahşap tavanların malzeme ve süsleme özellikleri ev içerisindeki odaların konumuna, ev sahibinin isteğine, ekonomik koşullara göre çeşitlilik gösterebilir. Ahşap tavanlar kendi içinde yapılış şekline göre belirli gruplara ayrılarak ters tavan, düz tavan, tekne tavan, kırlangıç örtü gibi isimlerde bilinmektedir (Yıldırım vd. 2006; 333).

Konut içerisindeki odaların tavanlarında ahşap malzeme kullanılmıştır. Zemin ve birinci kattaki büyük odaların tavanları dekoratif anlamda dikkat çekicidir. Zemin kattaki odada bulunan ahşap tavan odanın yaklaşık 3/4 lük kısmını kaplamaktadır (Fot. 9-10). Kalan 1/4'lik kısmın üzeri ise alçı malzemeyle kaplanmıştır (Fot. 6). Tavanın merkezinde oval göbek yer alır. Ahşap tavanın seviyesi bu kısma göre daha yüksek tutulmuştur. Oda içerisinde böyle bir düzenlemenin yapılmış olması ustanın tavanı simetrik olarak yerleştirme çabasından kaynaklanabilir. Şöyle ki oda dikdörtgen bir plana sahiptir. Alan ikiye bölünerek büyük kısmı kareye dönüştürülmüş diğer kısım da küçük bir dikdörtgen alan olarak kalmıştır. İki alan üç ahşap sütunla ayrılmıştır. Sütunlar oldukça zarif biçimdedir ve taşıyıcı olarak değil dekoratif amaçla kullanılmıştır. Uygulamadaki amaç dikdörtgen yerine kare alanda simetrik bir tavan kompozisyonu oluşturma gayretidir. Çünkü kare alan simetrik bir tavan kompozisyonu yapmak için daha uygundur. Sofadan odaya açılan kapı açıklığının doğusundan itibaren odanın tamamını kaplayan tavan ortasında iç içe geçmiş dairesel motifli bitkisel süslemelerle bezeli bir göbek yer alır. Göbek, içi simetrik olarak dizilmiş bitkisel süslemelerden oluşan kare çerçeve içerisine alınmıştır. Göbeğin etrafını kuşatan kare çerçeveye dairesel merkez arasında kalan üçgen kısımlar bitkisel motiflerle doldurulmuştur. Merkezdeki dairesel göbeği kuşatan çerçeveden itibaren tavanın kalan kısımları her birinin içinde gül motifi olan karelerle doldurulmuştur. Tavanın tamamı sade bir profille kuşatılmıştır.

Birinci kattaki odada bulunan ahşap tavan zemin kattakinden farklı olarak odanın tamamını kaplamaktadır. İki parçadan oluşan tavanın her iki kısmı da aynı seviyede tutulmuştur (Fot. 19). Tavan süsleme kompozisyonu da zemin kattakinden farklıdır. Odanın 3/4 lük kısmını kaplayan bölümde tavanın kompozisyonu daireseldir (Fot. 20). Merkezdeki göbeğin etrafı içten dışa doğru genişleyen karelerle çevrelenmiştir. Bu kareler en dışta dairesel biçimi oluştururlar. Tavan kare bir çerçeve içerisine alınarak sonlandırılmıştır. Daha küçük olan ikinci kısımda sade bir uygulama görülür. Bu kısmın tavanı kasetleme tekniğiyle oluşturulmuştur. Büyük kısım burayı ayıran yerde birbirini tekrarlayan bitkisel motifle oluşturulmuş şerit kullanılmıştır.

Fotoğraf 9. Büyük oda ahşap tavan

Fotoğraf 10. Ahşap tavan detay

Fotoğraf 11. Merdivenler

Fotoğraf 12. Merdiven korkuluğu başlığı

Fotoğraf 13. Merdiven korkuluğu başlığı

Zemin kattaki odada ahşap tavanın odanın tamamında uygulanmadığı, birinci katta ise odanın tamamını kapladığı belirtilmişti. Bunun çeşitli nedenleri olabilir. Bize göre en belirgin neden alt kattaki oda tavanının iki kısma ayrılması ve girişteki küçük kısmın seviyesinin diğer bölüme göre daha alçak tutulmasıdır. Alçak kısma koyu renkte ahşap bir tavan uygulanması odanın basık bir görünüm almasına neden olabilir. Bunun yanında ahşap yerine beyaz renkte bir alçı tavan yapılması odayı daha geniş ve ferah göstermektedir.

DOLAPLAR

Konutun sabit bir parçası konumundaki dolaplar hem işlevsellik hem de bezeme açısından oldukça önemli bir yer tutar. Dolapların bir başka özelliği de oda içerisinde konumlandırıldığı duvar cephesinin tamamını kaplamasıdır. Dolaplar işlevseldir çünkü ev halkının eşyalarını koyabilecekleri ayrıca yorgan, çarşaf gibi yatak malzemelerini muhafaza edebilecekleri yüklük vazifesi görürler. Bunun dışında kimi evlerde dolap içerisinde bir bölümün gusülhane olarak kullanıldığı da bilinmektedir.

Dolaplar işlevselliklerinin yanı sıra dekoratif açıdan da önemlidir. Üslup ve malzeme bakımından odaların tavan, pencere, kapı gibi yapı elemanlarıyla bir bütün oluştururlar. Çoğu geleneksel Türk evinde tavanda uygulanan motifler dolaplarda da kullanıldığı ve bu şekilde odanın genel havasında bir bütünlük sağlandığı görülmektedir. Renk ve malzeme seçiminde de bir paralellik söz konusudur.

Fotoğraf 14. Birinci kat sofa

Fotoğraf 15. Birinci kat odalara açılan kapılar

Fotoğraf 16. Birinci kat küçük oda

Fotoğraf 17. Birinci kat büyük oda

Konutta altta bir, birinci katta ise iki odada dolap bulunmaktadır. Genel kompozisyonun itibarıyla dolapların simetrik olarak yapıldıkları görülmektedir. Zemin kattaki büyük odanın batı cephesini tamamen kaplayan ahşap dolap simetrik bir görünümdeydir. (Fot. 6). Dolap iki bölüm halinde düzenlenmiştir. Ancak bu bölümlerin ahşap kapakları ne yazık ki günümüze ulaşmamıştır. Oadaki ahşap dolabın en dikkat çekici özelliği iki bölüm arasında kalan kısma muhtemelen silah koyabilmek için kapaklı bir bölümün yapılmış olmasıdır (Fot. 7). Dolap cephesinin genel kütleleri içerisinde yer alan bu bölüm dışarıdan bakıldığında dikkat çekilmeyecek şekilde tasarlanmıştır. Bunların yanı sıra alçı ocağın hemen iki yanına yerleştirilmiş olan duvara gömülü niş şeklinde dolaplar da bulunmaktadır (Fot. 8). Bu kısımdaki dolaplar raflarla dört bölüme ayrılmış olup en üst bölüm bitkisel motifli bir kemerle odaya açılmaktadır.

Birinci katta büyük odada bulunan ahşap dolap bünyesine zemin kattakinden farklı olarak bir niş yerleştirilmiştir (Fot. 18). Cephenin tam ortasında bulunan niş tavanın 0.80 m. kadar altında yuvarlak kemerle sonlandırılmıştır. Nişin yüzeyi alçı kaplama olup yan kanatlarına üst üste iki raflı ahşap dolaplar yerleştirilmiştir. Alçı nişin iki tarafına simetrik bir şekilde düzenlenmiştir. Anadolu'nun geleneksel konut mimarisinde dolap ortasında niş uygulamasının birçok örneği bulunmaktadır (Karpuz 1993; 112, Büyükmihçı 2005; 172). Sadece Türk evlerinde değil gayrimüslimlerin evlerinde de bu tarz uygulamaların varlığı bilinmektedir. Nişlerin içi kimi zaman çeşitli tasvirlerle betimlenmiş kimi zaman ahşap süslemeyle işlenmiş ya da sade bir şekilde bırakılmıştır.

Birinci kattaki küçük odada ocak nişinin iki yanında küçük boyutlu ahşap dolaplar yer almaktadır (Fot. 16). Bu uygulamanın aynısı birinci kattaki büyük odada da karşımıza çıkar. Alçı ocakla birlikte oda cephesini kaplayan dolaplar raflarla üçer bölüme ayrılmış ve en üstte bitkisel motifli kemerlerle sonlandırılmıştır.

OCAKLAR

Geleneksel konut mimarisinin önemli unsurlarından olan ocaklar ev içerisindeki yaşamı kolaylaştırıp

Fotoğraf 18. Birinci kat büyük oda ahşap dolap

Fotoğraf 19. Birinci kat büyük oda ahşap tavan

Fotoğraf 20. Ahşap tavan göbek

Fotoğraf 21. Ahşap tavan süsleme detayı

ısınmada kullanılan yapı elemanlarıdır. Özellikle evlerin başodalarına konumlandırılmış ocaklar genel düzeni oluşturan ana elemanlardır. Ocaklar işlevselliklerinin yanı sıra dekoratif kaygılar da taşımaktadır. Bunun içindir ki Anadolu’da birçok evde çeşitli süsleme unsurlarıyla bezeli ocakları görebiliriz (Karpuz 1993; 138-141, Büyükmihç 2005; 157). Yapıldıkları döneme göre çeşitlilik gösteren ocakların Barok, Rokoko gibi farklı üsluplarda yapılmış örnekleri de mevcuttur. Yaygın bir uygulama olarak ocaklar konumlandırıldığı oda duvarının ortasında yer alır. Her iki tarafında dolap, yüklük gibi yapı elemanları bulunabilir. Biz bu uygulamanın örneklerini Safranbolu, Erzurum ve Kayseri evlerinde (Günay 1989; 249; Karpuz 1993; 138-141, Büyükmihç 2005; 157; Tali 2005; 66) görmekteyiz.

Bahsi geçen konutun zemin katında büyük odada, birinci katında ise küçük odada birer ocak bulunmaktadır. Zemin kattaki ocak oda giriş kapısının karşısındaki cepheye yerleştirilmiştir (Fot. 8). Ocak odanın dikdörtgen yapısı göz önüne alındığında merkezde yer almaz. Bunun nedeni de daha önce belirttiğimiz gibi söz konusu odanın üç sütunla ikiye bölünmüş olmasıdır. Ocağın bu iki bölümden büyük (kare) olana göre temel alınarak duvarın tam ortasına simetrik şekilde yerleştirildiği görülmektedir.

Konak içerisinde bulunan ocaklar bazı farklılıklar dışında üslup ve biçim açısından paralellik gösterir. Her iki ocak da alçıdan yapılmış olup geleneksel bir ocak şeklinde tasarlanmıştır.

Zemin kattaki düzenlemenin ocak kısmı beş dilimli kemerle örtülmüştür ve ocak cephesi kemerin üzerine yerleştirilen sivri külahla taçlandırılmıştır. Ocağın etrafı silmelerle çevrelenerek vurgulanmıştır. Silmeler üstte üç dilimli bir kemerle sonlandırılmıştır.

Birinci kattaki ocak ise üç dilimli kemerle kapatılmış ve yukarıda sivri bir külahla tamamlanmıştır. Ayrıca ocağın etrafı genel kütesini vurgulamak amacıyla alçı silmelerle çerçevesi oluşturulmuştur (Fot. 16).

Altta büyük üstte ise küçük odada birer ocak bulunması evin ısıtma sistemiyle ilgilidir. Şöyle ki alttaki hemen üstündeki odanın ısınmasına yardımcı olabilmektedir aynı düzen diğer odalar için de geçerlidir.

SONUÇ

Tokat'taki sivil mimari örneklerinden büyük bir bölümünün 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarında inşa edilmiş olabileceği düşünülebilir. 1903 yılında inşa edilen Cevdet Ereğ evi Tokat'taki diğer konaklarla benzerlikler gösterir. Bu durum diğer konakların tarihlendirilmesi açısından bize yardımcı olmaktadır. Şehrin konumu itibarıyla uygun alanların ticarî merkezlere ayrılmış olması sivil mimari örneklerinin daha sarp alanlara kurulmasına yol açmıştır. Tokat'ın içinden akan Yeşilirmak Nehri ile Behzad Deresi'nin yağışlı havalarda zaman zaman taşkınlıklar meydana getirmesi de evlerin daha yüksek yerlerde inşa edilmesine sebep olmuştur. Tokat'taki geleneksel konakların Tokat Kale'sinin etekleri, Sulusokak ve çevresi ile, Bey Sokağı gibi belirli bölgelerde yoğunlaştığını görmekteyiz. Bunlardan Sulusokak, içerisinde barındırdığı birçok türden dini ve sivil mimari örnekleriyle tanınmaktadır. Tanıtmaya çalıştığımız konak da tarihi Sulusokak mevkiinde yer almaktadır. Konak küçük boyutlu bir yapı olmasına karşın özellikle ahşap tavan süslemeleriyle ilgi çeker. Plan özellikleri itibarıyla Tokat'taki küçük boyutlu konaklarla ayrıca Kayseri ve Erzurum'daki kimi konaklarla benzerlikler göstermektedir. Günümüze kadar ayakta kalmaya çalışan ve yazılı kaynaklarda adı geçmeyen konut araştırma sonucu ortaya çıkarılmıştır. Çalışmanın amacı yok olmaya yüz tutmuş konağı belgelemek ve Tokat Geleneksel Konakları ile ilgili araştırmalara bir yenisini eklemektir.

KAYNAKLAR

- Akok, M. (1958). "Tokat Şehrinin Eski Evleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü Yıllık Araştırmalar Dergisi*, II, 109-147.
- Büyükmihçı, G. (2005). *Kayseri'de Yaşam ve Konut Kültürü*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Çal, H. (1988). *Tokat Evleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Eldem, S.H. (1968). *Türk Evi Plan Tipleri*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Gökbilgin, M.T. (1974). Tokat. *İslam Ansiklopedisi*, C. 12, (1), 402.
- Günay, R. (1989). *Geleneksel Safranbolu Evleri ve Oluşumu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karpuz, H. (1993). *Türk İslam Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Küçükerman, Ö. (1996). *Kendi Mekanının Arayışı İçinde Türk Evi*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları.
- Özen, H., Akın, E.S. (2009). "Rehabilitation of the Historic Urban Quarter in Tokat". Iaps-Csbe&Housing Network, International Symposium 12-16 October 2009, İstanbul.
- Tali, Ş. (2005). *Geleneksel Kayseri Evlerinde Süsleme*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.6, (2), 61-85.
- Tavernier, J.B. (1678). *Persian Travels, Containing Thev Several Roads From Paris to Isphanan The Chief of Persia, Through the Northern Provinces of Turkey*, London.
- Yıldırım, K., Hidayetoğlu, M.L. (2006). "Geleneksel Türk Evi Ahşap Tavan Süsleme Özelliklerinin ve Yapım Tekniklerinin Çeşitliliği Üzerine Bir İnceleme "The Investigation of Wooden Ceilings Belonging to Traditional Türk Houses"., 9th International Symposium of Traditional Arts, İzmir, 16-18 November, 332-341.
- Uzunçarşılı, İ.H. (2003). *Osmanlı Tarihi*. C.I, Ankara.

Şeyh Muhammed Murad-ı Buhârî Tekkesi Haziresi Üzerine Bir Değerlendirme

Ahmet Semih Torun*

Bu çalışmada İstanbul'un nadide semtlerinden olan Eyüp'teki Şeyh Muhammed Murad-ı Buhârî Tekkesi'nin haziresinde bulunan mezar taşları incelenmiştir. Tekkenin haziresindeki mezar taşları, tarih sırasına göre ele alınmış, kırık olan taşlar ayrıca tespit edilmiştir. Nakşibendîlik'in Müceddidiyye kolunun Anadolu'daki ilk merkezi olan bu tekkenin haziresi incelendiğinde tekke mensuplarının çoğunun ilim erbabı ve devlet erkânından olduğu dikkati çekmektedir.

Damad-zâde Ebülhayr Ahmed Efendi ve Mustafa Paşa vakıflarından olan bu tekke, toplum üzerinde etkili olmuştur. Tekkeye adını veren Şeyh Muhammed Murad-ı Buhârî'nin türbesi, tekkenin dersane kısmında olup hâlâ sevenleri tarafından ziyaret edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Eyüp, Şeyh Muhammed Murad-ı Buhârî Tekkesi, vakıf, hazire, Osmanlı 17-18. yüzyıl.

Evaluation on the Graveyard of Sheikh Muhammed Murad Dervish Lodge

Abstract

In this study, the tombstones in the graveyard of The Dervish Lodge of Sheikh Muhammed Murad from Buhara were analysed. The Dervish Lodge which is in Eyüp, one of the most beautiful towns in Istanbul, was the first center of Mucaddidiyya branch of Naqshbandiyya in Anatolia.

The tombstones were examined in chronological order according to the date of death and the broken ones were stated seperately. Based on the knowledge taken from the tombstones, most of the members of the dervish lodge were belonged to the ulama and bureaucracy classes.

The Dervish Lodge which was connected with Damad-zâde Ebülhayr Ahmed Efendi and Mustafa Pasha Foundations, influenced society so much. The tomb of the Sheikh Murad is in the classroom part of the dervish lodge and is still visited by his followers.

Keywords: Istanbul, Eyup, Sheikh Muhammed Murad Dervish Lodge, foundation, graveyard, Ottoman Empire 17th and 18th centuries.

* Arşiv Uzmanı, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi

Şeyh Muhammed Murad-ı Buhârî'nin Hayatı, Eserleri ve Yaşadığı Dönem

Hayatı

H.1050/M.1640 senesinde Semerkand'da doğan Muhammed Murad, Semerkand Nakibüleş-rafı Seyyid Ali Efendi'nin oğludur. Babasına nisbetle *Buhârî* lakabıyla anılmaktadır. "Muradî" lakabıyla da tanınan Şeyh Murad Efendi'den tekkenin haziresindeki mezar taşlarında ve Osmanlı Arşivi'ndeki vesikalarda "Buhârî" ve "Nakşibendî" diye bahsedilmektedir (ŞD. 126/57; C. EV. 50/2458). Şeyh Murad-ı Buhârî'ye atfedilen "Münzevî" nisbesine ise önceki kaynaklarda rastlanmamakta olup bir karışıklık ifadesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu karışıklığa Eyüp'ün Karasüleyman-subaşı Mahallesi'nde bulunan Münzevî Türbesi (Galitekin 2003: 958, 964) sebep olmuştur. Halbuki, Şeyh Muhammed Murad-ı Buhârî Tekkesi Eyüp'ün Nişancı Mahallesi'nde bulunmaktadır.

Üç yaşında iken çocuk felci geçirerek ayakları *kötürüm* olan Muhammed Murad'ın bu hali, onun ilim ve irşat vazifesini engellememiştir. Temel İslâmî eğitimini tamamlayıp hafızlığını Semerkand'da yaptıktan sonra Hindistan'a gitmiş (1073/1663), orada ilim tahsiline devam ederken *Nakşibendiyye-Müceddidiyye*'nin kurucusu İmam-ı Rabbânî Ahmed Fâruk-ı Serhendî'nin (v. 1034/1624) oğlu ve halifesi *Muhammed Ma'sum* (v. 1080/1669) hazretlerine intisap etmiş, daha sonra onun halifesi olmuştur.

1074/1664 senesinde hacca giden Muhammed Murad-ı Buhârî hazretleri hac sonrası üç sene Hicaz bölgesinde ikamet ederek orada bulunan âlimlerden ders almıştır. Bu zat, ikinci haccından (1078/1668) sonra, dönüşte Kahire'de kalarak tefsir, hadis ve aklî ilimler ile meşgul olmuştur. İki sene sonra Şam'a gelerek evlenmiş, bu evlilikten *Muhammed Bahâeddin* ve *Mustafa* isimli iki erkek çocuğu olmuştur.

Şam ahalisinin teveccühünü kazanan Murad-ı Buhârî, İstanbul eşrafının ısrarlı davetleri üzerine *İstanbul*'a gelmiş (1092/1681), ulema ve devlet erkânı tarafından sevgi ve büyük bir heyecanla karşılanmıştır. Şeyhülislam Feyzullah Efendi (v. 1115/1703) gibi zatlar başta olmak üzere birçok insan, Şeyh Murad Efendi'ye intisap etmiş, *Anadolu*'da Nakşibendiyye'nin Müceddidiyye kolunun temeli bu zatla atılmıştır (Tanman 1994: 514).

Muhammed Murad hazretleri, İstanbul'da kaldığı esnada Eyüp'ün Nişancı Mahallesi'nde ikamet etmiş, bu esnada *Şeyhülislam Damad-zâde Ebülhayr Ahmed Efendi* (v. 1154/1742)¹ tarafından bugünkü tekke, kendisine tahsis edilmiştir. Beş yıl sonra halifesi Kilisli Ali'yi (v. 1147/1734) yerine vekil bırakarak önce Şam'a, oradan da umreye gitmiş, bir sene sonra tekrar Şam'a dönmüştür (1098/1686).

Bu gelişinde Şam'da yirmi iki sene kadar kalmış, *Berrâniyye* adıyla medrese ve tekke kurmuş, Şeyh Murad Efendi'nin çocukları ve torunları burada vazife yapmışlardır. Ayrıca uzun yıllar Şam Müftülüğü vazifesini "Muradî Ailesi" üstlenmiştir.

Şeyh Murad-ı Buhârî, ayrıca Şam'da *Medrese-i Nakşibendiyye* (C. EV. 460/23291) ile *Murâdiyye Medresesi* adıyla iki medrese daha yaptırmıştır (Şimşek 2002: 79, dipnot 278). On bin-

¹ Halil İbrahim Şimşek (2002: 77), Şeyhülislâm Damad-zâde Ebülhayr Ahmed Efendi'nin vefat tarihinin 1155/1742 olduğunu bildirdiği halde, mezar taşında vefat tarihi 1154 olarak yazılmıştır. 1154 senesi miladi olarak, Şimşek'in de belirttiği gibi 1742 senesine tekabül etmektedir. Bunu, Tanman (1994: 514) da doğrulamaktadır.

den fazla hadisi ezbere bildiği rivayet edilen bu zat, zahirî ve batınî ilimlerde otorite olduğundan medrese ile tekke hizmetlerini bir arada yürütmüştür.

Şeyh Murad Hazretleri, oğlu Muhammed Bahâeddin'i (v. 1169/1755) Şam'da vekil bırakarak 1120/1708 yılında ikinci defa İstanbul'a gelmiş, Sultan Selim Camisi yakınındaki Bıçakçı Efendi Menzili'nde üç sene kadar ikamet etmiştir.

Şeyh Muhammed Murad'a duyulan büyük teveccühden rahatsız olan Sadrazam Çorlulu Ali Paşa (v. 1123/1711), Şeyh Murad Efendi'yi hacca götürüyoruz bahanesiyle donanma ile yola çıkartmış, ancak Alanya sahillerinde gemiden indirtmiştir. Muhammed Murad Efendi, önce Konya'ya gitmiş, daha sonra Kütahya üzerinden Bursa'ya ulaşmış (1123/1711), buradaki ikameti altı yıl sürmüştür.

1130/1717'de tekrar İstanbul'a gelen Şeyh Murad-ı Buhârî, önce Eyüp'teki Hüseyin Efendi-zâde Bahçesi'nde, daha sonra da Reisü'l-etibba Nuh Efendi Yalısı'nda ikamet etmiş, kendi adıyla anılan *Nişancı (Nişancı-i Atik, Nişancıpaşa) Mahallesi*'ndeki tekkenin hem müderrislik hem de şeyhlik vazifesini vefatına kadar yürütmüştür.

12 Rebiülâhîr 1132/21 Şubat 1720 Salı gecesi rahmet-i Rahmân'a kavuşan Şeyh Muhammed Murad-ı Buhârî hazretlerinin cenaze namazında *Hazret-i Hâlid (Eyüp) Camisi* ve meydanı kâfi gelmediğinden cemaat bir müddet yerinden kımıldayamamıştır. Şeyh Murad-ı Buhârî'nin çileli hayat yolculuğu, kılınan cenaze namazından sonra kendi adına tahsis edilen Nişancı Meydanı'ndaki tekkenin dershane kısmında son bulmuştur. Seksen yıl süren bu yolculukta, Şeyh Murad Efendi Semerkand, Hindistan, Kudüs, Hicaz, Bağdat, İsfahan, Belh, Buhara, Kahire, Şam, İstanbul ve Bursa'da ilim tahsili, hac yolculuğu ve irşat vazifeleri sebebiyle bulunmuştur. Şu anda, *Şeyh Murad-ı Buhârî Türbesi* diye de adlandırılan bu kısımda, tekkenin ikinci şeyhi Kilisli Ali'ye (v. 1147/1734) ait olan bir sanduka (Şimşek 2002: 102) daha bulunmaktadır. İnsanları ilim ve irfana yönlendiren bu zatın hizmetleri, talebeleri ve yazdığı eserleri vasıtasıyla devam etmiştir.

Resim 1. Şeyh Muhammed Murad-ı Buhârî'nin (sağdaki) ve Kilisli Ali Efendi'nin (soldaki) sandukaları

Eserleri

- **Câmi'ü Müfredâti'l-Kur'ân:** Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç lisanda yazılmış olan bu eser, Kur'an ilimleri ile alakalıdır. İki cilt halinde bu eserin baskısı yapılmamış olup yazma nüshaları mevcuttur.

- **Silsiletü'z-zeheb:** Tasavvuf ile alâkalı olan bu küçük yazma eser, Arapçadır. Eser, *La 'lî-zâde Abdulbâkî* tarafından "Terceme-i Risâle-i Şeyh Muhammed Murad-ı Buhârî en-Nakşibendî" adıyla Türkçe ve Ahmed Trabzonî tarafından da "Tuhfetü'l-ahbâb fi's-sülûk ilâ tarîki'l-ashâb" adıyla da Arapça olarak şerh edilmiştir. Ayrıca bu eser, Mehmed Rüstem Raşid tarafından "Dürrü'l-müntehab min bahri'l-edeb fi tercemeti silsileti'z-zeheb" adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bu tercüme eser ve zeyli, 1274/1857 yılında Matbaa-i Amire'de basılmıştır.

- **Mektûbât:** Şeyh Murad Efendi'nin yazdığı mektupların yer aldığı bu eser, Arapça olup yazma nüsha halindedir. Bu eser, Murad-ı Buhârî'nin irtihalinden sonra müridleri tarafından hazırlanmıştır.

- **Lübsü'l-hırkati'l-Kâdiriyye:** Bu Arapça risale, Muhammed Murad-ı Buhârî'nin, Kadiriyye tarikati icazeti olup eserde şeyh efendinin Hz. Ali'ye kadar uzanan silsilesi yer almaktadır.

- **Mesmû'ât mine's-Seyyid Muhammed Murad-ı Buhârî:** Şeyh Murad-ı Buhârî'nin sohbetlerinden derlenen bu yazma eser, Türkçe olup tasavvufla ilgilidir (Şimşek 2002: 91).

- **Menâkıb ve Takrirât-ı Muhammed Murad-ı Buhârî:** Bu eser Türkçe olup Şeyh Murad Efendi'nin Bursa'daki sohbetlerinde tutulan notların bir araya getirilmesiyle teşekkül etmiştir. *Hüseyn Lâdikî* tarafından kaleme alınan notlar, *Mehmed Mekki* Efendi tarafından temize çektirilerek istinsah edilmiştir.

- **Risâle-i Nakşibendiyye:** Türkçe olan bu eser, Şeyh Muhammed Murad-ı Buhârî'nin Bursa'daki sohbetlerini *Karababa-zâde İbrahim Bursevî*'ye not ettirmesi ile ortaya çıkmış olup kütüphane kayıtlarının çoğunda yanlışlıkla Karababa-zâde İbrahim Efendi'ye atfedilmiştir (Şimşek 2002: 93).

Resim 2. Mescit tarafından hazinenin genel bir görünümü

Şeyh Muhammed Murad-ı Buhârî Tekkesi

"Şeyh Muhammed Murad-ı Buhârî, Şeyh Murad-ı Buhârî, Şeyh Murad Efendi" gibi adlarla anılan tekke, *Anadolu Kazaskeri Çankırlı Damad Mustafa Efendi* (v. 1096/1684) tarafından XVII. yüzyılın ortalarında medrese olarak yapılmıştır. Daha sonra, oğlu *Şeyhülislam Damad-zâde Ebülhayr Ahmed Efendi* (v. 1154/1742) tarafından tekkeye çevrilerek Şeyh Muhammed Murad-ı Buhârî

Resim 3. Tekkenin dıştan görünüşü

Resim 4. Türbe ve hazirenin dıştan görünüşü

hazretlerine tahsis edilmiş, çeşitli zamanlarda tekkeye bazı ilaveler ile birlikte tamirler de yapılmıştır. 12 Zilkâde 1314 tarihli arşiv vesikasında tekkenin içindeki Maktul Mustafa Paşa Camisi ile Ebülhayr Ahmed Efendi Vakfı'ndan olan tekkeye ait dükkân ve odalarla beraber harem ve selamlık kısmının tamir edilmesi tekkenin şeyhi Abdülkadir Efendi tarafından talep edilmiştir (BEO 934/70022). Bu istek üzerine başlayan tamirat, 24 Cemâziyelâhir 1315 (BEO 1041/78014) ve 20 Rebûlevvel 1316 (BEO 1173/87945) tarihlerinde de devam etmiştir.

Şeyh Murad Efendi Tekkesi, *Nakşibendî-Müceddidî* tekkesi olarak hizmet görmüş, Reisü'l-meşâyih Feyzullah Efendi (v. 1284/1867) zamanında ise etkili bir konumda bulunmuştur. Feyzullah Efendi'nin vefatından sonra Nakşibendî-Melamî tekkesi olarak da faaliyet gösteren tekkede on dört adet şeyh efendi hizmet görmüş olup bunların sekiz tanesi hazirede, iki tanesi de türbede medfundur.

Tekkede ilme önem verilmiş, teknolojik gelişmeler takip edilmiştir. Osmanlı Devleti'ne ilk defa gelen üç bisikletten birinin bu tekkeye alınması, selamlık ve harem binaları arasında löklanşe pili ile çalışan bir irtibat sistemi kurulmuş olması (Tekin 2001: 433) tekkenin ilme ve teknolojiye verdiği önemin bir göstergesidir.

Bir zamanlar ceylanlar dolaşacak kadar geniş bir bahçesi olan (Şenalp 1982: 22-26) bu mekân, tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla sahipsiz kalmıştır. Şeyh Murad Tekkesi, bazı kimseler tarafından işgal edilerek harap hale gelmiş, ahşap olan selamlık ve harem binaları ise yakacak temini maksadıyla 1977 yılında işgalciler ve çevre sakinleri tarafından yıkılmıştır (Tanman 1994: 514). Ayrıca tekkenin şadırvanı, avlu kapısı ve kapının yanındaki Mehmed Kethüda Çeşmesi de yok olmuştur (Erdem 2008: 223). Çeşmeye ait kitabe elde olup ortadan kırılmış halindedir. Kitabeden Mehmed Kethüda Çeşmesi'nin 1143/1730 tarihinde yapıldığını öğrenmekteyiz. Tekkenin içinde şu anda mescit, tevhitane, derviş odaları, türbe ve hazire bulunmaktadır.

**Resim 5. Hazireden bir görünüm
(TAÇEV Arşivi'nden, 1980'li yıllar)**

Yıkılan harem binasının yeri yakın zamanlara kadar çocuk parkı ve semt pazarı olarak kullanılmış olup şu anda bu mekânda bir spor kompleksi bulunmaktadır.

Hakyol Eğitim Yardımlaşma ve Dostluk Vakfı'na tahsis edilen tekke (Tanman 1994: 514), 1988 yılında ciddi bir tamir görmüş (Haskan 1993: 280), hazirede bulunan bazı mezar taşları bu esnada toprak altından çıkarılmıştır.

Tekke 2005 yılında "Tarih, Kültür ve Çevre Koruma Derneği (TAÇEV)"ne tahsis edilmiş olup tekkenin röleve, restitüsyon ve restorasyon projeleri, dernek tarafından hazırlatılarak Anıtlar Kurulu'na onaylatılmıştır. Şeyh Murad-ı Buhârî Tekkesi, Kasım 2010 tarihi itibarıyla İlim Kültür ve Sanat Vakfı (İLKSAV)'na tahsis edilmiştir.

Kütüphanesi

7 Muharrem 1215 tarihli arşiv vesikasında, Eyüp'te bulunan Şeyh Murad Efendi Tekkesi'ndeki vakıf kitapları için hafız-ı kütüp (kütüphaneci) tayin edildiğini (C.MF 49/2450) öğrenmekteyiz.

Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Müdürü Emir Eş Beyefendi'den aldığımız bilgilere göre; Şeyh Murad-ı Buhârî Tekkesi'ne ait 348 cilt eser, 26.02.1969 tarihli koleksiyon mazbatasıyla Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'ne teslim edilmiştir. Nakledilen bu eserlerin sayısı, ciltlerin içlerindeki risaleler dikkate alınırsa 590 adettir.

348 cilt eserin 15 tanesi mükerrer olup 312 tanesi yazma, 36 tanesi matbu eserdir. Yazmaların 251 tanesi Arapça, 39 tanesi Farsça, 10 tanesi Türkçe, 12 tanesi ise Arapça, Farsça ve Türkçe'nin beraber kullanıldığı eserlerdir.

Matbu eserlerin 24 tanesi Arapça, 1 tanesi Farsça, 10 tanesi Türkçe, 1 tanesi ise Arapça ve Türkçe eserdir.

Şeyh Murad-ı Buhârî Tekkesi Kütüphanesi'ne ait olan bu eserlerin konuları çok çeşitli olup yazım veya basım tarihleri H.652-1278/ M.1254-1862 yılları arasındadır.

Şeyh Murad-ı Buhârî Tekkesi Vakıfları ve Vakfiyeleri

1-Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 747 numaralı defterin 131. sayfasının 121. sırasında kayıtlı Mustafa oğlu Şeyhülislam Damad-zâde Ebülhayr Ahmed Efendi'ye ait Recep 1154/Eylül-Ekim 1741 tarihli vakfiye zeyli: Şeyhülislam Ebülhayr Ahmed Efendi tarafından tanzim edilen vakfiyenin aslı 1 Ramazan 1145/15 Şubat 1733 tarihli olup bunun bir sureti de 5 Muharrem 1200/8 Kasım 1785 tarihidir (C.EV 32334). Ayrıca bu vakfiye, tekkenin şeyhi Hafız Feyzullah Efendi tarafından 28 Recep 1265/18 Haziran 1849 tarihinde tashih ettirilerek Evkaf Muhasebesi'ne kaydedilmiştir.

Vakfiyede, tekkeye ait İstanbul (Eyüp, Söğütözü, Hasköy ve Kadırga Limanı), Eğriboz ve Şam'da bulunan vakıflardan bahsedilmektedir.

Eğriboz'da Şeyh Murad-ı Buhârî Tekkesi'ne ait dört çiftlik bulunmakta olup 29 Muharrem 1190/20 Mart 1776 ve 17 Safer 1195/12 Şubat 1781 tarihli arşiv vesikalarında bu çiftliklerin vergilerden muaf tutulması, sipahi ve mültezimlerin zulmünden korunması istenmektedir (C. EV 489/24703, 50/2458).

2-Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 739 numaralı defterin 1. sayfasının 1. sırasında kayıtlı İstanbul'da Mustafa Paşa ibn-i Abdurrahman Paşa Vakfı'na ait 1166 /1752-53 tarihli vakfiye: Vakfiyede, Mustafa Paşa'nın Rumeli'de Horişte ve civarındaki emlakını;

*Eyüp'ün Otakçılar mevkiinde Mehmedbey Mahallesi'nde yaptırdığı Nakşibendiyye Zaviyesi ile cami-i şerife,

*Galata haricinde Kurşunlumahzen'de tamir ve ihya eylediği cami-i şerife (Yer altı Camisi),

*Eyüp'ün Nişancıpaşa Mahallesi'nde bulunan Şeyh Murad-ı Buhârî Türbesi'ndeki bazı hizmetler için vakfettiğini bildirmiştir.

3- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 739 Numaralı defterin 4. sayfasının 2.sirasında kayıtlı İstanbul'da Mustafa Paşa ibn-i Abdurrahman Paşa Vakfı'na ait 10 Cemâziyelâhir 1166/14 Nisan 1753 tarihli vakfiye zeyli: Bu vakfiye zeylinde Mustafa Paşa, vakfiye şartları olarak şu maddeleri zikretmiştir:

*Eyüp'te bulunan Şeyh Murad Efendi Tekkesi'nde her pazartesi ve cuma günleri işrak vaktinde hatm-i hâcegân yapıp işrak namazından sonra tatlı ve yemek ikram edilmesi.

*Hatm-i hâcegân esnasında buhur yakılması.

*Tekke şeyhinin hatm-i hâcegân yaptırması ve Sahîh-i Buhârî dersi yapması.

*Tekkenin içinde tamir ettirdiği cami için imam ve müezzin vazifelendirilmesi.

*Aşçı, temizlik ve türbe görevlisi istihdam edilmesi.

*Tekke odalarının dördünde kalan fukara-yı Nakşibendiyye'ye günlük akçe verilmesi.

*Kurşunlumahzen'de ihya eylediği cami-i şerifte haftada beş gün tefsir, hadis ve fıkıh okutulması için dersîâm tayin edilmesi.

*Aynı camiye kayyum, ferraş ve bevab tayini.

*Evkafına câbi tayin edilmesi.

27 Zilhicce 1173/ 10 Ağustos 1760 tarihli arşiv vesikasında tekkede türbe bitişiğinde Mustafa Paşa'nın yaptırdığı mahalde cuma ve pazartesi günleri işrak vaktinde yapılan hatm-i hâcegândan sonra yemek ikram edileceğinden aşçı tayin edilmesi istenmektedir (C. EV 37/1807, 441/22312).

Yine (29) Zilhicce 1175/ (21) Temmuz 1762 tarihli arşiv vesikasında ise tekkede yapılan hatm-i hâcegândan önce bir koyun kesilerek pişirilip ikram edilmesi, hatm-i hâcegândan sonra ise misafir ve dervişlere üzüm ikram edilmesi için vazife ve cihet tayin olunduğu bildirilmektedir (C. EV 457/23118).

4- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 739 Numaralı defterin 6. sayfası 4. sırasında kayıtlı İstanbul'da Mustafa Paşa ibn-i Abdurrahman Paşa Vakfı'na ait 9 Cemâziyelevvel 1166/ 14 Mart 1753 tarihli vakfiye: Bu vakfiye, Mustafa Paşa'nın İstanbul ve Alasonya'daki emlakinden bazılarını Şeyh Murad-ı Buhârî Tekkesi için vakfettiğini bildirmektedir.

Ayrıca *Sadrazam Sinan Paşa* da tekke için Uzuncaabat, Hasköy ve Filibe'de bulunan vakfından 11 Recep 1208/ 12 Şubat 1794 tarihinden itibaren yıllık 180 kilo pirinç tahsis etmiştir (C.EV 49).

Şeyhülislam Ebülhayr Ahmed Efendi, Şeyh Murad Tekkesi'ne birçok akar vakfetmiş, bunları vakfiyesinde bildirmiştir. Tekkeye vakfedilen mülklerin Defterhane-i Amire ile muhasebe kayıtlarına geçmemesi veya yanlış geçmesi sebebiyle çeşitli zamanlarda ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Eğriboz ve İstanbul'da çıkan bu ihtilaflar yapılan tahkikatla neticelendirilmiştir (Tekin 2001: 442, 443).

Şeyhülislam Damad-zâde Ebülhayr Ahmed Efendi (v. 1155/1742) Şeyh Murad Efendi Dergâhı'na akar vakfedip vakfiyesini tanzim etmiş (C.EV 32334), aynı zamanda vakfın mütevellisi olmuştur. Ebülhayr Ahmet Efendi Vakfı, daha sonra Haremeyn Evkafı'na ilhak olunmuştur (C. EV 27144).

Tekke camisinde imam, hatip ve müezzin olarak görev yapanlar olduğu gibi tekkede türbedar, buhurî, hâdim-i şebeke, hafız-ı kütüp, dersiâm, câbi, miftahdâr ve kâtipler de istihdam edilmiş, bu hizmetlerin masrafları başta Ebülhayr Ahmed Efendi Vakfı olmak üzere Maktul Mustafa Paşa, Divan-ı Hümayun Teşrifatçısı İzzî Süleyman Efendi, Teşrifatçı Seyyid Akif Bey vakıfları ve İstanbul Gümrüğü tarafından karşılanmıştır.²

ŞEYH MUHAMMED MURAD-I BUHÂRÎ TEKKESİ HAZİRESİ

Mezar taşları, XIV. yüzyıldan itibaren Türkçe yazılmaya başlanmıştır. Ayrıca mezar taşlarındaki bilgiler ışığında tarihî şahsiyetlerin doğum, görev ve ölümleri hakkında en sağlam bilgilere ulaşmak mümkündür.

Tekkenin mevcut olan haziresi üç kısım halinde olup birisi avlu kapısı ile türbe arasında, diğer ikisi ise mescidin giriş kapısının sağ ve solundadır. Hazirede 83 mezar taşı bulunmaktadır. Çoğu sağlam olan ve tarafımızdan çevriyazısı yapılan bu taşların 77'sinde şahısların isimleri, vazifeleri ve vefat tarihleri tespit edilmiştir. Geriye kalan altı mezar taşından beş tanesi kırık olduğundan bunların ikisinde sadece isimler tespit edilirken diğer üçünde ise ancak yakınlarının isimleri tespit edilebilmiştir. Ayrıca, Şeyh Mustafa'ya ait olan taş, tamam olduğu halde üzerinde tarih bulunmamaktadır. Bunlardan hariç olarak isim ve tarih tespiti yapılamayacak derecede kırık olan parça taşlar da vardır.

Tekkenin şeyhlerinden Murad-ı Buhârî (v. 1132/1720) ile Kilisli Ali (v. 1147/1734) efendiler türbede, Gelibolulu Mustafa (v. 1176/1762), Yahya (v. 1192/1778), Mehmed (v. 1208/1793), Hüseyin el-Hisârî (v. 1236/1820), Muhammed Es'ad (v. 1260/1844) ve Hafız Feyzullah (v. 1284/1867)

² Tekkedeki görevlilerle ilgili daha detaylı bilgi için bkz. BOA, HAT 1494/48, 1455/23; C. EV. 160/7974, 11/545. Ayrıca, bu görevlilerin aldıkları ücretlerin karşılandığı vakıflar için bkz. BOA, C.EV 280/14282, 224/11159, 503/25438, 550/27793, 630/31783, 96/4798; C.MF 24/1175, 49/2450, 56/2758, 83/4114.

Resim 6. Hazirenin avlu kapısı ile türbe arasındaki kısmı

Resim 7. Hazirenin mescit tarafındaki kısımları

efendiler hazirede medfundur. Hazirede, tekkenin son şeyhleri olan Süleyman-ı Belhî (v. 1294/1877) ve oğlu Abdülkadir-i Belhî'ye (v. 1341/1923) ait demir parmaklıkla çevrili bir kısım da bulunmaktadır. Burada medfun bulunan zatlar, Nakşibendî-Müceddidî olmakla beraber aynı zamanda Melamî olduklarından mezar taşları yoktur.

1855 yılında Belh'ten Anadolu'ya gelen Şeyh Süleyman-ı Belhî, Konya ve Bursa'da kaldıktan sonra Sultan Abdülaziz'in daveti üzerine İstanbul'a gelmiştir.(Azamat 1988: 231) 1867 yılında Şeyh Murad-ı Buhârî Tekkesi şeyhliğine tayin olunan Süleyman Belhî, on yıl bu vazifede kalmıştır. Babasından sonra kırk altı yıl şeyhlik makamında kalan Abdülkadir-i Belhî tekkenin son şeyhi olmuştur.

Haziredeki mezar taşlarının tarihleri, 1652 yılından başlayıp 1904 yılında bittiğinden bu taşlar bize üç asırlık dönemin dil ve sanat özelliklerini yansıtmaktadır. Mezar taşlarının bir kısmında şahsın ölüm tarihinin tespitinde ebced hesabı da kullanılmıştır. Bazı mezar taşlarında Arapça dil kurallarına uymayan yazılışlarla karşılaşmıştır. Hanımlara ait dokuz mezar taşında “mağfûretün lehâ, muhtereme ve el-muhtâce” kelimeleri “mağfûrun leh, muhterem ve el-muhtâc” şeklinde, iki taşta çoğul tekrar çoğul yapılarak “ervahlarına ve ervahlariyçün” şeklinde yazılmıştır. Ayrıca bir taşta “mîr-i alem kelimesi mîrî âlem, Dergâh-ı Muallâ kelimesi ise Dergâh-ı Muallâm” olarak yazılmıştır. Ayrıca bir taşta harf atlaması, diğer bir taşta ise terkip hatası görülmüştür.İncelemesini yaptığımız mezar taşları yazım özellikleri bakımından Eski Anadolu ve Klasik Osmanlı Türkçesi özelliklerini göstermektedir. Türkçe kelimelerde büyük ve küçük ünlü uyumuna dikkat edilmiştir.

Türkçe dil yapısı özelliği bakımından kelimelerde genellikle ünlüler gösterilmiş, terkipler çoğunlukla *ye* ve *vav sesi* ile karşılanmıştır. Ünsüzlerden p; be (ب), ç; cim (ج), g; kef (ك), ñ; sağır kef (ك) işaretleri ile karşılanmış, genellikle *çin* edatı bitişik, *ile* edatı ise ayrı olarak yazılmıştır.

Hazirede bulunan mezar taşlarının tarihleri, 1062/1652-1322/1904 yılları arasında olup ilk mezar taşı, Yeniçeri ağalarından Ser-zağar Abdülkerim Ağa'ya (v. Rebûlâhir 1062/1652), en son tarihli mezar taşı ise Şeyh Nuri Efendi'ye (v. 1322/1904) aittir. Abdülkerim Ağa'nın mezar taşındaki tarih, tekkenin medrese olarak yapıldığı döneme açıklık getirmesi açısından önemlidir. Çalışmamızda mezar taşları, kişilerin vefat tarihine göre sıralanmış olup vefat tarihi belirlenemeyen kişilere ait altı mezar taşı en sona konmuştur. Mezar taşlarının çevriyazısı yapılırken taşlardaki yazı sırasında-

Resim 8. Belhîlerin mezarlarının bulunduğu kısım

Resim 9. Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi ve oğlu Mehmed Emin Efendi'nin mezarları

ki orijinalliğe bağlı kalınmış, kırık olan kısımlar “.....” ile, okunamayan kısımlar “(....)” ile, tarafımızdan yapılan düzeltmeler ise “[]” ile gösterilmiştir. Çevriyazı yapılırken taşlarda kullanılan kelimelerde “çoğulun tekrar çoğul yapılması” gibi dil kaidelerine uymayan durumlarla karşılaşıldığında metnin aslına sadık kalma adına düzeltme yapılmamıştır. Ayrıca, tam emin olunamayan okumalarda kelimenin yanına “(?)” konmuştur.

Haziredeki Mezar Taşları

1. Yeniçeri ağalarından Ser-zağar Abdülkerim Ağa³: (Resim 10)

Rûhiyçün Fâtiha

Sene 1062/1651

Yeniçeriler Ocağı'nda sâbikan ser-zağarî

Nâm-ı⁴ Abdülkerim Ağa eyledi intikal çün

Mağfiretle toplaya Hakk rahmetinde gark olup

Sene bin altmış iki mâh-ı Rebiulâhir

Resim 10. Abdülkerim Ağa'nın lahit şeklindeki mezarının baş taşı (1 numaralı taş)

2. Fethi Kadın:

Bânû-yı ismet saray-ı haclegâh-ı menkabet

Ya'nî çün Fethî Kadın gibi zen-i merd intibâh

Fehm idüp lütf-u hitâb-ı “irci'î”yi nâgehân

³ Lahit şeklinde olan bu mezar taşı, sağlam olarak günümüze ulaşan bir yeniçeri mezarı olması açısından önemlidir. Çünkü yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra bazı yeniçeri mezarları tahrip olmaktan kurtulamamıştır.

⁴ Mezar taşındaki “nâm” ve “mâh” kelimelerindeki “ى (ye)” harfi tarafımızdan izâfet olarak değerlendirilmiştir.

Oldu marziyye ana ol remzi re'fet dest-gâh
Mutmainne idi tecellî-i cemâl-i Hakk ile
İtmeyüp ârâyiş-i dünyaya tevcîh-i nigâh
Can atup gitdi cezâgâh-ı harîm-i cennete
Bağ-ı Huld içre ola zehrâ ile hem cilvegâh
Söyledim kabrinde târîh-i vefâtın İffetî
Eyledi Fethî Kadın dâr-ı selâmı haclegâh
Sene 1135 (?)/1722

3. Rumeli Kazaskeri Damad-zâde Ahmed Efendi:⁵ (Resim 11)

Hüvallahü'l-Bâkî
Müftî'l-enâm hazret-i Dâmâd-zâde kim
Olmuşdu fazl u iffeti memdûh hâss u âmm
Üç defa Sadr-ı Rumeli'ne zîb ü fer virüp
İftâ makâmına dahi virmişdi özge nâm
Şeh-i Nakşibend'e olmagın ez cân u dil mürîd
İrdi murâda buldı tarîkinde nâm-ı kâm
Dâr-ı bekâya nakl idicek âsım nizâr
Târîh-i rihletin didi bir beyt ile tamam
Dâmâd-zâde Ahmed Efendi'ye ide Hakk
İhsân u lütfi ile cinân mülkünü makâm
Fî sene 1154/1742

4. Zübeyde Hanım:

Hüvallahü'l-Bâkî
Nihâl-i ravza-i himmet affife-i devrân
Zübeyde Hanım o ismet-meâb-ı kevn ü mekân
Safâ-yı pister-i nâz ile ülfet itmiş iken
Zemânesine anberânı itdi ana mekân
Mukîm-i gülbün-i gülşen-sarây-ı cennet ola
Mezâr-ı ravhı anın ey kerîm-i merd ü cihân
Didim bir âh ile haşmet ü mısra-ı târîh
Zübeyde Hanım'ın ola mekânı sahn-ı cinân
Fî sene 1155/1742

Resim 11. Damad-zâde Ahmed Efendi'nin mezar taşı (3 numaralı taş)

⁵ Şeyhülislam Damad-zâde Ebülhayr Ahmed Efendi, tekkenin ilk mütevellisi olup, tekkeye birçok akarını vakfetmiştir. Tekkenin ilk vakfiyesi bu zat adınadır.

5. Mehmed Hamid Molla:

Merhûm ve mağfûr
Mehmed Hamid Monla
Rûhuna el-Fâtiha
Sene 1159/ 1746

6. Âbide Hanım:

Merhûme
Âbide Hanım
Rûhuna el-Fâtiha
Sene 1160/1747

7. Vak'a-nüvis İzzî Efendi: (Resim 12)

Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî
Rûh-ı pâki ola her lahza karîn-i rahmet
Haşre dek mûnis-i kabri ola eltâf-ı latîf
Düşdi bir mısra-ı garrâ-yı mücevher târîh
Kurb-ı Hakk'a eyledi İzzî Efendi teşrîf
El-Fâtiha
Sene 1168/1754

Resim 12. İzzî Efendi'nin mezar taşı (7 numaralı taş)

8. Mehmed Edib:

Hüve'l-Bâkî
Hayfâ ki taze bir gül-i nâz-ı melâhatin
(...) sâle ömrü geçdi hezâr illet ile âh
Pür-gam, niyaz-ı (?) mısra' târîh-i fevtidir
Semt-i bekâya gitdi Mehemmed Edib vâh
Sene 1172/1758

9. Şeyh Ali: (Resim 13)

Yâ Feyyâz
Mürg-i rûhı per açup âzim-i uçmak oldı
A'nî kim Şeyh Ali koydı türâb içre kafes
Vuslat-ı Hakk'a hicâb oldı hayat-ı dünya

Resim 13. Şeyh Ali'nin mezar taşı (9 numaralı taş)

Deyüp ol merd-i Hudâ itdi metânetine (?) heves
Sâki-i Kevser elinden içüp ol dem câmı
Neş'e-yâb oldı murad üzre didi bana bu bes
Eylesün hankah-ı Adn'ı makâm u me'vâ
Ola hem Şâh-ı Risâlet ana yâ Rab dest-res
Düşdi bir mısra'-ı menkût ile târîh-i vefât
Şeyh Ali vâsıl-ı Hakk oldı idüp habs-i nefes
Sene 1173/1759

10. Şeyh Mustafa:

1176/1762

Hüve'l-Feyyâz

Feyzyâb-ı rûh-ı kudsî hazret-i Şeyh Mustafa

Nice mürde dilleri âlemde ihyâ eyledi

(.....)

“Küntü kenzen” ma'nisin irfân ile fehm eyleyüp

“Men araf” esrârını nefsinde peydâ eyledi.

Nâsûtı enfâ ve enbât vücud-ı hak kılup

Âlem-i Lâhût'a göçdi terk-i dünya eyledi

Bu zâhir âleminde neş'esiz tekâmül idüp

Tekyegâhın âkıbet Firdevs-i A'lâ eyledi

Mürg-i rûh-ı pür-fütûhı arşa pervâz eyledi

Âşiyânı vardı anda meşâyih (?) tûbâ eyledi

11. İstanbul Kadısı Damad-zâde Muhammed Murad Efendi'nin Kızı Rahime Hanım: (Resim 14)

Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî

Sâbıkan İstanbul Kadısı

Dâmâd-zâde Muhammed Murad Efendi

Hazretlerinin kerime-i muhteremeleri

Civân iken fevt olan

Merhûme ve mağfûr[et]ün lehâ

Rahime Hanım rûhiyçün el-Fâtiha

Sene 1176/1762

Resim 14. Rahime Hanım'ın mezar taşı (11 numaralı taş)

12. Damad-zâde Muhammed Said Molla:

Dâmâd-zâde er

.....

(...) merhum Muhammed

Said Monla rûhuna Fâtiha

Sene 1178/1764

13. Muhib Molla Efendi:

Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî⁶

Dirîğ u hayf Dâmâd-zâde Feyzullah Efendi'nin

Güzide necli gitdi menzili cennât-ı Adn olsun

(...) bî-bedel mahdûm idi ...

Bekâya itdi rihlet meskeni ravzât-ı Adn olsun

Cihân fevtiyle mâtem itdi ol mahdûm-ı zîşânın

İlâhî mazhar-ı envâ'-ı ta'zîmât-ı Adn olsun

Tena'um eyleyü nimetleriyle cennetin Yâ Rab

Meserret-yâb-ı sahn-ı Gülşen-i cennât-ı Adn olsun

Behişt içre makamı ol refî'u'l-kadr-ı zîşânın

Muallâ kasr-ı vâlâ rütbe-i derecât-ı Adn olsun

Girüp dâru's-sürûra hûr u gilmân itsün istikbâl

Şeref-yâb-ı mezâr i'zâz u tekrîmât-ı Adn olsun

Duâ birle didim giryân u nâlân Cevdetâ târîh

Muhib Molla Efendi meskenin cennât-ı Adn olsun

Sene 1178/1764

14. Fetva Emîni Ebubekir Efendi:

Sâbıkan İslambol Kadısı Emînü'l-fetvâ

Merhûm ve mağfûru'l-muhtâc ilâ rahmeti Rabbihi'l-Gafûr

Ebubekir Efendi'nin kabridir. Lillâhi Te'âle'l -

Fâtiha

Sene 1179/1765

15. Refî Efendi:

Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî

Dâmâd-zâde gibi bir handân-ı asîlin (?)

⁶ Bu mezar taşı türbenin duvarına dönük olduğundan yazıların yarısı net gözükmemektedir.

Ferzend-i ercümendî ya'nî Refî Molla
Nevreste-i nâ şikeste bir taze gonca iken
Dest-i ecel kopardı açılmadan dirîğâ
Ol güher-i yegâne oldu vedî'a hâke
Sabr-ı cemîl virsün vâlidlerine Mevlâ
Vâlidleri dediler târîhini erîbâ
Veledim Refî Efendi cinânı itdi me'vâ
Sene 1180/1766

16. Hatice Hanım:

.....
Can atup bir gün mukaddem cân-ı ten etdi fedâ
Hakk Teâlâ rûhunu cennetle şâdân eylesün
Hûrile gılmânile olsun mükâfât-ı cezâ
Nâ-murâdım dimesün mürde Hadîce Hanım'a
Cennetü'l-Me'vâ'yı mazlûmîne bahş etdi Hudâ
Sene 1182/1768

17. Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi⁷: (Resim 15)

Hüve'l-Bâkî
Sâniyen mesned-ârâ-yı sadr-ı fetvâ iken
Vedâ-ı âlem-i fâni iden Şeyhülislam-ı
Merhûm ve mağfûr Veliyyüddin Efendi
Rûhiyçün el-Fâtiha
Sene 1182/1768

18. Nefise Molla Tûtî:

Merhûme ve mağfûr[et]ün lehâ
Nefise Monla (Molla) Tûtî
Rûhuna el-Fâtiha
1183/1769

Resim 15. Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi'nin mezar taşı (17 numaralı taş)

⁷ Talik yazılarıyla hat sanatı erbabı arasında önemli bir yer edinmiş olan Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi, günümüzde Veliefendi Hipodromu'nun da bulunduğu Veliefendi Çayırı'na ismini veren zattır.

19.Şeyh Ali Efendi'nin oğlu Mehmed Molla Efendi:

Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî
 Kutbü'l-ârifin Şeyh Murad
 Efendi Hazretleri Zaviyesi'nde
 Seccâde-nişîn-i irşâd iken âzim-i
 Dâr-ı bekâ olan pîşrev-i sâlikân-ı
 Râh-ı hakikat eş-Şeyh Ali Efendi
 Kuddise sirruhü'l-azîz hazretlerinin
 Mahdûm-ı mükerrerleri merhûm ve mağfûrun leh
 Mehmed Molla Efendi rûhiyçün el-Fâtîha
 Sene 1184/1769

20.Arap-zâde Muhammed Sadık Efendi'nin kızı Ayşe Hanım:

Arap-zâde Muhammed Sâdık
 Efendi'nin kerîmesi merhûme
 Ayşe Hanım rûhiyçün
 El-Fâtîha. Sene 1184/1770

21.Molla Akif Mehmed:

Hüve'l-Bâkî
 Sâhib-i hulk-i hasen Âkif Mehmed Molla hayf
 Eyledi rihlet bekâya cennet olsun cây-gâh
 Nev-şüküfte gonca-î gülşen-saray-ı mecd iken
 Dest-i gadr-i rûzgâr itdi yerin hâk-i siyâh
 Âl-i Minkârî'de bir mahdûm-ı âlî-şân iken
 Derdine tedbîr ü dermân bulmadı bî-çâre âh
 Nûsha-i mergûbe-i beyt-i murâd-ı izz iken
 Safha-i eyyâm-ı ömrün dest-i çerh itdi tebâh
 Olmadan âlûde-i çirkâb-ı emr-i dünyevî
 Terk-i dünya itdi idüp lutf-ı Mevlâ'yı penâh
 Vâlideynine Hudâ ihsân ide sabr-ı cemîl
 ...envâr-ı feyz-i mağfîret ide İlâh
 ... hâke düşdükde didim târîhini
 ... iken Âkif Efendi azm-i ukbâ itdi âh
 Sene 1188/1774

22. Murad Molla Efendi-zâde Hamid Molla: (Resim 16)

Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî

Bû-yi vefâdan zerre şem olunmaz bağ-ı dünyâda

Tarâvetle açılmaz goncalar hiç nahl-i zîbâda

Murad Molla Efendi-zâde Minkârî Efendi'nin

Olup nesl-i nesîli fâyikdi rüşdile dünyâda (?)

Revâ mı ey felek urmak zemîne sâye-veş anı

Aceb efsürdelikden var mı bir gül olmuş âzâde

Melekler sana ağlar itdiler fevtine târîhin

Hamid Molla Efendi Cennet-i Firdevs-i A'lâ'da.

Sene H. 1189/1775-1776

23. Ahmed Ağa:

Merhûm

Ahmed Ağa'nın

Rûhuna Fâtiha

Sene 1191/1777

24. Şeyhülislam Damad-zâde Feyzullah Efendi'nin hanımı Hafize Hatun: (Resim 17)

Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî

Beni kıl mağfîret ey Rabb-i Yezdân

Bi-Hakkı Arş-ı a'zam nûr-ı Kur'ân

Gelüp kabrim ziyaret iden ihvân

İde rûhıma bir Fâtiha ihsân

Sâbıkan Şeyhülislam Dâmâd-zâde

Merhûm Feyzullah Efendi hazretlerinin

Zevce-i menkûhası merhûme

Hafıza Hatun hazretlerinin

Rûhiyçün el-Fâtiha

Sene 1191/1777

Resim 16. Hamid Molla'nın mezar taşı (22 numaralı taş)

Resim 17. Hafize Hatun'un mezar taşı (24 numaralı taş)

25.Şeyh Ali'nin oğlu Şeyh Yahya Efendi: (Resim 18)

Hüve'l-Hayyüllezî Lâ Yemût
 Kimseye bâkî değildir işte bu kevn ü mekân
 Çünkü bâ emr-i İlâhî her gelenler oldu fân
 Zaviye-i Şeyh Murad'ın şeyhi merhûm sâbıkâ
 Şeyh Ali'nin oğlu şeyh Yahya Efendi nâgehân
 Ta'na-i (?) tâun oldu şehîd takdîr-i Hudâ
 Hem zikre âh teslim etdi "irci'î" emrine cân
 Düşdi bir mısra'-ı ra'nâ harf-i menkût târîhi
 Rûh-ı Yahyâ ola gülgonca-i gülzâr-ı cinân
 1192/1778

Resim 18. Şeyh Yahya Efendi'nin mezar taşı (25 numaralı taş)

26. İzzet Süleyman Efendi'nin oğlu Mehmed Necib Efendi:

İzzet Süleyman Efendi'nin
 Mahdûmu merhûm
 Mehmed Necib Efendi
 Rûhuna el-Fâtîha
 Sene 1192/1778

27. Emine Hanım:

Hüve'l-Bâkî
 Hezârân hayf kim ol nahl-i nâzik
 Kılup dest-i ecel ömrünü yağma
 Nihâl-i duhter-i pâkizesidir
 Ki Dâmâd-zâde Efendi'nin dirîğâ
 Hudâ şâd eyleyüp rûhun cinânda
 Enîsi ola hem gılmân u hûrâ
 Çıkar çâr anâsır ile târîh
 Emine Hanım'a Firdevs ola câ
 1194/1780

28. Damad-zâde Feyzullah Efendi'nin küçük oğlu Tâhir Muhammed Molla Efendi:

Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî
 Hezâr efsûs Dâmâd-zâde Feyzullah Efendi'nin
 Küçük mahdûmu Tâhir Molla Efendi eyledi rihlet

Henüz bir nûr-ı seyyide-i nahl-i bâğ-ı feyz idi hayfâ
Nihâl-i cismi bâd-ı merg ile kabre idüp gaybet
Kelâm-ı “irci’î” gûşına girdikde o nâ-kâmın
İcâbet idüp emr-i Hak’ka oldı âzim-i âhîret
İlâhî sadr-ı a’lâ-yı cinânı kıl ana mesken
Hemîşe hûr u gılmân ideler ikrâmla hidmet
Ola rûhuna rahmet söyledim târîhini Cevdet
Ola Tâhir Muhammed Molla Efendi meskeni cennet
Sene 1198/1783

29. Damad-zâde Müderris Seyyid Hasan Efendi’nin kızı Şerife Necibe Hanım:

Hüve’l-Bâkî
Cennet-mekân Firdevs-âşiyân
Dâmâd-zâde sülâle-i tâhiresinden
Ve müderrisîn-i kirâmdan es-Seyyid
Hasan Efendi’nin kerîmesi
Merhûme Şerîfe Necîbe Hanım
Rûhuna el-Fâtîha
Sene 1206/1791

30. Murad Efendi’nin hanımı Hayati Kadın: (Resim19)

Hüve’l-Hayy
Merhûm ve mağfûr ilâ
Rahmeti Rabbihi’l-Gafûr Murad
Efendi hazretlerinin
Halîle-i muhterem[e]leri Hayâti
Kadın evlâdın sîneye
Çeküp azm-i bekâ eyledi
Fâtîha sene
Muharrem 1208/ Eylül 1793

*Resim 19. Hayati Kadın’ın mezar taşı
(30 numaralı taş)*

31. Esmâ Hanım:

Hüve’l-Bâkî
Merhûm ve mağfûr el-muhtâc
Îlâ rahmeti Rabbihi’l-Gafûr Murâd
Efendi-zâde Hamid Efendi kerîmesi

Benli-zâde Muhammed Sâbit Efendi
Halîlesi merhûme ve mağfûre
El-muhtâc[e] ilâ rahmeti Rabbihi'l-Gafûr
Esmâ Hanım rûhiyçün el-Fâtiha
Sene Safer 1208/ Ekim 1793

32.Şeyh Murad-ı Buhârî Tekkesi şeyhlerinden Şeyh el-Hâc Muhammed Efendi: (Resim 20)

Yâ Feyyâz
Merhûm ve mağfûr el-muhtâc
İlâ rahmeti Rabbihi'l-Gafûr
Şeyh Muhammed Murad kuddise sirruhü'l-azîz
Post-nişîni iken âzim-i dâr-ı bekâ
İden Şeyh el-Hâc Muhammed Efendi
Rûhuna Fâtiha
Fî sene 10 Rebîulevvel 1208/16 Ekim 1793

Resim 20. Şeyh el-Hâc Muhammed Efendi'nin mezar taşı (32 numaralı taş)

33.Nurfer Hatun:

Hüve'l-Bâkî
Hakk Sübhânehû ve Teâlâ Mehmed Murad
Efendi merhûmun hafîdinin
Halîlesi merhûme cennet-
Mekân Firdevs-âşiyân
Nurfer Hatun rûhiyçün
Fâtiha sene 1208/1793

34.Ayşe Molla:

.....
Merhûme ve mağfûretün lehâ
El-muhtâce ilâ rahmeti Rabbihi'l-
Gafûr Ayşe Monla
Fî sene 17 Cemâziyelâhir 1210/29 Aralık 1795

35.Habibe Hatun:

.....
Derdine derman bul[a]mayan

Merhûme Habîbe
Hatun rûhuna
El-Fâtiha sene 1217/1802

36. Rumeli Kazaskerlerinden Veliyyüddin Efendi-zâde Muhammed Emin Efendi: (Resim 21)

Hüve'l-Bâkî
Üç defa Sadâret-i Rumeli'den
Ma'zûl ve reisü'l-ulemâ iken
İntikâl-i dâr-ı bekâ iden
Merhûm ve mağfûrun leh Veliyyüddin
Efendi-zâde el-Hâc Muhammed Emin Efendi
Rûhiyçün el-Fâtiha
Fî sene 23 Şaban 1220/16 Kasım1805

37. Kurrâ-zâde Hafız İsmail Efendi:

.....
İlâ rahmeti Rabbihi'l-Gafûr el-Hâc
Kurrâ-zâde Hafız
İsmail Efendi rûhiyçün Fâtiha
Sene H. 1227/1812

38. Klasik Türk Musikîsi Üstadlarından Şeyh Murad-ı Buhârî Tekkesi Şeyhi Hüseyin el-Hisârî: (Resim 22)

Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî
Kutbü'l-ârifîn ve gavsü'l-vâsılîn
Hazret-i Şeyh Muhammed Murad el-Buhârî
Kuddise sirruhü'l-azîz hazretlerinin
Hankâhında seccâde-nişîn-i
İrşâd olan merhûm ve mağfûr
El-muhtâc ilâ rahmeti Rabbihi'l-Gafûr
Eş-Şeyh Hüseyin el-Hisârî
Rahmetullahi'l-Bârî rûhiyçün
Rızâen Lillâhi'l-Fâtiha
Sene 1236/1820

*Resim 21.
Muhammed Emin
Efendi'nin mezar taşı
(36 numaralı taş)*

*Resim 22. Şeyh
Hüseyin el-Hisârî'nin
mezar taşı (38
numaralı taş)*

39. Halil Efendi:

.....
 Kutbü'l-ârifin Şeyh Murad
 Şeyhi Hafız Efendi'nin zîbi
 Eşrâf-ı kudâtdan merhûm ve mağfûr
 El-muhtâc ilâ rahmeti Rabbihi'l-Gafûr
 Halil Efendi merhûmun
 Rûhuna ve cemî' ehl-i îman
 Ervâhlarına rızâen Lillâh
 Fâtiha sene 1241/1827

40. Anadolu Kazaskerlerinden Seyyid Mehmed Emin Efendi'nin oğlu Seyyid Şükrü Mustafa Efendi:

Bâd-ı ecel erişdi bu gonca gülün rûyına
 Hiç göz açdırmayup irmedi maksûdına
 Nev civânım eyitdi bâğ-ı cennet sarayına
 Bu imiş hükm-i İlâhî razı oldum emrine
 Anadolu eşrâf-ı kudâtından es-Seyyid el-Hâc
 Muhammed Emin Efendi'nin mahdûmu
 Merhûm es-Seyyid Şükrü Mustafa Efendi'nin
 Rûhiyçün el-Fâtiha
 Fî sene 29 Recep 1245/24 Ocak 1830

41. Hattat Mahmud Celâleddin Efendi: (Resim 23)

Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî
 Meşâyih-i hattâtînden
 Cennetmekân merhûm ve mağfûr
 Mahmud Celâleddin Efendi'nin
 Rûhiyçün el-Fâtiha
 Sene 1245/1830

Resim 23. Hattat Mahmud Celâleddin Efendi'nin mezar taşı (41 numaralı taş)

42. Dergâh-ı Muallâ Kapıcıbaşlarından Abdurrahman Bey:
(Resim 24)

Hüve'l-Bâkî
Sadr-ı esbâk Maktûl
Mustafa Paşa'nın oğlu
Mîr-i alem Musa
Bey-zâde Dergâh-ı Muallâ
Kapıcıbaşlarından Abdurrahman
Beyin rûhuna Fâtiha
Fî Sene Zilhicce 1247/Mayıs 1832

*Resim 24.
Abdurrahman Bey'in
mezar taşı
(42 numaralı taş)*

43. Aselî-zâde eş-Şeyh Muhammed Sa'di Efendi: (Resim 25)

Hüve'l-Hayyü Lâ Yemût
Sâdât-ı Tarîkat-i Aliyye-i Nakşibendiyye'den hâdimü'l-
Fukarâ, türâb-ı akdâmı'z-zuafâ mesned-nişîn
Merhûm ve mağfûrun leh müderrisîn-i
Kirâmdan ulemâ[-i] kâmilîn Aselî-zâde
Eş-Şeyh Muhammed Sa'di Efendi'nin
Rûh-ı şerîfi için ve rızâen
Lillâhi Te'âle'l-Fâtiha
Fî sene 11 Zilhicce 1248 yevm-i is-
neyn/1 Mayıs 1833

*Resim 25. Aselî-zâde eş-
Şeyh Muhammed Sa'di
Efendi'nin mezar taşı
(43 numaralı taş)*

44. Şehid Mümtaz Kalfa: (Resim 26)

El-Hayyü'l-Bâkî
Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye
süvâriyelerinin
Ferîki devletlü es-Seyyid Muhammed
Saîd
Paşa hazretlerinin civarilerinden
Merhûme ve mağfûr[et]ün lehâ şehîd-i
cennet-mekân
Firdevs-âşiyân Mümtaz Kalfa'nın
rûhiyçün
Ve cemî' mü'minîn ervâhlariyçün
Fâtiha
Fî sene H. 15 Rebûlevvel 1250/22
Temmuz 1834

*Resim 26. Mümtaz
Kalfa'nın mezar taşı (44
numaralı taş)*

45. Murad Molla Tekkesi vazifelisi ve Beyceğiz Mahallesi İmamı Ohrili Hafız Halil Efendi: (Resim 27)

Hüve'l-Hayyü Lâ Yemût

Tarîk-i Nakşibendiyye'den Murad Molla

Tekyesi'nde⁸ hücre-nişîn

Çehârşenbepazarı (Çarşambapazarı) kurbunda Beyceğiz

Mahallesi İmamı Ohrevî el-Hâc

Hafız Halil Efendi'nin rûhiyçün Fâtiha

Fî sene 25 Cemâziyelevvel 1252/7 Eylül 1836

Resim 27. Ohrili Hafız Halil Efendi'nin mezar taşı (45 numaralı taş)

46. Kolcu Musa Ağa'nın kızı Bâiye Emine Hanım:

.....

Eyle tedbir

Neylesün dolmuş ecel

Ey felek lâyık mı taşdan olsun

Lâlesi Kolcu Musa Ağa'nın

Kerîmesi Bâiye Emine Hanım

Rûhiyçün el-Fâtiha

Fî sene 10 Şevval 1252/18 Ocak 1837

Resim 28. Seyyid Muhammed Gedûsî Efendi'nin mezar taşı (47 numaralı taş)

47. Anadolu Kazaskerlerinden Fetva Emni Seyyid Muhammed Gedûsî Efendi⁹: (Resim 28)

El-Bâkî

Sudûr-ı ızâmdan Anadolu pâyesiyile

Sabıkâ fetvâ emini merhûm

Ve mağfûr sâhibü'l-hayrât

Es-Seyyid el-Hâc Hafız

Muhammed Gedûsî Efendi

Rûhiyçün rızâen Lillâh. Fâtiha

Fî sene 27 Ramazan 1253/25 Aralık 1837

⁸ İstanbul Çarşamba'da bulunan ve "Küçük Şeyh Murad ve Murad Molla Tekkesi" diye bilinen tekke, Şeyh Murad-ı Buhârî Tekkesi'nden daha sonra yapılmıştır. Ancak, isim benzerliği ve Şeyh Murad Tekkesi haziresinde Murad Molla Tekkesi'ne mensup Hafız Halil Efendi gibi zatların mezarlarının bulunması sebebiyle bu iki tekke karıştırılmaktadır.

⁹ Döneminin önemli hukuk âlimlerindedir.

48. Seyyid Muhammed Kudretullah Efendi:

.....
Firdevs-âşiyân es-Seyyid Muhammed
Kudretullah Efendi rûhiyçün Fâtiha
Sene 16 Zilhicce 1256/8 Şubat 1841

49. Şeyh Muhammed Es'ad Efendi: (Resim 29)

Allâh Hû

Lâilâhe illallâh Muhammedün Rasûlullah

Hemnâm-ı Fahrü'l-enbiyâ şeyh ibn-i şeyh-i müşkil-
küşây

Ya'nî Muhammed Es'ad sâhib-i kerâmet gitdi vây
Râh-ı hidâyet rehberi hem Nakşibend'in bir eri
Olmuş idi nice zaman bu hankâhda reh-nümây
“Halvet der-encümen” ile setr eylemişdi sırrı
Hayfâ ki kıldı inzivâ lahdi ola âlî saray
Cum'a günü idi varup şeyhi eşiğinde çöküp
Âdâbla boynun eğüp mahv âlemine basdı pây
İhlâs ile bir Fâtiha eyle hediye rûhuna
Mâh-ı Muharremde revânın Hû deyüp kıldı fedây
Târîhi cevher birle söyle ol azîze ey Emîn
Es'ad Efendi füc'eten cennât-ı Adn'i kıldı cây
1260/1844

Şeyh Muhammed Es'ad Efendi'ye ait olan ayak taşında da şu mısralar yer almaktadır:

Eser-i nutk-ı Hazret-i Dağîstânî Hâce Hüseynü'l-hüseynî
Mazhar-ı nûr-ı ilâhî mürşîd-i Dîn-i mübîn
Tâcidâr-ı Nakşibendî Şeyh-i kutbü'l-ârifin
Server-i sâlâr-ı vahdet şâh-ı irşâd-ı zemân
Hazret-i Şeyh Muhammed Es'ad-ı rahmet-güzîn
Rûz-i Cum'a hankâh-ı şeyhine geldi nidâ
“Hâzihî cennâtü adnin fedhulûhâ hâlidîn”
Rûh-ı kudsî ol hemân sâat ki pervâz eyledi
Bezm ârâ nûr-ı kerâmet nâzil oldu ber-i zemîn
Bu Muharrem içre bu mısra' düşer târîh-i tâm
Melce-i Es'ad Efendi ebced-i huld-i berrîn
13 Muharrem 1260/3 Şubat 1844

Eser-i kilik-i Muhammed Sa'dullah bisırrihi'l-merhûm¹⁰

Resim 29. Şeyh Muhammed Es'ad Efendi'nin baş ve ayak taşı (49 numaralı taş)

¹⁰ Mezar taşındaki hat Muhammed Sadullah'a aittir.

50. Molla Sa‘dullah:

.....
 Eylemeyince nâgehân üftâde-i hâk-i siyâh
 Gûş iden giryân giryân söyledi târîhini
 Molla Sa‘dullah’a Firdevs-i İrem’dir cilvegâh
 Sene 1260 (?)/1844

51. Şeyh Es‘ad Efendi’nin torunu Mühendishane-i Berrî-i Hümâyûn Hattatı Sa‘dullah Efendi: (Resim 30)

Hüve’l-Bâkî
 Müşârun ileyh Şeyh Es‘ad Efendi
 Hafîdi Mühendishane-i Berriyye-i Hümâyûn
 Hattâtın[in]den merhûm ve mağfûrun leh
 Sa‘dullah Efendi’nin
 Rûhiyçün Fâtiha
 Sene H. 1261/1845

*Resim 30.
 Mühendishâne-i Berrî-i
 Hümâyûn Hattatı
 Sa‘dullah Efendi’nin
 mezar taşı (51 numaralı
 taş)*

52. Anadoluhisarı Eşrâfından İzzî Süleyman Efendi’nin torunu Seyyid Mehmed Said Efendi:

Hüve’l-Bâkî
 Tarîkat-i Aliyye-i Nakşibendiyye meşâyih-i
 Kirâmından eş-Şeyh Murad kuddise Hâdî
 Tevliyetiyle müntesib-i âsitân-ı ercümendî
 Anadoluhisarı hânedânından
 Merhûm İzzî Süleyman Efendi hafîdi
 Es-Seyyid Mehmed Said Efendi rûhuna Fâtiha
 Sene 1261/1845

*Resim 31.
 Muhammed
 Celâleddin
 Efendi’nin mezar taşı
 (53 numaralı taş)*

53. Divân-ı Hümâyûn Vazifelilerinden Seyyid Abdullah Naim Efendi’nin oğlu Muhammed Celâleddin Efendi: (Resim 31)

Hüve’l-Bâkî
 Divân-ı Hümâyûn Mühimme-nüvîsânından
 Es-Seyyid Abdullah Nâim Efendi’nin
 Mahdûmu cennet-mekân Firdevs-
 Âşiyân merhûm ve mağfûr
 Muhammed Celâleddin Efendi’nin

Rûhiyçün el-Fâtiha

Fî sene 21 Şaban 1261/25 Ağustos 1845

54.Şeyh Feyzullah Efendi'nin kızı ve Abdullah Naim Efendi'nin hanımı Şerife Hamdiye Hanım:

Yâ Hû

Eş-Şeyh Hafız Feyzullah

Efendi'nin kerîmesi ve Abdullah Nâim

Efendi'nin zevcesi merhûme ve mağfûr[et]ün lehâ

Şerîfe Hamdiyye Hanım'ın

Rûhiyçün el-Fâtiha

Fî sene 12 Cemâziyelâhir 1269/23 Mart 1853

55.Şerife Hatice Hanım:

Ketancılarbaşı'nda

Haseki Mustafa Ağa'nın

Mektep hocası el-Hâc

Necib Efendi'nin kerîmesi

Derdine çâre bulunmayan

Şerîfe Hadîce Hanım'ın

Rûhuna el-Fâtiha

Fî sene 7 Zilkâde 1269/12 Ağustos 1853

56.Miralay Osman Bey: (Resim 32)

Yâ Hû

Kan-i irfân sâlih ü sâhib kerem

Hûr u gılman içre oldu muhterem

Her gelen bahş eylesün bir Fâtiha

... tecellâ fih-i envâru'l-ümem

Kıl şefâat Rahmeten li'l-âlemîn

Âsumâna nûr ile çeksün alem

Cümle âlem rahm kılsun hâline

Âhiretde görmesün aslâ elem

Bir elif hazfıyla târîhi tamam

Miralay Osman Bey'i aldı İrem

Fâtiha 1270/1853

Resim 32. Miralay Osman Bey'in mezar taşı (56 numaralı taş)

57. Reisü'l-kurrâ Şeyh Feyzullah Efendi'nin annesi Nimetullah Hanım: (Resim 33)

Yâ Hû
 Merhûm Şeyh Muhammed Es'ad Efendi'nin
 Zevcesi ve Kutbü'l-ârifîn Hafız Efendi
 Hazretlerinin kerîmesi ve hâlâ post-
 Nişîn-i Dergâh-ı Şeyh Murad ve Reisü'l-kurrâ
 El-Hâc Hafız Feyzullah Efendi'nin
 Vâlidesi merhûme ve mağfûr[et]ün lehâ Nimetullah
 Hanım'ın rûhiyçün el-Fâtiha
 Fî sene 16 Zilkâde 1271/31 Temmuz 1855

Resim 33. Nimetullah Hanım'ın mezar taşı (57 numaralı taş)

58. Hafız Feyzullah Efendi'nin hanımı Şerife Zahide Hanım:

Eş-Şeyh el-Hâc Hafız Feyzullah
 Efendi'nin zevcesi merhûme
 Ve mağfûr[et]ün lehâ Şerîfe Zâhide
 Hanım'ın rûhiyçün rızâen
 Lillâhi Te'âle'l -Fâtiha
 Fî sene Gurre-i Şevval 1272/5 Haziran 1856

59. Şeyh Hafız Feyzullah Efendi'nin kızı Şerife Şihâbe Hanım:

Yâ Hû
 Eş-Şeyh Hafız Feyzullah
 Efendi'nin kerîmesi merhûme
 Ve mağfûr[et]ün lehâ Şerîfe
 Şihâbe Hanım rûhuna Fâtiha
 Fî sene 13 Recep 1273/9 Mart 1857

60. Şûrâ-yı Askerî Tahrirât Odası Vazifelilerinden Necib Efendi-zâde Hasan Tahsin Efendi'nin oğlu Mehmed Halim Efendi:

Hüve'l-Bâkî
 Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî Tahrirât
 Odası hulefâsından el-Hâc
 Necib Efendi-zâde Hasan Tahsin
 Efendi'nin mahdûmu cennet-mekân

Mehmed Halim Efendi'nin rûhuna Fâtiha
Fî sene 3 Rebûlevvel 1276/30 Eylül 1859

61. Muhyiddin Efendi:

Hüve'l-Bâkî
Hankâhın şeyhi Feyzullah Efendi-zâde kim
Vâriken sinni otuz birde bu hâke koydu ser
İzin alıp derse hem etmişdi edâ-yı farz-ı Hacc
Rûnümâ idi nevâ-nev kendü de sırrı peder
Hüsn-i savt ile hatib-i meşic-i dergâh idi
Kıldı zikrullah ile bu dâr-ı fâniden güzer
Dağdâr-ı iftirâkı oldu erbâb-ı vefâ
Ecr ü sabra nâil olsun vâlid-i tahrîr-i eser
Mâtem-i dil-sûzına irfân dedi târîh-i tâm
Hakk kıla Firdevs'i Muhyiddin Efendi'ye makar
Fâtiha sene 1276/1859

62. Mühendishane-i Berrî-i Hümâyûn hafız-ı kütübü (kütüphanecisi) Fethi Efendi:

Hüve'l-Bâkî
Kutbü'l-ârifîn eş-Şeyh
Muhammed Murad el-Buhârî hazretlerinin
Hankâh-ı şerîfi post-nişîni merhûm
Es'ad Efendi-zâde Mühendishane-i
Berrîye-i Hümâyûn hâfız-ı kütübü Fethî
Efendi'nin rûhuna el-Fâtiha
Sene H. 1277/1860

63. Reisü'l-kurrâ Hafız Feyzullah Efendi'nin oğlu Seyyid Muhammed Lütfullah Efendi: (Resim 34)

Yâ Hû
Reisü'l-kurrâ ve Reis-i Meclis-i
Meşâyih el-Hâc Hafız Feyzullah
Efendi'nin mahdûm-ı mükerrerleri es-seyyid
Eş-şehîd el-ma'sûm es-Seyyid Muhammed Lütfullah
Efendi'nin rûhiyçün el-Fâtiha
Fî sene 15 Rebûlevvel 1283/28 Temmuz 1866

Resim 34. Seyyid
Muhammed Lütfullah
Efendi'nin mezar taşı
(63 numaralı taş)

64. Mesnevihân ve Reisü'l-kurrâ Şeyh Feyzullah Efendi:
(Resim 35)

Yâ Allah Hû

Bu hankâh-ı feyz-i iktinâhda yirmi dört sene
Post nişîn-i irşâd olan meşâyih-ı güzîn-i
Nakşibendiyye'den Mesnevihân Şeyh el-Hâc
Hafız Feyzullah Efendi merhûmun kabr-i şerîfleridir.
Mûmâileyh ulemâ-yı âmilîn ve ashâb-ı ilm-i yakînden
Olup neşr-i ulûm-ı şerîfe ve tasfîyye-i kulûb-ı zekiyye ile
İştigâl ve reisü'l-kurrâ ve mukarrir-i Dârü'l-mesnevî
İken irtihâl eylemişlerdir. Nevverallâhü kabrehû
İlâ yevmi'l-kıyâm
Fî sene 25 Cemâziyelevvel 1284 / 24 Eylül 1867

Resim 35. Şeyh Feyzullah Efendi'nin mezar taşı (64 numaralı taş)

65. Hacı Muhammed Dede:

Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî

Allah Sübhânehû ve Teâlâ Hazretleri
Cemî'-i mü'minîn ve mü'minâta ve bi'l-hâssa
Hacı Muhammed Dede kuluna rahmet eyleye
Âmîn. Bihurmeti nûri'l-Fâtîha
Fî sene 7 Rebûlevvel 1304 yevm-i Cuma / 4 Aralık 1886

66. Kasımpaşa Küçük Piyâle Zaviyesi Şeyhi Arif Efendi kızı Fâtıma Latife Hanım: (Resim 36)

Hüve'l-Bâkî

Cûd u vefâsı idi bî-hadd ü bî nihâyet
Câm-ı veremden âhir içdi mey-i şehâdet
Bu Fâtıma Latife hulkan idi halife
İrdi murâda el-hak bâ rütbe-i velâyet
Kasımpaşa'da Küçükpiyâle Zaviyesi Post-
Nişîni Ârif Efendi kerîmesi.
Fî 26 Safer 1306/1 Kasım 1888

Resim 36. Fâtıma Latife Hanım'ın mezar taşı (66 numaralı taş)

67. Seyyid Bekir Reşad:

Hüve'l-Bâkî

Allah Sübhânehû ve Tekaddes

Hazretleri cemî'-i
Mü'minîn ve mü'minâta ve bi'l-hâssa
Seyyid Bekir Reşad bin İbrahim
Hâdî kullarına dahi rahmet
Eyleye bi-hurmeti'l-Fâtiha
Fî sene 20 Rabûlevvel 1307 ve fî sene 2 Teşrînisâni 1305
Yevm-i Pençşenbe (Perşembe) /14 Kasım1889

68. Kasımpaşa'da Küçükpiyâle Tekkesi Şeyhi Bayburtlu Muhammed Arif Efendi: (Resim 37)

Hû
Kasımpaşa'da Küçükpiyâle Tekyesi post-nişini
Ve Soğukçeşme Askerî
Rüşdiyyesi Arabî muallimi
Bosna muhacirlerinden ve Tarikat-i
Aliyye-i Nakşibendiyye meşâyih-i kirâmından
Bayburtlu âşık-ı Billâh Muhammed Ârif
Efendi'nin rûh-ı pür fütûh-ı
Kudsiyesiyçün el-Fâtiha
Tevellüdü; sene 1235/1819, İrtihâli; fî sene 26 Cemâziyelevvel 1307/18
Ocak 1890

69. Kâdirî şeyhlerinden Çadircı Hüseyin Efendi:

Hüve'l-Bâkî
Otakcılar civârında
Takyeci Mahallesi'nde
Tarikat-i Aliyye-i Kâdiriyye
Meşâyihından Çadircı
Merhûm ve mağfûr Şeyh
Hüseyin Efendi'nin rûhuna el-Fâtiha
Fî sene 16 Cemâziyelâhir 1308 (?) / 27 Ocak 1891

70. Afife Hanım:

Nev-nihâl-i riyâz-ı iffet râ
Hayfdır ber girift türbet-i gam
Şüd hırâmân-ı afife-i devrân

*Resim 37.
Bayburtlu
Muhammed Arif
Efendi'nin mezar
taşı (68 numaralı
taş)*

Bekâsitân-ı dil-sitân-ı İrem
 Sabr u ecri dihed be mâder-i u
 Hazret-i Rabb-i Eşfak u Erham
 Yâr-ı cânêş Cenâb-ı dehr-âbâd
 Der cinân-ı cemâl-i Hakk her dem
 Târîh-i u berûn şüd ez haseneyn
 Bârem-i reft affife-i âlem
 Fî sene 10 Ramazan 1308/19 Nisan 1891

Afife Hanım'a ait olan kırık ayak taşında da şu mısralar yer almaktadır:

.....
 Cismin oldukca defne gibi hâk içre nihân
 Rûhuna eyleye Firdevs'i makar Yezdânım
 Tam târîh-i vefâtın didi merd-i Kâmil
 Vâsıl-ı mülk-i cinân oldu Afife Hanım
 Fî sene 10 Ramazan 1308/19 Nisan 1891

71. Bekir oğlu Ahmed Remzi Bey: (Resim 38)

Hüve'l-Bâkî
 Allah Sübhânehû ve Teâlâ Hazretleri
 Cemî' mü'minîn ve mü'minâta ve bi'l-hâssa
 Ahmed Remzi bin Bekir kullarına
 Dahî rahmet eyleye. Bihurmeti'l-Fâtiha
 Tam târîh-i vefâtını didi mülhim-i gayb
 Cennet-i Huld'e mâlik oldu Ahmed Bey
 Fî sene 26 Cemaziyelûlâ 1309
 Fî sene 16 Kânûn-ı evvel 1307 Pazar irtesi /28 Aralık 1891

72. Mustafa Câmî Efendi:

Hüve'l-Bâkî
 Allah Sübhânehû ve Teâlâ
 Hazretleri cemî' mü'minîn
 Ve mü'minâta ve bi'l-hâssa Mustafa
 Câmî Efendi kullarına rahmet
 Eyleye. Bihurmeti'l-Fâtiha
 Fî sene 24 Zilhicce 1309 yevm-i Salı ale's-sabah - Târîh-i velâdet fî sene 10 Zilhicce 1255

Resim 38. Ahmed Remzi Bey'in mezar taşı (71 numaralı taş)

73. Bâb-ı Seraskerî Birinci Şube Topçu Dairesi Jurnal Kalemi Vazifelilerinden Muhammed Cârullah Efendi:

Hû

Bu hankâh-ı âlîde seccâde-nişîn
Olup irtihâl-i dâr-ı bekâ iden
Meşâyih-ı kirâmdan Es'ad Efendi-
Zâde Bâb-ı Seraskerî Birinci
Şube Topcu Dairesi Jurnal
Kalemi hulefâsından Muhammed Cârullah
Efendi'nin rûhiyün Fâtîha
Fî sene H. 17 Ramazan 1312/14 Mart 1895

74. Doğum sonrası ölen Fâtıma Lütfiye Hanım: (Resim 39)

Bismillâhirrahmânirrahîm
Allah Sübhânehû ve Teâlâ
Hazretleri cemî' mü'minîn
Ve mü'minât ve bi'l-hâssa
Loğusalıkda vefât
İden Fâtıma Lütfiye
Kullarına rahmet eyleye
Bihurmeti'l-Fâtîha
Fî sene H. 5 Zilhiceti's-şerîfe 1315 yevm-i Salı /27 Nisan 1898

Resim 39. Fâtıma Lütfiye Hanım'ın mezar taşı (74 numaralı taş)

75. Hatice Arife Hanım:

Bismillâhirrahmânirrahîm
Allah Sübhânehû ve Teâlâ Hazretleri
Cemî' mü'minîn ve mü'minâta ve hademe-i
.....
Rıza Efendi'nin halîlesi
Hadîce Ârife kullarına
Rahmet eyleye. Âmîn
Bihurmeti'l-Fâtîha
Fî sene 17 Rabîuâhir 1316/ 4 Eylül 1898

76. Miralay Cemal Bey: (Resim 40)

Hüve'l-Bâkî
 Bâb-ı Vâlâ-yı Seraskerî
 Sıhhiye Dairesi Eczâ-i
 Tıbbiye müfettişlerinden
 Âzim-i dâru'l-cinân ve nâil-i
 Rahmet-i Gufrân-ı Rabb-i Yezdân
 Olan Miralay Cemal
 Bey'in rûhiyçün Fâtiha
 Sene 1316/1898

77. Şeyh Nuri Efendi:

Lâ mevcûde illallâh
 Temâşâgâh-ı âlem serteser âyât-ı ibretdir
 Üli'l-ebşâr olan erbâb-ı kalb ü câ-ı irfân
 Bekâ-yı Hakk olur zâhir fenâ buldukça her mazhar
 Gelür gûyâ temevvüden sükûnet bahr-i ummâna
 Fenâ buldı yine bir kûh-i peyker lücce-i irfân
 Ki Şeyh Nûri Efendi irişdi kurb-ı Yezdân'a
 Tarîk-i Kâdirî'nin bir mükemmel şeyh-i âlisi
 Ki sinn-i pâki irmezden sinîn-i hadd-i pîrâna
 Olur elbetde mihmân tekiye-i Firdevs-i A'lâ'da
 Cenâb-ı bâzû'l-eşheb-i Hazret-i Gavs-ı Geylânî
 Zaman fevtnây-ı nakş oldu bî-bedel-i nakşiyeye (?)
 Bu Şeyh Nuri Efendi irişdi kurb-i Rahmân'a
 Sene 1322/1904

78. Şeyh Mustafa Efendi: (Resim 41)

Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî
 Şeyh Mustafa
 Efendi'nin rûh-ı şerîfine
 Rızâen Lillâh
 Fâtiha

Resim 40. Miralay Cemal Bey'in mezar taşı (76 numaralı taş)

Resim 41. Şeyh Mustafa Efendi'nin mezar taşı (78 numaralı taş)

79. Seyyid Mehmed Ağa:

.....
Es-Seyyid Mehmed (?)
Ağa'nın rûhiyçün
Fâtiha

80. Sun'ullah Efendi:

El-Fâtiha
Hazret-i Dâmâd Efendi-zâdenin canpâresi
Bulmaya menâbi'ini (?) Sun'ullah Efendi ol hümâm
Azm-i tahsîn idüb gitdi bu hâk-i tûreden
... nûr-ı himmet eyleye Rabbü'l-Enâm.
.....

81. Feshaneli Ramiz Efendi'nin hanımı Saadet Hanım:

Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî
Feshaneli Râmiz Efendi'nin halîlesi
Merhûme ve mağfûre Saâdet
Hanım'ın rûhuna ve kâffe-i ehl-i îman
.....

82. Şeyh Muhammed Efendi'nin kızı ve Şeyh Hüseyin Efendi'nin hanımı...:

Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî
Şeyh Murad Şeyhi el-Hâc Hafız
Muhammed Efendi merhûmun kerîmesi
Hâlâ Şeyh Hüseyin Efendi'nin
Halîlesi merhûme ve mağfûre
.....

83. Damad-zâde Feyzullah Efendi'nin hanımı...:

Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî
Şeyhülislam-ı esbak Dâmâd-
Zâde Feyzullah Efendi
Merhûmun halîle-i muhteremesi
Merhûme ve mağfûre
.....

SONUÇ

Üç yaşından itibaren bedensel engelli biri olduğu halde ilim ve irşat faaliyetlerinden bir an bile geri durmayan Şeyh Murad-ı Buhârî, memleketi Semerkand'dan Anadolu'ya kadar çeşitli yerler dolaşmış, bu esnada Semerkand, Hindistan, Kudüs, Hicaz, Bağdat, İsfahan, Belh, Buhara, Kahire, Şam, İstanbul ve Bursa'da bulunmuştur. Bu mekânlardan Hindistan, Hicaz, Şam ve İstanbul, Murad-ı Buhârî'nin hayatında önemli yer tutar.

Hindistan'da *Muhammed Ma'sum* hazretlerine intisabından sonra zâhirî ilimlerin yanında bâtinî ilimlerde de yükselerek onun halifesi olan Seyyid Muhammed Buhârî, hac vazifesini eda etmek maksadıyla Hindistan'dan ayrılmıştır. Bir müddet Hicaz'da ikamet ettikten sonra Şam'a yerleşerek burada evlenmiştir. Burada Berrâniyye Tekkesi ve Medresesi, Medrese-i Nakşibendiyye ve Murâdiyye Medresesi adında üç ayrı müesseseye kurmuş, tekke ve medrese faaliyetlerini bir arada yürütmüştür. "Muradî Ailesi" bu müesseselerde vazife yapmışlar, ayrıca Şam Müftülüğü vazifesini de uzun yıllar bu aile yürütmüştür.

İlim erbabının ısrarlı davetleri üzerine Şam'dan İstanbul'a gelen Murad-ı Buhârî, Nakşibendilik'in *Müceddiyye* kolunun *Anadolu* temsilcisi olarak kendisine tahsis edilen Eyüp Nişanca Mahallesi'ndeki tekkesinde ilim ve irşat vazifelerine devam etmiştir. İlim ve tasavvuf erbabı başta olmak üzere devlet ricâli ve halk tarafından yoğun ilgi gören şeyh efendi, zaman zaman karşılaştığı sıkıntılardan dolayı İstanbul'dan bir müddet uzak kalmıştır. Hayatının son anlarında tekrar İstanbul'a dönen ve burada vefat eden Şeyh Murad Efendi, tekkenin dershane kısmına defnedilmiştir.

Hazirede bulunan 83 adet mezar taşının 77'sinde şahısların isimleri, vazifeleri ve vefat tarihleri bulunmakta olup geriye kalan altı mezar taşından beş tanesi kırık olduğu için, bunların ikisinde sadece isimler tespit edilirken diğer üçünde ise ancak yakınlarının isimleri tespit edilebilmiştir. Ayrıca, Şeyh Mustafa'ya ait olan taş sağlam olduğu halde üzerinde tarih bulunmamaktadır. Bunlardan başka, hazirede Belhîler'e ait bir kısım da bulunmaktadır. Belhîler, Melâmî olduklarından kendileri için mezar taşı konmamış, sadece buldukları yer çevrilmiştir. Ayrıca, hazirede isim ve tarih tespiti yapılamayacak derecede kırık taşlar mevcuttur.

Günümüzde mevcut olan mezar taşlarının tarihleri, 1062/1652-1322/1904 yılları arasındadır. Mezar taşları hat sanatı açısından incelendiğinde 44 tanesinin sülüs, 38 tanesinin talik, bir tanesinin hem sülüs hem talik olduğu görülmektedir. Sülüs hatlı mezar taşlarının altı tanesinin yazı ve işçiliği zayıftır.

Bu taşların 29 tanesi kadın ve 54 tanesi erkek mezar taşıdır. Kadınlardan iki tanesi ilim erbabındandır¹¹. Hanımlara ait olan diğer 27 mezar taşında meslek bilgisine rastlanmamaktadır. Bunlar, tekke ile bağlantılı olan bazı zevâtın yakınlarıdır.

Erkek mezar taşlarından, 13 tanesi tasavvuf ehline ait olup bunlardan altı tanesi Şeyh Murad-ı Buhârî Tekkesi'nin şeyhleridir. Diğer dört tanesi ise farklı tekkelere ait Nakşî ve Kadirî şeyhleri olup Şeyh Ali (v. 1173/1759) ve vefat tarihi bulunmayan Şeyh Mustafa'ya ait mezar taşlarının

¹¹ Haziredeki Nefise Monla Tûtî ve Ayşe Monla'ya ait mezar taşlarında geçen "Monla (Molla)" nisbesi bu hanımların ilim erbabından olduğu kanaatini uyandırmaktadır.

da ise hangi tarikata bağlı oldukları hakkında bilgi yoktur. Ohrili Hafız Halil Efendi'nin mezar taşında Murad Molla Tekkesi hücre-nişini olduğu bildirilmektedir. Kalan 41 taşın 12 tanesi ilim erbabından, 13 tanesi devlet erkânından olup diğer bir tanesi sanatkârdır. İlim erbabından ve devlet erkânından olduğu halde sanatkâr olan kimseler de mevcuttur. Diğer 15 tanesinde ise şahısların vazifeleri ile ilgili herhangi bir ibare yoktur. Bu tasnif, haziredeki mezar taşları kitabelerinden hareketle yapılmıştır.

Hazirenin incelenmesi, burada yatan zatlar hakkında kısa bilgiler vermesi ve bu taşların kayıt altına alınarak korunması açısından önemlidir. Bu çalışma, haziredeki şahıslar tek tek ele alınarak daha da genişletilebilir.

KAYNAKLAR

1- Arşiv Belgeleri

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

- **Bâbüâlî Evrak Odası (BEO):** 934/70022, 1041/78014, 1173/87945.
- **Cevdet Evkaf (C. EV.):** 11/545, 37/1807, 49, 50/2458, 96/4798, 160/7974, 224/11159, 280/14282, 441/22312, 457/23118, 460/23291, 489/24703, 503/25438, 550/27793, 630/31783, 27144, 32334.
- **Cevdet Maârif (C. MF.):** 24/1175, 49/2450, 56/2758, 83/4114.
- **Hatt-ı Hümayûn (HAT):** 1455/23, 1494/48.
- **Şûrâ-yı Devlet (ŞD.):** 126/57.
- **Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA):** numara (nr.) 747, sayfa (s.) 131, sıra (sr.) 121; nr. 739, s. 1, sr. 1; nr. 739, s. 4, sr. 2; nr. 739, s. 6, sr. 4.

2- Kitap ve Makaleler

- Azamat, Nihat (1988). Abdülkâdir-i Belhî. *DİA*, 1, 231-232.
- Erdem, Ayten (2008). Eyüp/Şeyh Murad Efendi Tekkesi Avlu Kapısı, Çeşme ve Şadırvan Restitüsyonu. *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu II (2. baskı)*, 216-225.
- Galitekin, Ahmet Nezih (2003). *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul*, İstanbul: İşaret Yayınları.
- Haskan, Mehmet Nermi (1993). *Eyüp Tarihi (Cilt I)*, İstanbul: Türk Turing Turizm İşletmeciliği Vakfı Yayınları.
- Şenalp, Muharrem Hilmi (1982). Eyüp Sultan'da Şeyh Murâd Külliyesi. *Lale Dergisi*, Temmuz 1982 (1), 22-26.
- Şimşek, Halil İbrahim (2002). *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tasavvufunda Müceddidiyye Hareketi*. Doktora Tezi, Ankara, YÖK Tez Veritabanından 12 Mayıs 2010 tarihinde indirilen pdf formatı kullanılmıştır.
- _____. (2006). Murad Buhârî. *DİA*, 31, 185-187.
- Tanman, Baha (1994). Murad Buhârî Tekkesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, V, 514-516.
- Tekin, Zeki (2001). Şeyh Murat Tekkesi ve Vakıfları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2001 (2), 428-452.

Değerlendirme ve Tanıtım Yazıları

Ebû's-Su'ûd'a Göre Kilise Vakıfları Osmanlı Hukukundaki Teori ve Pratiği#

Eugene Kermeli*
Çeviren: Özgen Özcan**

Vakıf kurumunun İslam toplumlarındaki önemli rolüne rağmen, yapılan araştırmalar vakıfların karmaşık yapısını henüz yeteri kadar ortaya koyamamıştır. Çağdaş kuramsal tartışmalardan bağımsız çalışmalar, ya vakıfların kuruluşu ve işlevlerini düzenleyen kuramsal-hukuki koşullar, ya da vakıfların siyasi, sosyal ve iktisadi yapılarındaki önemi üzerinde yoğunlaşmıştır. Buna ek olarak, Richard van Leeuwen'in de öne sürdüğü gibi, Weber yaklaşımını takip eden tarihçiler, vakıf kurumunu, İslam toplumunu 'durağan' ve 'irrasyonel' olarak tanımlamak için kullanmışlardır.¹

Tüm bu farklı görüşlere bir de Osmanlı İmparatorluğu'ndaki hukuki uygulamaların çeşitliliği eklenince, vakıflara dair görüşlerdeki tutarsızlık anlaşılır olacaktır. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kurumlar incelenirken, imparatorluk sınırları dâhilindeki hukuki uygulamalarda baskın etmenin, çoğu zaman Osmanlı öncesi pratiklerin bir muhafazası olan *örf* olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.² Dolayısıyla, vakıf kurumuna dair, imparatorluğun bütün bölgelerine ve Osmanlı varlığının tüm yüzyıllarına uygulanabilecek genel bir yaklaşım geliştirme gayreti yanılıcı olacaktır.

Bu makale, "Ebû's-Su'ûd Definition of Church Vakf: Theory and Practice in Ottoman Law" (R. Gleave, E. Kermeli (ed.) *Islamic Law Theory and Practice*, I. B. Tauris, Londra, 1997, s. 141-156) başlığı altında yayınlanmıştır.

* Doç. Dr. Eugene Kermeli, Bilkent Üniversitesi, Tarih Bölümü.

** Vakıf Uzman Yardımcısı.

¹ Richard Van Leeuwen, *Notables and Clergy in Mount Lebanon: The Khazin Sheikhs and the Maronite Church, 1736-1840*, (Leiden, 1994), 24.

² Uriel Heyd, *Studies in Old Criminal Law*, ed. V L. Menage, (Oxford, 1973); Joseph Schacht, *An Introduction to Islamic Law* (Oxford, 1966); Uriel Heyd, *Some Aspects of the Ottoman Fetva*, British School of Oriental and African Studies (London, 1969), 35-56; Haim Gerber, "Sharia, Kanun and Custom in the Ottoman Law: The Court Records of 17th century Bursa", *International Journal of Turkish Studies* 2 (1981), 131-47.

Osmanlı döneminde insanlar, topluma hizmet amacıyla, *imam*, *müezzin* ve müderris gibi dini görevlilerin maaşlarını ödeme veya tamamlama yoluyla kişisel mülklerini bağışladılar. Dini yapıların, okul, kervansaray, hastane, imarethanelerin bakım veya inşa masraflarını üstlenirler veya görevlileri desteklerlerdi. Diğer dini bağışlar, çeşmelerin, cami kuyularının inşasında veya şehirlerdeki ticaret alanlarında veya iskan bölgelerinde kullanılırdı.³ Tüm bu sözü edilen bağışlar, cami ve medreselerin inşası yoluyla, dini ve dünyevi alanlarda kamu hayatının pek çok yönünü kapsayarak, Osmanlı toplumu için hayati bir önem taşırdı. Yine de bütün bağışların amacı, Allah rızasını kazanmak olmalıydı (*kurba*). Belirgin olarak dini ya da kamusal bir amaçla yapılan bu bağışlar hayri vakıf idi. Bunlar haricinde kurba anlayışının bu kadar belirgin olmadığı bağışlar da vardı. Bunlar, çocuklar, torunlar ve diğer akrabaların faydasına olan hurri vakıflardı.⁴ Kurucu, vakfın gelirlere ebediyen kendisine veya çocuklarına verilmesini şart koşabilirdi.⁵ Vakfın gelirlerinden zenginler kadar fakir evlatlar da aynı derecede yararlanabildiği için, vakfın temel özelliği olan sadaka ihlal ediliyordu.⁶ Ebu Yusuf'a ait olduğu düşünülen bir görüşe göre aile vakıfları, nihai olarak yoksullara yardım ediyorsa caizdi. Hanefi hukukçular, aile vakıflarının hukuk dışılığı problemini bu görüşe dayanarak çözdüler; buna göre ailenin soyu tükendikten sonra vakıftan yoksullar yararlanacaktı.⁷

Fetihten önce bile, Balkanlarda, manastır vakıfları yaygın bir uygulamaydı. Akdeniz havzasında manastır hayatının yaygınlaşmaya başlamasından itibaren; manastır cemaatlerinin sahip olduğu mülklerin statüsü ve imtiyazları, manastırlar ile yerel ve merkezi otorite arasında tartışılmakta olan bir meseleydi.⁸ Yüzyıllar boyunca, özellikle 1453'te İstanbul'un fethinden önce, Balkanlarda nüfuz sahibi manastır cemaatleri, bölgedeki en güçlü toprak sahipleri arasındaydı.⁹ Osmanlı fethini takip eden bir huzursuzluk döneminden

³ Roland Jennings, "Kadi Court and Legal Procedure in 17th century Ottoman Kayseri", *Studia Islamica* 48 (1978), 133-72; ve a.g.e., "Limitations of the Judicial Powers of the Kadi in 17th century Ottoman Kayseri", *Studia Islamica* 50 (1979), 151-84.

⁴ Heffening, *Waqf or Habs*, EI, s. 1096b-1098a.

⁵ Ebu Yusuf, vakfi kişiye özgü olarak kabul etmişti. Şafilere, bu durumdan kaçınmak için hukuki bir yöntem (hila) sağladılar: Vakfın konusu olacak şey, düşük bir fiyata üçüncü bir kişiye sunulacak ya da satılacaktır. Sonrasında, ikincisi, hakiki sahibinin menfaatine bir vakıf oluşturabilir. Ibn Hajar, diğerleri tarafından reddedilen daha ileri bir manevradan bahseder: Vakıf, bağışçıların babasının çocukları menfaatine oluşturulur ve belgede tanımlanır. a.g.e., s. 1096b.

⁶ Joseph Schacht, *Early Doctrines on Waqf*, 60. Doğum Günü Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı; Melanges Fuad Köprülü (İstanbul, 1953), 443-52.

⁷ Colin Imber, *Ebu'ssu'ud and the Islamic Legal Tradition*, (çıkacak yayın), 2

⁸ Mount Athos ve Patmos'daki hemen hemen bütün manastır arşivleri, Bizans imparatorları ve manastırlar arasındaki ilişkileri düzenleyen belgeler içerir. İmtiyazlar için yazılan dilekçeler bulunur, manastırlar için genellikle yerel ruhban ve ayrıcalıklı insanlar arasındaki ihtilaf durumunda sarayın müdahalesi mevcuttur. Bkz., Era Vranousi, *Byzantina egrapha tes Mones Patmou*, (Atina, 1980), sayı 1; Nikolaos Oikonomides, *Actes de Dionysiou = Archives de l'Athos* (Paris, 1968) sayı IV; Jacques Lefort, *Actes d'Esphigmenou = Archives de l'Athos*, (Paris, 1973), sayı VI.

⁹ Manastırların *pronoiaroi* (teorik olarak irsi olmayan mali gelirlerin alıcıları) olarak rolü ve 13.-14. yüzyıllarda manastır topraklarının tarım için kullanılması konusunda geniş bir kaynakça mevcuttur. Bkz., A. L. Thornadakis, *Peasant Society in the Late Byzantine Empire, a Social and Demographic Study*, (Princeton, 1977); P. Charanis, *The Monastic Properties and the State in the Byzantine Empire*, (Dumbarton Oaks Papers 4,1948), 53-118; G. Ostrogorsky, *Pour l'histoire de la Feodalite Byzantine* (Brussels, 1954), sayı 1; ve *Quelques Problemes d'histoire de la Paysannerie Byzantine*, (Brussels, 1956).

sonra, manastırların çoğu imtiyazlarının bir kısmını yeniden kazandılar. Bazı durumlarda manastırlar, yetki alanları dahilindeki *zimmî* (gayri-Müslim köylüler) toplulukların temsilcileri olmak gibi daha etkili bir role üstlendiler.¹⁰ Bu her iki taraf için de çok elverişli bir düzenlemeydi. Osmanlı yönetimi mümkün olan en düşük vergi yükünü koydu ve manastırlar imtiyazlarını yüzyıllar boyunca korudular ve cemaatleri üzerinde ruhani ve politik bir rol oynadılar.

Böylece, manastır/kilise vakıfları, Osmanlı döneminde yalnızca varlıklarını sürdürmekle kalmadılar, bazıları ciddi anlamda refaha kavuştu. Bu durumda üzerinde durulması gereken soru bu vakıfların hukuki konumudur. Vakıf türlerinin tanımına göre, *kurba* olmadıkları için, kilise vakıflarının *hayrî* vakıf kategorisinde olamayacağı kesindir. Problemlili bir terim olan 'kilise vakfı'yla uğraşan bir grup akademisyen farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Wittek ve Lemerle, Koutlounousiou Manastırı'yla ilgili 1491 tarihli bir fermanın bahsettiği vakf terimini çekinceyle tercüme ettikleri için bu kelimenin *propriété* (mülkiyet) anlamına geldiğini savunmuşlardır.¹¹ Öte yandan, tamamen Allah'ın mülkiyeti olan ve belli bir dinsel ve toplumsal karaktere sahip Müslüman dinî vakıf kavramıyla da kıyaslamadılar. Bu terimin biçimsizliğini, Aynoroz manastırlarının ayrıcalıklı konumuna bağlıyorlardı. Wittek ve Lemerle, Osmanlı Devletinin, manastırların pratiklerine saygı duyduğunu ve Bizans döneminde sahip oldukları imtiyaz ve muafiyetleri sağladığını savundular.¹² Böylece 'manastırlar, mülkiyetleri üzerindeki *sahib-i ard* (toprağın sahibi) statüsünü korumuşlardır'.¹³

Diğer taraftan Fotić, 'Arapça bir terim olan vakfın, Osmanlı İmparatorluğu'nda, kuran kişinin Müslüman ya da gayri Müslim (Hıristiyan, Yahudi) olmasına bakılmaksızın, daha ziyade dini, Allah rızasını kazanma amaçlı, en genel anlamında her bir vakfı (teberru) ifade etmek için kullanıldığını' ileri sürer.¹⁴ Şeriatın Hanefi yorumunda Hıristiyan vakıflara izin verildiği iddiasını A. Akgündüz'ü referans göstererek temellendirir. Akgündüz'e göre, bir Hıristiyan, mülkiyetini kiliselere ya da manastırlara miras bırakabilirdi; dahası 'kamu yararı ve İslam'a göre Allah rızasını kazanmak için addedilen diğer amaçlar için de bırakabilirdi, çeşme, hastane ve sair'.¹⁵ Fotić, daha sonra vakıf teriminin kadı mahkemesinde iki manastır arasındaki bir ihtilaf durumunda kullanıldığı Chilandari Manastırı Arşivi'nde bulunan Boskov belgelerinden alıntı yapar ve şu sonuca varır; 'terim, Osmanlı hâkimiyetinin kurulmasından önceki Sırp ve Bizans yöneticileri zamanında kurulan vakıf ve teberruları dahi ifade etmek için kullanılmıştır'. Buradan da şu sonuca varır ki 'aynı şekilde, eğer vakıf terimini yalnızca vasiyet edilmiş mülk olarak anlarsak, manastır ve akarlarının nasıl hem bir manastır

¹⁰ Dini liderlerin yönetimindeki özerk idarelerin *millet* sistemine göre, Ortodoks Kilisesi, öncesine göre kendini daha güçlü bir konumda buldu. İstanbul'a, Sultana arz sunmak için bir heyet gönderildiğinde, kilisenin ileri gelenleri önemli bir rol oynuyorlardı. Patmos Manastırı örneğinde, rahipler, Patmos Adası'ndaki bütün *re'âyânın* (Hıristiyan veya Müslüman köylü nüfusu) vergilerini ödemek için ortaklaşa sorumluydu. Bkz., E. Zachariadou, *Romania and the Turks, C1300-C1500*, (Londra, 1985), 197' de, E. Zachariadou, *Symbolon Sten Historia tou Notianatolikou Aigaiou*.

¹¹ P. Wittek and P. Lemerle, *Recherches sur l'Histoire et les Status des Monastères Athonites sous la Domination Turque*, *Archives d'histoire du Droit Oriental* 3 (1947), 428.

¹² A.g.e., s. 428.

¹³ A.g.e., s. 430.

¹⁴ A. Fotić, 'The official explanations for the confiscation and sale of monasteries (churches) and their estates at the time of Selim II', *Turcica* 24,(1994), 43.

¹⁵ A.g.e., s. 3. Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, (Ankara, 1988), 173-4.

vakfi olup hem de bir tımara ait olduğu, ya da bir manastır vakfının nasıl bir Müslüman toprağında olabileceği açıklık kazanır'.¹⁶ Akgündüz'ün Fotić tarafından da kabul edilen 'bir Hıristiyanın, nihayetinde yoksulların faydasına olduğu sürece mal ve mülkünü manastır veya kiliselere bırakabileceği' yolundaki görüşü, aşağıda da göreceğimiz gibi, Aynoroz'a ve Patmos'daki Saint John the Theologian Manastırı'na ait fermanlarda da görülür.¹⁷ Ancak, Fotić'in terimin Osmanlı hâkimiyetinden önce Balkanlarda kullanılmasına dayanarak 'vakıf teriminin miras bırakılmış mal anlamına geldiği'ni savunması şu gerçeği göz ardı etmektedir; terimler, kadı mahkemesinde davasını savunan bir keşiş tarafından kullanılmıştı. Bu yüzden, kadının aşına olduğu vakıf ve vakıfname gibi terimlerin kullanılması gayet makuldür. Ayrıca, Fotić'in 'vakfi yalnızca miras bırakılmış mal olarak görürsek bir manastır vakfının nasıl bir Müslüman vakıf arazisi üzerinde olduğu anlaşılır' düşüncesi, daha çok Osmanlı İmparatorluğu'nda yaygın olan; mülkün rakabesi ve tasarrufu olarak uygulanan çifte sahipliliğe bir örnek teşkil eder.¹⁸

Diğer taraftan, Van Leeuwen, Hanefi hukukunda, Hıristiyanlar tarafından kurulan vakıflarla Müslümanlar tarafından kurulan vakıflara dair koşulların temelde bir farklılık göstermediğini ileri sürer.¹⁹ Bu vakıflar için temel kısıtlama, gelirlerinin *kurba* olması gerektiğiydi. Vakıftan faydalanan kişilerin fakirler olduğunun ilan edilmesi durumunda vakıflara izin verilirdi. Ancak, Hıristiyan vakıfları, hiçbir zaman camilerin yararı, onarımı veya bakımı için, dini yapıların genişletilmesi için veyahut din adamlarının veya keşişlerin geçimini sağlamak amacıyla kurulamazdı. Ne de olsa 'bu tasarımlar Müslüman dindarlık anlayışı ile bağdaşmaz' idi.²⁰ Dahası, Van Leeuwen'e göre, 'Osmanlı İmparatorluğu'nda Hıristiyan vakıfların kurulmasına yönelik sınırlamalar, esasında din adamlarının ve kilisenin, bir kurum olarak güçlü bağımsız bir iktisadi dayanak elde etmelerini önlemeyi amaçlıyordu'.²¹ Şüphesiz, Van Leeuwen'in çalışması, manastırları kuran ve onları bir vakıf olarak kayıt altına alan Hıristiyan ve din adamı olmayan kimselerin durumuna değindiği için oldukça karmaşık. Bu vakıflara yönelik kuramsal yaklaşımında Van Leeuwen, vakıfların Hanefi hukukunu takip etmiş olmasına rağmen, nasıl meşru ve feshedilemez olduklarını açıklamakta da zorluk çekmektedir. Bu vakıfların, gelirlerinin kullanımının sınırlanarak 'dini amaç' kategorisinde kabul edilmesi yönündeki uzlaştırıcı bir argüman makul olabilirdi. Ancak, bu sınırlandırmaya din adamlarının ve keşişlerin yararına kurulan vakıfları da dahil eder ki, bu da Sırbistan, Aynoroz ve Ege'deki manastır topluluklarına ait fermanlardaki mevcut bilgiyle tezat oluşturur.²² Dahası, Van Leeuwen'in, 'Osmanlı İmparatorluğu'nun, bu vakıfların kurulmasına yönelik sınırlamaları, kilisenin ve din adamlarının güçlü, bağımsız bir iktisadi dayanak elde etmelerini önleme niyetini ortaya koyar' şeklindeki yaklaşımı, Osmanlı Şeyhülislamı Ebu's-Su'ud'un görüşleriyle de çelişir.

¹⁶ Fotić, *Confiscation and Sale of Monasteries*, s. 43.

¹⁷ Bkz. Eugenia Kermeli, *The Confiscation of Monastic Properties by Selim II 1568-1570*, (yayınlanmamış doktora tezi, Manchester, 1995).

¹⁸ Çifte sahiplik meselesi, iki Şeyhülislam tarafından ele alınmıştır. Ebu's Su'ud'un, 1541'te Macaristan *kanunnâmesi* ve Kemâlpasazade'nin bir fetvası. İkisi de 'Kânûn-i Cedid' Fuad Köprülü, ed., *Milli Tettebbüler Mecmuası*, (İstanbul, 1913), 49-50 ve 54-5. sayfalarında yayınlanmıştır. Belgelerin çevirisi ve kapsamlı bir tartışması için, bkz., Imber, *Ebu'ssu'ud*, s. 5-23.

¹⁹ Van Leeuwen, *Notables and Clergy*, s. 30.

²⁰ A.g.e., s.30.

²¹ A.g.e., s.31.

²² Sırbistan için, bkz., Fotić, *Confiscation and Sale of Monasteries*, s. 36-7; Aynoroz Manastırları ve Patmos Manastırı için, bkz., Kermeli, *Confiscation*, s. 278-314.

Ebū's-Su'ūd 1569'da keşişlerin talepleri karşılanmazsa Aynoroz'daki manastırlarını boşaltılacağı tehdidiyle karşılaşmış ve her iki taraf için kabul edilebilir bir çözüm bulmuştur.²³ Van Leeuwen tarafından incelenen vakıfların hukuki olarak hangi sınıf dahilinde olduğunu belirlemenin tek yolu belki de vakıfnamelerinde kullanılan formüllere bakmaktır. Van Leeuwen'in temel kaygısı vakıfların kontrolü üzerindeki siyasi mücadele olduğu için bu tip ayrıntılarla ilgilenmiyor. Sadece, vakıf belgelerinin 'esas itibariyle Sunniler veya diğerleri tarafından tanzim edilen belgelerden farklı olmadığını' bildiriyor.²⁴

İslami bir otorite olan Şeyhülislam Ebū's-Su'ūd'un kilise/manastır *vakıfları* sorunuyla nasıl ilgilendiği konusuna geçmeden önce, son bir noktaya açıklık getirilmelidir. Bu vakıflar İmparatorlukta tolere edilmiş ve düzenlemeleri için çabalar harcanmışsa da, hiçbir zaman Osmanlı yönetimi tarafından *zimmilere* verilen belirli imtiyazlar şemsiyesi altına girmemişlerdir.

Ebū's-Su'ūd, Ekim 1545'te elli beş yaşındayken Şeyhülislamlık makamına geldi. I. Süleyman'ın yakın arkadaşıydı ve padişahın ölümüne kadar onun himayesinde kaldı. Ebū's-Su'ūd, 1566'ta babasının tahtına geçen II. Selim (1566-74) döneminde görevine devam etti. Selim tahta çıktığında 75 yaşında olan Ebū's-Su'ūd, hala İmparatorluğun en güçlü şahsiyetleri arasındaydı. Üst düzey adli atamaların başındaydı ve mevkileri, yakınları ve öğrencileri için muhafaza etti. 23 Ağustos 1574'te öldü.²⁵ Makamında geçirdiği yirmi sekiz yıl boyunca Ebū's-Su'ūd'un hukuki yazılarının en önemli kısmını fetvalar oluşturdu. Qadikhân, Ibn Bazzâz ve özellikle Kemalpaşazade gibi Hanefi hukukçuların takipçisi olarak, arazi vergilendirmesiyle ilgili temel kanunları, Hanefi hukuk geleneğinden ödünç aldığı terimlerle yeniden tanımlamaya çalıştı.²⁶ Böyle bir görev zaruridi çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nda birbirinden bağımsız gelişmiş iki hukuk sistemi vardı; *şeriat*, ve çoğu durumda önceden var olan örfi hukukun bir sistematizasyonu olan *kanun*. Ebū's-Su'ūd'un arazi vergilendirmesi hakkındaki düzenlemeleri, Hanefi arazi hukuku kuramının hâkim kavramları haline geldi ve 1673'te düzenlenen ve 1858 Arazi Kanunnamesinin yürürlüğe konmasına kadar resmi kanun olarak kalan Kanûn-i Cedîd'e dâhil edildi.

Ebū's-Su'ūd'un temel kaygısı, toprak ve gelirlerinin zimmete geçirilmesiydi. Bu sorunu ilk çözüme girişi 1541 Macaristan kanunnamesinde görülür.²⁷ Ancak, örfi uygulamalar direnç gösterdi. Macaristan kanunnamesindeki hükümleri tekrar yürürlüğe koyma ve uygulanmalarını sağlama fırsatını, II. Selim'in tahta çıkışından iki yıl sonra, 1568'de elde etti. Ebū's-Su'ūd, Selanik ve Üsküp için yeni bir kanunnamenin yürürlüğe girmesine nezaret etti ve bilgilerimize göre en azından Balkanlardaki kilise vakıflarının müsadere edilmesi talimatını verdi. Yeni bir Sultanın selefleri tarafından çıkarılan belgeleri tasdik etmesi süregelen bir uygulamaydı. İlk talimatlarından biri, mülklerin ve vergilerin yeni defterlere yeniden kaydedilmesi olurdu. Yenilenen kayıtlar gereği, manastır mülkiyetleri de dâhil olmak üzere, mülkiyeti onaylayan tüm *hüccet ve ferman-*

²³ Aşağıda bkz., Aynoroz Manastırlarına gönderilen fermanın içindeki fetvası.

²⁴ Van Leeuwen, *Notables and Clergy*, s. 32.

²⁵ Ebu's Su'ud'un hayatı için, bkz., Imber, *Ebu'ssu'd*, s. 6-19; Richard Cooper Repp, *The Müfti of Istanbul: A Study in the Development of the Ottoman Learned Hierarchy*, (Oxford, 1986), 272-96.

²⁶ Imber, *Ebu'ssu'ud*, s. 20-44.

²⁷ 'Kanûn-i Cedid,' ed. Fuad Köprülü, *Milli Tetebbü'ler Mecmuası*, (İstanbul, 1913) 49-50. Osmanlı Hukukunun İslamlaşması için, bkz., Halil İncelik, 'Islamization of Ottoman Laws on Land and Land Tax', *Festgabe an Josef Matuz: Osmanistik-Turkologie-Diplomatik*, (Berlin, 1992), 101-18.

lar yenilenmek zorundaydı. Bu durum Ebū's-Su'ūd'a İmparatorluktaki ekilebilir toprağın maliyesinin tek sahibi olan Sultana bu statüsünü teyit etme fırsatı sağladı.

Kanunnamenin giriş paragrafında Ebū's-Su'ūd, toprak mülkiyeti meselesi üzerine *reayanın* ve hatta *kadılarının* yanlış varsayımları aleyhine konuşur:

Lâkin defâtir-i kerîme-i kadîmede arazî-i memâlik-i mahmîyenin tefâsîl-i ahvâline taarruz olunmayub ve künh-i hâkikatı nedir 'öşriye midir haraciye midir ve tasarruf idenlerin mülkleri midir değil midir keşif ve beyan olunmadığı sebebden reâya ellerinde olan yerleri öşriye sanub sekizde bir virmede nizâ' idüb ve kendilerin mülkleri sanub sâir mülkleri gibi birbirine bey' ve şirâ idüb ba 'zı dahi zu 'mlarınca vakf idüb vülât ve hükkâm dahi hakikat-ı hâle vâkıf olmayub hilâf-ı şeri 'at-ı şerîfe bey' ve şirâ hüccetleri ve vakfiyeler virmekle nizâm-ı umûra ve mesâlih-i cumhûra halel-i 'azîm gelmeğîn.²⁸

Bu kanunnamede, Ebū's-Su'ūd, Macaristan kanunnamesinde formüle ettiği toprak ve vergi hukuku teorisini tekrar eder. Osmanlı *miri* toprağını Hanefi terimi olan *arâdi'l-mamlaka* ile özdeşleştirir ve arazinin rakabesi ile tasarrufu arasındaki farkı ortaya koyar. Kurama göre, arazinin rakabesi kanunen (de jure) hazineye aittir ve dolayısıyla fiilen (de facto) hazine namına Sultana aittir.²⁹ Çiftçiler yararlanma hakkını borç almışlardır ('ariyya)³⁰ Yeni bir sakinin sipahiye arazi için ödediği tapu (giriş ücreti), peşin kira (ücret-i mu'accele) olarak belirlenmişti.

Bu yoruma göre, keşişler sadece ödünç olarak yararlanma hakkına sahip oldukları için, malın ekilebilir topraktan oluştuğu manastır vakıflarını müsadere etmek hukuken caizdi. Bu yüzden, kendi mülkleri olmadığı için, toprağı vakfa çeviremiyorlardı. Ancak önceden mülkiyet hakkına sahip olduklarından yararlanma haklarını tapu bedeli ödemek suretiyle koruyabiliyorlardı. Sipahiye -bu durumda Sultana- tapu ödeyerek, yararlanma hakkı elde edebiliyorlardı. Bu nedenle önceki vakıflarına tekrar sahip olabilmek için manastırların önce tapu bedeli ödemeleri gerekiyordu.

Ebū's-Su'ūd kanunnamede manastırlara da uygulanabilir bir paragraf dâhil eder:

Bunların hiç birisi vücûh ı mezbûreye muhâlif tasarrufa kâdir değildir bey'leri ve şirâları ve hibeleri ve sayir vücûhla temlikleri ve temellükleri ve vakf etmeleri cemî'an bâtıldır...

Buradaki temel kaygı, çiftçilerin, toprağa, dilediklerinde kurtulabildikleri, kendi mülkümüştü gibi muamele etmelerini sınırlamaktı. Bu nedenle, satış, teminat ve kaparo katı bir şekilde yasaklanmıştı.³¹ Manastırların, toprak mülklerini, vakfa çevirdiklerini onaylayan resmi belgeler almaları bu nedenle gayrimeşruyd.

²⁸ Ömer Lütfi Barkan, *Kanunlar*, s. 298-9.

²⁹ Imber, *Ebu'ssu'ud*, s. 74.

³⁰ Ömer Lütfi Barkan, *Kanunlar*, s. 298. Selanik ve Üsküp Kanunnamesi Macaristan Kanunnamesine ek içerir. Ebū's Su'ud haraç arazinin nasıl devletin tasarrufuna dönüştüğünü açıklamaya çalıştı Popüler 'mal sahibinin ölümü' kavramına değinmez. Manastır müsadere meselesindeki yorumu pratikliğinin bir ifadesidir. Bir kısım dahi vardır ki ne öşriyedir ne vech-i mezbur üzerine haraciyedir Ana arz ı memleket dirler Aslı haraciyedir Lâkin sahiblerine temlik olunduğı takdirce fevt olub verese-i kesîre mâbeynlerinde taksîm olunub her birine bir cüz'i kıt'a degüb her birinin hissesine göre haraçları tevzi' ve ta'yin olunmakda kemâl-i su'ûbet ve işkâl olub belki 'adeten muhal olmağın rakabe-i arazi Beytülmal-i müslimîn için alikonulub reayaya 'ariyet virilüb ziraat ve hırsat idüb ve bağ ve bağçe ve bostan idüb hâsıl olandan harac-ı mukaseme ve harac-ı muvazzaf ın virmek emr olunmuşdır.

³¹ Aynı soruna değinen bir fetva için, bkz., *Kanun-i Cedid, MTM*, 57.

Manastır vakıflarının müsadere sinin iki aşaması, iki ferm anda kayıtlıdır. Birincisi, müsadereyi başlatan, Patmos'da, 6 Cemaziye'l-ahir 977 H. / 17 Kasım 1569 M. tarihli Saint John the Theologian Manastırı (Aa40); ikincisi, müsadere emri üzerine çıkan pratik meseleler üzerine Saray ve keşişler arasındaki uzlaşmalarla ilgili 13 Şaban 976 H. /25 Ocak 1569 M. tarihli Aynoroz Manastırları fermanı. Aynoroz fermanının Patmos fermanından daha önce olmasına rağmen müsadere nin ikinci aşamasıyla ilgili olması, sürecin yavaş ilerlediğini ve Balkanlardaki bütün manastır toplulukları için aynı anda başlatılmadığını göstermektedir.

Aa40 Patmos fermanının içindeki fetvada, Ebû's-Su'ûd, hangi manastır vakıflarının meşru olup, hangilerinin olmadığını açıkça gözler önüne serer:

...memâlik-i mahrûs[e]lerimde olan kiliseler vakfı için müftî-i zamândan istiftâ olundukta zimmîler tasarruf etdikleri tarlaları ve çayırıları ve mülk bağ ve bağcelerin (2) ve değirmenlerin ve evlerin ve dükkânların kiliselerine vakf etmek aslâ sahîh olmak ihtimâli yokdur cinâyet-i 'azîmdir alınmak lâzımdır kuzât vakfıye verirler ise ol dâhi kat'â (3) sahîh değildir vakıfları ve yâhud varisleri hayâtda ise mülkeridir alurlar tasarruf ederler mirî cânibine hukûk-i şer'îyye ve 'örfîyelerin verirler eğer vakıfları ve vârisleri hayâtda değil ise cümle (4) beytül-mâle 'â'iddir alınub bahâları ile tâlib olanlara bey' olunmak vâcibdir eğer mezkûrlar emlâk-ı sahîha-yı mezkûrelerin kiliselerine vakf itmiş olmayub ruhbânlarına, fukarâlarına ve yâhud (5) köprülere ve çeşmelerine vakf etdiler ise ve kuzât vakfıyetlerine sıhhat üzre hükm edüb sicill-i sahîh etdiler ise sahîhdür şer'îdir ellerinden alınmaz şerâ'it-i mezbûre üzre tasarruf edüb (6) bir birinin bî-kusur hukûk-ı şer'îyesin ve 'örfîyesin verirler deyü fetva verdiler imdi kazâ-yı mezbûrda kilise vakfı olmayub keferenin ve ruhbânların kendü mülkleri olan yerlerine dahi olunmak câ'iz değildir (7) kilise vakfı ismiyle tasarruf olunan yerler bu bâbda verilen fetvâ-yı şerîfe mucebince ellerinden alınub tapu ile âhara verilüb il verdüğü tapu ile 'öşr ve rüsûmun vermek şartı ile girü kendüler (8) kabul ederler ise verilub ve mukâta'aları fesh olunub 'öşrü ve resimleri alınmasın emr edüb (...)³²

Dolayısıyla, muhtemel iki senaryo vardır:

- i) Mülkler, keşişler, fakirler, köprüler ve çeşmeler için vakfa dönüştürülmüştü,
- ii) Mülkler, kiliseler için vakfa dönüştürülmüştü.

Birinci durumda, vakfın bir sicile kaydedilmesi halinde, bağışlar geçerli ve meşrudur. İkinci durumda, kiliseler için yapılan bütün vakıflar müsadere edilir. Eğer kadılar, *vakfıyeler* temin etmişlerse, bunlar tamamıyla geçersizdi. İkinci durumda, mülklerin kaderi, vakfın kurucularının veya mirasçılarının yaşayıp yaşamadığına bağlıydı i) eğer kurucular veya varisleri hayattaysa, mülkleri geri alabilirler ve vergi mükellefiyetlerini yerine getirebilirlerdi; ii) eğer kurucular veya varisleri hayatta değilse, bütün mülkler Hazineye ait olurdu, müsadere edilmeliydi ve pazar fiyatına satılırdı.³³ Müsadere emri vermek için kullanılan hukuki argümanlar açıktır. Manastır vakıfları iki hukuki prensibi çiğnemiştir. Öncelikle, çoğunlukla kırsal topraktan oluşuyorlardı ki Ebû's-Su'ûd'a göre bunlar miri idi. İkinci olarak, böyle vakıflar, kiliseler ve manastırların faydası için kurulmuşlardı.

³² Patmos. Dosya. Aa40.

³³ Satış hüccetlerinde görüldüğü gibi Patmos Manastırı'na ait bütün mülkler için bu durum geçerliydi. Bkz., Kermeli, *Confiscation*, Ek.

Ebū's-Su'ūd'un kilise vakıflarının kaldırılmasına yönelik düzenlemeleri keyfi değildi. Bir kilisenin menfaati için vakıf yapmak temel Hanefi doktrinlerine aykırıydı. Daha önce bahsettiğimiz üzere, iki çeşit vakıf vardır; belirli bir dini veya kamusal amaçlı kurulan *hayri vakıflar* (camiler, medreseler, hastaneler, köprüler, çeşmeler), ve çocuklar, torunlar veya diğer akrabalar için kurulan *hurri* aile vakıfları.

Amaçları İslam'a uygun olmadığı için manastır vakıfları birinci kategoriye ait olamaz. Bu yüzden, sadece, vakıftan faydalanan fukaranın ve seyyahların yanında, varisçilerinin manastırda yaşayan rahiplerin olduğu aile vakıfları olarak oluşturulabilirlerdi. Açıkça ortada ki, Hıristiyan dini vakıfların, İslam hukukundaki aile vakıfları olarak tanımlanması bir dizi sorunu beraberinde getirir ve Ebū's-Su'ūd, bu tanımlı kabul ederken tamamıyla rahat değildir. Rahiplerin mülklerini, aynı manastırda yaşayan diğer rahiplere miras bırakıp bırakamayacağı yönündeki bir soruya verdiği fetvada bu aşikârdır:

Mes'ele: Bir manastırın keşişleri, mirî tarafından satın alındıkları bağı ve evi ve yeri kendilerden sonra mezbûr manastırda sâkin olan keşişlere vasiyet etmeleri câiz olur mu?

Elcevap: Vârisler yok ise, yerlerden gayri cemî' emlâklerin manastırlarında sâkin keşişlere vasiyet eyleseler, ol keşişler mahsûr ve muayyen kimseler ise, ganîler ise dahi fakirler ise dahi vasiyetleri sahihtir. Aslâ mirîden kimse dahl edemez. Amma mahsûr olmayıp, çokluk tâife ise, anların cümlesine vasiyet etmek sahih değildir. Fakirlerine vasiyet etmek gerektir ki, asla kimse dahl edemiye. Vârisleri var ise, sülüsden mâ'adâsını vârisleri kabul etmemeğe kâdirlerdir. Sülüsden dahl edemezler. Vech-i mezbûr üzerine kimse dahl edemez. Eğer vârisleri kabul ederlerse, cümlesi vasiyet-i sahihadır; kimse dahl edemez. Amma "yerlerine kimse dahl etmesin" deyu emr-i sultânî lâzımdır.³⁴

Öyleyse, üstesinden gelinecek ilk engel, miras durumundaki mülklerin kaderiydi. Bu *fetvada*, Ebū's-Su'ūd, manastır cemaatine Hanefi miras hukukunu uygulama konusunda ısrarcıdır. Fetvaya göre, sadece, vefat eden rahibin kalan mirasçılarının hepsi mülk üzerinde kendi paylarından vazgeçerse, manastırdaki rahipler miras alabilir. Bu hemen hemen imkânsızdır çünkü Hanefi hukukunda miras, birinci dereceden evlatlarla sınırlı değildir ve her bir varis, kanuna göre vefat edenin mülküne ait sabit bir paya sahiptir. Ebū's-Su'ūd daha sonra hiçbir varisin hayatta olmaması halini ele alır; bu durumda zengin veya fakir olmalarından bağımsız olarak, *sınırlı ve iyi tanımlanmış* bir grup olması şartıyla, bütün mirasın manastırda yaşayan rahiplere bırakılabileceğini söyler. Şöyle devam eder; eğer büyük bir grupsa, miras aralarından *fakir olanlara* bırakılmalıdır. Fetvanın maalesef tarihi yok; dolayısıyla, müsadere aşamasının başlangıcında mı yoksa müsadere sırasında ortaya çıkan karışıklıklar sonucu mu yazıldığından emin olamıyoruz. Her iki durumda da Ebū's-Su'ūd, tüzel kişileri hukuki varlıklar olarak tanımayan bir hukuk geleneğinin sınırları içinde, rahipleri neredeyse kolektif olarak tanımanın sınırına yaklaşır.

Ebū's-Su'ūd, II. Selim'in 31 Ocak 1569 tarihli Aynoroz'a gönderilen *fermanına* dâhil edilen bir fetvasında daha cüretkârdır. Rahipler, vefat eden ya da ayrılan rahiplerin mülklerini *ab indiviso* ve *in common* miras almak için, Bizans dönemine ait haklarının tanınmasını talep ettiler. İstekleri kabul edilmezse, manastırlarını terk etmek ve Hazineyi vergilerinden yoksun bırakmakla tehdit ettiler. Bu taleplerini, mülklerini ve vakıflarını, daha fazla para toplamak isteyen yerel otoritelilerin keyfi müdahalesinden korumak için dile getirdiler:

³⁴ Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, (İstanbul, 1972), M.452, s. 103.

haliyya Ayanoroz cezîresinde olan kenârin taht-i kazanızda olan ruhbânları dergâh-ı mu`âllama ruk`a sunup “zıkr olunan kadılıklarda olan çiftliklerimiz ve bağ ve bağçe ve tarlalarımız ve değirmenler ve dükkanlar ve evler ve meyhâne ve tavarlarımız ve Longos ovasında olan kışlarımız ve keçilerimiz ve bi`l-cümle kadîmü`l-eyyâmdan cüz`i ve kullî şimdiye değin zabt edegeldüğümüz manasturlarımızın emlâk ve tavarları mîrî canibimdem satılıp biz (?) cümlesinin ittifâkiyle on dört bin sikke altın karz alub deyn edinüb mîrîden âyende ve revende için manasturlarımızda(n) duran ruhbânlar zabt etmek için on dört bin sikke altın bahâya satın aldık kizıkr olunan emlâk ve tarla ve bağlarımız ve değirmenler ve bostanlar ve çiftlikler ve tavarlar ber karar-ı sâbık olub manastrurlarımızda olan ruhbânlardan birisi mülkiyyet üzere nesne tasarruf eylemeyüb küllî cüz`i ayende ve revendeyi ziyafet için manasturların olub emînler ve beytü`l-mâl emînleri ve mevkûfatçılar ve voyvodalar ve subaşılar zıkr olunan emlâk ve tavarlara küllî ve cüz`i nesneye dahl ü ta`arruz eylemeyüb manasturların ruhbânlarından biri mürd oldukta veyâhud âher diyâra gîtdikde emînler ve beytü`l-mâl emînleri ve mevkûfatçılar ve voyvodalar ve subaşılar gelüb filân keşîş mürd oldu veyâhud âher diyâra gîtdi mâli gâybıdır deyü emlâk veesbabı ve tavarları nice oldu deyü sayır ruhbânları rencide etmeyüb ber karâr-ı sâbık Selatin-i mâzi(ye)den Sultan Murâd Hân tabe serâhü zamânında(n) elümüzde olan ahkâm-ı şerife mucebince girü mukârrer buyurulub mukârrernâme-yi hümayûn `inâyet olunursa her birimiz etrâfa ve `âleme perâkende alub cidd ü cehd sadakat akçesin cem` edüb karz aldığımız on dört bin sikke altın deynimizi cem`imiz edâ eyliyelim ve sene ber sene üzremize maktu` olan yetmiş bin akçe harâcımı huzâneyi `âmireye her Nevruzda olugelen kânun üzere getirüb teslim eyleyüb ve zıkr olunan manasturlardan haric Limnos ve âher yerlerde olan çiftliklerimizi dahi vech-i meşrûh üzere emr-i şerif ile il-emîninden yüz otuz bin akçeye satın alub meblâğ-i mezbûru dahi mîrî için teslim edüb öyle olsa vilâyet defter(i) mucebince `öşrür veriryerlerimiz harman üzerinde mâ`rifet-i kâdı ile `öşrür verür bâki kalanın emr-i şerif mucebince cezîreyi mezbûreye alub getirüb ehâli-yi cezîre ve ayende ve revedeye nafaka olub ve ger ber karâr-ı sâbık mukârrernâme-yi hümayûn `inâyet buyurulmazsa ve ger ol emlâki girü varub satub karz aldığımız altını edâ edüb her birimiz etrâf-ı `âleme perâkende olub manasturlarımız şöyle tenhâ kâlub sene ber sene veregeldüğümüz maktu` harâcımız zâ`i` olmak mukarrerdir” deyü

Bildiklerinde bu husûs için fetvâ-yi şerif verilub maznûn-i şerifine zıkr olunan râhibler evvelden mâlik oldukları veyâhud mîrî canibinden tapuya aldıkları evleri ve bağları ve bağçeleri ve değirmenleri ve dükkanları ve mahzenlerine ve koyunları ve sayır tavarları, sığır ve evlâdlarına ve manasturlarında fukâraya ve gelüb giden misafirlere ve bunlara hizmet edenlere getirenlere ? ve evkâfi görüb göz edüb hasıllarından tahsil edüb getirilen ve mesarîfe vakf edüb mütevellîye teslim edüb şer`ile vakfiyetinehüküm olunduktan sonra aslâ kimesne dahl edüb şartların tagayyur edemez ammâ kendülerin mülkleri olmayub şimdi mîrî canibinden tapu ile aldıkları yâhud evvelden re`âyâdan satın almak adına aldıkları mevrâ`alar ve çayırar ve yaylaklar ve kışlaklar cümle arâzî-yi memleketdedir ehl-i islâmdan ve gayriden asla kimesnenin mülkü olmak yokdur re`âyâ icâre tarikiyle tasarruf ederler aslâ ne bey`e kadirlerdir ve ne siraya ve ne vakfa? Tapudan gayri bir ferd?... mezbûreye kadir değildir zıkr olunan râhiblerin ol bâbda vakıfları ve şartları aslâ mu`teber değildir lâkin mîrî cânibinden mezkûrlarla merhâmet olunub zıkr olunan mezâri`i eküb bicüb sayır re`âyâ gibi `öşrürün verüb ve tavârların çâyırlarında ve yaylaklarında ve kışlaklarında yürütüb defter-i hâkanîde üzrelerine mukayyed olan mukâta`aların verdiklerinden sonra kimesne ta`arruz etmeyüb ve içlerinde ba`z mürd oldukta zıkr olunan yerlerde hissesi vardır deyü tapuya verilmeyüb mürd olanların hissesinibakiler tasarruf edüb bu üslûb mukarrer kılınmak cayiz (olub) tafsîl-i mezbûr üzere hüküm-i hümayûn verilmek meşrû`dur mâdâm ki fermân-i hümayûndan tecâvüz etmiyeler aslâ kimesne ta`arruz etmek şer`an cayiz olmayüb şimdi dahl olunduğuna sebep kendüler arâzî-yi hassa-yi re`âyâdan bey` ü şirâ suretiyle mâlikâne alub manasturlarına vakf

adına edüb hüccetler ve vakfiyeler alub şer`ile vâcib olan `öşürlerin vermeyüb cüz`i mukâtâ`atverüb beytü`l-mâl-i müslimîne zarâr ve şerîa`-t-i şerîfeye muhâlefet-i sariha ve şevk-i Saltanata hıyânet-ı kabîhe etdikleri rûşan dir.....³⁵

Bu cümlelerin içerdiği anlam çok önemlidir. İlk bakışta Ebû's-Su'üd, vefat edenin muhtemel doğal varislerinin paylarını inkâr ederek Hanefi miras hukukuna karşı koyar gözükmektedir. Ancak, bir manastırın kalan rahipleri, toprağın kullanma hakkını elde etmek için bir giriş ücreti (tapu) ödemediklerinden, uygulamada babası ölen ve babasının yararlanma hakkını hiçbir giriş ücreti ödmeden miras alan bir köylü gibi muamele görürler. Rahipler, *sipahiye tapu* bedeli ödemek zorunda olan yabancılar gibi muamele görmezler. Bu, bir manastırdaki rahiplerin aile muamelesi görmesine benzer. Bir aile vakfında olduğu gibi hem fakir aile üyeleri, hem de yoksullar, seyyahlar ve -pratikte diğer rahipler anlamına gelen- manastırın daimi üyeleri ve evlatları yararına vakıflar kurabilirler. Bu, Ebû's-Su'üd'un yaratıcılığına iyi bir örnektir. Hanefi miras hukukuna göre hareket eder, fakat manastır rahiplerini bir aile olarak tekrar tanımlar. Böylece, manastırın adına değil, kendi isimleri adına vakıflar kurmaları talimatını verirken, aynı zamanda, Bizans manastır geleneğinin temel bir unsuru olan kolektifliklerini tanıtır.

Ebû's-Su'üd, Aynoroz Manastır keşişlerine ilişkin verdiği tavizlerin içerdiği anlamların farkındadır. Bu hukuki 'hilenin' tuzaklarının farkına varır ve acele olarak diğer manastırlardan gelecek benzeri talepleri kısıtlayan bir *fetva* yayınlar. Rahipler sürüleri, bağları, meyve bahçeleri, değirmenleri, fakirler ve seyyahların menfaatine vakfedebilir mi diye kendisine sorulduğunda, Ebû's-Su'üd, kilisenin menfaatine bir vakıf olmadığı ve işlenebilir toprak bağışlanmadığı sürece bunun caiz olduğu yönünde cevap verir.³⁶

Mes'ele: Ba'zı zimmîller bir manastır râhibleri olduklarında, mezbûrların ellerinde olan mülk davalarının ve bağların ve bağçelerin ve değirmenlerin il kâtibi mezbûrların ellerinden alub yine mezbûrlara bey' edüb, mezbûr zikr olunan emlâki mezbûr manastırın fukarâsına ve âyende ve revendesine vakf eylese ba'de zamânin mezbur vakfa şer'an hâriçten kimse dahle kâdir olur mu?

Elcevap: Vakf ettikleri davar ve bağ ve bağçe ve değirmen ve dükkân makûlesinden olub, manastıra vakf etmeyüb, gelen giden fukarâya vakf edecek aslâ dahl olunmaz. Tarlalar ve mezra'alar ise asla vakfa kabil değildir. Amma anı dahi mîrîden tapuya alub "râhibler tasarruf edüb sâir re'âyâ gibi cemî' hukûkunu verdikten sonra kimse dahl etmeye. Râhipler fevt oldukta, yerinde kalanlar tasarruf edeler" deyu deftere kayd olacak ana dahi dahl olunmaz, vakıf adına olmayıcak.

Bu *fetvada*, Ebû's-Su'üd, yoksulları ve seyyahları -işlenebilir toprakta kurulmayan- bir vakfın yararlanları olarak tanıtır. Buraya kadar, işlenebilir toprağı vakfetmeyi yasaklayan Hanefi hükümlerine ve kendi koşullarına uyar. Ancak sonrasında, rahiplerin, bir aile vakfının varisleriyle aynı imtiyazlara sahip kolektif bir grup sayılmasına izin verir; tapu defterinde durumu onaylayan bir kaydın olması şartıyla rahipler, yerel otoriteler tarafından hiçbir müdahale olmaksızın, vefat eden rahiplere ait malları alabilir. Aslında yaptığı, kayıtları geçirirken Sultana danışmanlık yapan tek kişi kendisi olduğu bir sırada, kendi hükmünü sanki münhasıran bir tapu kaydından çıkmış gibi göstererek gizlemektir. Küçük manastır topluluklarını imtiyazların dışında bırakmak için bu argümanın kullanılması zorunlu olmuş olsa gerek.

³⁵ *Fermanın* tüm metni için, bkz., Kermeli, *Confiscation*, Ek.

³⁶ Düzdağ, *Fetvaları*, M.453, s. 103.

1568-69'da, manastır vakıflarının müsaderesinden çıkarılacak sonuç oldukça ilginç. Aynoroz keşişleri ve Saray arasındaki yazışmadan aşikâr olan şu ki, değindiğimiz durum, her iki taraf arasındaki anlaşmadan doğan şartların sadece yeniden bir düzenlenmesi ve tanımlanmasıydı. Mesele, Balkanlarda on altıncı yüzyıl sonunda manastır mülklerinin hukuki statüsüdür. Elbette bu sadece toprakların ve malların tasarrufu ve yararlanma hakkını tanımlayan yasal terimlerle ilgili değildi. Temelde söz konusu olan, Osmanlı yönetiminin miriye ait toprağın elde edilmesi ve kullanılmasıyla ilgili düzensizliklerin yaratacağı finansal kayıplar konusundaki kaygıları idi.

Ebū's-Su'ūd, manastırların geleneksel olarak kolektif bir grup şeklinde işlediğini tanıdı. Dolayısıyla, manastırlar bu şekilde muamele görmek istediklerinde, özellikle de vefat eden ya da ayrılan keşişlerin mallarının kullanma hakkını elde etmek için *tapu* vergisi ödeyip ödemeyecekleri meselesinde, manastırların lehine hüküm verdi. Görevi zordu; çünkü ilk olarak, manastır vakıfları İslam hukukunda caiz değildi ve bu yüzden onları başka şekilde sınıflandırmak zorundaydı. İkinci olarak, bu yeni sınıflama manastır topluluğunun kolektif karakterini kabul etmek zorundaydı. Bulduğu çözüm hem pratik hem de meşru idi. Manastır vakıflarını aile vakıfları olarak sınıflandırdı ve manastır keşişlerini, vefat eden keşişin evladı olarak gördü. Bu meşru kurguya göre keşişler, bir ailenin üyesi gibi muamele görebilir ve dolayısıyla, tıpkı babasından kalan malların tapusunu miras alan bir oğul gibi, tapu bedelinden muaf olma gibi haklardan faydalanabilirlerdi. Yine de Ebū's-Su'ūd, manastırların önceki 'yanlış anlamalarına' dönmeyeceklerinden emin olmak istedi. Keşişlerin mülklerini bireysel olarak vakfa çevirebilecekleri, fakat manastır vakıflarının gayrı meşru oldukları konusunda ısrarcıydı. Ebū's-Su'ūd'un, manastır vakıflarının müsaderesiyle ilgili meşru kurgusu olaya idari bir mesele olarak muamele etmekteki istekliliğinin bir kanıtı ve 'İslami hukuk kuramıyla geleneği uzlaştıran hukukçu' olarak tanınmasını haklı çıkarır.

Ancak, makalenin ilk bölümünde verilen argümanlara göre, İmparatorluktaki bütün manastır/kilise vakıflarına aynı hukuki aygıt temelinde işlemelerine izin verildiği iddiasında bulunmak maceraperestlik olur. Osmanlı İmparatorluğu'nda İslam hukuku kuramının 'durağan' olduğu ve toplumun çağrılarına 'tepki göstermeği' fikrinden vazgeçmek şartıyla, İmparatorluğun farklı bölgelerindeki *vakıflar* üzerine yapılacak olan yeni araştırmalar, *vakıf* kurumuna dair daha kapsayıcı bir yaklaşım edinmemizi sağlayacaktır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi

Murat Şener*

Osmanlı tarihini araştıranlar için Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda tasnifi tamamlanan belge gruplarının araştırmaya açılması çok önemli olduğu kadar, bunların araştırmacılara duyurulması da o kadar önemlidir. Osmanlı Arşiv Rehberleri bu ihtiyaçtan doğmuştur. Bu açıdan rehberler, yerli ve yabancı araştırmacılar için vazgeçilmez başvuru özelliği taşımaktadır.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, son baskısı 2000 yılında yapılan "Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi"ni genişleterek 2010 yılının ilk yarısında üçüncü baskısını yayınlamıştır. İki baskı arasında geçen on yıllık süre içerisinde çok sayıda yeni fonlar araştırmaya açılmış ve bunlara dayalı olarak hazırlanan kataloglarda araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.

Özellikle üçüncü baskısı yapılan bu çalışma, yerli ve yabancı araştırmacılara Osmanlı Arşivi'ni tanıtmak, araştırmaya açık fonlar hakkında bilgiler vermek, ayrıca Osmanlı Arşivi'nde devam eden tasnif çalışmalarına ait yeni bilgileri araştırmacılara sunabilmek amacını taşımaktadır.

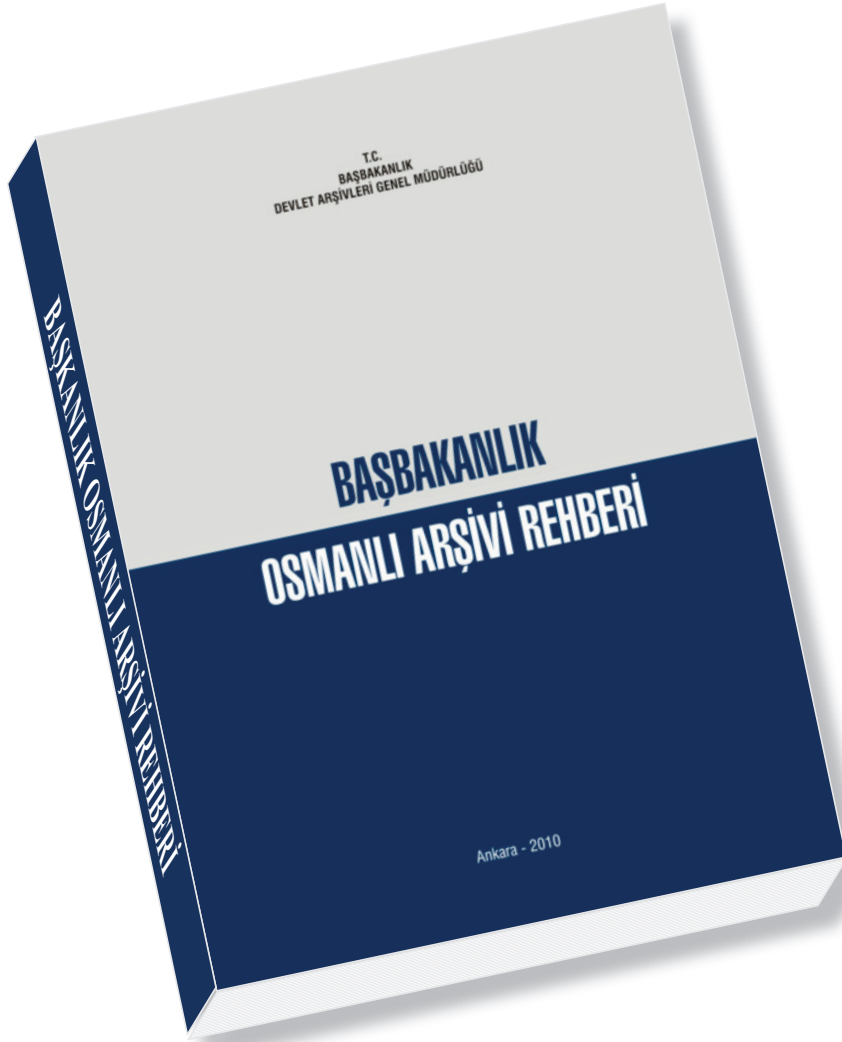
Osmanlı Arşiv Rehberi, dört ana bölüme ayrılmıştır. Osmanlı tarihi üzerine araştırma yapanların en çok müracaat ettiği kaynakların başında gelen Divan-ı Hümayun, Bab-ı Asafi, Defterhane-i Amire, Bab-ı Defteri (Maliye Dairesi), Bab-ı Ali Defterleri, Yıldız Sarayı Arşivi Defterleri, Nezaret ve Vilayetlere ait Defterler Birinci bölümde yer almıştır.

İkinci bölümde ise, Divan-ı Hümayun, Bab-ı Asafi, Defterhane-i Amire Belgeleri, Bab-ı Ali Belgeleri, Bab-ı Ali Sadaret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler, Yıldız Sarayı Arşiv Belgeleri, Nezaretler, Vilayet Müfettişlikleri ve Büyük Dairelere ait belgeler yer almaktadır.

* Arşiv Uzmanı, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi

Üçüncü bölümde harita, plan, proje, kroki, albüm ve fotoğraf koleksiyonları, Ali Fuat Türkgedi, Cavit Baysun ve diğer şahıslardan intikal eden arşiv malzemelerine yer verilmiş. Ayrıca yurt içi ve yurt dışı arşiv merkezlerine ait arşiv malzemesi ile kataloglar ve yeni uygulamaya konulan otomasyon sistemi hakkında bilgiler bu bölümde yer almıştır.

Dördüncü bölümde ise Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün faaliyetleri ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Kitapta yer alan ve analitik olarak hazırlanan indeks ise rehberin kullanımını oldukça kolaylaştıracaktır. Yayınlanan bu eserin Osmanlı Arşivi'nde araştırma yapanlara büyük ölçüde yardımcı olacaktır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi. - Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2010. - XLII, 597 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 108)

Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları Katalogu

Hüseyin Çınar*

Vakıflar Genel Müdürlüğü, ağırlıklı olarak 1930'lu yıllardan itibaren gerek iç işleyişini ve mevzuatını düzene sokan, gerekse Osmanlı Devleti'nden intikal eden vakıfların ve onlara ait dinî ve sosyal yapıların tarihî, hukukî, idarî, iktisadî, mimarî ve sosyal yönlerini ortaya koyan ve toplumu bu konularda aydınlatan yayınlara bünyesinde yer vermiştir. Bunları genel olarak bir tasnife tâbi tutarsak; öncelikle, bazen düzenli bazen de düzensiz olarak yürütülen dergi yayıncılığı, ikinci olarak, herhangi bir konuya hasredilmiş ilmî çalışmalarla, kurumun faaliyet ve işleyişini ele alan basılı eserler olarak ele alacağımız yayınlar, üçüncü olarak da, son yıllarda hızla artan CD ve DVD türü elektronik yayınlardır. Bu sonuncuya örnek olarak, bilhassa Vakıflar Dergisi'nin iki seri halinde elektronik ortamda yayımlanmasını verebiliriz.

A- SÜRELİ YAYINLAR: DERGİLER VE MECMUALAR

a) Dergiler

1. Vakıflar Dergisi, ilk yayınlanma tarihi 1938 (1-32 Sayı).
2. Vakıflar Bülteni, yayınlanma tarihi 1970 (1 Sayı).
3. Rölöve ve Restorasyon Dergisi, ilk yayınlanma tarihi 1974 (1-6 Sayı).
4. Vakıf ve Kültür Dergisi, ilk yayınlanma tarihi 1998 (1-7 Sayı).
5. Muharrerât-ı Umûmiye Mecmuası (1325/1907-08 – 1964 yılları arasında aralıklarla basılmıştır.)
6. Mecmua (Vakıflar), (1940-1945 yılları arası 5 sayı olarak yayımlanmıştır.)
7. Teftiş Mecmuası.

* Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

1. Vakıflar Dergisi

1938’de yayın hayatına başlayan Vakıflar Dergisi’nin 1. sayısında, metinden hariç 311 resim, 28 plan, 10 tablo bulunmaktadır. Derginin bu sayısında, Fuad Köprülü’nün “Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihî Ehemmiyeti” başlıklı yazı ile başlamaktadır. Albert Gabriel, A. Süheyl Ünver, Tahsin Öz, Abdülkadir Erdoğan, M. Cevdet, A. Saim Ülgen, Feyzullah Dayıgil, H. Baki Kunter, K. S. Gubaydulın gibi araştırmacı ve ilim adamlarının makaleleri yer almaktadır. Derginin 2. sayısı 4 yıl sonra 1942’de, 3. sayısı da bir önceki sayıdan 14 yıl sonra 1956’da yayınlanmıştır. 1960’lar ve 1970’ler de Vakıflar Dergisi düzenli bir periyotta olmasa da yayınlanmaya devam etmiş; 1980’li ve 1990’lı yıllarda yayın sayısında artış yaşanırken, 1998’de yayınlanan 27. sayıdan sonra, 2006’ya kadar bir ara dönem yaşanmış ve bu dönemde Vakıflar Dergisi yayınlanmamıştır. Bu yıllarda, kısa süreli de olsa, aşağıda da bahsedilecek olan Vakıf ve Kültür Dergisi yayın hayatındadır. 2006’da 28. sayısı yayınlanan Vakıflar Dergisi, 2010’a kadar her yıl bir sayı olarak yayınlanmıştır; bu arada alınan bir kararla, 2010 yılından itibaren senede iki defa yayınlanmak üzere hakemli dergi olarak yayın hayatına devam etmesi kararlaştırılmıştır. Vakıflar Dergisi, 2010/II ya da Aralık sayısı ile 33. sayısına ulaşmıştır.

Sayıları ve Yayın Yılları İtibarıyla Vakıflar Dergisi

Vakıflar Dergisi, Sayı 1/1938	Vakıflar Dergisi, Sayı 18/1984
Vakıflar Dergisi, Sayı 2/1942	Vakıflar Dergisi, Sayı 19/1985
Vakıflar Dergisi, Sayı 3/1956	Vakıflar Dergisi, Sayı 20/1988
Vakıflar Dergisi, Sayı 4/1957	Vakıflar Dergisi, Sayı 21/1990
Vakıflar Dergisi, Sayı 5/1962	Vakıflar Dergisi, Sayı 22/1991
Vakıflar Dergisi, Sayı 6/1965	Vakıflar Dergisi, Sayı 23/1994
Vakıflar Dergisi, Sayı 7/1968	Vakıflar Dergisi, Sayı 24/1994
Vakıflar Dergisi, Sayı 8/1969	Vakıflar Dergisi, Sayı 25/1995
Vakıflar Dergisi, Sayı 9/1971	Vakıflar Dergisi, Sayı 26/1997
Vakıflar Dergisi, Sayı 10/1973	Vakıflar Dergisi, Sayı 27/1998
Vakıflar Dergisi, Sayı 11/1977	Vakıflar Dergisi, Sayı 28/2006
Vakıflar Dergisi, Sayı 12/1978	Vakıflar Dergisi, Sayı 29/2007
Vakıflar Dergisi, Sayı 13/1981	Vakıflar Dergisi, Sayı 30/2008
Vakıflar Dergisi, Sayı 14/1982	Vakıflar Dergisi, Sayı 31/2009
Vakıflar Dergisi, Sayı 15/1982	Vakıflar Dergisi, Sayı 32/2010
Vakıflar Dergisi, Sayı 16/1982	Vakıflar Dergisi, Sayı 33/2010-I
Vakıflar Dergisi, Sayı 17/1983	

2. Vakıflar Bülteni

Vakıflar Bülteni (I, İstanbul 1970) tek sayı olarak yayınlanmıştır. Derginin içeriğinden akademik bir yayın olma özelliği taşıdığı; yayın sayısına “I” denilmekle de, devam edeceği anlaşılmakta-

dır. Vakıflar Bülteni'nin yayınlanan bu tek sayısında, vakıflarla ilgili akademik yazılar yer almaktadır. Vakıflar Bülteni'nde yer alan makalelerden bazıları şunlardır: Feramuz Berkol'un "Türkiye'de Vakıflar" ve "Vakıf Müessesesi, Hukukî Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü" başlıklı iki makalesi; Şakir Berki'nin "Vakıf Yapabilecek Olan Şahıslar ve Vakıf Yapmak Ehliyeti"; Cahit Sonbay'ın "Vakıf Malların ve Hizmetlerin Hukukî Mahiyeti"; İbrahim Hakkı Konyalı'nın "Vakıflar Galerisi"; Nihat N. Yörükoğlu'nun "Hafsa Sultan'ın Portresi"; Halim Baki Kunter'in "Takkeci Camii"; Niyazi Bayraktaroğlu'nun "Evkâf Nâzırları". Akademik bir üslup taşıyan bültenin ikinci sayısı çıkmamıştır.

3. Rölöve ve Restorasyon Dergisi

Rölöve ve Restorasyon Dergisi'nin ilk sayısını 1974 yılında yayınlamıştır. Derginin ilk sayısı Cahide Tamer'in kaleme aldığı "Cumhuriyet Döneminde Eser Anlayışı ve Restorasyon Faaliyetleri" makalesi ile başlamakta, Ali Saim Ülgen'in "Tarihi Anıtların Korunması ve Onarılmasına Ait Prensipler", Yılmaz Önge'nin Karaman'da Alaaddin Ali Bey Türbesi, Orhan Tunçer'in "Bitlis – Ahlat, Hasan Padişah Padişah Türbesi", Hasan Rıza Ergezen'in "Beşiktaş Ertuğrul Camii", Faruk Kartın'ın "Ortaköy Camii" makaleleriyle devam etmektedir. Rölöve ve Restorasyon Dergisi'nin son sayısı, 6. sayı olarak 1987 yılında yayınlamıştır. Dergide ilk sayıdan itibaren tarihi eserlerin restorasyon çalışmalarına yer verilmiştir.

Sayıları ve Yayın Yılları İtibarıyla Rölöve ve Restorasyon Dergisi

Rölöve ve Restorasyon Dergisi, Sayı I/1974	Rölöve ve Restorasyon Dergisi, Sayı IV/1982
Rölöve ve Restorasyon Dergisi, Sayı II/1975	Rölöve ve Restorasyon Dergisi, Sayı V/1983
Rölöve ve Restorasyon Dergisi, Sayı III/1982	Rölöve ve Restorasyon Dergisi, Sayı VI/1987

4. Vakıf ve Kültür Dergisi

Vakıf ve Kültür Dergisi'nin ilk sayısı Mayıs 1998'de yayınlamıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan Derginin Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Sadi Bayram, Yazı Kurulu (Alfabetik sırayla) Prof. Dr. Oluş Arık, Dr. Ramazan Aydın, Prof. Dr. Aynur Durukan, Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı, Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Yrd. Doç. Dr. Fatih Müderrisoğlu, Dr. Mehmet Önder, Prof. Dr. Orhan Cezmi tuncer, Prof. Dr. Aysıl Tükel Yavuz, Prof. Dr. Bahaeddin Yediyıldız, Prof. Dr. Refet Yinanç yer almaktadır. Geleneksel hale dönüşen Vakıflar Dergisi dışında milli kültüre katkı sağlamayı amaçladığı belirtilen ve üç ayda bir yayınlanan Vakıf ve Kültür Dergisi'nin yayınlanma gerekçesi kültür konuları yanında, vakıf faaliyetlerini düzenli olarak duyurmak olarak belirtilmiştir. Dergideki yazıların önemli bir kısmı vakıf kültürü ve onun örnekleri verilerek yarı popüler tarzda, resimlerle de süslenerek ele alınmıştır. Akademik gaye ve üsluptan ziyade, popüler tarzda geniş kitlelere vakıflar tanıtılmaya çalışılmıştır. Derginin son kısmında da Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün faaliyetlerine yer verilmiştir. Dergi, Aralık 1999'da yayınlanan 6. sayısına kadar düzenli şekilde üç ayda bir yayınlanmış, son sayısı Nisan 2002'de (Yıl 5, Cilt 2, XIX. Vakıf Haftası Özel Sayısı, Nisan 2002) yayınlamıştır. Derginin yazı işleri müdürü önceki sayılarda da olduğu gibi Sadi Bayram, ancak yazı kurulu değişmiş; Nimet Berkok Toygar, Sadi Bayram, M. Ali Başer, Nazife Yiğit ve Mehmet Narince'den oluşmuştur. Derginin bu sayısında XIX. Vakıf Haftası Etkinlikleri ve Seminer ko-

nuşmaları dışında, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden haberler ve önceki sayıların uzantısı niteliğinde birkaç yarı akademik üslup içeren yazıya yer verilmiştir. Böylece Vakıflar ve Kültür Dergisi 6'sı sürekli, biri de özel sayı olmak üzere 7 sayı olarak yayınlanıp, yazı hayatına son verilmiştir.

Sayıları ve Yayın Yılları İtibarıyla Vakıf ve Kültür Dergisi

Vakıf ve Kültür, Sayı 1/Mayıs 1998	Vakıf ve Kültür, Sayı 5/Ağustos 1999
Vakıf ve Kültür, Sayı 2/Ağustos 1998	Vakıf ve Kültür, Sayı 6/Aralık 1999
Vakıf ve Kültür, Sayı 3/Kasım 1998	Vakıf ve Kültür, Sayı 7/ XIX. Vakıf Haftası Özel Sayısı, Nisan 2002
Vakıf ve Kültür, Sayı 4/İlkbahar 1999	

b) Mecmualar

1) *Muharrerât-ı Umûmiye Mecmuası*'nda, Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün günlük yazışmaları, kanunları, nizâmnâmeleri gibi konular, 1325/1907-08 – 1336/1917-18 yılları arası döneme ait olmak üzere her yıl bir cilt olarak hazırlanmış ve yayınlanmıştır (1325 yılına ait cilt Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, İstanbul (Şehzadebaşı) 1334; 1336 yılına ait cilt ise Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, İstanbul 1341 olarak basılmıştır.) Vakıflar Umum Müdürlüğü'ne ait kanun, yazışma ve nizâmnâmelerin yer aldığı bu mecmua, 1940-1944 yılları arasında Muharrerât-ı Umûmiye Mecmuası adı ile 4 cilt; 1947-1956 yılları arası Genel Yazılar Dergisi, 1957-1960 yılları arası Umum Yazılar Dergisi, 1960-1964 sayısı ise yeniden Genel Yazılar Dergisi olarak yayınlanmıştır. 1940-1964 yılları arasında bu dergi toplam 11 cilt olarak yayınlanmıştır. İlk başlangıcı 1325/1907-08 yılına kadar giden bu dergi serisinde Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yazışmaları ve mevzuatı ile ilgili yazılar yer almaktadır.

2) (Vakıflar) *Mecmua*, Vakıflar Umum Müdürlüğü tarafından 1940-1945 yılları arasında 5 sayı olarak yayınlanmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kanun, yönetmelik ve nizâmnâmelerini içermektedir.

3) *Teftiş Mecmuası*, Evkâf Müdüriyet-i Umûmiyesi, Evkâf-ı İslâmiye Matbaası 1340. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün iç işleyişi hakkında bir yayındır.

B- BASILI ESERLER

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 1930'lu yıllardan başlamak üzere 2010 yılına kadar 90'ın üzerinde yayını tespit edilmiştir. Bunların bir kısmı vakıflarla ilgili mevzuat, faaliyet raporu ya da tanıtıcı kitaplar bir kısmı da vakıflar ya da onun hizmet alanı olan bir konuyla ilgili eser ya da makalelerin yer aldığı çalışmalardır. Bunları, yayınlandığı yıllara göre şu şekilde sıralayabiliriz.

1. *4 Teşrinievvel 1926 Tarihinden Evvel Vücüt Bulmuş Olan Vakıfların Ne Suretle İdare Edileceği Hakkında Muhtelif Lâyihalar*, Ankara 1933.
2. *Adliye Encümeni'nce Tadilen Kabul Edilen Vakıflar Kanunu ve Encümenin Mazbatası*, Ankara 1935.

3. *Cumhuriyetten Önce ve Sonra Vakıflar*, İstanbul 1937. (Tarih Kongresi ve Sergisi Münasebetiyle Türk Tarih Kurumuna Takdim Olunan Rapor.)
4. *Fatih Mehmet II Vakfiyeleri*, Türk Vakfiyeleri No: 1, Ankara 1938.
5. *Vakıflar Galerisi Hakkında Muhtasar İzahat*, Ankara 1939.
6. Ali Saim Ülgen, *Constantinople, During the Era of Mohammed the Conqueror, 1453-1481*, Ankara 1939.
7. Ali Saim Ülgen, *Fatih Devrinde İstanbul, 1453-1481*, Ankara 1939.
8. Mahmud Yazır, *Siyakat Yazısı*, İstanbul 1941.
9. *20. Cumhuriyet Yılında Vakıflar*, Ankara 1943.
10. *Yürürlükte Olan ve Vakıflar İdarelerini İlgilendiren Kanunlar, Tefsirler, Kararlar, Umumî Yazılar Vesaireye Ait Fihrist*, Ankara 1945.
11. Feridun Nafiz Uzluk, *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi (Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü Arşivi'ndeki Deftere Göre)*, Ankara 1958.
12. Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu*, Ankara 1959.
13. *Süleymaniye Vakfiyesi*, Yayına Hazırlayan: Kemal Edib Kürkçüoğlu, Ankara 1962.
14. Ali Himmet Berki, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tabirler*, Ankara 1969.
15. *Türkiye'de Vakıflar*, Ankara 1969 (Türkçe, İngilizce ve Fransızca kısa tanıtım yazısı).
16. Doğan Kuban, *Modern Restorasyon İlkeleri Üzerine Yorumlar*, Ankara 1970 (Seminer metni).
17. *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Adana, Adıyaman, Afyon, Ağrı, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın)*, I, Ankara 1972.
18. *Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar*, Ankara 1973.
19. İsmail Fazıl Ayanoğlu, *Ok Meydanı ve Okçuluk Tarihi*, Ankara 1974.
20. *İstanbul Yeni Cami ve Hünkâr Kasrı*, Ankara (1974).
21. Ceyhan Güran, *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi*, İstanbul 1976.
22. Ömer Hilmi Efendi, *İthafü'l-Ahlâf fî Ahkâmi'l-Evkâf*, Ankara 1977.
23. Sabih Erken, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, (Balıkesir, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Bolu, Burdur)*, II, Ankara 1977.
24. İbrahim Hakkı Konyalı, *Ankara Camileri*, Ankara 1978.

25. *Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası*, Derleyenler: Yılmaz Önge- İbrahim Ateş – Sadi Bayram, Ankara, 1978. (Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası hakkında makaleler bir araya getirilmiş, yapılışının 750. yılı hatıra kitabı olarak yayınlanmıştır.)
26. *Vakıflar ve Vakıf Hizmetlerimiz*, Hazırlayanlar: İbrahim Ateş – Sadi Bayram – Kerim Erdoğan, Ankara 1978.
27. Nazif Öztürk, *Menşe’i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Ankara 1983.
28. Belkıs Balpınar Acar, *Kilim ve Düz Dokuma Yayılgılar Müzesi Katalogu*, İstanbul 1983.
29. Mahmud Bedreddin Yazır, *Eski Yazıları Okuma Anahtarı*, Ankara 1983.
30. *Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Bursa İl Merkezi)*, III, Ankara 1983.
31. *Yeni Vakıflar Katalogu*, Ankara 1984.
32. *Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler: Artvin İli*, Ankara 1984.
- 33.1. *Vakıf Haftası (5-11 Aralık 1983)*, Ankara 1984.
- 34.2. *Vakıf Haftası (3-9 Aralık 1984) (Konuşmalar ve Tebliğler)*, Ankara 1985.
35. *III. Vakıf Haftası Kitabı*, 1986.
- 36.1. *Vakıf Şûrası Kitabı, I. Vakıf Şûrası 3-5 Aralık 1985. Tebliğler, Tartışmalar ve Komisyon Raporları*, Ankara 1986.
37. *Mülhak Vakıflar El Kitabı*, Ankara 1986.
38. Ruşen Balta, *Yeni Vakıflar El Kitabı*, Ankara 1986.
39. Semiha Yıldız Ötügen, Aynur Durukan, Hakkı Acun, Sacit Pekak, *Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, IV, Ankara 1986.
40. *İl İl Vakıflar ‘86*, Hazırlayanlar: İbrahim Ateş - Abdülkerim Erdoğan, Ankara 1986.
41. *IV. Vakıf Haftası Kitabı (1-7 Aralık 1986) – “Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Hacı Bayram-ı Velî ve Dönemi Semineri (2-3 Aralık 1986)”, “Yeni Vakıfların Problemleri ve Geleceği Semineri (4Aralık 1986)”*, Ankara 1987.
42. Necdet İşli, *İstanbul’da Sahabe Kabir ve Makamları*, Ankara 1986.
43. *İnsanlığın Yüzkarası Bulgar Mezalimi ve Bulgaristan’daki Vakıf Eserleri, Camilerimiz*, Ankara 1989.
44. İbrahim Ateş, *Vakıf ve Çocuk*, Ankara 1987.
45. *V. Vakıf Haftası Kitabı – Restorasyon ve Vakıfların Ekonomik ve Sosyal Etkileri Semineri (7-13 1987)*, Ankara.
46. *VI. Vakıf Haftası Kitabı – Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde “Mimar Sinan ve Dönemi” Sempozyumu (5-8 Aralık 1988)*, Ankara 1989.

47. *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, I-II, Editör: Sadi Bayram, Koordinatörler: Aptullah Kuran - Semavi Eyice - Doğan Kuban - Haluk Karamağaralı, VGM ile Türkiye Vakıflar Bankası Genel Müdürlüğü'nün ortak yayını, İstanbul 1988.
48. Yüksel Yoldaş Demircanlı, *İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Ankara 1989.
49. VII. *Vakıf Haftası – Vakıf Mevzuatının Aksayan Yönleri, Kıbrıs Vakıf İdaresi Çalışmaları ve Türk Vakıf Medeniyetinde Vakıf Eski Eserlerinin Restorasyonu Seminerleri (5-7 Aralık 1989)*, Ankara 1990.
50. Tuncer Baykara, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, Ankara 1990.
51. VIII. *Vakıf Haftası Kitabı – Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Yunus Emre ve Dönemi, Restorasyon ve Kıbrıs Vakıfları Seminerleri (4-9 Aralık 1990 Ankara)*, Ankara 1991.
52. IX. *Vakıf Haftası Kitabı- Türk Vakıf Medeniyetinde Hz. Mevlânâ ve Mevlevîhânelerin Yeri ve Vakıf Eserlerde Yer Alan Türk –İslam Sanatları Seminerleri (2-4 Aralık 1991 Ankara)*, Ankara 1992.
53. X. *Vakıf Haftası Kitabı – “Türkiye Cumhuriyetindeki Kültür Varlıkları ve Değerleri”, “Bosna - Hersek’deki Vakıf Varlıkları” ve “Yılmaz Önge Restorasyon Seminerleri” (7-10 Aralık 1992)*, Ankara 1993.
54. T.C. *Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Mevzuat Kitabı*, 2 Cilt, Ankara 1993.
55. XI. *Vakıf Haftası Kitabı – Vakıf Kültür Varlığının Korunması, Yaşatılması ve Bu Amaçla Mâli Kaynak Sağlanması Semineri (6-8 Aralık 1993 Ankara)* -, Ankara 1994.
56. XII. *Vakıf Haftası Kitabı – Ailenin Eğitimi ve Korunmasında Vakıfların Rolü Semineri (5-6 Aralık 1994 Ankara)*, Ankara 1995.
57. M. Yılmaz Önge, *Anadolu’da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*, Ankara 1995.
58. XIII. *Vakıf Haftası Kitabı – “Vakıfların Ekonomiye Katkısı ve Üçüncü Sektör” ve “Konya Alâeddin Camii Restorasyonu” Seminerleri (5-6 Aralık 1995 Ankara)*-, Ankara 1996.
59. *Türk Vakıf Hizmetlerinde Kalite ve Verimlilik*, Ankara 1998.
60. *Cumhuriyetin 75. Yılında Vakıf Eserleri Ankara*, Hazırlayanlar: Sadi Bayram – Yener Lütfü Mete, Ankara 1998.
61. Mehmet Önder, *Anadolu’yu Aydınlatanlar*, Ankara 1998.
62. Zübeyde Cihan Özsayiner, *Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesinde Bulunan Tezhipli Kur’an-ı Kerimler*, Ankara, 1999.
63. Rif’at Osman Tosyavizade, *Edirne Evkâf-ı İslâmiyye Tarihi, Camiler ve Mescitler*, Çeviren: Ülkü (Ayan) Özsoy, Ankara 1999.

64. Hakkı Önkal, *Selçuklu-Osmanlı Sultanları ve Türbeleri*, Ankara 1999.
65. *Türk Vakıf Şaheserleri*, Editör: Sadi Bayram – Mehmet Narince, Ankara 1999.
66. *Silsile-Nâme, Tıbbî Basım ve Çeviri*, Çeviren: Sadi Bayram, VGM ve Vakıf Bank Ortak Yayını, Ankara 2000 (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan ve minyatürleri Musavvir Hüseyin tarafından resmedilmiş, Hz. Adem'den Osmanlı padişahı IV. Mehmed'e kadar gelmektedir.).
67. *Vakıf Medeniyeti Sempozyumu (12-13 Mayıs 2003) Kitabı*, Yayına Hazırlayan: Burhan Ersoy – Mehmet Narince, Ankara 2003.
68. *Fatih Sultan Mehmed Vakfiyeleri*, VGM ile Çamlıca Kültür ve Yardım Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 2003 (1938 neşrinin yeniden basımı).
69. *Cumhuriyetin 80. Yılında Uluslararası Vakıf Sempozyumu – 15-17 Aralık 2003*, Yayına Hazırlayan: Mehmet Narince, Ankara 2004.
70. *Vakfiye Tuğraları*, Hazırlayan: İsmet Keten - Mehmet Nuri Şahin Ankara 2004.
71. *Selçuklu ve Beyliklerde Vakfiye Tuğraları*, Hazırlayan: M. Nuri Şahin –İsmet Keten – Sıddık Çalık, Ankara 2005.
72. *Vakıf Varlıklarının Sanatsal Yönü, Sempozyum - 2005*, Ankara 2005.
73. *Çocuk ve Genç Gözüyle Değişim Sürecinde Vakıflar – Görüşler, Dilekler ve Vizyon – Çalıştay*, Ankara 2005.
74. *Restore Edilen Değerlendirilen Yeniden İnşa Edilen Vakıf Eserleri*, Ankara 2005.
75. *Geçmişten Geleceğe Vakıf Medeniyeti, Vakıflar Dergisi 2006 Vakıf Medeniyeti Yılı Özel Sayısı*, Ankara 2006.
76. *2006 Vakıf Medeniyeti Yılı ve Vakıflar Haftası Etkinlikleri Kitabı*, Ankara 2007.
77. *İlginç Vakıflar*, Editör: Tahsin Türker, Ankara 2007.
78. *T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü 2007 Vakıf Medeniyeti Çevre Yılı Yarışma Eserleri ve Sergi Albümü*, Editör: Erol Erdoğan – Tahsin Türker, Ankara 2007.
79. *2007 Vakıf Medeniyeti Çevre Yılı ve Vakıflar Haftası Etkinlikleri Kitabı*, Ankara 2007.
80. *Halı Müzesi İle Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar Müzesi Katalogu*, Ankara 2007.
81. Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Kervan Yolları*, Ankara 2007.
82. Orhan Cezmi Tuncer, *Sivas Gök Medrese (Sahip Ata Fahrettin Ali Medresesi)*, Ankara 2008.
83. Yasin Yılmaz, *Kanuni Vakfiyesi, Süleymaniye Külliyesi*, Ankara 2008.
84. *“Ben Bir Vakıf Kursam” Konulu Seçilmiş 100 Kompozisyon ve Makaleler*, Ankara 2008.

85. Naciye Altaş, *T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Tarafından Tescili Yapılan Camiler*, (Amasya – Sivas – Tokat), Ankara 2008.
86. Yusuf Uluç, *Vakıflar Hukuku ve Mevzuatı*, Ankara 2008.
87. *2008 Vakıf Medeniyeti Su Yılı ve Vakıflar Haftası Etkinlikleri Kitabı*, Ankara 2008.
88. *2008 Yılı Vakıf Medeniyeti Su Yılı “Yarışma Eserleri Sergisi Albümü” Kitabı*, Ankara 2008.
89. *2009 Vakıf Medeniyeti Sağlık Yılı ve Vakıflar Haftası Etkinlikleri Kitabı*, Ankara 2009.
90. *Basında Vakıflar, 2003-2008*, Ankara 2009.
91. Neriman Şehin Güçhan – A. Esin Kuleli, *Şam Süleymaniye Külliyesi ve Koruma Sorunları*, Ankara 2009.
92. *Mimar Kemallettin ve Çağı (Mimarlık, Toplumsal Yaşam, Politika)*, Editör Ali Cengizkan, Mimarlar Odası ile ortak yayın, Ankara 2009.
93. *Mimar Kemallettin İstanbul Vakıflar Bölge, Müdürlüğü Proje Kataloğu*, Editör Afife Batur, Mimarlar Odası ile ortak yayın, Ankara 2009.
94. *İmparatorluktan Cumhuriyete Mimar Kemallettin 1870-1927*, Editör Yıldırım Yavuz, Mimarlar Odası ile ortak yayın, Ankara 2009.

C- KİTAP DIŞI METARYAL: CD ve DVD’LER

1. Saz- Dilara (5 CD), 2003.
2. Vakıflar Dergisi’nin 1-10. Sayıların CD’leri, 2006.
3. Vakıflar Dergisi’nin 11-30. Sayılarının CD’leri, 2007.
4. Destan Adam : M.Akif Ersoy (Şiirleri. CD), 2009.
5. Destan Adam : M. Akif Ersoy (Belgesel DVD), 2009.
6. Musiki-i Şifa (CD), 2009.

Gaziantep Mevlevihanesi Vakıf Müzesi

Zafer Gülbahar*
Leyla Başboğa Çiçek**

Vakıflar Genel Müdürlüğü, bünyesindeki eski *konak, medrese, hanıgah, Mevlevihane* gibi yapıları koruma amaçlı belirli restorasyon süreçlerinden sonra modern müzecilik anlayışıyla toplumun hizmetine sunmaktadır. İlk hedefi “her bölge müdürlüğü’ne bir Vakıf Müzesi” olan bu düşüncenin Gaziantep’teki ürünü olarak ortaya çıkan Gaziantep Mevlevihanesi Vakıf Müzesi inşa edildiği tarihten itibaren şehrin yaşantısındaki önemini yeni işleviyle yeniden kazanmıştır¹.

Yaklaşık 400 yıllık bir geçmişe sahip ve Osmanlı topraklarının dört bir yanındaki yüze yakın Mevlevihane’den biri olan Gaziantep Mevlevihanesi, çeşitli yapı dönemlerinden sonra 2007 yılında müzeye dönüştürülmüştür.

1638² yılında inşa edilen Antep Mevlevihanesi ile ilgili pek çok tarihsel kaynak bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri üç vakfiye ile iki kitabedir. Mevlevihane’nin vakfiyeleri; kuruluşu ile ilgili olan 1050 H. (1640 M.) tarihli Mustafa Ağa bin Yusuf Vakfiyesi³, Emine Hatun Vakfiyesi⁴ ve 1904 tarihli Mehmet Munip Efendi Vakfiyesi⁵’dir.

¹ Bayraktaroğlu, S. “Gaziantep Mevlevihanesi ve Vakıf Müzesi Olarak Değerlendirilmesi” Uluslararası Antep – Halep Vakıfları Sempozyumu (21-22 Aralık 2009) (Sempozyum Bildirileri Yayınlanmamıştır)

² Y. Küçükdağ (2000: 214), Mevlevihane’nin daha eski bir Mevlevihane’nin yerine yapılmış olduğunu, eskisinin yapım tarihinin 1620’ler olması gerektiğini belirtmektedir.

³ VGM 598 numaralı defter s. 129 ve 159. ile Antep Şer’i Mahkeme Sicili, s. 418.

⁴ Emin Hatun Vakfı, Mevlevihane ile ilgili olan üçüncü bir vakıftır. Ancak vakfiyesi günümüze gelememiştir (Küçükdağ 2000: 224).

⁵ 159. Antep Şer’i Mahkeme Sicili: 424 ve 431 (Güzelbey 1992: 131).

* Müze Araştırmacısı, Gaziantep Vakıflar Bölge Müdürlüğü

** Müze Araştırmacısı, Gaziantep Vakıflar Bölge Müdürlüğü

Mustafa Ağa bin Yusuf Vakfiyesi'ne göre yapının banisi Antep Sancak Beyi Mustafa Ağa bin Yusuf'tur. Baninin, “şeyhin oturması için bir büyük oda, semahane, mescit, dervişler için dokuz oda, bir havuz, meyveli ve meyvesiz bir bahçe” bulunan bir *hangâh* yaptırdığı belirtilen vakfiyede Mevlevihane'ye gelir getirmesi amacıyla tekkenin dışında bir bahçe, yirmi dükkân, bir ahır, unkapı, boyahaneler, han ve buğday arastasını vakfedildiği belirtilmektedir.

Mevlevihane'nin bilinen üç kitabesinden ikisi günümüze gelebilmiştir. Bunlardan biri semahane kapısı üzerinde, diğeri ise çeşme nişinin içinde yer alır. Semahane kapısı üzerindeki altı satırlık kitabede Mevlevi dervişlerin ibadeti için Mustafa Ağa tarafından yaptırıldığına dair 1048 H. (1638 M.) tarihli bir Farsça inşa kitabesi yer alır.

“Dinle neyi çünkü hikayet ediyor”

Mesnevi'nin bu ilk, kitabenin ise son dizesinin Ebced hesabıyla Mevlevihane'nin yapıldığı 1048 H. (M. 1638) tarihini vermesi oldukça dikkat çekicidir.

Mevlevihane'nin yapımından kısa bir süre sonra Gaziantep'e gelen Evliya Çelebi (2005: 75) de yapı topluluğuyla ilgili önemli bilgiler aktarır:

“... Ammâ cümleden mükellef ü mükemmel ü müzeyyen imâretinde ni'met-i mebzûl binâ-yı latif Mevlevihâne tekyesidir. Türkmân ağası Mustafâ Ağa binâ edüp Sultan Murâd-ı Râbi' silihdarı Mustafâ Paşa'ya hibe eyledi. Gâyet binâ-yı metin (sağlam bina) ve kubbe-i âli (yüksek kubbe)

ve haremi etrâfında kırk elli fukarâ hücreli ve haremi serâpâ mermer-i hâm ve ruhâm döşeli ve haremin vasatında aşren fe aşır havz-ı azimi üzre kameriyelerde günâ gün en gür huşeleri âvize-misâl zeyn olmuştur...

Müze'nin avlusunu büyük avludan ayıran L biçimindeki duvarın güneyinde bugün var olmayan bir kapı üzerinde olduğu belirtilen ancak günümüze ulaşmayan 1886 tarihli kitabeden *hangâhın* bugün müze olan kısımlarının yeniden yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Yener 1958: 59).

1901 ve 1903 yıllarında çıkan iki büyük yangında Mustafa Ağa'nın vakfettiği dükkanlar ve Mevlevihane'nin büyük bir kısmı yanmıştır. Bunun üzerine Mevlevihane'nin şeyhi Mehmet Munip Efendi, Mevlevihane'nin yanan yerlerini ve diğer işyerlerini yeniden yaptırmış, önce bir kira sözleşmesiyle ve ardından yeni bir vakfiyeyle kayıt altına almıştır (Güzelbey 1992: 130).

Çeşmedeki 1324 H. (1906 M.) tarihli kitabe, hem banî adı hem de tarih vermesi açısından önemlidir. Çeşmenin banisi Şeyh İsmail Hakkı Dede aynı zamanda kitabeyi de yazmıştır (Tanrıkorur 1996: 475).

Gaziantep Mevlevihanesi, 1925 yılında kapatılınca⁶ Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yönetimine geçmiştir. Ana avluda kalan semahane, mescit ve derviş hücreleri Tekke Camisi'ne⁷ dönüştürül-

⁶ 30 Kasım 1925 tarihinde yürürlüğe giren 677 sayılı *Tekke ve Zaviyeler ile Türbelerin Kapatılmasına ve Türbedarlar ile Bazı Ünvanların Men ve İlgasına Dair Kanun*

⁷ 31 numaralı Şer'i Mahkeme Sicili'nde yer alan 1635 tarihli bir beratta semahane Cuma namazının da

müştür. L biçiminde bir duvarın ayırdığı batıdaki iç avluda kalan şeyh evi de İstiklal İlkokulu olarak kullanılmıştır.

Gaziantep Mevlevihanesi, Kilis Mevlevihanesi (1525) ve Halep Mevlevihanesi (1530'lar) ile belirgin tipolojik benzerlikler gösterir. Halep ve Kilis Mevlevihanelerinin semahaneleriyle beraber üslupsal bütünlük yansıtır. Semahane kısmı oldukça belirli bir “işlev-tasarım etkileşimi”ne sahip olarak inşa edilmiştir. Evliya Çelebi'nin bile “benzeri meğerki Halep'te ola” diyerek Halep ve Gaziantep Mevlevihanelerinin benzerliklerine değinmesi oldukça ilginçtir. L biçimindeki dört serbest desteğin baldaken tarzı bir kuruluşla taşıdığı pendentif geçişli kubbe ile çevresindeki dört yöndeki yatay atkılarının örttüğü kare planlı, merkezi şema her üç yapıda da aynıdır. Gaziantep Mevlevihanesi'nin aynı bina türü için aynı şemanın biraz daha sade olarak uygulandığı vakfiyesindeki “...nakış ve renkten sade ... zer ve ziverden azâde ... semağhâne...” ifadelerinden de anlaşılmaktadır.

Mevlevihane, çevresindeki gelir getirici mülklerle beraber bir vakıf olarak kurulmasıyla 17. yüzyıl bayındırlık etkinliğinin merkezlerinden biri haline gelmiştir. Merkezinde *hayrat* olarak Mevlevihane'nin, çevresinde ise *akar* olarak çok sayıda işyerinin bulunduğu kapsamlı bir organizasyondur. Günümüzde çevresindeki bazı dükkânlar, *Buğday Hanı* ve *Tahmis Kahvesi* bu durumu örnekler biçimde ayakta ve yapı topluluğunu kuşatır durumdadır. Böylelikle yapı topluluğu, günümüzde bile konut dokusu ile ticari dokunun arasında yer alır.

kılınmaya başlandığı belirtilir (Güzelbey 1992: 130).

Gaziantep Mevlevihanesi, avlusundaki üç kapısıyla halk tarafından yoğun olarak kullanılan bir kamusal alan olma özelliği de yansıtır. Mevlevihane’de Şeyh evinin, mescit ve son cemaat yerinin üstüne getirecek biçimde büyük inşa edildiği 1886 tarihli onarımda iç avlunun ana avludan bir duvarla ayrılması da yukarıda sözü edilen ilgiden kaynaklanmaktadır.

Bu tarihten sonra Mevlevihane’nin en anıtsal birimi, biri üç diğeri iki katlı olan ve günümüzde müzeyi meydana getiren bu yapılardır. Yapılar, Cumhuriyet Dönemi Gaziantep’in ilk okullarından biri olarak yaklaşık 30 yıl hizmet veren İstiklal İlkokulu’na çevrilmiştir. Okul, 1964 yılında ise Şehreküstü Mahallesi’nde yeni yapılan binasına taşınmıştır. Gaziantep’te belli bir yaşın üzerindeki pek çok kişi İstiklal İlkokulu’ndan mezundur. Bu kişiler, müzeyi ziyaretlerinde anılarını da beraberlerinde getirmekte ve diğer ziyaretçilerle paylaşmaktalar. Müze, bu anlamıyla Cumhuriyet dönemi Gaziantep’inin belleği olma özelliğini de taşır.

Bu tarihten sonra Sağlık Ocağı, mücellithane, cami lojmanı ve Şahinbey İlçe Müftülüğü gibi çeşitli farklı işlevlerden sonra Gaziantep Vakıflar Bölge Müdürlüğü’nce müze olarak işlevlendirilmek üzere 2006 yılında restore edilmiş 07.05.2007 tarihinde de Gaziantep Mevlevihanesi Vakfı Müzesi olarak açılmıştır.

Müzeyi oluşturan yapılar, Gaziantep geleneksel konut mimarisinde “avlunun iki yanına yerleşmiş” plan tipindedir. Üç katlı ana bina, daha seyrek olarak karşımıza çıkan bir özelliğe sahip olarak içeriden merdivenlidir. Basık kemerli sıra pencereler ve üstlerindeki kuş *ta’aları* cepheye hakimdir. Kuzeydeki iki katlı bina ise revaklıdır.

İki katlı binanın alt katı iki mekândan oluşur. Doğudaki mutfak ve depo olarak değerlendirilmiştir. Batıdaki mekân ise *Sinevizyon Salonu*'dur. Müze ziyaretçileri, gezintilerine müzenin tanıtıcı filmini izleyerek başlamaktadırlar. Binanın üst katında *Halı ve Kilim Salonları* yer almaktadır. Gaziantep Mevlevihanesi Vakıf Müzesi; renkler, desenler ve motiflerle sembolize olan Anadolu kültür zenginliğini Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait halı ve kilim koleksiyonunun mütevazı bir seçkisi aracılığıyla sunmaktadır. Motifler ve anlamlarıyla ilgili bilgilerin yer aldığı panolar bu odaları birbirine bağlayan revakta yer almakta ve motif dağılımını bilgiyle buluşturmaktalar.

Avlunun karşısında yer alan ana binanın, yaşanmışlığın izlerini barındıran biraz dik, biraz darmerdivenleri, Sufi müziği eşliğinde ziyaretçileri selamlık dairesi olan üst kata taşır.

Maden Eserleri ve Mevlevilik Kültürü Salonu şeyhin postunun bulunduğu mekândır. Kalem işleriyle bezenmiş eliptik kubbe biçimindeki tavan ve hemen altında müzik yapan iki *mutrip* figürü ziyaretçileri karşılar. Salonun ortasında müziğin ritmiyle dönen *Semazen* figürleri bulunmaktadır. Salonun diğer tarafında önlerindeki rahlelerden Kur'an-ı Kerim ya da Mesnevi okuyan Mevlevi figürleri, Mevlevihane'de gündelik hayatın mistik havasını canlandırmaktadır.

Bu binadaki salonların sergileme düzeninde, müzenin mimari yapısına uygun olarak pencere içleri birer vitrin olarak değerlendirilmiştir. Mekânı dolduran Mevlevilik kültürüyle ilgili canlandırmalardan başka duvarlarda hat levhaları ve vitrinlerde kandiller, mumluklar ve mihrap şamdanları sergilenmektedir. Türk Maden Sanatı içerisinde önemli bir yere sahip olan bu eser grubunun çoğunluğunu mihrap şamdanları oluşturur. Mihrap şamdanlarına ışıkla ilgili olmasıyla sembolik anlamlar da yüklenmiştir.

Orijinalinde şeyhin özel kullanımına ait diğer iki odadan ilki *Hat Salonu*'dur. Bu salonda Beylikler döneminden Osmanlı dönemine kadar uzanan bir zaman aralığına sahip Kur'an-ı Kerim'lerin yanı sıra ayet, hadis ve şiirlerin yazılı olduğu hat levhalar bulunmaktadır.

Saat ve Etnografik Eserler Salonu'nda Mevlevihane'nin son şeyhleri ve ailelerine ait bir takım kullanım nesnelere ve fotoğraflar ile Osmanlı dönemine ait ahşap kakma süslemeli bir rahle ve Gaziantep camilerinden getirilen sandıklı saatler sergilenmektedir.

Müze, kaleden başlayarak gelen tarihi çevre güzergâhında önemli duraklardan biridir. Duvarlarındaki panolarda, Gaziantep'in tarihi silüetinde önemli katkıları olan ve onarımları yapılarak kente yeniden kazandırılan Vakıf Eserleri'nin fotoğrafları da ziyaretçilere bir sonraki durağı işaret eder.

KAYNAKLAR

- Bayraktaroğlu, S. (Sempozyum Bildirileri Yayınlanmamıştır). "Gaziantep Mevlevihanesi ve Vakıf Müzesi Olarak Değerlendirmesi" *Uluslararası Antep – Halep Vakıfları Sempozyumu* (21–22 Aralık 2009).
- Çam, N. (1996). "Gaziantep (Mimari)." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, III, İstanbul, 469–474.
- Çam, N. (2006). *Gaziantep: Türk Kültür Envanteri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Evliya Çelebi. (2005). *Seyahatname*, IX, (Haz. Y. Dağlı, S. A. Kahraman, R. Dankoff), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- *Gaziantep Kültür Envanteri*, (2005). Gaziantep.
- Güzelbey, C. C. (1992). *Gaziantep Camileri Tarihi*, Gaziantep.
- Küçükdağ, Y. (2000). “Antep Mevlevihânesi ve Vakfiyeleri” *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu*, (Ed. Y. Küçükdağ), Gaziantep, 211–241.
- Özdeğer, H. (1996). “Gaziantep (Tarih)” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XIII, İstanbul, 466–469.
- Tanrıkorur, B. (1996). “Gaziantep Mevlevihânesi” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, III, 475–477.
- Tuncer, O. C. (1996). “Kilis Mevlevihanesi” *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, II, 259–281.
- Yener, Ş. S. (1958). *Gaziantep Kitâbeleri*, Gaziantep.

Kırşehir’de Vakıflar ve Vakfiyeleri

Mehmet Kurtoğlu*

Son yıllarda şehir tarihçiliği ve şehir kültürü üzerine yayınlanan kitaplar oldukça dikkat çekicidir. Özellikle Valilikler ve Belediye Kültür Müdürlüklerinin yayınladıkları şehir kitapları, bu alanda büyük bir boşluğu doldurmaktadır. Özellikle köylerden şehirlere göç, şehirlerin demografik yapısını değiştirirken, diğer yandan şehirlerin değişen yüzü dolayısıyla sosyal bir sancı oluşturmakta, insanların geldikleri şehirlerine aidiyetleri daha baskın bir şekilde kendini hissettirmektedir.

Bu anlamda şehirler; tarih, sanat tarihi, vakıf, portre vb konular üzerinden yayınlar yapmaktadır. Ahi Evran Üniversitesi öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Ahmet Gündüz ’ün yazmış olduğu “Kırşehir’de Vakıflar ve Vakfiyeleri” hem şehir tarihçiliğine ışık tutması hem de şehirdeki vakıfların durumunun ve sosyal hayattaki gücünü göstermesi anlamında önemli bir çalışma... Ahmet Gündüz, kitabın giriş kısmında Selçukluların Anadolu’daki iskân politikası ve Anadolu’nun 1071 sonrasında nasıl Türkleştiği konularında bilgi verdikten sonra, Anadolu’nun sosyal ve kültürel durumu hakkında genel bilgiler vermektedir. Anadolu’da Selçuklular devrinde medreseler, hastaneler kurularak insanların bir takım ihtiyaçlarının karşılanmaya çalışıldığını, ticarî (ekonomik) açıdan Anadolu’nun üst seviyelere çıktığını, Anadolu insanının refah seviyesinin yükseldiğini vurguladığı gibi, Kırşehir’de refahın yükselmesine paralel olarak Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran-ı Veli, Şeyh Süleyman Türkmanî, Yunus Emre, Karakurt Baba, Aflak Baba gibi devrin insanı üzerinde etkileri olan fikir adamlarının yetiştiğini de belirtmektedir...

Anadolu’ya Türklerin yerleşimi ile ilgili bilgiler veren yazar, bu konuda şunları söylüyor : “*XI. yüzyıldan itibaren Anadolu’ya giren Türkmenler, Anadolu’nun coğrafi yapısı ve ekonomik imkânlarını çok iyi bilen Selçuklu sultanları tarafından kendilerine uygun gelecek sahalara yerleştirilmişlerdir. Fethedilen bütün Anadolu toprakları İslam mahalli olarak değerlendirildi-*

* Araştırmacı, Yazar, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayın Müdürü

rilmiş ve bu toprakların her köşesine Türkler yerleştirilmiştir. XI-XIII. Yüzyıllarda Anadolu'ya gelen Türkler ve diğer Müslüman unsurlar, değişik sosyal sınıflardan meydana gelmekteydi. Bu durum Anadolu'ya göç eden her sosyal gurubun kendi içtimai yapısına uygun bir sahaya iskânını zaruri kılmıştır. Bu zaruret sonucudur ki çoğu zaman halk kendi içtimai yapısına uygun sahaları bulmuş ve kendiliğinden oralara yerleşmiştir.”

Daha sonra Kırşehir hakkında tarihi bilgiler veren yazar; “Kırşehir, tarihî ve kültürel açılarından çok zengin bir şehir olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırşehir'in Selçuklular zamanının belli bir döneminde uç bölgesi olmasından dolayı bu bölgedeki siyasî ve dinî yapılanma, bu bölgede yaşayan Ahi Evran-ı Veli, Şeyh Süleyman Türkmanî, Yunus Emre, Karakurt Baba, Aflak Baba, belli bir döneme kadar Kırşehir ili sınırları içerisinde olan Kırıkkale'nin Keskin ilçesinde bulunan Hasan Dede, Haydar Sultan, Koçi Baba, aynı şekilde yine belli bir döneme kadar Kırşehir'e bağlı fakat günümüzde Nevşehir iline bağlı Hacı Bektaş ilçesi sınırları içerisinde kalan Hacı Bektaş-ı Veli gibi ünlü kişiler ve şahsiyetlerin tümü Kırşehir ve yöresine ait olup, tarih alanında çalışmalar ilerledikçe bu konularda en doğru bilgilere ulaşılması kaçınılmazdır. Ayrıca zaman içerisinde Kırşehir tarihi ve burada oluşan kültür de elbette bir gün gelecek tümü gün yüzüne çıkarılacaktır” diye belirtiyor.

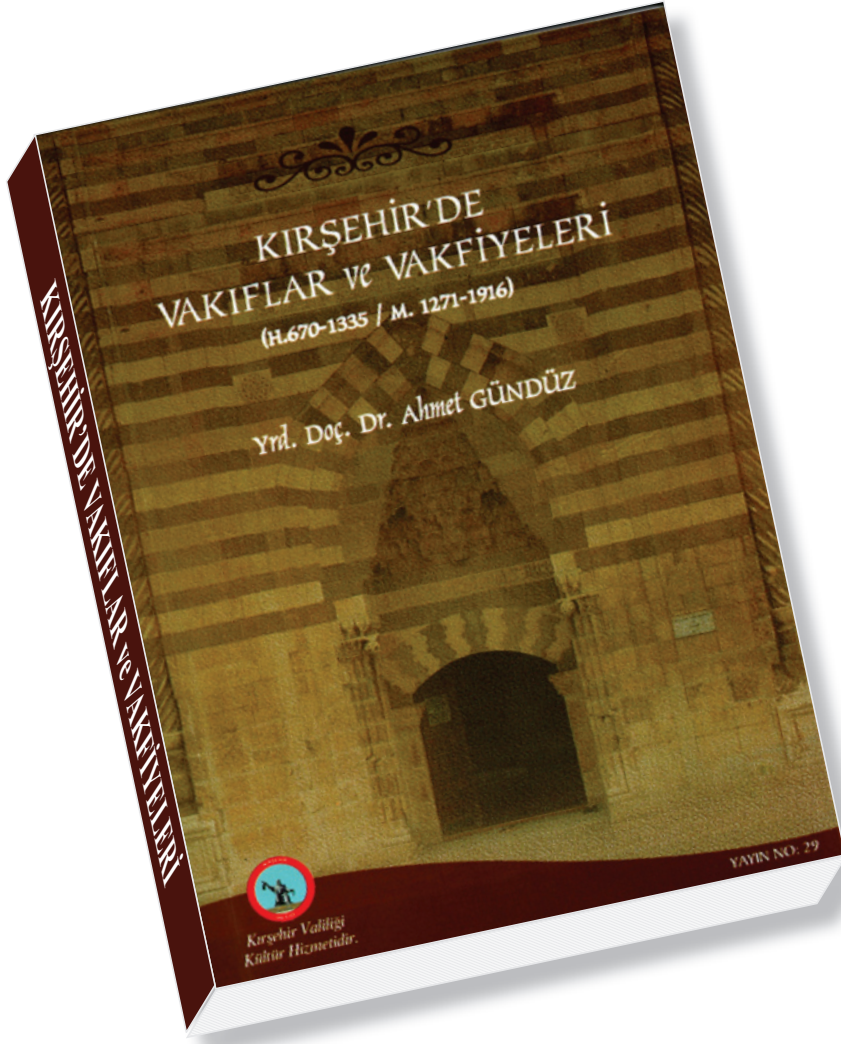
Ayrıca vakıf konusunu üç ayrı bölümde inceleyen yazar; birinci bölümde, “İslam Hukukunda Vakıf Müessesesi” ve “Türk Kültüründe Vakıf Müessesesinin Sosyal Hayattaki Yeri ve Önemi” üzerinde duruyor. Vakıf müessesesi hakkında genel bilgiler verilirken de “*amacımız dünyayı yeneden keşfetmek ve aynı bilgileri tekrar tekrar farklı cümlelerle yazmak olmadığını*” söyleyerek, vakıf konusunda daha önce yazılmış eserlere bakılması gerektiğini işaret ederek, bilgi tekrarından kaçıyor. Ayrıca Vakıflar Dergisi başta olmak üzere diğer eserler ve özellikle Başbakanlık Osmanlı Arşivinden iki adet 1293 ve 1294 tarihli evkaf defterinden faydalandığını belirten yazar, bu kaynakların önemi üzerinde duruyor. Birinci kısımda daha çok Vakıfların sosyal yönü üzerinde duran yazar; “*Vakfa ihtiyaç ve lüzum gösteren sebepler sadece dini hisler ve camilerin aynı zamanda bir çeşit halk mektepleri olması değildir. Vakıfların kanunu aynı zamanda her biri amme hizmeti gören hastahane, revir, öksüz yurtları, köprüler, çeşmeler, kütüphaneler, han ve hamam gibi müesseseler*” olduğunu belirtiyor. Bu bağlamda Vakıfların iktisadî ve malî bakımdan zarurî olduğunu söyleyen yazar, ayrıca vakıfların Anadolu Türk şehirlerinin kuruluş ve gelişmesinde de rolünün altını çiziyor.

Eserin ikinci bölümde; yetmiş bir adet vakfiyenin özetinde Kırşehir'in köyleri, vakıf yapanların isimleri, ne kadar nakit veya taşınmaz mal vakfettiği yazılmıştır. Yine vakfiyelerde geçen şühûdu'l-hal yani mahkeme juri üyeleri adını verebileceğimiz; vakfiye yazıldığı esnada şahitlik yapanlar belirtmiştir. Bu kısımda şahısların isimlerinin yanı sıra, lakapları, görevli buldukları yerin adları yazılmıştır. Örneğin; Eytam Müdürü Mehmet Tahir Efendi bin Abdulkadir, Şeker Ağa bin Hacı Ahmet, Muhzır İbrahim Ağa, Mübaşir Adil Efendi, Kırşehir kadısı Osman Nuri, Mucur Nahiyesi naibi gibi...

Üçüncü bölümde; yetmiş bir adet vakfiyenin transkribe (Arapça olanların günümüz Türkçesine çevrilmiş) edilmiş metinleri aynı anlamda kronolojik olarak verilmiştir. Değerlendirme kısmında ise doğrudan vakfiyeler değerlendirilmeyerek, konu ile ilgili olarak cami, mescit, zaviye ve medreseler hakkında kısa bir bilgi verilerek giriş yapılmıştır. Ardından vakfiyelerde geçen köyler, mezarlar, mahalleler, nahiyeler, kazalar, aşiret isimleri, cami ve mescitler, medreseler liste halinde verilmiştir. Şahıs lakapları, Kırşehir, Çiçekdağı (Mecidiye) ve Niğde'nin kadı ve naibleri liste halinde belirtilmiştir. Ardından vakıflardan nasıl faydalandığı konusunda bilgi verilerek sonuç kısmı yazılmıştır.

Yazar, bibliyografya kısmında faydalanılan kaynakları yine önem sırasına göre Arşiv kaynakları ile Araştırma-Tetkik eserleri ayrı ayrı tasnif etmiş, ayrıca esere dizin (indeks) ekleyerek eserden faydalanmayı kolaylaştırmıştır. Ek'ler kısmında yazar faydalanmış olduğu vakfiyelerin orijinallerini defter no ve sıra no'su ile birlikte vermiş olması esere ayrı bir özellik katmış ancak eklerin düzenlenmesi tarih sırasına göre yapılmamıştır. Eserin üçüncü bölümde vakfiyelerin tam metni tarih sırasına göre verildiği halde, ekler kısmında verilen orijinal belgelerin tarih sırasına göre dizilmesi akademik çalışma olan eserde bir kusur olarak karşımıza çıkıyor.

Yazarın tez çalışması olan eser, Kırşehir 'de kurulmuş olan yetmiş bir (71) adet Vakfın transkribsi ve çevirisini yaparak bu alanda büyük bir boşluğu doldurmuştur. Zira bu vakfiyelerden hareketle, şehirdeki cami, mescit, medrese, zaviye, köy, mezra, mahalle, nahya, kaza, medrese ve aşiretler hakkında bilgilere ulaşmak mümkündür. Yine yazarın vakfiyelerden hareketle şehrin geçirdiği dönemler ve bu dönemlerin insanlar üzerindeki etkisi üzerine yaptığı yorumlar dikkate şayandır. "Kırşehir'de Vakıflar ve Vakfiyeleri" adlı kitap şehir ve vakıf konusuna ilgi duyanlar için okunması gereken bir eser...

Yemen’de Türk İzleri

Gökçe Günel*
Gülşen Dişli**

Yemen serüvenimiz; Dışişleri Bakanlığı’nın Yemen, Sana’da bulunan Bekiriye Camii’nin bakım-onarım çalışmaları ile Beytü’l-Fakih Kalesi ve Yemen’deki diğer tarihi eserlerimiz için ön incelemede bulunmak üzere personel görevlendirilmesi talebi ile başladı. Hiç tereddüt etmeden Yemen’de görevlendirilecek ekipte yer almayı kabul ettik. Ardından kendimizi kitapçılarda, kütüphanelerde bulduk. Hummalı bir şekilde, Yemen arşivi oluşturmaya başladık. Gitmeden önce toplayabildiğimiz kadar bilgi toplamalı, eserler ve ülke hakkında donanımlı olmalıydık. Bulduğumuz her bir kitabı, belgeyi itinayla okuduk, kimi zaman gözyaşları içinde, kimi zaman büyük bir şaşkınlıkla. Okuduklarımız sayesinde gitmeden önce Yemen’in şehirlerinde, çarşılarında, evlerinde dolaştık büyük bir hayranlıkla. Elinizdeki makale, Yemen’e gidip de dönebilmeyi başarmış bir ekibin, bilimsel bir yazıdan çok Yemen’deki Osmanlı Dönemi eserlerine ilişkin dört gün süren çalışmalarını ve izlenimlerini aktaran gezi notlarıdır. Yemen’e seyahat öncesinde kaynak araştırması yapıldı, kitaplar okundu, vakfiye kayıtları vb. belgeler toplandı. Bütün hazırlıklar tamam, artık yola çıkma zamanı...

Yemen Yollarında Beş Garip Yolcu...

Yemen Kültür Bakanlığı ile Yemen Büyükelçiliğimizin davetlisi olarak, Yemen’de bulunan Osmanlı eserlerini incelemek üzere Temmuz 2010’da Yemen’de görevli olarak bulunduk. Ekibimiz, Vakıflar Genel Müdürlüğü Dış İlişkiler Daire Başkanlığı’ndan Müdür Gökçe Günel, Y. Mimar Gülşen Dişli, Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı’ndan Uzman Kâni Özyer ile Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nden Daire Başkanı Zahide Olşen ve Y. Mimar-Restorasyon Uzmanı Sibel Yıldırım Esen’den oluşmakta idi.

* Müdür (Uzman Sanat Tarihçisi), Vakıflar Genel Müdürlüğü, Dış İlişkiler Daire Başkanlığı.

** Y. Mimar, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Dış İlişkiler Daire Başkanlığı.

Ankara'dan İstanbul'a oradan Sana'ya uzun bir yolculuk vardı önümüzde. 15 Temmuz 2010 Perşembe günü saat 20:30'da THY uçağı ile İstanbul'dan Sana'ya hareket ettik. Yarım saatlik bir rötarin ardından İstanbul'dan Sana'ya doğru havalandı uçağımız. Yol boyu Yemen'i konuşuyoruz kendi aramızda, herkes birbirine okuduklarını anlatıyor. THY'nin çıkarttığı Temmuz 2010 sayılı Skylife dergisindeki Yemen tanıtım makalesi de okuduklarımızı destekler nitelikte. 4,5 saat süren bir uçuştan sonra sabaha karşı indik uçaktan. Ve Sana'dayız. Yemen Büyükelçiliği'nden Birinci Kâtip Suphi Atan, İkinci Kâtip Muharrem Turgut ve Yemen Kültür Bakanlığı yetkilileri karşılıyor bizi havaalanında. Otele gidince sabah dokuzda lobide buluşmak üzere çekiliyoruz odalarımıza.

Yemen'de yürüttüğümüz dört günlük çalışmada, Sana, Beytü'l Fakih, Hudeyde ve Zebid şehirlerine düşüyor yolumuz. Yemen'in kısa tarihine bakacak olursak. Yemen, birincisi 1538 ve 1636 yılları arasında, ikincisi 1872 ve 1918 yılları arasında olmak üzere iki farklı dönemde Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır (Bilge 1992:89). Yemen Osmanlıların eline geçinceye kadar değişik Arap kabileleri idaresinde yönetilmiştir.

Bugünkü Yemen'in çeşitli bölgelerinde Ziyadiler (820-1022), Ya'furiler (861-997), Zeydiyye mezhebinden Ressiler (997-1300), Neccahiler (1022-1159) yönetimi kuruldu ve sırasıyla Abbasiler, Selçuklular ve Fatımiler'e tabi olarak hüküm sürdüler. Sana'nın batısındaki Mesar şehrini başkent edinen Fatımilere tabi olan ve Şiiliği benimseyen Sulayhiler (1038-1099), sırasıyla Fatımilere, Selçuklulara ve Eyyubilere tabi olan Hemdaniler (1099-1174); Zebid ve çevresinde önce Fatımilere sonra Eyyubilere tabi oldular. Mehdiler (1159- 1174), Zebid ve çevresinde önce Eyyubilere sonra Memlûklere tabi olan Resuliler (1229 – 1454), Tahiriler (1446 – 1538) tarihleri arasında Yemen'in büyük bir kısmı üzerinde hüküm sürdüler. 1517'den sonra Yemen'e giren Osmanlılar Yemen şe-

hirlirini tek tek ele geçirerek 1538'de de Tahiriler yönetimine son verdiler. Yemen'in Osmanlıların eline geçmesinden sonra buradaki Zeydi imamların dini otoriteleri devam etmiştir. Bununla birlikte Zeydiler zaman zaman Osmanlı yönetimine karşı ayaklanmalar düzenlediler. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Portekiz, Fransız ve İngiliz sömürgeciler Yemen'i ele geçirmek için bazı saldırılarda bulundular. Ancak Osmanlı güçleri bunlara pek fırsat vermediler. Bunun üzerine İngilizler XIX. yüzyılın başlarından itibaren Aden Körfezi'nde deniz güçlerini artırdı, 1839'da da Aden'i işgâl ettiler. Aden'i üs edinen İngilizler daha sonra Güney Yemen olarak bilinen bölgeyi işgâl ettiler. Kuzey Yemen 30 Ekim 1918'e kadar Osmanlı yönetiminde kaldı. Bu tarihte bağımsız oldu. Türkiye Lozan Antlaşması'nda Kuzey Yemen'in bağımsızlığını ve Güney Yemen'in İngiliz işgâline geçmesini resmen tanıdı. Kuzey Yemen'in bağımsız olmasından sonra yönetim Zeydi imamlara geçti. Osmanlı Devleti'nin Yemen üzerindeki hâkimiyetinin son bulunduğu tarihte Zeydilerin dini lideri olan İmam Yahya 24 Şubat 1924'te kendisini Yemen kralı ilan etti. Güney Yemen ve Kuzey Yemen 1990 yılında birleşerek Yemen Cumhuriyeti adını aldı (Sırma 1961:371-381).

Yemen'de bulunan Osmanlı yapılarına ilişkin yayınlar oldukça az. Aralık 1998 tarihinde Vakıflar Genel Müdür Yardımcısı Sefer Akkaya, Hayır İşleri Daire Başkanı Ahmet İhsan Eryılmaz, Abide ve Yapı İşleri Daire Başkanlığı'ndan Y. Mimar Aydın Yakup Kesici, Etiyopya ve Eritre'de Osmanlı Türk eserlerini incelemek üzere yaptıkları gezide Sana şehrine uğramışlardır. Sana'da kaldıkları süre içinde Bekiriye Camii ile Sana hastanesi incelenmiştir (Kesici 1998).

Filiz Yenişehirlioğlu "*Türkiye Dışındaki Osmanlı Mimari Yapıtları*" adlı eserinde Yemen'de inşa edilen Osmanlı yapıları arasında camiler, hamamlar, evler ve kışlalar bulunduğunu yazmış ve

Osmanlı Kışlası, Kışla Camii, Bekiriye Camii vb. kültür varlıklarının fotoğraflarını yayınlamıştır (Yenişehirlioğlu 1989:174-178).

2008 yılının Şubat ayında Prof. Dr. Nusret Çam başkanlığındaki bir ekip tarafından “*Yemen’deki Türk Kültür Envanteri*” projesi kapsamında Yemen’e yapılan gezi sonucunda hazırlanan raporda, Osmanlı dönemine ait 38 adet kale, dini ve sosyal işlevli yapılar, hanlar, sebiller, türbeler ve sarnıçların bulunduğu ve toplam 70 adet Osmanlı Dönemi eserinin tespit edildiği ifade edilmektedir (Çam 2008).

Seyahat boyunca ayrıca Dr. İbrahim Abdüsselam Paşa’nın “*Yemen Seyahatnamesi ve Bitkisel Coğrafyası*”, Şemsettin Sami’nin, “*Kâmûs’ül Âlâm’da*” Yemen ve Sana maddeleri, Mehmed Niyazi’nin “*Yemen! Ah Yemen!*”, Salih Turhan, Abuzer Akbıyık “*Şu Yemen Elleri, Yemen Türküleri*”, Hulusi Yavuz’un “*Yemen’de Osmanlı İdaresi, Rumuzi Tarihi*” kitapları elimizden düşmedi.

Elimizdeki bu yayınlar ve raporlar ışığında dört günlük Yemen ziyaretimiz boyunca bu yayınlarda adı geçen Osmanlı eserlerinden inceleyebildiğimiz kadarını görmek arzusuyla başlıyoruz çalışmalarımıza.

16.07.2010 tarihinde Büyükelçiliğimizi ziyaretin ardından Sana’daki yeni dönem yapılarından Salih Camii, Osmanlı dönemi yapılarından Bekiriye Camii ve Bab’el Yemen Çarşısı, Mısır Şehitliği ve inşası devam etmekte olan Türk Şehitliğini ziyaret ettik. Salih Camii tüm ihtişamıyla şehrin her yerinden algılanıyor, içine girildiğinde Yemen’den başka bir ülkede olduğunuzu düşünüyorsunuz (Resim 1). Sütunlarda, tavanlarda kullanılan altın kaplamalar hemen dikkatimizi çekiyor. Mihmandarlarımız camiinin inşası için 500.000 \$ harcandığını aktarıyorlar bize. Bunca yoksulluğun yaşandığı bu ülkede böylesi bir tezatlıkla karşılaşmak şaşkınlığımızı artırıyor.

Salih Camii’nin ardından Türk Şehitliği’ne gidiyoruz. Yemen’de şehit olan 300.000 civarında Türk askerini yâd etmek üzere. Yemen Büyükelçimiz Sayın Mehmet Dönmez’in gayretleri ile 7. Ordu Kışlası’nın tam karşısında köprübaşında inşa edilen Türk Şehitliği’ni ziyaret ettiğimizde duygulu anlar yaşıyoruz. Şehitlik Abidesi tamamlanmış ve tam tepesine Kışla’nın giriş kapısı üzerin-

de yer alan Osmanlı ay-yıldızı konmuştur (Resim 2). Şehitliğin sadece çevre düzenlemesi kalmıştır. Sonbaharda Cumhurbaşkanımız Sayın Abdullah Gül açılışını yapacaktır.

Ziyaret esnasında bu topraklarda kaybettiğimiz, gidip de dönemeyen Mehmetçikleri düşünüyor, artlarında bıraktıkları feryat seslerini duyar gibi oluyoruz. Mustafa Balbay'ın Yemen Türkler Mezarlığı adlı eserindeki "Tarih Yemen'de ölen Türklerin sayısını bilmiyor, öğrenmekten de ürüyor!" (Balbay 2009:11) cümlesini anımsıyoruz bir kez daha. Anadolu'da her ailenin en az bir ferdi ni şehit verdiği bu memlekette, "*Türk Mezarlığı'nda, Şu Yemen Elleri, Yemen Türküleri*" adlı eserdeki, Ali Sami Güner'in "Yemen Unutulmasın" (Turhan-Akbıyık 2010:78), nasihati geliyor aklımıza ve gözden irak olan gönülden de irak olurmuş sözüne inat, isimsiz şehitlerimize dualarımızı yollayarak ayrılıyorz şehitlikten.

Türk Şehitliği'nin ardından geziyi Bekiriye Camii ve Beytü'l-Yemen'e doğru devam ettiriyoruz. Bekiriye Camii heyetimizce detaylı olarak incelenmiş, yapı fotoğraflarla belgelenmiş, mimari özellikleri, malzeme ve yapım teknikleri ve sorunları tespit edilmiştir (Resim 3). Yapının en, boy ve yükseklik ölçüleri lazer metre kullanılarak alınmıştır. Yapıya ait Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerinde bir adet Şahsiyet Kaydı örneği tespit edilmiştir. 25 Şevval 1333 H. tarihli belgeden Said Efendi'nin camiye hatip olarak tayin edildiği anlaşılmaktadır (VGM Vakıf Kayıtları Arşivi Esas Defteri: 526, S. No. 15/10). Yapının vakfiyesi Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtları Arşivi'nde bulunamadığından, vakfiye kayıtlarının Yemen Büyükelçiliğimiz aracılığı ile Yemen Vakıflar İdaresi'nde araştırılması istenmiştir.

Caminin Yemen Beylerbeyi Hasan Paşa tarafından çok sevdiği kölesi Bekir adına 1597 M. yılında yaptırıldığı, Yemen'deki en önemli Osmanlı eseri olduğunu öğrenmekteyiz (Beksaç 1992: 5/363). Cami, tek kubbeye örtülü harim, müezzin mahfili ve batısında yer alan ve kemerli açıklıklarla harime açılan bir mekândan oluşmakta, girişinde üç kubbeli bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Kuzeyinde revaklı avlusu ve bu avlunun kuzeyinde su deposu ve abdest alma bölümü ve hamam olduğunu düşündüğümüz 3 kubbeli bir yapı yer almaktadır. Yapı sonraki dönemlerde onarılmışsa da özgün nitelikleri, kütleli özellikleri ve plan şeması büyük ölçüde korunmuştur. Mermer sütunlu ve bezemeli alçı mihrabın üstü yakın zamanda yapıldığı düşünülen onarım sırasında yağlı boya ile boyanmıştır. Özgün mermer minberinin kapısı abanoz ağacından yapılmış olup, hatayi motiflerle bezenmiştir (Resim 4).

Yapı, UNESCO tarafından Dünya Miras Alanı olarak ilan edilmiş olan Sana kentinin tarihi yerleşim içinde yer alması nedeniyle de önem taşımaktadır. Yapısal olarak iyi durumda olan yapının sorunları arasında sonraki dönemde yapılan muhdes ekler ve malzeme bozulmaları sayılabilir. Sonradan yapılan onarımlarda pencere doğramaları eklenmiş ve yapının iç duvarları yağlı boya ile boyanmış ve yer yer niteliksiz bezemeler yapılmıştır. Son cemaat yerinin kubbelerindeki bezemeler ise kireç badana ile tamamen kapatılmıştır. Bunun dışında yapının, çatıdan gelen nem, minarenin şerefesinde malzeme kayıpları ile iç ve dış duvarlarında kirlilikler bulunmaktadır.

Avlunun doğusunda yer alan girişinin sol yanında bir türbe bulunmaktadır. Türbenin içinde dört adet sanduka vardır, bunlardan biri Yemen Defterdarı Ali Muzaffer Bey'e ait olduğu üzerinde baş taşında yer alan kitabeden anlaşılmaktadır. Kitabede:

“Hüve’l Bâkî

Bismillahirrahmanirrahim

Yemen Defterdarı

Saadetlü Ali Muzaffer

Bey ve ruhu için

el fatiha

Sene 26 Recep 1336 (1918 M.)” yazmaktadır (Resim 5).

Caminin kuzeyinde 17 adet mezarın yer aldığı hazireye girilememiş, ancak caminin içinden pencerelerden görülebilmektedir.

Bekiriye Camii’ndeki incelemelerimiz bittiğinde hava artık kararmak üzereydi. Sırada Beytül-Yemen (Eski Sana Kenti) kenti ve incelemesi var (Resim 6). Eski kent 1986 yılında Birleşmiş Milletler tarafından Dünya Miras Listesi’ne alınmış, 2004 yılında Arap Kültür Başkenti ilan edilmiştir. Eski şehre, Cebel Nukum Dağı’nın tepesindeki bir kale hâkim. Sana şehrinin kuzeyinde yer alan iç kale ise yüksek duvarları ve büyük giriş kapısı ile tam bir Osmanlı Kalesi hüviyetini taşımaktadır (Resim 7). Bugün de askeri amaçla kullanıldığı için ziyaret imkânı bulamadık. Kaleyi fotoğrafılayarak eski kenti keşfetmek üzere yürümeye devam ediyoruz. Yol üzerinde, bugün mahalle arasında kalan, dar bir sokakla ulaşılan Sana’daki en önemli Türk hamamı karşılıyor bizi (Resim 8). Hamam, Anadolu’daki örneklerinden büyük oranda etkilenmiş. 1597 M. tarihinde Hüseyin Paşa tarafından Bekiriye Camii’nin vakıf akarı olarak yaptırıldığını öğreniyoruz. Bugün çalışmakta olan ha-

mam, eski evler arasında kalmaktadır. Dar bir aralıktan girilen basit bir kapısı, üç adet kubbesi, havuzlu soğukluğu ile tipik Osmanlı hamamı.

Buradan Kral Ebrehe'nin mabedinin yerinin bulunduğu "Ghorqat Al-Qulais" meydanına ulaşıyoruz (Resim 9). Etrafı taş duvarlar ve demir korkuluklarla çevrilmiş olan alanın içi şimdilerle tamamen çukur ve bitkilerle kaplıdır. Gezimiz boyunca gat meclisleri dikkatimizi çekiyor. Her bir sokak arasında, yaşlı-genç çok sayıda kişiyi gat çiğnerken buluyoruz. Etiyopya kökenli olduğu düşünülen gat, ağızda çiğnendiğinde verdiği uyarıcı etkisinden ötürü Doğu Afrika ile Arap yarımadasında özellikle Yemen'de yetiştirilir. Yemen'de halkın büyük çoğunluğu bu bitkiyi çiğniyor. Halkın büyük çoğunluğu fakir olmasına rağmen Yemenliler kazandıklarını bu bitkiyi çiğnemek için harcıyorlar. Çoğu ülkede satışı yasak olmasına rağmen Yemen'de yasaldır. İslami dünyada haram olarak kabul edilen bu bitki katı İslami yönetimi olan Yemen'de haram sayılmamaktadır. Gat öğleden sonra başlayıp gece geç saatlere kadar süren gat meclislerini de beraberinde getirerek yarattığı bir diğer toplumsal işgücü kaybını da kaçınılmaz hale getirmiştir.

Beytü'l-Yemen, "Suk" adı verilen eski pazar yerleri, camiler, sebiller ve tabî ki dünyaca ünlü Sana evlerini barındırıyor içerisinde. Sana UNESCO Dünya Miras Alanları listesine evleriyle girmiş. Osmanlılarla birlikte, Yemen konut mimarisi, Türk mimarisinden derin biçimde etkilenir. Türk evleriyle, Yemen mimarisine geniş pencereler, rengârenk vitraylar ve ahşap unsurlar girmiştir. Cumba, Yemen'deki Türk evlerinin belirleyici bir özelliğidir. Çeşitli hayvan figürlerinden oluşan bu cumbalar, ilginç örnekler sergilerler. Yemen'deki Türk evlerinde bolca kullanılan vitraylar, odalara ve hayata renkler katar (Resim 6).

Eski kent içerisinde dolaşırken üç adet sebile rastlıyoruz. Genellikle işlevlerini kaybetmiş olan bu Osmanlı eserleri günümüzde depo olarak kullanılmaktadır. Bunlardan ikisi bir yapıya bitişik, diğeri ise meydan sebili şeklindedir (Resim 10). Beytü'l-Yemen'deki en ünlü cami, dünyanın en eski camilerinden biri olan Camiü'l Kebir'dir. Dar sokaklı zarif, çok katlı evler ve sandalet ve kılıç kını yapımcıları, kuyumcular, terziler, nakışçılar, çilingirler, gümüş parlaticıları, pirinç madeni işçileri, demirciler, halıcılar ve kitapçıların sıralandığı mahallelerden geçerek ulaşıyoruz Camiü'l Kebir'e. Yapı, çarşı merkezinde, dar bir sokağa açılıyor (Resim 11). Kemerli taş ayaklar ile taşınan sedef kakmalı ahşap tavanlı, ortada geniş avlulu yapının İtalyanlar tarafından restore edildiğini öğreniyoruz. Cami 80 x 60 metre ebadındadır ve 180 adet ayak içermektedir. Avlunun ortasında Suh adı verilen 5 x 8 metre ebatlarında kubbeli bir yapı bulunmaktadır.

17.07.2010 tarihinde hizmet binası bir Osmanlı eseri olan Tarihi Eserler ve Müzeler Genel Müdürünü ziyaret edip görüştüğümüzden sonra, (Resim 12) Sana'ya karayolu ile dört buçuk saatlik mesafedeki Kızıldeniz'in kıyısında bulunan Hudeyde'ye gitmek üzere yola çıktık. Yol engellerle dolu. Askeri bekleme noktaları, derin vadiler, dolambaçlı ve kıvrılan dar yollar, kum fırtınaları ve şiddetli yağın yağmur zaten zor olan ulaşımı daha da güçleştiriyor. Yolculuk boyunca Mehmed Niyazi'nin "Yemen! Ah Yemen!" (Niyazi 2009:7) kitabındaki şu satırlar geliyor aklımızdan bir, bir.

"Yemen çölü; nasıl bir ölü uykusundasın ki bunca şehidin kanı seni yeşertemedi. Anaların, gelinlerin ve nice yetimlerim ıssız yerlerde döktükleri gözyaşları yağmur olup üzerine yağsaydı, bağrından ormanlar fişkırdı. Hala derin bir sükût içerisinde; bir dile gelsen neler anlattırırın neler..."

Yol üzerinde dağların zirvelerine yapılmış Sinan Paşa ve Bacil Kaleleri gibi (Resim 13) Osmanlı kalelerinin kalıntıları ile halen kullanılmakta olan onarılmış köprüleri gördük. (Resim. 14)

Hudeyde, Osmanlı Ordusu'nun Yemen topraklarına ilk ayak bastıkları şehirdir, oradan, dik kayalıkları, derin vadileri aşan ordu, Sana'ya doğru ilerler.

Hudeyde'ye ulaştığımızda, yoğun yağmur ve yağmurla birlikte sıcak buhar kümesi karşılıyor bizi. Bardaktan boşalırcaasına yağın yağmur hareket etmemizi güçleştiriyor. Yağmurun ardından şehir merkezindeki, Hudeyde Limanı'nın hemen yanında tipik bir Arap kalesi ve onarılmış olan, Hudeyde Kalesi'ne çıktık. (Resim. 15) Yemen Kültür Bakanlığı temsilcileri tarafından, söz konusu kalenin Osmanlı hâkimiyetinden önceki döneme ait olduğu ve Osmanlı ordusunun şehri fethinden sonra onarılarak kullanıldığı ifade edilmiştir. Bu yapının adının Şamiye Burcu olduğunu, Doktor İbrahim Abdüsselam Paşa'nın "*Yemen Seyahatmesi ve Bitkisel Coğrafyası*" adlı kitabından öğrenmekteyiz (İ. A. Paşa (2008) : 14). Buradan bakıldığında Kızıldeniz tüm ihtişamıyla karşımızda (Resim 15) "*Şu Yemen Elleri, Yemen Türküleri*" adlı eserde okuduğumuz "Yemen'de akan kan ile Kızıldeniz ismi hakikat oldu" (Turhan-Akbıyık 2010:35) gerçeğini anımsıyoruz.

18.07.2010 tarihinde ilk olarak Hudeyde – Zebid yolu üzerinde yer alan ve Hudeyde'den 45 km uzaklıktaki Beytü'l Fakih şehrine gittik. Doktor İbrahim Abdüsselam Paşa'nın adı geçen kitabından Beytü'l Fakih kasabasında dış surların yapılmadığını, yalnızca incelediğimiz iç kalesinin bulunduğunu öğreniyoruz (İ. A. Paşa (2008) : 92). Yemen Kültür Bakanlığının Osmanlı kalelerine ilişkin arşiv belgesinde, Beytü'l Fakih Kalesi'nin VI. yüzyılda yapıldığı yazılıdır. Yemen Kültür Bakanlığı temsilcilerince yapının Osmanlı döneminde kullanıldığı ve sonrasında bazı bölümlerin İmam Yahya döneminde yeniden yapıldığı ifade edilmektedir. Küçük bir yerleşim içinde yer alan kaleye konutlar arasındaki dar sokaklar arasından ulaşıyoruz. Her bir sokak kıvrımına girdiğimizde o sokaktan çıkamayacağımızı düşünsek de hiç bitmeyecek sandığımız kıvrımlar nihayet bir meydan mahiyetindeki kalenin bulunduğu alana açılıyor. Etrafi açık olan kale, küçük bir tepe üzerinde konumlandırılmış durumda. Kalenin etrafı ve içi uzun zamandır kullanılmaması ve bakımsızlık nedeniyle kum ile kaplı (Resim 16). Beden duvarları büyük ölçüde ayakta olan yapının, sonraki dönemlerde müdahaleler gördüğü anlaşılmaktadır. Yapının özgün mimari elemanları büyük ölçüde kaybolmuş. Yerinde yapılan incelemelerde yapının; hastane, mescit, tuvaletler ve ahır gibi bölümlerinin Osmanlı Dönemi ekleri olabileceği düşünülmektedir. Ahırın dairesel tuğla örgü ayaklarının bazıları ve ahşap kirişlerle taşınan üst örtüsü büyük ölçüde yıkılmış. Mescit, tuvaletler ve havuzdan oluşan bölüm ise iyi durumda. Bugün toprak altında kalmış olup yalnızca kısmen kubbesi dışarıdan görülen bölümün ise hamama ait olabileceği düşünülmektedir.

Aynı gün Beytü'l Fakih Kalesi'ndeki incelemelerimizin ardından, 60 km uzaklıkta bulunan Zebid kentindeki Zebid Kalesi ve içindeki müze, İskender Paşa Camii, Mustafa Paşa Camii, Ebu Musa Al Eşari Türbesi ile Veysel Karani Türbesi'ni ziyaret ettik.

Zebid Kalesi, yapım tekniğindeki eşsiz tuğla kullanımı ile önem taşımaktadır. Tuğla malzeme sadece yapı malzemesi olarak değil aynı zamanda dekoratif amaçlı da kullanılmıştır (Resim 17). Eski tuğla malzeme ile yeni yapıların inşa edilmesinin XIII. yüzyıla kadar uzanan bir gelenek olduğunu ve XVI. yüzyılda Osmanlı'nın Zebid'de ilk askeri kaleyi-savunma hattını inşa etmek için Zebid'in doğu bölümündeki yapıları yıkarak, çıkan malzemeleri ve süsleme öğelerini yeni yapının

inşasında kullandığını Zebid Müzesi'nin duvarlarında asılı olan belgelerden okumaktayız (Resim 18). Aynı belgelerden, Zebid'de zaman içinde kentsel dönüşümün gerçekleştiği, bu dönüşüm sürecinde süslemelerin daha da önem kazandığı ve bölgede yapılan eski kazılardan çıkan kalıntılarda çok daha sade süsleme öğelerinin gözlenmiş olmasından dolayı, süslemenin zaman içinde geliştiği bilgileri yer almaktadır. Zebid'de hala geleneksel yapım tekniklerini kullanan bir yapım endüstrisinin bulunmakta olduğunu anlamaktayız. Kanada Arkeoloji kuruluştur CAMROM tarafından arkeolojik çalışmalara ev sahipliği yapılarak; kale içerisinde Zebid Müzesi'ni de içeren çok sayıda yapının bu geleneksel tekniği kullanarak restore edildiği, müze duvar panolarındaki belgelerden okunan bilgiler arasındadır.

İskender Paşa Camii'nin XIII. yüzyılda yapıldığı Müzede yer alan yazılı belgelerde yer almaktadır. Son yıllarda İskender Paşa Camii ve diğer Zebid camilerine ilişkin koruma ve belgeleme amaçlı bir projenin yürütüldüğü müzedeki yazılı belgelerden ve çizimlerden anlaşılmaktadır. Müzenin duvarlarında bu yapı grubunun ölçekli planları yer almaktadır. Enine dikdörtgen planlı, mihrap önü kubbeli ve dört tarafı revaklı avlusu olan İskender Paşa Camii erken dönem cami örneklerindedir. Camii kubbesi kalem işleri Türk sanatının zarif bir örneğini teşkil etmektedir.

Kalem işlerinin bir kısmı dökülmüş, bir kısmı ise sıva altında kalmıştır. Bu sebeple bunların restorasyonu özel bir ihtisas gerektirmektedir. Camii gelişim şemalarında gözlemlenen mihrap önü kubbesi, İskender Paşa Camii'nde tüm orta sahnı örtecek şekilde düzenlenmiştir. Yan sahnlar ise orta sahnından üstte kemerli duvarlarla birleşen birer ayak aracılığı ile ayrılmaktadır. Bu sahnlardan sağdaki bölümün üstü kubbe ile örtülüdür, diğer sahn ise ahşap kirişlemeli düz çatılıdır. Yapıya avludan her bir sahnına açılan üç kapı aracılığı ile girilmektedir. Günümüzde ise sadece tek bir kapı kullanımdadır. Avlu dört bir taraftan revaklıdır ve yüksek duvarlarla çevrelenmiştir (Resim 19). Avlu duvarları da cami iç duvarlarında olduğu gibi süslemelidir. Ancak günümüzde bu süslemelerin büyük bölümünün İmam Yahya döneminde yok edildiği yerel halk tarafından söylenmektedir. Camii'nin minaresi ise avlu duvarının köşesinden yükselerek, ana cami mekânından ayrıştırılmıştır. Yapının tüm bu özellikleri ile Osmanlı'dan önceki bir dönemde inşa edildiği, Osmanlı döneminde ise İskender Paşa zamanında kullanıldığından bu adı almış olabileceği düşünülmektedir.

Mustafa Paşa Camii de İskender Paşa Camii gibi enine dikdörtgen planlıdır. Paşa (Mustafa Neşşar) 946-952 H./1540-1545 M. ile 962-966 H./1555-1559 M. yıllarında Yemen'de vali olarak görev yapmıştır. Yapıya kubbeli son cemaatli bir bölümden girilir. Ancak yapının içine girilememiştir. Son cemaat kubbelerine geçiş mukarnaslı Türk üçgenleri ile sağlanmaktadır. Son cemaat yeri kubbelerinde yer yer aydınlık fenerleri yer almaktadır. Yapı statik anlamda iyi durumdadır, ancak dışta, özellikle de son cemaat kubbe üstlerinde ve minarede sıvalar büyük oranda dökülmüştür. Bu da malzeme bozulmalarını hızlandırmaktadır. Son cemaatin önünde de bir avlu bulunmaktadır. Yapının minaresi bu avlu içerisine sonradan yapılmış olup, gövdeden yukarısı sonradan yıkılmıştır (Resim 20).

Mustafa Paşa Camii'nin ardından Veysel Karani Hz. Türbesi'ni ziyaret etmek üzere yola devam ediyoruz. Veysel Karani Türbesi Zebid'e 3 km uzaklıkta bulunmaktadır (Resim 21). Yapı günümüzde son derece bakımsızdır. Dışta çevre düzenleme çalışmaları ve yapının dış cephelerinde kireç badana imalatı devam etmektedir. Ancak ana mekâna giriş avlusu, drenaj uygulamasının bulunmayışından dolayı sularla dolmuştur, bu durum da türbe iç bölümüne girişi zorlaştırmaktadır. Ya-

pının sürekli yağmurlu bir hava durumuna sahip olan bölgede konumlandırılmış olmasından dolayı, bu bölümünde acilen bir drenaj çözümlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Yapının iç kısmında da bozulmalar mevcuttur. Duvarlar içte yağlı boya ile boyanmıştır. Kubbe ise üstten nem almış, iç kısımda kalem işleri yer yer dökülmüştür. Peygamberimiz Hazreti Muhammed'in; "Ümmetimden bir kimse vardır ki, Rebî'a ve Mudar kabîlelerinin koyunları kıllarının adedince kişiye kıyâmette şefâat edecektir" müjdesiyle müjdelediği Veysel Karani Hazretleri'nin şefaatine nail olabilme duasıyla türbeden ayrılıyoruz.

19 Temmuz 2010 tarihinde ilk olarak Dar Vadisi ve İmam Yahya'nın evini (Darü'l Hacer) gezecek başlıyoruz güne. San'a yakınlarındaki 'Dar Vadi'sine ulaşmadan önce bir tepenin üzerinden fotoğrafıyoruz vadiyi, İmam Yahya'nın evini ve çevresini. Yol boyu vadinin çevresindeki tepelerde, Osmanlılardan kalma gözetleme kuleleri dikkatimizi çekiyor. Vadiye indiğimizde Darü'l Hacer'i geziyoruz (Resim 22). Darü'l Hacer, Zeydîlerin dini lideri eski Yemen kralı İmam Yahya'nın yazlık sarayıdır. Yirmi beş metre yüksekliğindeki doğal bir kayanın üstüne 1930'lu yıllarda inşa edilmiş olan bu sarayda birbiriyle bağlantılı birçok oda yer alıyor. Yapının içinde kayanın içerisine oyulmuş derin bir su kuyusu bulunuyor. Darü'l Hacer'in hemen yanında bugün yine müze olarak kullanılan tek katlı, ön cephesi camlı bir köşk bulunmakta olup, alt tarafta yer alan kubbeli Osmanlı hamamı günümüzde de hâlâ hizmet vermektedir.

Dar Vadisi ve Darü'l Hacer gezisi ardından bugün Yemen Harp Müzesi olarak kullanılan H. 1320 / M. 1902-03 tarihinde II. Abdülhamit döneminde yapılan Sanayi Mektebi'ni ziyaret ettik (Resim 23). Müze müdürünü ziyaretin ardından, rehberimizin eşliğinde müzedeki eserleri büyük bir hayranlıkla inceledik. Müzede Yemen'in eski çağlardan günümüze kadar geçirdiği dönemlere ait tarihi eserler, fotoğraflar eşliğinde sunulmaktadır. Sanayi Mektebi olarak yapılan bina iki katlıdır. Yapıldığı tarihlerde bu mektepte imal edilen bazı madeni sanayi mamulleri şimdi aynı bina-

da sergilenmektedir. Özellikle Osmanlı'dan kalma birçok savaş araç ve gereçlerini müzede gördük. Binanın giriş kapısı üzerindeki kitabede:

“Ziyet efzay-ı makam-ı muallayı hilafet-i islamiye ve erike piyray-ı saltanat-ı seniye-i Osmaniye es- Sultan ibnis Sultan” “Es- Sultan el-gazi Abdülhamit Han Hazretlerinin saye-i hümayunlarında işbu mekteb-i sanayi” “Müessesatı aliye-i mülükânelerine ilaveten 1320 sene-i hicriyesinde inşa buyurulmuştur.”

yazmaktadır.

Buradan Osmanlı döneminde Yemen'deki 7. Kolordunun merkezi konumundaki Karargâh Binası'na gittik (Resim 24). Bugün El-Ordi Kışlası olarak adlandırılan ve askeri amaçla yine kışla olarak kullanılan, oldukça sağlam durumda olan kışla içerisindeki Osmanlı dönemi Kışla Camii ve Kışla Hamamı'na gittik. Oldukça büyük bir sahayı kapsayan 7. Kolordu Karargâh Binası (Kışla), giriş kapısı üzerinde dönemin hatırası ay-yıldızlarla süslüdür. H.1300 / M.1883-84 tarihli Osmanlı Kışlası'nın içinde geniş bir avlu bulunmaktadır. Avlunun dört yanında kışla binaları yer almaktadır (Resim 25). Kışlanın ana kapılarının birinin üzerinde, ortada Osmanlı arması içinde Abdülhamit'in tuğrası yer almaktadır. Armanın sağ tarafındaki yeşil zemin üzerine altın varakla yazılmış olan kitabede:

“Olsun hemîşe şâd ve şen Abdülhamit Kâmurân

Oldu zamânında Yemen mâ'mûre âdil emân

Tarihimiz oldu rûşena mühtâz mânend şehâ

Bu kışlayı kıldı sene 1301 şâhınşehe devr-i zamân”

yazmaktadır.

Osmanlı Kışlası içinde yer alan Hamidiye Kışla Camii, 1900 yılında II. Abdülhamit tarafından yaptırılmıştır (Resim 26). Ana kapı üzerinde yer alan Kitabesinde: “Halife-i ruy-i zemin zıllullahi fil alemin es-Sultan ibni's-Sultan es-Sultan el-gazi Abdülhamid Han-ı sani efendimiz hazretlerinin saye-i tevfiyat vaye-i hazret-i mülükânelerindebu camii şerif müessesatı Hayriye-i Hilafet-penahilerine ilaveten inşa olunmuştur. Sene 1318 hicriye.” (M.1900-01) yazmaktadır. Çiçek dallarıyla süslü bir çerçeve içinde yer alan bu kitabenin üzerinde yine çelenkler içinde “el-gazi II. Abdülhamid bin Abdülmecid el muzaffer daima” yazılı tuğrası bulunmaktadır. Mermerden minber, arabesk mukarnaslı mihrabı cami harim kısmında yer alan önemli unsurlardır. Mihrap ve minberin tam karşısında üç sütun üzerinde taşınan mahfil yer almaktadır. Minare caminin güney batı tarafına camiden ayrı olarak yapılmıştır. Kışla Camii küçük, sade ve zarif bir yapıdır. Enine dikdörtgen plana sahip olan caminin kuzey kısmında kemerli son cemaat yeri bulunmaktadır. Camii'nin batısında dışarıda üç adet subay mezarı bulunmaktadır. Mezarların yanında hatıra fotoğrafı çektirerek ayrılıyor camiden. Oradan caminin hemen yanındaki yine 7. Kolordu kışlası içerisinde yer alan kışla hamamına gidiyoruz (Resim 26). Yapının, kitabesi olmadığı için kışla ile birlikte yapıldığı tahmin edilmektedir. Dikdörtgen planlı, düzgün kesme taştan, tek kubbeli olarak yapılmıştır.

Yemen Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yetkilileri ile görüşmelerde bulunmak üzere kışladan ayrılıyoruz. Kışladan çıkışta, tam karşıda bugün cadde olan derenin üzerinde yer alan 12 göz-

lü Kışla Köprüsü takılıyor gözümüze (Resim 27). Bugün de kullanılan köprü düzgün kesme taştan inşa edilmiştir. Yağan yağmur nedeniyle sularla dolan derede ilerlemeye çalışan arabalar dikkatimizi çekiyor. Acaba geçebilecekler mi? sorusu takılıyor aklımıza. Fakat sorumuzun cevabını bekleme-ye vaktimiz olmadığından soru işaretleri eşliğinde yolumuza devam ediyoruz.

Yemen Devlet Arşivleri'nde sıcak bir karşılama ortamı buluyoruz, arşiv yetkilileri bize arşivlerini açıyorlar. Genel Müdür Kadı Ali Ebu Recel Bey bizi karşılıyor. Yemen arşivlerinde oldukça düzgün ve modern bir arşivcilik sistemi var. Bunun da bizim Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ile ortaklaşa bir proje kapsamında gerçekleştirildiğini öğreniyoruz. Arşivlerde çok sayıda Osmanlı arşiv belgelerinin bulunduğu, yine yapılan protokolle birer örneğinin Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne verileceğini öğrenince mutlu oluyoruz. Yemen Devlet Arşivleri'ndeki belgeleri inceleyen, Türkçe bilen Fuat Sami Bey bize Yemen'e gönderdiğimiz Mehmetçiklerin künye defterlerini gösteriyor (Resim 28). Ardından Âşık Hüseyin'in Yemen türküsü geliyor aklımıza;

“Bir alay askerdik bindik gemiye

O gemi götürür bizi Yemen'e

Şükür o Yemen'den geri dönene”

ve acaba künyede kayıtlı askerden kaç evine dönebildi diye geçiriyoruz içimizden... Bazı yayınlarda Yemen'de çeşitli savaşlarda yitirdiğimiz Mehmetçiğin sayısının yüz binlerle ifade edilmektedir. Ama zaman zaman yollarda karşılaştığımız, sarmaş dolaş olduğumuz Yemen'de kalan Mehmetçiklerin torunları, Yemen'in Osmanlı'nın son vilayeti olduğunu hatırlatmakta.

Artık Yemen'deki son saatlerimizi yaşıyoruz. Akşam karanlığı Sana'yı örtmeye hazırlanırken, “Babü'l Yemen” (*Yemen Kapısı*) (Resim 29) önünde hatıra fotoğrafı çektiriyoruz hep beraber. Belki bir daha göremeyeceğimiz bu kenti bir daha görmek amacıyla hızlı bir şekilde dolaşıyoruz. Dar caddelerde bağırarak satıcılar, evlerine yetişmeye çalışan Yemenliler, gat çiğneyen insanlar görüyoruz. Birkaç alışverişten sonra arabalarımıza binip Büyükelçiliğe dönüyoruz. Dört gün boyunca yaşadıklarımızı film şeridi gibi aklımızdan geçiriyoruz bir bir. Bu esnada esen sıcak rüzgâr tenimizi okşuyor ve Mehmet Niyazi'nin “Yemen, Ah Yemen!” eserindeki şu satırları hatırlatıyor bize;

“Ufuklardan ufuklara esen rüzgâr; nereden gelip nereye gittiğin bilinmez. Bazen ılık bir nefese dönüşür, kumları okşar, insanlara hayat sunarsın; bazen gazabın tutar, çığlık çığlığa bölünür, dünyayı cehenneme çevirir, masumlara mezar olursun. Ne boğup attıklarının, ne de yetim bıraktıklarının bir hıçkırığını bile sinende taşımazsın. Sen ne gaddarsın!”

Yemen Büyükelçimiz Mehmet Dönmez Bey, I. Kâtip Suphi Atan Bey, II. Katip Muharrem Turgut Bey, mihmandarımız Ali Bingarallah Al-Deeb Bey ve damadı ile bir zamanlar bizim olan Yemen topraklarını arkamızda bırakarak Yemen'den ayrılıyor.

KAYNAKLAR

- Balbay, Mustafa (2009), “Yemen Türkler Mezarlığı”, İstanbul.
- Beksaç, A. Engin (1992), “Bekiriye Camii”, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt V, s. 363.

- Bilge, Mustafa L. (2009), “Sana”, Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi, cilt XXXVI, s. 88-90.
- Çam, Nusret (2008), Yemen Seyahati İle İlgili Rapor, Basılmamış Rapor, Türk Tarih Kurumu Arşivi, 2008.
- Dr. İbrahim Abdüsselam Paşa (2008), Yemen Seyahatnamesi ve Bitkisel Coğrafyası, İstanbul.
- Kesici, Aydın Yakup vd. (1998), Etiyopya, Eritre ve Yemen Türk İslam Eserleri'nin İncelenmesi, (Rapor).
- Osmanlı Arşiv Belgelerinde Yemen (2008), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul.
- Sırma, İhsan Süreyya (1961), Yemen, İ.A, M.E.B., c.XIII, İstanbul.
- Şemsettin Sami (2003), Kâmûs'ül Âlâm, C. VI, s. 4807-4810.
- Niyazi, Mehmed (2009), Yemen! Ah Yemen!, İstanbul.
- Turhan, Salih Abuzer Akbıyık (2010), Şu Yemen Elleri, Yemen Türküleri, Ankara.
- VGM Vakıf Kayıtları Arşivi.
- Yavuz, Hulusi (2003), Yemen'de Osmanlı İdaresi, Rumuzi Tarihi (923 - 1012/ 1517 - 1604), Ankara.
- Yenişehirlioğlu, F. Çalışlar (1989), Türkiye Dışındaki Osmanlı Mimari Yapıtları (Ottoman Architectural Works Outside Turkey), Ankara, s. 174-184.

Ankara Vakıf Eserleri Müzesinde Açılan Üç Sergi

Seher Aykan*
Şükran Özel Kayral**

Hanım Sultan Vakfiyeleri Sergisi

2007 Mayıs ayında açılan Ankara Vakıf Eserleri Müzesi; vakıflara ait teberrukat eşyalarının sergilendiği daimi salonlarının dışında bulunan geçici sergi salonu yılın her ayı çeşitli sanat etkinliklerine ev sahipliği yapmaktadır. Klasik müze yaklaşımından farklı olarak, yaşayan bir müze anlayışında hizmet vermeye; çok amaçlı sergi salonunda açılan sergilerle destek vererek müzenin de sürdürülebilirliği sağlanmaktadır.

Ayrıca Ankara'nın kültür ve sanat hayatına da katkısı olmaktadır. Bu bağlamda açılan sergilerden biri de hanım sultan vakfiyeleri sergisidir. Müzeler haftası etkinlikleri kapsamında açılan sergi, 18 Mayıs–17 Ağustos tarihleri arasında sanatseverlerin beğenisine sunulmuştur.

Ankara Vakıf Eserleri Müzesi'nde 18.05.2010 tarihinde, ikinci katta daimi sergi salonunda yeniden düzenlenen el yazmaları vitrinlerinde sergilenmeye başlayan ve üç ay boyunca sergilenen 17 adet el yazması vakfiye defteri, Osmanlı padişahlarının annelerine ve kızlarına ait olup 16.yüzyılın sonundan 19.yüzyılın ortalarına kadar uzanan bir süreci kapsar.(Resim1.)

Söz konusu vakfiyeler hem tarihi ve hukuki birer evrak hem de sanatsal yönü ağır basan birer el yazması niteliğindedir. Bir vakfiye defterinde tezhip, hat ve cilt sanatının en ince ve soylu örneklerini bir arada görmek mümkündür.

Söz konusu vakfiye defterleri hazırlanırken ilk olarak önceden belirlenmiş olan metin hattat tarafından kaleme alınır ve bu hali ile kadı ve şahit-

* Sanat Tarihçisi, Müze Araştırmacısı

** Sanat Tarihçisi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Müze Araştırmacısı

ler tarafından okunarak tasdik edilir ve mühürlenirdi. Sultanlar veya hanım Sultanlar gibi hanedana veya önemli devlet görevlilerine ait vakfiye metinleri olasılıkla Fatih ve Kanuni döneminde örneklerini bildiğimiz saray nakkaş hanesinde hattatlar (güzel yazı ustaları) tarafından dikkatle kaleme alınmış ve nakkaşlarca tezhiplenmiştir.

Bazı vakfiye defterlerinde aynı kişiye ait birden fazla vakfiyenin bulunduğu dikkat çeker. Buna zeyil(ek) vakfiye denir.

Ankara Vakıf Eserleri Müzesinde sergilenen vakfiyeleri genel özellikleri ile tanıttık olursak;

Hanım Sultan Vakfiyelerinde yazı tipi olarak genelde nesih yazının tercih edildiği görülmektedir. (Resim 2. Haseki Gülnuş Valide Sultan Vakfiyesi)

Vakfiyelerde ana metnin başında bitkisel motiflerden oluşan zengin bir başlık süslemesi (serlevha) vardır. (Resim 3. Mihrişah Valide Sultan Vakfiyesi)

Kimi örneklerde sayfa kenarlarına yaldızla 'halkar' denilen bitkisel süslemeler yapılmıştır.(Resim 4. Adilşah Kadın Vakfiyesi) (Resim 5. Nakşidil Valide Sultan Vakfiyesi) Vakfiyelerdeki metinlerde her cümlenin sonunda, cümlenin bittiğini gösteren nokta işareti bulunur. Vakfe veya durak adı verilen bu işaretler çiçek, gül, oval veya geometrik gibi çeşitli formda olabiliyor. Bu noktalama işaretleri tezhip sanatının içinde ayrı bir konu başlığı olacak zenginliktir.(Resim 6. Nakşidil Valide Sultan Vakfiyesi)(Resim 7. Bezm-i Alem Valide Sultan Vakfiyesi)

Süslemeler devirlere göre bazı değişiklikler gösterir. Örneğin 18.yüzyıl sonlarına kadar görülen Rumi ve hatayılar, 19.yüzyılda yerlerini barok ve rokoko üslubunda yapılmış motiflere bırak-

mışlardır.Bu motiflerden sepet, vazo içinden çıkan çiçekler, C ve S kıvrımlı motifleri vakfiyelerimizde görmekteyiz.(Resim 8. Mihrişah Valide Sultan Vakfiyesi) ,(Resim 9. Beyhan Sultan Vakfiyesi) Rokoko tarzın sevilen çiçeği gül, tek başına veya başka çiçeklerle birlikte önemli motif olmuştur.(Resim 10. Bezm-i Alem Valide Sultan Vakfiyesi)

Vakfiyeler önceleri rulo şeklinde hazırlanmakta iken yaklaşık 16.yüzyıldan sonra süslenmiş deri ciltler içinde kitap olarak muhafaza edilmişlerdir. Bu açıdan Osmanlı kitap süslemeciliği ile ortak teknik ve üslup özellikleri göstermektedir. Sergimizde yer alan Ayşe Sineperver Valide Sultan Vakfiyesi'nin(Resim11) cildinde yer alan salbekli şemse ve köşebentler, klasik bir cilt süsleme sanatının özelliklerini bize gösterir.

Gücün ve görkemin temsilcisi Hanım Sultanların Ankara Vakıf Eserleri Müzesi'nde açılan "Hanım Sultan Vakfiyeleri" sergisi zamanın durduğu duygusunu veren bir dünyanın kapılarını aralarken, hem tarihi ve hukuki birer evrak hem de sanatsal yönden bizi bilgilendiren belgeler olması açısından önemlidir. Ayrıca şimdiye kadar hiçbir yerde sergilenmeyen bu eserler geçmişten gelecek kuşaklara tanıtılması ve bilinmesi açısından önemli kültür miraslarımızdandır. Bir diğer konu ise saraya mensup hanımların hayri, sosyal ve benzeri hizmetlere ne kadar değer verdiklerini göstermesi bakımından da serginin önemini arttırmaktadır.

Tokat'ın Kapı Tokmakları Fotoğraf Sergisi

Ankara Vakıf Eserleri Müzesi'nde açılan sergilerden bir diğeri de Türkolog Mutlu Özgen'nin açtığı "Tokat'ın Kapı Tokmakları" isimli fotoğraf sergisidir. 6-18 Temmuz 2010 tarihleri arasın-

da açık kalan sergi; medeniyet ipuçlarının işlendiği ve özel detayların ele alındığı teması nedeniyle önemliydi.

42 adet afişte 50 adet kapı tokmağı fotoğrafının sergilendiği sergide, Tokat ve ilçelerindeki kapı tokmakları ile her kapı tokmağının hikâyesi konu edilmiştir.

Özgen, kapıların gerdanlıkları olarak isimlendirdiği Tokat'taki kapı tokmaklarının yalnızca kapıyı çalıp evdekilere haber vermeye ya da tutup çekerek kapıyı kapatmaya yaramadığını, aynı zamanda ev sahibinin ekonomik durumunu, mesleğini, zevkini, medeni durumunu ve sosyal statüsünü yansıtan ayrıntılarla dolu olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca;

Tokat'ta;

Zengin Kapı Tokmağı Ağırdır, Kallavidir,

Kapıya Yakışır Şekilde Görkemplidir,

Fakirin Kapı Tokmağı İse,

Sadedir, Mütevazidir ve Boynu Büküktür.....der.

Kapı tokmaklarıyla ilgili bilgiler de verir:

Tokat'taki kapılarda Z şeklinde motiflerin işlendiği, bu motiflerin kapılara hem güzellik kattığı hem de tahtaları sağlamlaştırdığını ve dolayısıyla hırsızların kapıyı kırmasını zorlaştırdığını, tokmak siparişini evin en yaşlısının verdiğini, çizim ve ince işçiliğini kuyumcuların, dökümünü ise demircilerin yaptığı gibi.

Koçbaşı tokmaklar, hayvancılıkla, el biçimli tokmaklar, kuyumculukla, eli belinde motifli tokmaklar dokumacılıkla, yılan biçimli tokmaklar ise doktorluk mesleği ile uğraşan aileleri temsil ettiği gibi.

Yakın zamana kadar toplum yaşamında ve kültüründe önemli yer edinmiş olan kapı ve kapı tokmakları günümüzde yok olmaya mahkûm edilmiş yerini sadece koruyucu görevi üstlenmiş olan çelik kapılara bırakmıştır.

Yine muhtemeldir ki önümüzdeki yıllarda sadece yazılı ve görsel belgelerde rastlayacağımız kapı ve kapı tokmaklarından Tokat yöresine ait kapı tokmakları bu sergiyle Ankaralı sanatseverlerin bilgisine sunulmuş ve büyük bir ilgiyle izlenmiştir.

Ayrıca Ankara Vakıf Eserleri Müzesi'nin bir etkinliği olan bu sergide; çoğumuzun sadece kapıyı çalmak olarak bildiği bir kapı tokmağının, görüntüsünde ve içeriğinde neleri gizlediği, neleri ifade ettiği de ortaya konulmuştur.

Köroğlunun Diyarından (haneler ve hamiler Fotoğraf sergisi)

Ankara Vakıf Eserleri Müzesi'nde görülmeye değer olarak nitelendirilebileceğimiz bir diğer sergi; 20 Temmuz-09 Ağustos 2010 tarihleri arasında gerçekleştirilen "Köroğlu'nun Diyarından.....Haneler ve Hamiler" isimli fotoğraf sergisidir.

Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi (BAMER) tarafından düzenlenen sergi; Bolu ve çevresinde yer alan halk kültür değerlerinin kayıt altına alınması çerçevesinde yürütülen çeşitli çalışmalardan biri olan “Bolu İli, İlçe ve Köylerinde Geleneksel Konut Mimarisi” Projesinin bir yan ürünü olarak ortaya çıkmış. Sergide yer alan fotoğraflar da Dörtdivan merkez ve köylerindeki araştırma sonucu ortaya çıkmıştır. Köroğlu’yla bağlantılı olduğu için de Aşağı Sayık Köyü’nden yola çıkılmış ve gerçekleştirilmiştir.

Çünkü 16.yüzyılda Bolu ve çevresinde yaşamış bir halk kahramanı olarak bilinen Köroğlu’nun; Evi, Bolu İli, Dörtdivan İlçesi, Aşağı Sayık Köyü’nde bulunmaktadır.

Sergide; adından da anlaşılacağı gibi Bolu ve çevresindeki eski evler ve sahiplerinin fotoğrafları yer almaktadır.

Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi (BAMER) hazırladıkları sergiyi ve temasını çok güzel bir şekilde dile getirmiş:

Önce âdemoğlu bir ev inşa eder, o evde nice âdemoğulları doğar, büyür, yaşlanır... Onunla birlikte evleri de yaşlanır. Yüzlerdeki kırışıklar duvardaki çatlaklarda izdüşümünü bulur. Solan duvar boyaları, saça düşen aklar gibidir adeta... Nice mutluluklar, acılar yaşanmıştır ve tüm bunlara şahittir haneler. Sahipleri bunu biliyor olmalı ki onu şahit gösterir ve “şu duvarların dili olsa da konuşsa” derler. Onca yaşamışlığın izleri vardır bu hanelerin her bir köşesinde. Haneler ve sahipleri, koruyucuları yani hamileri arasındaki bu bağ süreklidir. Haneler sahiplerinin zevklerine, beceri ve ihtiyaçlarına göre inşa edilir, şekillenir ve süslenir. Duvarlara vurulacak badananın renginde, cumbasında, saksıdaki menekşelerinden sümbüllerine kadar sadece evleri değil aynı zamanda sahiplerini de görürsünüz aslında. Sahiplerinin zevkleri, hayal güçleri, yaşam şekilleri, kültürleri... evlerinde vücut bulur bir anlamda. Kişisiz soğuk betonarme inşalarla karşılaştırdıklarında da ne de çok şey anlattıkları fark edilir eski evlerin ve sahiplerinin.

Sergideki, fotoğraflar Bolu’nun Dörtdivan ilçesi merkez ve köylerindeki bu yapılarda yaşanmışlığı hissettiriyor. Ayrıca sergilenen fotoğraflardaki evler, yüzler, insanların bakış ve duruşları, coğrafya insan ilişkisindeki bağı ortaya koyduğu kadar yaşanmışları ve yaşanmışlıkların ruhsal görünümünü ortaya koymaktadır. Emek ve ruhun yansıması olan bu fotoğraflar zamana düşülmüş notlardır. Haneler ve hamiler birbirini tamamlamışlardı; eski ve yaşlı; bu da ziyaretçilerin kendinden bir şeyler bulmasına veya anımsamasına vesile olmuştur.

İki farklı sergide; iki farklı yöre, iki farklı tema, bilgi ve belgelerle sanatseverlere sunulmuştur. Her bir fotoğrafın kendine özgü hikâyesi olan sergide; kültür, sanat, yaşam, emek aktarılmıştır. Hızla değişmekte olan toplumumuzda değişimin küçük bir bölümü gösterilmiş gibiydi. Geçmiş bugüne ve geleceğe taşıyan, birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan ülkemizde atalarımızın bize bıraktığı değerleri toplumumuzun her kesimine ulaştırılması anlamlıdır.

Ankara Vakıf Eserleri Müzesi’nde daimi sergilerin dışında Çok Amaçlı Sergi Salonunda süreli sergiler de yapılmaktadır. Müzenin açıldığı tarihten itibaren değişik konularda birçok sergi açılmıştır. Yukarıda anlatılan sergiler bunlardan sadece ikisidir.

Ankara Vakıf Eserleri Müzesi önümüzdeki zamanlarda açılacak olan sergilerle de geçmişle gelecek arasında köprü kurmaya, bilgi, belge ve değerlerimizi aktarmaya, kültür ve sanatı paylaşmaya devam edecektir. Sanatseverlerin ve toplumun yararına olabilecek her etkinliğe kapılarını açmakta ve açacaktır.

Ankara Vakıf Eserleri Müzesi’nde sergi açarak etkinliklerimize ve sanatseverlere katkıda bulunan sergi sahiplerine de teşekkür ederiz.

Anahtardaki Kadın : İtalyan Murano Cam ve takı Obje sergisi

27 Eylül–05 Ekim 2010 tarihleri arasında sanatseverlerin beğenisine sunulan, görülmeye değer, güzel bir sergi de Menekşe Bilgiç’e ait “Anahtardaki Kadın” isimli İtalyan Murano Cam Takı ve Obje Sergisidir.

Cam şöleni olarak nitelendirebileceğimiz sergide; kolye, yüzük, küpe, anahtarlık, saç tokası, kalem, kitap ayracı, minik vazolar, şarap açacağı, iyi sıyrıran ve kabak oyacağıının oluşturduğu 510 parça eser yer almaktadır. Menekşe Bilgiç’in düşüncelerinde tasarladığı, elleriyle şekil verdiği bu eserler 2,5 yıllık bir sürede ortaya çıkmıştır.

Cam, hepimizin bildiği ve hayatımızın içinde olduğu bir maddedir. Ama bu sergide sıcak ya da eriyik camın nasıl sanat eserine dönüştüğünü Menekşe Bilgiç şöyle ifade etmektedir;

‘Objenin boncuğa, boncuğun objeye dönüştürülmesi,

Ev objesinin kadın vücudunda sergilenmesi,

Antika anahtarlar üzerinde minyatür kadın heykelleri,

Geleneksel ve modernin ateşte buluşturulması,

İpler ve düğümler projelerini bir araya getirerek, 1200 C ateşte; altın, gümüş, demir ve camın buluşturularak, kuantum düşünce tekniği ile yoğrulmasından doğan eserler...'

Kendileri küçük, sanatsal olarak büyük olan bu eserlerin her birinde doğadan aşına olduğumuz kompozisyonlar tüm renkleriyle yer almaktadır. Bir kolyede sonbahar, bir diğerinde ağaç, ötekinde tavus kuşu kanadı, kaplumbağa, uğur böceğinin yanı sıra elinize aldığımız bir yüzükte bitkilerin ve çiçeklerin bin bir çeşidini görmek hatta güllerin yapraklarını ve derinliğini izlemekte mümkün olmuştur. Ayrıca eserler; bir bakıyorsunuz kadın ve tavuk figüründe, bir bakıyorsunuz testi ve vazo şeklinde kolye ya da gül şeklinde yüzük olarak karşımıza çıkmaktadır. Çok şık tasarlanmış kitap ayraçlarının uçlarında kabak, balık, tavuk ve balonlar ile anahtarlıklarda pandalar bulunmaktadır. Anneanne ve babaannelerimizin kullandığı kabak oyacakları ile hamur yoğrulmuş teknelerde hamur sıyırmak için kullanılan iyi sıyıran 23 ayar altın varak ve camla birleşince farklı bir süs objesi haline gelmiştir.

Hemen hemen her biri ayrı bir teknikle yapılan eserlerde ebrunun camla birlikteliği de görülmektedir.

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Kuruldu

Öğrenme yoluyla elde edilen bilgi, tarih boyunca her medeniyet ortamında kutsal değerlerden biri olarak değerlendirilmiş, bilgili insan daima yüceltilmiştir. Bu anlamda, medeniyetlerin oluşmasında da yegane güç bilgidir denebilir. Tarihin değişik dönemlerinde ve toplumlarında farklı adlarla karşılanmış olan “bilgi ortamı”, çağımızda genel olarak “üniversite” adı altında anılır oldu. Özellikle belli bilgi birikimine sahip insanın, bu bilgisini profesyonel bir değere dönüştürmesi de yine çağımızda söz konusu bu üniversitelere verilmiş gibidir.

Doğal olarak her dönemde bizim toplumumuzun de en önemli değeri olmuş bulunan bilgi, bu bilgiyi elde etmenin uğraşı demek olan “eğitim-öğretim” işi, mirasçısı olduğumuz “vakıf medeniyeti”nin de başlıca meselesi olmuştur. Yüzyıllar boyunca en küçük mekteplerden medreselere kadar çeşitli eğitim öğretim kurumları vakıflar eliyle bu coğrafyada bir ilim geleneği vücuda getirmiş ve bu gelenek nesilden nesle tevarüs etmiştir. Yüksek öğretim süreci de yine vakıflar aracılığı ile yürütülmüş; ecdadın kurduğu vakıflar, Fatih Sultan Mehmet’in temellerini attığı Sahn-ı Seman, Kanuni Sultan Süleyman’ın tesis ettiği Süleymaniye Medreseleri gibi çağın zirvesi yüksek öğretim kurumlarına can vermişlerdir.

Vakıflar Genel Müdürlüğümüz vakfiyelerin bir çoğunda ‘vakıf şartı’ olarak zikredilen eğitim-öğretim hizmetlerini en üst seviyede yerine getirebilmek üzere Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi’ni kurmuştur. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Vakıflar Genel Müdürlüğünün ilgili mevzuat çerçevesinde Fatih Sultan Mehmet Han, Sinan Ağa bin Abdurrahman, Nurbanu Valide Sultan, Hatice Sultan ve Abdullahoğlu Hacı Abdülaziz Ağa vakfiyelerinde yazılı eğitim hizmetlerini yerine getirmek, vakıfların ihtiyaç duydukları alanlarda çağın gerektirdiği evrensel değerlere sahip, ülkemizin kültürel zenginliğini özenli bir şekilde korumak, insanlık ile paylaşmak, kültür turizmine kazandırmak ve gelecek nesillere aktarabilmek amacıyla, nitelikli, bilgili, çağdaş, deneyimli, dinamik, ülke sorunlarına duyarlı, başarılı, uluslararası bilimsel çalışmaları yakından takip eden, ihtiyaç duyulan sahalarda uzmanlaşmış kültür tarihçisi ve teknik elemanları yetiştirmek için ku-

rulmuş bir yüksek eğitim kurumudur. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kurulmuş olması yönüyle, alanında ilk olma özelliği taşımaktadır.

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesinin bu gaye için benimsediği ilke ve strateji şudur: Tarih, eğitim, sanat, edebiyat, estetik, mimarlık ve mühendislik bilimleri alanlarında kültürel değerlerimize ve kültürel mirasımıza sahip çıkmak, bu mirasın gelecek nesillere sağlıklı aktarılmasına katkıda bulunmak, çağdaş bilimsel yöntemleri kültürel mirasın korunmasında değerlendirmek üzere nitelikli uzmanlar yetiştirmek, atalarımızın bizlere armağan ettiği miras zenginliğimizi koruyup geliştirmek ve gelecek nesillere aktarmak üzere başta Kültür ve Turizm Bakanlığı ve ilgili Vakıflar Genel Müdürlüğü alt birimleri ile koordineli çalışmalar yürütmek, bunları UNESCO ve Avrupa Birliği projeleri düzeyine taşıyarak dünya ile paylaşmak.

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, sanat ve sosyal bilimler ağırlıklı bir üniversite olarak, okuyan, araştıran, düşünen, tenkit ve teklif eden bir üniversite gençliği yetiştirmek hedefiyle yola çıkmıştır. Bu misyon, hiç şüphesiz “vakıf medeniyeti” anlayışının maksadıyla da örtüşmektedir. Rektör Prof. Dr. Musa Duman’ın vurguladığı gibi, aslında üniversitenin adı da bu misyonu ifade etmektedir. “Fatih Sultan Mehmet”, “Vakıf” ve “Üniversite”... Bu üç kavramdan ilki ‘insan’ı, ikincisi ‘eser’i, üçüncüsü ise ‘bilim’i temsil etmektedir.

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi bu anlayışla, yoğun gayretler sonunda hazırlıklarını tamamlayıp İstanbul Üsküdar’daki kampüsünde eğitim-öğretim hayatına başlamıştır. Yabancı Diller Bölümü hazırlık sınıfı eğitimi görecek olan bu kampüsten başka, gelecek yıllarda, üniversiteye tahsis edilen Üsküdar, Beşiktaş ve Fatih ilçe sınırları içinde yer alan diğer binalarda eğitim sürdürülecektir.

2010-2011 eğitim-öğretim yılı için Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümüne, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı ile Tarih bölümlerine, Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümüne öğrenci alındı. Bütün bölümler için hazırlık sınıfı (İngilizce) zorunlu olup eğitim dili Türkçedir. Kontenjanların %20'si tam burslu, %20'si ise yarı burslu olarak öğrenci alınmaktadır. Adı geçen fakültelere bağlı diğer bölümlerin açılması ve önümüzdeki yıllarda Hukuk ve Eğitim Fakültelerinin de kurulması planlanmaktadır. Bunlara ek olarak, Sosyal Bilimler, Güzel Sanatlar, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitülerinde lisansüstü eğitim için öğrenci alınacağı duyurulmaktadır. Ayrıca Güzel Sanatlar Meslek Yüksek Okulunun açılması da planlanmaktadır. Üniversite çatısı altında Medeniyetler İttifakı Enstitüsü adıyla yeni bir enstitüde de kurulmuş bulunmaktadır.

Vakıflar Dergisi

Yayın İlkeleri

 Vakıflar Dergisi, Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır. Her yılın sonunda derginin yıllık dizini hazırlanır ve Haziran sayısında yayımlanır. Dergi, Yayın Kurulu tarafından belirlenen yurtiçi ve dışındaki kütüphanelere, uluslararası indeks kurumlarına ve abonelere, yayımlandığı tarihten itibaren bir ay içerisinde gönderilir.

Vakıflar Dergisi, Vakıf kurumu ve vakıf kurumu ile ilgili kültürel zenginlikleri, vakıf yolu ile teşekkül etmiş kültür varlıklarını, Vakıfların tarihî ve güncel gerçeklerini bilimsel ölçüler içerisinde ortaya koymakta, Vakıflarla ilgili olarak, uluslararası düzeyde yapılan bilimsel çalışmaları kamuoyuna duyurmak amacıyla yayımlamaktadır.

Vakıflar Dergisi'nde, sosyal bilimler alanında, vakıf ve vakıf kültürünün tarihî ve güncel problemlerini ve ilişkili alanlara dair meseleleri bilimsel bir bakış açısıyla ele alan, bu konuda çözüm önerileri getiren yazılara yer verilir.

Vakıflar Dergisi'ne gönderilecek yazılarda; alanında bir boşluğu dolduracak özgün bir makale olması veya daha önce yayımlanmış çalışmaları değerlendiren, bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan bir inceleme olma şartı aranır. Vakıf ve vakıf kültürü ile ilgili belge, eser ve şahsiyetleri tanıtan, yeni etkinlikleri duyuran yazılara da yer verilir.

Makalelerin Vakıflar Dergisi'nde yayımlanabilmesi için, daha önce bir başka yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, bu durum açıkça belirtilmek şartıyla kabul edilebilir.

Yazıların Değerlendirilmesi

Vakıflar Dergisi'ne gönderilen yazılar, önce Yayın Kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından incelenir. Uygun görülmeyenler düzeltilmesi için yazarına iade edilir. Yayın için teslim edilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite en önemli ölçütlerdir. Değerlendirme için uygun bulunanlar, ilgili alanda iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, yazı, üçüncü bir hakeme gönderilebilir veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı verebilir. Yazarlar, hakem ve yayın kurulunun eleştiri ve önerilerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa, gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Yayına kabul edilmeyen yazılar, yazarlarına iade edilmez.

Hakem incelemesinden geçmiş yazılar, “Hakemli Yazılar” olarak, kitap tanıtımı, proje, tanıtım, çeviri vb. yazılar ise “Değerlendirme ve Tanıtım Yazıları” bölümünde yayımlanır.

Vakıflar Dergisi'nde yayımlanması kabul edilen yazılara telif ücreti ödenir. Yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu ve yazım tercihleri, yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflardan, kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yazım Dili

Vakıflar Dergisi'nin yazım dili Türkiye Türkçesidir. Uluslararası geçerliliği olan dillerde hazırlanmış olan makalelere Yayın Kurulunun uygun bulduğu çerçevede yer verilir.

Yazım Kuralları

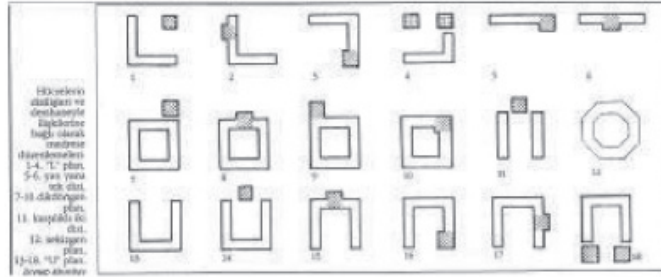
Makalelerin, aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir:

1. Başlık: İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve koyu harflerle yazılmalıdır. Aday makalenin başlığı, en fazla 10-12 kelime arasında olmalıdır.
2. Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i: Yazar(lar)ın ad(lar)ı ve soyad(lar)ı koyu, adresler ise normal ve eğik karakterde harflerle yazılmalı; yazar(lar)ın görev yaptığı kurum(lar), haberleşme ve e-posta (e-mail) adres(ler)i belirtilmelidir.
3. Özet: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 75, en fazla 150 kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet bulunmalıdır. Özet içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özeti altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 5, en çok 8 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Makalenin sonunda, yazı başlığı, özet ve anahtar kelimelerin İngilizcesi bulunmalıdır.
4. Ana Metin: A4 boyutunda (29.7x21 cm.) kâğıtlara, MS Word programında, Times New Roman yazı karakteri ile, 12 punto, 1.5 satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında 2.5 cm. boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır. Araştırma ve İnceleme makaleleri 10.000 kelimeyi geçmemelidir. Metin içinde vurgulanması gereken kısımlar, koyu değil eğik harflerle yazılmalıdır. Metinde tırnak işareti içinde eğik harflerin kullanılması gibi çifte vurgulamalara yer verilmemelidir.
5. Bölüm Başlıkları: Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir ve gerektiği takdirde başlıklar numaralandırılabilir. Ana başlıklar (ana bölümler, kaynaklar ve ekler) büyük harflerle; ara ve alt başlıklar, yalnız ilk harfleri büyük, koyu karakterde yazılmalı; alt başlıkların sonunda iki nokta üst üste konularak aynı satırdan devam edilmelidir.
6. Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise sadece tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo numarası üste, tam sola dayalı olarak koyu ve dik yazılmalı; tablo adı ise tablo numarasının altına, tam sola dayalı, her sözcüğün ilk harfi büyük olmak üzere eğik yazılmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekiller siyah beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır. Şekil numarası koyu ve eğik yazılmalı, nokta ile bitmelidir. Hemen yanından sadece ilk harf büyük olmak üzere şekil adı dik yazılmalıdır. Aşağıda tablo ve şekil örnekleri sunulmuştur.

Tablo 1:

Katılımcıların Mezun Oldukları Lise Türlerine Göre Öğretmenliğe Atanma Durumları

Atanma Durumu	Mezun Olduğu Lise Türü										Toplam	
	GL		AL		SL		AÖL		KMLÇGE		f	%
	f	%	F	%	f	%	f	%	f	%		
Atandı	143	44.1	102	53.7	143	46.6	97	49.7	14	20.9	499	46.1
Atanamadı	181	55.9	88	46.3	164	53.4	98	50.3	53	79.1	584	53.9
Toplam	324	100	190	100	307	100	195	100	67	100	1083	100

Şekil 1. Yapı yerlerini gösteren çizimler.

7. Resimler: Yüksek çözünürlüklü (en az 300 dpi) baskı kalitesinde taranmış halde makaleye ek olarak gönderilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır. (Örnek : Resim 1. Sulu Han)

Teknik imkâna sahip yazarlar, şekil, çizelge ve resimleri aynen basılabilecek nitelikte olmak şartı ile metin içindeki yerlerine yerleştirebilirler. Bu imkâna sahip olmayanlar, bunlar için metin içinde aynı boyutta boşluk bırakarak içine şekil, çizelge veya resim numaralarını yazabilirler.

8. Alıntı ve Göndermeler: Alıntılar turnak içinde verilmeli; beş satırdan az alıntılar satır arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan 1.5 cm içeride, blok hâlinde ve 1 satır aralığıyla 1 punto küçük yazılmalıdır. Metin içinde göndermeler, parantez içinde aşağıdaki şekilde yazılmalıdır.

(Köprülü 1944), (Köprülü 1944: 15).

Birden fazla yazarlı yayınlarda, metin içinde sadece ilk yazarın soyadı ve 'vd.' yazılmalıdır:

(Gökay vd. 2002).

Dipnot kullanımından mümkün olduğunca kaçınılmalı; yalnız açıklamalar için başvurulmalı ve otomatik numaralandırma yoluna gidilmelidir. Dipnotlarda kaynak göstermek için, metin içi kaynak gösterme yöntemleri kullanılmalıdır.

Kaynaklar kısmında ise, birden fazla yazarlı yayınların diğer yazarları da belirtilmelidir.

Metin içinde, gönderme yapılan yazarın adı veriliyorsa kaynağın sadece yayın tarihi yazılmalıdır:

“Tanpınar (1976: 131), bu konuda”

Yayın tarihi olmayan eserlerde ve yazmalarda sadece yazarların adı; yazarı belirtilmeyen ansiklopedi vb. eserlerde ise eserin ismi yazılmalıdır.

İkinci kaynaktan yapılan alıntılarda, asıl kaynak da belirtilmelidir:

“Köprülü (1926)” (Çelik 1998’den).

Kişisel görüşmeler, metin içinde soyadı ve tarih belirtilerek gösterilmeli, ayrıca kaynaklarda da belirtilmelidir.

9. Kaynaklar: Metnin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak aşağıdaki şekillerden birinde yazılmalıdır. Kaynaklar, bir yazarın birden fazla yayını olması halinde, yayımlanış tarihine göre sıralanmalı; bir yazara ait aynı yılda basılmış yayınlar ise (1980a, 1980b) şeklinde gösterilmelidir.

Kitaplar İçin;

Yazar Soyadı, Adının ilk harfi. (yıl). Kitap adı, Basıldığı Yer : Yayınevi.

Tekin, C. (1988). Orhon Yazıtları, Ankara : TDK Yayınları.

Makaleler için;

Yazar Soyadı, Adının ilk harfi. (yıl) Makale adı. Süreli yayının tam adı, Cilt numarası, (Sayı numarası), Sayfa aralıkları.

Aytekin, O. (1999). Eski Türklerde Toplumsal Siyaset Anlayışı. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 1999/1 (8), 81-101.

İnternet adreslerinde ise mutlaka kaynağa ulaşma tarihi belirtilmeli ve bu adresler kaynaklar arasında da verilmelidir:

www.tdk.gov.tr/bilterim (15.12.2002)

Yazıların Gönderilmesi

Yukarıda belirtilen ilkelere uygun olarak hazırlanmış yazılar, biri orijinal, diğer ikisi fotokopi olmak üzere (fotokopilerde yazarı tanıttıcı hiçbir bilgi olmamak kaydıyla) üç nüsha olarak, yazılabilir CD ile birlikte Vakıflar Genel Müdürlüğü adresine gönderilir. Yazarlarına raporlar doğrultusunda geliştirilmek ve/veya düzeltilmek üzere gönderilen yazılar, gerekli düzenlemeler yapılarak yazılabilir CD ve orijinal çıktısıyla en geç bir ay içinde tekrar dergiye ulaştırılır. Görsel malzemeler renkli ise çıktılarını da renkli ve üç nüsha olarak gönderilmelidir. Yayın Kurulu, yazılarda esasa yönelik olmayan düzeltmeler yapabilir.

Yazışma Adresi:

T.C. BAŞBAKANLIK

Vakıflar Genel Müdürlüğü

Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı

Vakıflar Dergisi Atatürk Bulvarı. No:10 06050 Ulus / ANKARA / TÜRKİYE

Tel: (0312) 5096000 • Faks: (0312) 324 47 22

e-posta:vakiflaryayin@yahoo.com • yayin@vgm.gov.tr • web: www.vgm.gov.tr

HAKEMLİ YAZILAR

Mevlânâ Dergâhı'na Yapılan Bazı Vakıflar (1826-1907)
Some Donations to Mevlânâ Lodge (1826-1907)
İzzet Sak

XVI. Asır Alman Seyyahlarına Göre Osmanlı Toplumunu
(Müslüman Davranış ve Törenleri ile Dini Mekânlar)
Muslim Behaviours, Ceremonies and Religious Places
According to the XVIth Century German Travellers
Firdevs Çetin

Bolu Tabaklar Hamamı Restitüsyon Denemesi
Restitution of Tabaklar Bath in Bolu
Mehmet Emin Yılmaz, Hasan Fevzi Çüngen

Trakya Bölgesi Tarihi Yapılarında Kullanılan Karbonatlı Taşların
Bozulma Nedenleri
Degeneration Reasons of Limestone Which Is Used in Traditional
Structures of Thrace Region
Murat Dal

Gaziantep Camii Duvar Saatleri Bezemelerinden Çeşitli Örnekler
Gaziantep Mosque Wall Clocks in Various Examples of Decoration
H. Kamil Biçici

19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Değnekçilik Mesleği
"Değnekçilik" in Ottoman Empire in the 19th Century
Zeynel Özlü

Tokat'da Bir Konut Örneği
An Exanple of a Mansion in Tokat
Kemal İbrahimzade - Erkan Atak

Şeyh Muhammed Murad-ı Buhârî Tekkesi Haziresi Üzerine
Bir Değerlendirme
Evaluation on the Graveyard of Sheikh Muhammed
Murad Dervish Lodge
Ahmet Semih Torun

DEĞERLENDİRME VE TANITIM YAZILARI

Ebû's-Su'ûd'a Göre Kilise Vakıfları Osmanlı Hukukundaki
Teori ve Pratiği
Eugene Kermeli - Özgen Özcan

Şebinkarahisar'da Mengüçüklü Devri Vakıfları (Süfi Kolonizasyon)
Murat Şener

Dünden Bugüne Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları
Hüseyin Çınar

Gaziantep Mevlevihanesi Vakıf Müzesi
Zafer Gülbahar - Leyla Başboğa Çiçek

Kırşehir'de Vakıflar ve Vakfiyeleri
Mehmet Kurtoğlu

Yemen'de Türk İzleri
Gökçe Günel - Gülşen Dişli

Ankara Vakıf Eserleri Müzesinde Açılan Üç Sergi
Seher Aykan - Şükran Özel Kayral

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Kuruldu